

ISSN 1302-2636 E-ISSN 2757-668X

2024
Kasım
November

Cilt: 20
Volume
Sayı: 43
Number

tasarım+kuram

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi Dergisi

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Tasarım+Kuram Dergisi,
Tasarım+Kuram, Mimar Sinan Fine Arts University-Journal of the Faculty of Architecture

Tasarım+Kuram Dergisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nin yılda üç kez yayınlanan hakemli yayın organıdır. Dergi, mimarlık, şehir ve bölge planlama, iç mimarlık ve endüstriyel tasarım disiplinleri ve ilişkili disiplinlerdeki bilgi üretimine ve bilginin yayılmasına, akademik-meslekî ortamın gelişmesine katkıda bulunmayı amaçlar.

Tasarım+Kuram is the journal of the Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Architecture, which publishes refereed articles three times a year. It aims to promote ideas and to contribute to the development of the academic-professional environment, in disciplines of architecture, city and regional planning, interior design,

Fakülte Adına Derginin Sahibi / The Owner of the Journal on Behalf of the Faculty

Prof. Dr. Aysin SEV

Mimarlık Fakültesi Dekanı / Dean of the Faculty of Architecture

Editör / Editor

Ayşe Derin ÖNCEL

Editör Yardımcısı / Associate Editor

Koray GÜLER

Kurul Sekreteri / Board Secretary

Gülce Gülaycan OKYAY

Yayın Yürütme Kurulu / Editorial Board

(Alfabetik sıra ile / In alphabetic order)

Aylin AYNA

Bilge ÇAKI

Deniz EKMEKÇİOĞLU

Elke MIEDEMA

Emel CANTÜRK AKYILDIZ

Esin SARIMAN ÖZEN

Fatma Ecem ERGİN

Gamze ERGİN

Görkem Arslan KILIÇ

Gülhayat Arzu ERTURAN

Hale MAMUNLU KOCABAŞ

Hüseyin Özkal ÖZSOY

Melek KILINÇ

Merve KARAOĞLU CAN

Nida ÇELEBİ ŞEKER

Saadet Tuğçe TEZER

Seher Demet YÜCEL

Semin ERKENEZ

Sinem SEÇER SİPAHİ

Yeliz TULUBAS GÖKÜÇ

Danışmanlar Kurulu / Board of Advisors

Prof. Dr. Zeynep AYGEN

Prof. Dr. Demet BINAN

Dr. Pankaj CHHABRA

Doç. Dr. Gülen ÇEVİK

Prof. Dr. Yonn DIERWECHTER

Prof. Dr. Iclal DİNÇER

Prof. Dr. Ipek FITÖZ

Doç. Dr. Aarti GROVER

Prof. Dr. Doris GSTACH

Prof. Dr. Gülay HASDOĞAN

Prof. Dr. Yegan KAHYA

Prof. Dr. Emel KAYIN

Prof. Dr. Rusen KELES

Doç. Dr. Lazaros Ellas MAVROMATIDIS

Doç. Dr. Kavita MURUGKAR

Prof. Dr. Gülsen ÖZAYDIN

Dr. Hossein SADRI

Prof. Dr. Aysin SEV

Prof. Dr. Sheetal SHARMA

Prof. Dr. Andy THORNLEY

Prof. Dr. Azize Serap TUNÇER

Prof. Dr. Ahmet Zeki TURAN

Prof. Dr. Murat Cemal YAŁÇINTAN

Bölge Temsilcileri / Regional Representatives

Serra AKBOY ILK

Mekin ELÇIOĞLU

Grafik Tasarım / Graphic Design

Sema BIYIKLIOĞLU

Grafik Uygulama / Graphic Application

CETUS YAYINCILIK

Yazışma Adresi / Correspondance

tasarim+kuram Dergisi

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Meclis-i Mebusan Caddesi No:24, 34427 Fındıklı-Istanbul

Tel. : (+90-212) 243 13 71 Fax : (+90-212) 251 75 67

E-mail : tasarimkuram@msgsu.edu.tr Web : www.tasarimkuram.com

Basım : MSGSÜ Matbaası, Fındıklı-Istanbul/MSGSU Printing Workshop-Istanbul

© 2024 Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

ISSN 1302 2636 E-ISSN 2757-668X

tasarım+kuram Dergisi, 2012 yılından bu yana TR Dizin (ULAKBİM) Sosyal Bilimler veritabanı listesinde; 2020 yılından itibaren "Leibniz Information Centre for Science and Technology University Library" ile SOBIAD, 2021 yılından itibaren Ulrichs' (Proquest), Open Ukrainian Citation Index, ERIHPLUS ve EBSCO (CEEAS), 2022 yılı Kasım sayısından itibaren DAAI (Design and Applied Arts Index)' de indekslenmektedir.

Yazarlar İçin Rehber

• tasarımların Dergisi'nin yayın alanına giren, yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uyan; kuramsal, uygulamaya ilişkin ve eleştirel, Türkçe ya da İngilizce kaleme alınmış tüm yazılar, yayın için değerlendirilmek üzere kabul edilir. Dergiye iletilen yazıların, başka bir yayın organında daha önce yayınlanmamış olduğu kabul edilir. Gönderilen makalenin aynı anda iki dergide hakem sürecinde olması, tasarımların Dergisi tarafından uygun görülmez. tasarımların Dergisi'nde yayınlanacak yazıların tüm sorumluluğu yazar(lar)ına aittir. Dergiye değerlendirilmek üzere iletilen makaleler hakem sürecine alınmadan önce yayın kurulu tarafından değerlendirilir ve gerek görülürse takdirde "yayın kurulu değerlendirme raporu" yazılarak makalelerde revizyon istenir. Revize edilen makaleler Kurul tarafından uygun görülürse hakem değerlendirme sürecine dahil edilir. Hakem sürecinde toplam iki hakemin görüşüne başvurulur. Hakem görüşlerinde makalenin kabulüne yönelik önemli görüş farklılıkları olması durumunda 3. Hakem görüşüne başvurulur. Hakemler tarafından yayına kabul edilmeyen yazılar yazarlarına iade edilir. Dergide yer alan hiçbir yazı ve/veya görsel malzeme sahibinin izni olmadan kullanılamaz.

• Yayın çeşitliliğinin korunması adına bir yazarın (ortak yazarlı makalelerde her iki isim için de geçerlidir) yayınlanan iki makalesi arasında en az iki sayı olmalıdır ve bir yazar iki yıl içerisinde en fazla iki makale yayımlayabilir.

• Ana metnin, özetler, kaynakça ve tablo bilgileri hariç, başlık ve dipnotlar dahil 7000 kelimeyi aşmaması beklenir. İngilizce ve Türkçe olmak üzere iki ayrı özet, başlığın hemen altında ilk sayfada verilir. Özetlerin altına, beş sözcüğü aşmamak koşuluyla yazıya ilişkin İngilizce ve Türkçe anahtar sözcükler eklenir. Makalenin Türkçe özeti yaklaşık 250 kelimedenden oluşurken, İngilizce özeti yaklaşık 700-800 kelimedenden oluşan "genişletilmiş özet/extended abstract" olarak sisteme yüklenmelidir. Genişletilmiş özetle makalede ele alınan çalışmanın araştırma sorusunun tanımlanması; çalışmada ulaşılmak istenen hedeflerin açıkça ifade edilmesi; belirlenen amaçlara ulaşmak için kullanılan yöntemin kısa belirtilmesi; elde edilen veriler ile ulaşılan sonuçların kısaca tartışılması ve çalışmanın sonucunun açıkça ifade edilmesi beklenir.

• Başvurulan makale, daha önce yayınlanmamış veya daha önce başka bir dergiye gönderilmemiş olmalıdır. Şayet makalenin daha önce bildirisi olarak sunulmuş olma durumu varsa, buna dair ek açıklamalarınızı editöre notlar kısmında belirtiniz. Lisansüstü tezlerinden üretilmiş makaleler için tez yürütücüsünün bilgilerini (iletişim, kurum vs.) yine bu bölüme ekleyiniz.

Başvuru dosyası, Microsoft Word belgesi biçiminde olmalıdır.

Metin tek satırlı, 12 fontlu, altı çizilme yerine italik olarak vurgulanmış (URL adresleri dışında) ve tüm şekil, resim ve tablolar sonda olmaksızın metin içinde uygun noktalara yerleştirilmiş olmalıdır.

• Makalede kullanılan görsel malzemelerin (fotoğraf, çizim, grafik ve tabloların) en az 300 dpi çözünürlükte, tiff/jpg uzantılı olması gerekmektedir. Görsel malzemeler sisteme tek tek yüklenir.

• Yazarlara ait olmayan, başka kaynaklarca daha önce yayınlanmış tüm resim, şekil ve tablolar için yayın hakkına sahip kişilerden izin alınmalıdır. Yayınlanmış görsel belgelerin sahiplerinden yazılı izin olmaksızın yayınlanabilmeleri için teknik konularda 10. güzel sanat konularında 50 yıllık bir zaman aşımı gereklidir. Uluslararası (telif hakkı) anlaşmalarının ve ulusal telif hakkı ve basın yasalarının Dergi'de uygulandığının yazarlarca da bilinmesi gerekmektedir.

• Başvurularda yazar ve hakem kimlikleri birbirlerine bildirmemektedir. Bu amaçla sisteme gönderdiğiniz dosyanın kişisel bilgiler (isim, kurum, üst veri vb.) içermediğinden emin olunuz.

Telif Hakkı Konusunda

Yazar(lar), çalışmanın yayınlanmasının kabulünden başlayarak, yazıya ait her hakkı Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ne devretmektedir(ler).

BİÇİM

Atıflar, Dipnotlar ve Kaynakça Kullanımı

• Metin içinde kaynak göstermek için sayfa altında ayrıca dipnot verilmez; sadece ana metin içinde yer alması uygun görülmeyen notlar için dipnot kullanılır. Ana metinde ve dipnotlarda atıfta bulunulan tüm kaynaklar, yazının sonuna eklenecek "Kaynakça" kısmında yer alır. Yazı içinde atıfta bulunulmamış olan kaynak, "Kaynakça" kısmında yer almaz.

• Yazı içinde diğer kaynaklara gönderme yapılırken, metnin uygun yerlerine parantez açılarak, yazarın soyadı, yayın tarihi ve sayfa numarası (Tekeli 1992, 23-27) verilir. Aynı yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış başka bir eserine gönderme yapıyorsa, (Tekeli 1992 a, 30-37) ve (Tekeli 1992 b, 47-53) şeklinde belirtilir. Bu sıralama kaynakça için de geçerlidir.

Aynı kaynağa birden çok gönderme yapıyorsa, "a.g.e." ya da "a.g.e." gibi kısaltmalar yerine, yukarıda belirtilen yöntem tekrarlanır. Eğer yazar adı metin içinde geçiyorsa, yalnızca eserin yayının yılının ve sayfa numarasının, örneğin "...Tekeli'nin (1992, 29) dediği gibi..." şeklinde belirtilmesi yeterlidir. Kaynak iki yazar tarafından kaleme alınmışsa her iki yazarın da soyadları (İlkin ve Tekeli 1981, 61-65) belirtilir. Yazar sayısının ikiden fazla olması koşullunda, ilk soyadının ardından "vd." ibaresi (Tekeli vd. 1996, 101-102) kullanılır. Eğer ikiden fazla kaynağa aynı yerde gönderme yapıyorsa, yazar adlarının arasına noktalı virgül konularak yazar adlarının alfabetik sırasına göre (Ortaylı 1985, 52; Tekeli 1992, 23-27) verilir.

Eğer eserin orijinalinden faydalanıyorsa ve aynı eser Türkçe olarak da yayınlanmışsa, eserin Türkçe adının ve yayın bilgilerinin, kaynakçada parantez içinde ayrıca belirtilmesi beklenir.

• Kaynak listesinde, mümkünse, belirtilen kaynağa ait DOI numaralarının verilmesi arzu edilir.

• Kaynakça olarak APA kaynak verme yöntemi (American Psychological Association) kullanılmaktadır. Kaynağının doğru kullanımına şu linkten ulaşabilirsiniz: APA.pdf (aybu.edu.tr)

Notes for Author

• *Within the scope of Design + Theory Journal; all theoretical, practical, and critical articles written in Turkish or English under the publication principles and writing rules are accepted for evaluation for publication. It is assumed that the manuscripts submitted to the journal have not been previously published in another publication. Design + Theory Journal does not consider it appropriate for the submitted article to be peer-reviewed in two journals at the same time. All responsibility of the articles to be published in the Design + Theory Journal belongs to the author(s). The articles submitted to the journal for evaluation are evaluated by the editorial board before being taken into the referee process, and if deemed necessary, an "editorial board evaluation report" is written and a revision is requested for the articles. The revised articles are included in the referee evaluation process if deemed appropriate by the Board. A total of two referees are consulted during the refereeing process. In case of significant differences in the opinions of the referees regarding the acceptance of the article, the opinion of the 3rd referee is taken. Manuscripts that are not accepted for publication by the referees are returned to their authors. No text and/or visual material in the journal can be used without the permission of the owner.*

• *To protect anonymity, only the title should appear on the manuscript. Text and abstract should not be longer than 7000 words; this includes the title, subtitles and notes, and excludes the references and information regarding tables. While the Turkish summary of the article consists of approximately 250 words, the English summary should be uploaded to the system as an "extended abstract" consisting of approximately 700-800 words. Defining the research question of the study discussed in the article in the extended summary; clearly articulating the goals to be achieved in the study; a brief description of the method used to achieve the set goals; It is expected that the data obtained and the results reached will be briefly discussed and the results of the study are clearly stated.)*

FORMAT

References and Footnotes;

• *Identify all references to books and other sources at an appropriate point in the main text by authors last name, year of publication, and pagination where appropriate, all within parentheses (Tekeli 1992, 23 - 27). If more than one reference to the same author and year, distinguish them by use of letters (a, b, ...) attached to year of publication: (Tekeli 1992 a, 30-37) and (Tekeli 1992 b, 47-53). This is valid also for the references.*

• *Specify subsequent citations of the same source similarly; do not use "ibid", "op.cit" or "loc.cit". If the author's name is in the text, use only year and pagination of publication in parentheses, e.g. Tekeli (1992, 29).*

• *With dual authorship give both names: (İlkin ve Tekeli 1981, 61 -65). For three or more use "et. al.", e.g. (Tekeli et. al. 1996, 101-102). Enclose within a single pair of parentheses a series of references separated by semicolons, e.g. (Ortaylı 1985, 52; Tekeli 1992, 23 - 27).*

• *Do not use a footnote for any references in the text; only use a footnote if you do not want to place a note within the text. List all entries cited in the text, any items used to prepare the manuscript in a separate headed references section.*

• Kitap/Book:

İlkin, Selim. ve Tekeli, İlhan. 1982. *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu* Ankara: ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayını, Yayın No. 39.

Jacobs, Jane. 1996. *Edge of Empire: Postcolonialism and the City*. London: Routledge.

Tekeli, İlhan. 1992 a. *Mekân Organizasyonlarına Makro Yaklaşım*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Yayın No. 28.

Tekeli, İlhan. 1992 b. *Belediyeçilik Yazıları (1976-1991)*. İstanbul: IULA-EMME Yayınları, Kent Basımevi.

Tekeli, İlhan. 1982. *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*. Ankara: Turhan Kitapevi Yayınları.

• Derleme Kitap/Edited Book:

Bozdoğan, Sibel. ve Kasaba, Reşat. der. 1998. *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Horloe, M., Pickvance, C. & Urry, J. ed. 1990. *Place, Policy and Politics*. London: Unwin Hyman.

• Derleme Kitap İçindeki Makaleler/Articles in Edited Book:

Hall, Stephan. 1992. The Question of Cultural Identity. *Modernity and Its Futures*, ed. Hall, S., Held, D. & McGrew, T., 273-326. Cambridge: The Open University - Polity Press.

Keyder, Çağlar. 1998. 1990'larda Türkiye'de Modernleşmenin Doğrultusu. *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, der. Bozdoğan, S. ve Kasaba, R., 29-42. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

• Periyodik İçindeki Makaleler/Articles in Periodicals:

Dellheim, C. 1987. The Creation of a Company Culture: Cadburys 1861-1931. *American Historical Review* 92 (1): 13-44.

• Tezler ve Yayınlanmamış Çalışmalar / Thesis and Unpublished Works:

Işık, Oğuz. 1991. *The Penetration of Capitalism into Housing Production: Speculative Housebuilding in Turkey, 1950-1980*. Unpublished Ph.D. dissertation, University College London, Bartlett School of Architecture and Planning.

Ünal, Mete. 1973. *İstanbul'da Apartmanın Tarihsel Gelişimi ve Konut Sorunu İçindeki Rolü Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İDGS, Mimarlık Yüksek Okulu.

2024
Kasım
November

Cilt: 20
Volume
Sayı: 43
Number

İÇİNDEKİLER
CONTENTS

ARASTIRMA / RESEARCH

Mikail Açıknel, Hilal Tuğba Örmecioğlu

Klasik Ütopyalarda Mimari Söylemler ve Modern Dönem Etkileri: Ütopya (1516), Yeni Atlantis (1627) ve Günes Ülkesi" (1623) Örneği

The Architectural Discourses in Classical Utopias and Their Modern Impact: The Cases of Utopia (1516), New Atlantis (1627), and The City of the Sun (1623)208

ARASTIRMA(TEZ) / RESEARCH(THESIS)

Cansu Bıçakcı, Evren Aysev

2000'lerin İstanbul'unda Neoliberal Kentsel Müdahaleler ve Mücadele Pratikleri: Ayazma - Tepeüstü Örneği

Neoliberal Urban Interventions and Resistance Practices in the Istanbul of 2000's: The Case of Ayazma - Tepeüstü226

ARASTIRMA / RESEARCH

İrem Küçük

A Reading on the Intervention of the Grotesque Body in Urban Space: Box Man

Grotesk Bedenin Kentsel Mekana Müdahil Olması Üzerine Bir Okuma: Kutu Adam252

Onurcan Çakır

Mimarlık Lisans Müfredatında Akustik: Bir Ders Modeli Önerisinin Çıktıları

Acoustics in Undergraduate Architectural Curriculum: Outcomes of a Course Method Proposal269

ARASTIRMA(TEZ) / RESEARCH(THESIS)

Elçin Burcu Temel, Rıfat Gökhan Koçyiğit

Kent Kuramlarında Biçim/Süreç Ayrımı: Ontolojik Dayanaklar ve Bilgikuramsal Sonuçlar

The Form/Process Division in Urban Theories: Ontological Foundations and Epistemological Outcomes281

Hale Gönül, Bülent Tanju

Exploring the Architectural Perspectives of Surrealists as a Potential of Deformation in the Architectural Discipline

Mimarlık Disiplininde Bir Deformasyon Potansiyeli olarak Sürrealistlerin Mimari Görüşlerinin İncelenmesi297

Ümran Sofuoğlu Demirbaş, Tülay Zorlu

Bellekteki İzlerden Konutun Değişen Anlamı

The Changing Meaning of House through Traces in Memory315

ARASTIRMA / RESEARCH

Deniz Ekmekçioğlu, Sevcen Ekmekçioğlu

Evaluation of Consumers' "Waste Reduction" Behavior in the Framework of Design for Sustainable Behavior

Tüketicilerin "Atık Azaltma" Davranışının Sürdürülebilir Davranış İçin Tasarım Çerçevesinde Değerlendirilmesi 334

EDITÖRDEN

Değerli okuyucularımız, MSGSÜ Mimarlık Fakültesi dergisi *Tasarım+Kuram*'ın 43. sayısını sizlerle paylaşmaktan mutluluk duyuyoruz.

Mimarlık ve tasarım alanının her ölçeğinde sürdürülen en güncel araştırma ve çalışmaları sizlerle paylaşmaya devam ediyoruz.

Dergimizin Kasım 2024 sayısında yayınlanan “Klasik Ütopyalarda Mimari Söylemler ve Modern Dönem Etkileri: Ütopya (1516), Yeni Atlantis (1627) ve Güneş Ülkesi”(1623) Örneği” başlıklı makalesinde Mikail Açikel ve Hilâl Tuğba Örmecioğlu insanlık tarihinde dönemsel olarak öne çıkan düşsel metin yazınlarının ilk kez bir idea ve geleceğin kurgusu olarak ele alındığı Klasik Ütopya metinlerinin analizini yapıyorlar:

Sayımızda yayınlanan bir diğer çalışmada ise Cansu Bıçakçı ve Evren Aysev güncel bir konuya dikkat çekiyorlar: “2000’lerin İstanbul’unda Neoliberal Kentsel Müdahaleler ve Mücadele Pratikleri: Ayazma – Tepeüstü Örneği” başlıklı bu çalışmada yazarlar, kentsel mekânların günümüzde maruz kaldığı Neoliberal üretim ve yeniden üretim süreçlerinin bir örneği olarak Ayazma-Tepeüstü bölgesinde gelişmekte olan süreçleri ele alıyorlar.

Kuram ve tasarım arakesitinde duran bir araştırma olarak Grotesk bedeni kentsel mekân bağlamında ele alan “Grotesk Bedenin Kentsel Mekâna Müdahil Olması Üzerine Bir Okuma: Kutu Adam” başlıklı makalesiyle İrem Küçük okurlarımız için araştırma temelli bir tartışma açıyor:

Mimarlık eğitiminde mimari akustik bilgisinin öğrencilere nasıl aktarılması gerektiğine dair bir eğitim yaklaşımı üzerine yoğunlaşan “Mimarlık Lisans Müfredatında Akustik: Bir Ders Modeli Önerisinin Çıktıları” başlıklı makalede Onurcan Çakır, akustik alanında çalışan bir müzisyen, mimar ve araştırmacı bakış açısıyla tasarlanan bir ders modelini aktarıyor:

“Kent Kuramlarında Biçim/Süreç Ayrımı: Ontolojik Dayanaklar ve Bilgikuramsal Sonuçlar” başlıklı çalışmalarında Elçin Burcu Temel ve Rifat Gökhan Koçyiğit, kent kuramlarının her zaman biçim veya süreç yorumlarından birine dayandırıldığı savı üzerine geliştirdikleri araştırmayı aktarıyorlar:

Mimarlık/sanat tarihi ve teorisi üzerine yoğunlaşan çalışmalarında Hale Gönül ve Bülent Tanju “Mimarlık Disiplininde Bir Deformasyon Potansiyeli olarak Sürrealistlerin Mimari Görüşlerinin İncelenmesi” başlıklı makalelerinde 20. yüzyılın başlarındaki avangart hareketlerden biri olan Sürrealizmin, mekânsal deformasyon için uygun bir alan olduğu düşüncesinden yola çıkarak bir taşıma zemini kuruyorlar:

Mekân ölçeğine odaklanan bir çalışma olarak “Bellekteki İzler Üzerinden Konutun Değişen Anlamı” başlıklı makalede Ümran Sofuoğlu Demirbaş ve Tülay Zorlu, günümüzde değişen ve çeşitlenen yaşam biçimlerinin etkisiyle konutta aranan özelliklerin, konut kullanım norm-larının ve konuta yüklenen anlamın değişimi üzerine geliştirdikleri araştırmayı paylaşıyorlar:

Tasarımda sürdürülebilirlik ve atık azaltımı konularına yoğunlaşan araştırmalarında Deniz ve Sevcan Ekmecioğlu “Tüketicilerin “Atık Azaltma” Davranışının Sürdürülebilir Davranış İçin Tasarım Çerçevesinde Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmalarında atık azaltma konusunda duyarlı olan tüketicilerin davranışlarını ve motivasyonlarını değerlendirerek tasarımcıların bu çalışmadan elde edilen verileri tasarım süreçlerine dahil etmelerini sağlamak amacıyla bir rehber önerisinde bulunuyorlar:

Dergimizin Kasım 2024 sayısında yayınlanan bu değerli çalışmaların akademik ortama önemli katkılar sağlayacağı inancındayız. Değerli çalışmalarını dergimizle paylaşan yazarlarımıza ve değerlendirme süreçlerinde bizlere destek olan hakemlerimize çok teşekkür eder, okuyucularımıza keyifli ve ilham verici okumalar dileriz.

Saygılarımızla.

Prof. Dr. Ayşe Derin ÖNCEL

Başeditör

Öz

Ütopyalar, yazıldıkları dönemin kusurları ve sorunlarını göz önünde bulundurularak, toplumsal ve mekânsal değişimlerle birlikte insanların zenginliklerini, arzularını ve hayallerini yansıtan eserler olarak öne çıkmaktadır. Dönemsel olarak değerlendirildiğinde düşsel metin yazınlarının ilk kez bir idea ve geleceğin kurgusu olarak ele alınması, klasik ütopyalar olarak tanımlanan Thomas More (1516), Francis Bacon (1627) ve Tommaso Campanella (1623)'ün eserleri ile olmuştur. Bu eserler dönemlerinin bir ifadesi olarak bulunduğu anı eleştirdiği gibi toplumsal açıdan da bilim, teknoloji, mimari üretim, şehircilik gibi birçok fütürist tasarım yaklaşımını yansıtan söylemler içermektedir. Bu doğrultuda çalışmada kavramsal çerçevede klasik ütopyalar incelenmiş, ardından ütopya ve mimarlık kavramları arasındaki ilişki irdelenerek klasik ütopyalardaki mimari söylemler analiz edilmiştir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Thomas More'un "Ütopya" (1516), Francis Bacon'ın "Yeni Atlantis" (1627) ve Tommaso Campanella'nın "Güneş Ülkesi" (1623) adlı eserleri analiz edilerek klasik ütopyalardaki mimari söylemler tespit edilmiştir. Ütopyaların mimari söylemleri, sadece teorik yaklaşımlar olarak kalmayıp, manifesto niteliği taşıyan pratik öneriler de sunmaktadır. Yapılan analizler kapsamında ütopya eserlerindeki mimari ve malzeme kullanım söylemlerinin modern dönemlere olan yansımaları tartışılmıştır. Ütopyalardaki mimari tasarımı ve malzeme kullanımı, mimarlık alanında hala önemli bir referans noktası olarak kabul edilmekte olup, gelecekte de bu rolü sürdüreceği öngörülmektedir. Sonuç olarak sosyo-teknolojik bağlamına uygun olarak mevcut durumu eleştiren ütopyaların gelecek vaat eden yaklaşımı, geleceği tasarlama ve mimari çevre ilişkisi açısından, edebi eserlerin temsil ve tasvirlerinde görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Modern Dönemler, Klasik Ütopyalar, Malzeme Kullanımı, Mimari Söylemler.

Klasik Ütopyalarda Mimari Söylemler ve Modern Dönem Etkileri: Ütopya (1516), Yeni Atlantis (1627) ve Güneş Ülkesi" (1623) Örneği

The Architectural Discourses in Classical Utopias and Their Modern Impact: The Cases of Utopia (1516), New Atlantis (1627), and The City of the Sun (1623)

 Mikail Açıklak

Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü, Yapı Bilgisi Anabilim Dalı, Antalya, Türkiye

 Hilal Tuğba Örmecioğlu

Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü, Yapı Bilgisi Anabilim Dalı, Antalya, Türkiye

Basvuru tarihi/Received: 10.11.2023, Revize tarihi/ Revised: 17.07.2024, Kabul tarihi/Final Acceptance: 28.10.2024

Extended Abstract

Although utopias emerged from ancient myths, they became widespread with the Renaissance and Reformation movements. Periodically evaluated, the first time imaginative textual literature was handled as an idea and a fiction of the future was with the works of Thomas More (1516), Francis Bacon (1627), and Tommaso Campanella (1623), which are defined as classical utopias. As expression of their period, these works criticize the moment in which they are situated and contain discourses that reflect many futuristic design approaches such as science, technology, architectural production and urbanism.

Thinkers such as More, Bacon and Campanella made social and political criticisms in their works and supported scientific developments. Classical utopias inspired by the Renaissance, influenced the ideal society and city designs of many thinkers in later periods. In these designs, the use of space and materials formed the basis of the discourses, where sometimes existing materials were modified and sometimes new materials were defined. Therefore, tracing the architectural discourses in utopias can be considered part of the effort to build the future.

The aim of this study is to determine the use of materials within the framework of architectural discourses used in classical utopias and to compare this use with modern architectural practices. The content analysis method, one of the qualitative research methods, was used in the study. Thomas More's "Utopia" (1516), Francis Bacon's "New Atlantis" (1627), and Tommaso Campanella's "The City of the Sun" (1623) were analyzed to determine the use of materials in the architectural discourses of classical utopias. Finally, the possible implications of these material uses on later architectural approaches are discussed.

The discourses on material use in Thomas More's "Utopia" (1516) are quite remarkable. In particular, the depictions of stone bridges, lightweight door systems and heat-insulated materials have significant meaning when compared with periodic and modern developments. Especially in the 18th century, the bridge systems developed by the French engineer Jean Rodolph Perronet attracted attention with the use of arches that could easily span wide distances. More also depicts a light and technological door system for house doors, paralleling lightweight door systems constructed with materials such as steel, aluminum, wood and plastic in later periods. Finally, More notes that the ceilings and windows of the houses are equipped with heat-insulating materials and glass. Considering the development of insulation technologies after the industrial revolution and the diversification of insulation materials in later periods, there are similarities with More's depictions.

The discourses on the use of materials in Tommaso Campanella's "The City of the Sun" (1623) also show similarities with developments in later architecture and construction. The emphasis on the iron gate in the work points to the historical and technological use of iron. With the technological advancements in later periods, steel door systems began to be used as light and durable materials. The interior wall design and marble stairs refer to the changes in building materials during the Renaissance. Developing technology and the use of materials have enabled the design of more free organic forms in wall designs. The modern dome design described by Campanella evokes the special use of glass in later architecture. The description of the spatial organization of conference halls, gathering spaces, academies and halls in the work refers to the evolution of the spaces used since antiquity. The use of modern materials as sound insulation and the use of electrical energy in the design of architectural structures with the industrial revolution in the field of lighting have had a significant impact.

The descriptions of the structures in Francis Bacon's "New Atlantis" (1627) contain remarkable details. The guest house details the use of brick and glass, especially colored bricks and aesthetic glass. The large halls, one of the administrative buildings of the city, are used as meeting spaces and have similar features to modern conference halls. Observatories are defined as structures where meteorological events are examined and analyzed. Specialized buildings such as medical rooms, optical spaces and sound laboratories are also described in the text. The architectural designs and materials used in these buildings have changed in parallel with historical and technological developments.

The examinations show that the architectural designs of classical utopias contain ideas about the future by associating them with their present. The architectural design and material use in utopias are still considered reference points in the field of architecture and are expected to play this role in the future. Therefore, the impact of utopias on architectural thinking and building material use is a crucial element to consider in the development and evolution of the discipline of architecture.

Keywords: Modern Periods, Classical Utopias, Material Use, Architectural Discourses.

Nasıl Atıf Yapılır: Açıklak M, Örmecioğlu HT. Klasik Ütopyalarda Mimari Söylemler ve Modern Dönem Etkileri: Ütopya (1516), Yeni Atlantis (1627) ve Güneş Ülkesi" (1623) Örneği. Tasarım Kuram 2024;20(43):208-225.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1. Giriş

Ütopyalar, yazıldığı dönemde toplumun yetersizliklerini ve sorunlarını göz önünde bulundurarak, insanların hayallerindeki zenginlikleri, arzuları ve istekleri sosyal ve mekânsal dönüşümler ile yansıtmışlardır. Ütopyalar yazıldığı dönemin şartlarından etkilenerek insanları sosyal yapı, politik yapı, kentsel biçim ve mimari hakkında düşündürmeyi amaçlamıştır (Levitas, 2011). Bu bağlamda, Nail Bezel (1984: 7), ütopya ve mimarlık ilişkisini “mimarlık tüm ütopya ve karşı ütopyalarda kaçınılmaz olarak vurgulanan bir sanat dalıdır, çünkü insanın içinde ya mutlu olacağı ya da baskı nesnesine dönüştüreceği çevre, iç olsun dış olsun, herhangi bir toplumsal modelde temel ve vazgeçilmez etkidir. Gerçekte her bir ütopya bir toplumsal tasarım olduğu kadar bir mimari tasarımdır da” sözleriyle açıklamaktadır.

Klasik ütopyanın mimariyle ilişkisi, bu edebi metinlerde mekânın tasvir edilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu metinlerde ütopya, düşlediği hayatın kurallarını koyarken, betimlediği mekanlardaki bazı mimari detayları da anlatmaktadır. Bu detaylar bazen klasik ütopyalardaki gibi kent düzeni, bazen 18. yüzyıl rasyonalist mimarlarının tasarımları gibi yeni yapı türleri, bazen de endüstri çağı ile başlayan 20. yüzyılda giderek artan yeni yapı malzemeleri bazen de bunların birkaçı ya da hepsiyle birden ilgilidir.

Var olmayan yerleri tariflemelerine rağmen ütopyalar hayal gücüne yaptıkları katkı ile gerçek dünyayı etkiledikleri gibi mimariyi de tetiklemişlerdir. Ütopya düşünce, mimari üretimin engellendiği ve mimari söylemin mevcut kentsel, mimari sorunları ele almadığı durumlarda önemli bir rol oynamış; ütopyalar mimari üretimi teşvik etmiş ve mimariye olan inancın yenilenmesine katkıda bulunmuştur (Sargent, 2010). Örneğin, Platon’un Devlet (MÖ 340 civarı), More’un Ütopya (1516), Campanella’nın Güneş Ülkesi (1623) gibi eserlerde görülen ideal kent tasarımları, modern dönem hem edebi eserlerine hem

de kentsel tasarımlarına farklı şekillerde yansımıştır. Klasik ütopyalarda olduğu gibi, modern dönem ütopyaları da kentleri planlı, düzenli, fonksiyonel ve estetik olarak tasarlamıştır. Örneğin, Ebenezer Howard’ın Bahçe-Kent Şeması, Frank Lloyd Wright’ın Broadacre City’si, Le Corbusier’in Işınal Kenti gibi tasarımlar; kentleri merkezi, simetrik, geometrik ve standartlaştırılmış bir şekilde düzenlemiştir (Duman Yüksel, 2012). Kent ölçeğinde yeni yaşam tarzları ve farklı zamanlarda üretilmiş yeni alemler üzerine ütopik sosyal projelere yönelik görüş ve öneriler, mimarlık disiplininden gelen bilgi, ifade araçları ve kavramlar kullanılarak ifade edilmiştir.

Modern dünyanın inşası, gelenek/eski ve yeni/gelecek arasındaki karşıtlığın belirleyici bir sürecidir. Sanayi çağının gelişimiyle birlikte, gelecek için daha fazla fikir ve bugünün eleştirisine dayanan ütopik projeler üretilmiştir. Değişimin hızlanması ve toplumsal hayatın teknolojik gelişmeyle şekillenmesi ütopyaları da etkilemiştir. Bu nedenle ütopyanın aydınlanma sürecinin bir sonucu olduğu çıkarımı yapılabilir. Rönesans döneminde matematik, felsefe, astronomi ve diğer alanların aydınlanmasıyla birlikte ütopya hayali insanların zihinlerine geri dönmüştür. Bu dönemde antik Yunan toprakları ile sınırlı kalmayıp, Avrupa kıtası boyunca ütopya fikirleri yayılmaya başladığı söylenebilir. Tanilli’nin (2011:11) de belirttiği gibi “Aydınlanma felsefesinin Antik Yunan dönemindeki merkezi Atina iken, 18. yüzyıl aydınlanması tüm Avrupa’ya yayılmıştır. Kökenleri Rönesans ve reform hareketlerine dayanan aydınlanma felsefesi, akla, doğaya ve insanın mutluluğuna aykırı tüm önyargılara, Katolik dininin getirdiği peşin hükümlere ve boş inançlara karşı olmuştur”. Bu dönemde kilisenin özgür düşünce üzerindeki baskısı arttıkça ütopyalar en verimli dönemlerini yaşamıştır. Thomas More’un “Ütopya (1526)”, Tommaso Campanella’nın “Güneş Ülkesi (1623)” ve Francis Bacon’ın “Yeni Atlantis (1627)” eserleri devlet-şehir ütopyaları olarak öne çıkan ütopyalardır.

Demiralp'in (2004: 66-67) "Batı insanını ilerleme yönünde güdüleyen tinsel bir motor gibi çalıştığını" söylediği ütopya düşüncesi, 19. yüzyılda yaygınlaşan Sanayi Devrimi vizyonu ile birleşerek dünya çapında bir sıçrama yapmış; ütöpik düşler Avrupa kıtasını aşarak dünyanın birçok yerine ulaşmıştır (Uyanık, 2011; 2013). Bu ilerlemeci düşünce biçimi, modern çağ olarak adlandırılan dönemde tasarlanan ideal kent tasarımlarına da yansımıştır. Bu kapsamda klasik dönem ütopyalarının mimari söylemlerinin modern dönemlerin mimari pratiğinde uygulanmaya çalışıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda klasik ütopyalardaki mimari söylemlerin, modern dönemlerde taslak halinde de olsa gerçekleştirildiği ve dönemlerin teknolojisi yardımıyla yapılabilmelerinin olası olduğu görülmektedir. Klasik ütopyaların mimari tasarımlarında yer alan idealler, günümüz mimarları için yol gösterici ilkeler olmuştur. Özellikle sosyal adalet, sürdürülebilirlik ve yenilikçi teknoloji kullanımı gibi konular, bu ütopyacı söylemlerden etkilenmiştir. Böylece, ütopyaların sunduğu vizyoner yaklaşımlar hem teorik hem de pratik düzeyde manifesto niteliği taşımaktadır.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı, klasik ütopyalardaki mimari söylemler çerçevesinde mimari yaklaşımlar ve malzeme kullanımını tespit etmek ve bu söylemlerin eserlerin yazımından modern dönemlerdeki mimari yaklaşımlar ve malzeme kullanımı üzerindeki olası etkilerini karşılaştırmalı olarak tartışmaktır. Bu amaçla çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

İçerik analizi, belirli kurallar çerçevesinde (örnekleme, kodlama, kategorizasyon vb.) bir dizi farklı materyali, özellikle dokümanlar, metinler ve evrakları inceleyerek nesnel, ölçülebilir ve doğrulanabilir bilgilere ulaşmayı amaçlayan bir nitel araştırma yöntemidir (Metin ve Ünal, 2022). Üç içerik analizi yaklaşımı yaygın olarak kullanılmaktadır: geleneksel, yönlendirilmiş ve özetleyici (Hsieh ve

Shannon, 2005) içerik analizi. Konuyla ilgili mevcut teori veya literatür sınırlı olduğundan özetleyici içerik analizi yöntemi uygulanmıştır (Ayat vd., 2021). Özetleyici içerik analizi, metnin (işlenmemiş olan verinin) kendisinde var olan kelime veya ifadelerden yararlanarak yapılmaktadır. Bu doğrultuda verideki belirgin temalara ve gizli anlamlara odaklanarak araştırma modeli genişletilebilmektedir (Berg ve Lune, 2015).

Çalışma kapsamında incelenmek üzere klasik dönem ütopyalarından Thomas More'un Ütopya (1516), Francis Bacon'nun Yeni Atlantis (1627) ve Tommaso Campanella'nın Güneş Ülkesi (1623) eserleri seçilmiştir. Bu üç eser, kendi dönemlerinin toplumsal, bilimsel ve mimari vizyonlarını en iyi şekilde yansıtmaları ve ütopya kavramının temel taşlarını oluşturmaları nedeniyle seçilmiştir. Bu doğrultuda öncelikle kavramsal çerçevede klasik ütopyalar incelenmiş; ardından ütopya ve mimarlık kavramları arasındaki ilişkiye yönelik bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışma örneklemini oluşturan eserlerin içerikleri incelenerek mimari söylemlere yönelik ifadeler tespit edilmiştir. Yapılan tespitlerin sonucu olarak klasik ütopyaların söylemlerindeki mimari ve malzeme kullanımları analiz edilmiştir. Çalışmanın son aşamasında klasik dönem ütopyalarının mimari söylemleri ışığındaki içeriklerin modern dönemlerdeki mimari yaklaşımların biçimlenmesi üzerindeki etkisi tartışılmıştır.

2.1. Kavramsal Çerçeve; Klasik Ütopyalar

Nail Bezel (1984: 7) ütopyayı hayal ve fikirlerle kurulmuş "eşitlikçi, doğru, mutlu ve güzel bir toplum düzeni" olarak belirtmiştir. Felsefe tanımlarında ütopya, "gerçekle ilgisi olmayan siyasal ve toplumsal düzen tasarımı, toplumsal yaşam düzeni ve gerçekleşmesi imkânsız görünen tasarımlar" şeklinde tanımlanmıştır (Timuçin 1994: 244). Tarihiçi ve filozof Bertrand Russell'a (1961/1997: 22-23) göre, Platon'un Devlet (MÖ 340

civari)i ütopyanın ilk yazılı örneği olarak gösterilmektedir. Platon'un Devlet Devlet (MÖ 340 civarı) eserinden More'un ütopyasına kadar geçen yüzyıllarda, ütopya kavramı, özellikle Haçlı Seferleri ve Amerika kıtasının keşfi gibi sosyal ve politik bozulmaların etkisi altında yeni uygarlıkları ve kültürleri tanımış, edebi ve sanatsal bir uyanış olan Rönesans aydınlanmasına doğru ilerlemiştir.

Ütopya, tanımı gereği çok eski kabul edilse de yaygın olarak Rönesans ve Reform hareketleri ekseninde geliştiği düşünülmektedir (Kumar 2005:83). Tanımlanan dönem düşünüldüğünde, bu dönem Thomas More'un 1516'da "Ütopya" eserini yazdığı dönemdir. Dolayısıyla "Ütopya" eserinin yazıldığı dönemin bir ifadesi olduğu gerçeği ve yazarın döneminden etkilenerek bu metinleri kaleme alarak geleceği ve iyi olanı kurguladığı gerçeği unutulmamalıdır. Ütopik yaklaşımın özü, sosyal ve politik yapıların eleştirisi ve mükemmel bir düzen olasılığına yönelik bir kurgu veya arzular oluşturmaktadır (Akkoyun 2016: 20-23).

Ütopya kavramını ilk kez kullanan More (1516/2000: 69)'a göre "ütopya gerçeğin adeta bala bandırılmış gibi insanların zihinlerine daha bir sevimlice girebileceği bir kurgudur" (Akdemir 2016: 14-15; Akkoyun 2016: 20-23). Ütopyanın yazınsal bir türden sosyal bilimlerin bir yöntemine dönüşmesi 18. yüzyılın sonlarına rastladığı düşünülmektedir. Bu değişimin sebebi, Avrupa'da endüstri alanında yaşanan hızlı gelişmeler ve bu gelişmelerin gerektirdiği yeni toplum imajının yanı sıra pozitif bilimlerin yeni buluşlarla ve tartışmalarla sık sık gündeme gelmesidir. Bu döneme kadar üretilen ütopya yazınları ise klasik ütopyalar olarak nitelendirilmiş ve bir yönetime dönüşmesine kadar geçen süreçte, modern dönemi de etkileyerek gerçekleşmesi imkânsız görünen tasarımların yapılmasını görünür kılmıştır.

Çalışma kapsamında irdelenen üç eserin dönemi; Rönesans, Orta Çağ ve Yeni Çağ'ın kesişim noktasında bir geçiş dönemidir. More gibi düşünürler

eserlerinde dini inançları temsil ederken bilim destekleyici unsur olmuş, Bacon ve Campanella gibi düşünürler ise dünyeviliği temsil ederken bilim ve tekniğin gelişimini ön plana çıkarmıştır.

Thomas More, eserinde ütopyayı, gerçeklik ile hayal arasındaki görelî ayrımı temel alarak, iyi ve kötü, mutluluk ve mutsuzluk gibi zıt kavramlarla tanımlamıştır. İlk olarak "Ütopya Adası", güzelliği ve refahı temsil eden bir düşler diyarı olarak tanımlanmış, sonraki bölümde o dönemin yozlaşmayı temsil eden Britanya'sının eleştirisi yapılmıştır. More'un "Ütopya (1516)" eserinde öne çıkan önemli temel düzenlemeler, büyük ölçüde sınıfsız bir toplum (Ütopya (1516) eserinde asgari kölelik vardır), her alanda kadın ve erkek eşitliği, inanç özgürlüğü ve herkes için iş sorumlulukları olmasıdır. Eserde öncü bir sosyal yaklaşım önerilmekte ve bu nedenle bu sosyal düzende bilim ve teknolojinin sosyal ilerlemenin ve gelişimin bir aracı olarak öngörülmektedir.

Thomas More'un "Ütopya (1516)" hakkında yazdığı ve bu süre zarfında Rönesans'ın Avrupa'daki etkisinin önemli ölçüde arttığı yaklaşık bir yüzyıl sonra, Roma Katolik Kilisesi, Thomas More'un gerçekleşmesinden korktuğu bölünmeyi yaşamaya başlamış ve Reform ile eleştirel ve sorgulayıcı Protestanlık yayılmaya başlamıştır (Duman Yüksel, 2012). Bu dönemde Campanella'nın "Güneş Ülkesi (1623)" eseri de toplumsal düzenine ilişkin tahayyülü bazı konularda özgün bir tavır sergilemekle birlikte, More ve Platon'a olan ilgisinin sonucu olarak bu düşünürlerin eserlerinden de çağrışımlar yapmaktadır.

Campanella'nın eserinde, teorik eğitimi pratik uygulamalarla destekleme amacı güdülmekte ve dönemin ekonomik koşullarını göz önünde bulundurarak özellikle tarım ve hayvancılık alanlarında bu uygulamaların önerilmesi savunulmaktadır. Bu yaklaşım, üretim ile eğitim arasında organik bir bağ kurma çabasını içermektedir. Görsel unsurların eğitimdeki kritik rolüne vurgu

yaparak, Campanella, “Güneş Ülkesi (1623)” eserindeki kentin duvarlarını eğitim materyali olarak kullanarak dikkat çekmiştir. Campanella’nın “Güneş Ülkesi” eserinde toplumsal düzenin tasavvur ve evriminde bilim ve teknik eğitimin merkezi bir rol oynadığı açıkça gözlemlenmektedir.

Tommaso Campanella’nın İtalya’da “Güneş Ülkesi (1623)” eserinin yayımlandığı tarih aralığında Thomas More’un memleketi Britanya’da ütöpik bir düşünür, filozof ve devlet adamı Francis Bacon’a ait “Yeni Atlantis (1627)” adlı ütöpik eseri yayımlanmıştır. Francis Bacon’ın eseri, yazarın ölümünden sonra 1627 yılında ilk kez yayınlanmıştır. Eser, daha önce Bacon’ın denemelerinin toplandığı *Sylva Sylvarum* adlı kitabın son bölümünde yer almıştır (Pehlivan, 2019: 10-17).

Dolayısıyla “Ütopya (1516)” eserinin kısa bir şekli olarak kabul edilebilecek olan Yeni Atlantis (1627) eserinde, toplumsal düzen ve mekân tasviri arka planda kalırken, “Süleyman Evi” adlı bilim merkezi ve faaliyetleri işin merkezinde yer almaktadır. Bilimsel amaçlara göre planlanan Süleyman’ın Evi; eserin yazıldığı, bilimsel araştırmaların ve buluşların yoğunlaştığı 17. yüzyılda bile hayal bile edilemeyen yeniliklerin dikkate alındığı kurumsal bir yapıdır. Eserde, suda ve havada hareket edebilen araçlar, bitki ve hayvan üretimi (günümüz laboratuvarları gibi) dahil olmak üzere özel deneyler için hazırlanmış odalar, gözlem ve keşif kuleleri gibi birçoğu gerçek hayattan yüzyıllar sonra gerçekleşecek düşler anlatılmaktadır.

Üç düşünür de deney, gözlem ve uygulamaya dayalı bir bilimsel gelişme yaklaşımını savunmaktadır. Thomas More bilimi toplumun hizmetinde bir araç olarak görmüş, More’dan sonra ütopyalarda bilgiye daha fazla yer verilmiştir. Böylece her üç düşünür de içinde yaşadıkları dönem olan Rönesans’tan esinlenerek, gelecek yüzyıl için ilham veren veya hedefler belirleyen eserlerinde bir bilim felsefesi

oluşturmuşlardır.

Özetle, Rönesans ile edebi ütopyalar olarak başlayan düşsel yazınların, Platon’un Devlet (MÖ 340 civarı)’te ortaya koyduğu toplum ve mekân düşüncesini baz alıp incelenmiş olan klasik ütopyalarla gelişmiştir. Klasik ütopyalar toplumsal, sosyal ve siyasi yapıyı etkilediği gibi Rönesans’tan sonra Aydınlanma Çağı ile başlayan modern çağ dönemdeki birçok filozof, tasarımcı, mimar ve düşünürlerin ideal toplum ve kent düşlerini de etkilemiştir.

2.2. Ütopya ve Mimarlık İlişkisi

Edebiyatın metaforlarla dolu dolaylı bir anlatım türü olarak ortaya çıkmış olan ütopya, tek başına bir bilim konusu olarak değil; felsefe, sosyal ve siyasal bilimler, tarih, edebiyat, mimarlık, şehircilik hatta bilimkurgu gibi birçok disiplinin kapsamı içinde yer alır ve dile getirildiği andan itibaren, değişik kaynak ve kişilerce birçok şekilde tanımlanmıştır (Demirkan 2000: 53-61). Mimarlık disiplini de tarih boyunca toplumsal yaşamın ve onun maddi mekânının inşasında olumlu bir rol oynamış, her zaman toplumsal ütopyayı ifade etmenin en önemli araçlarından biri olmuş ve tarihi bir kültür fenomeni olarak uygarlığın önemli bir simgesi olmuştur.

Tarih boyunca düşünürler, ideal toplumların nasıl olması gerektiğini sadece teorik olarak değil, aynı zamanda bu toplumların yaşam alanlarını detaylandırarak da tanımlamışlardır. Ütopya metinlerinde, bu ideal toplumlar için öngörülen fiziksel çevrelerin ayrıntılı betimlemelerine ve zaman zaman görsel planlarına rastlanmaktadır (Alkan ve Duru, 2002). Bu ütopyalara Platon’un “Devlet (MÖ 340 civarı)”, More’un “Ütopya (1516)”, Campanella’nın “Güneş Ülkesi (1623)”, Bacon’ın “Yeni Atlantis (1627)” ve Ebenezer Howard’ın “Bahçe-Kent Şeması (1898)” gibi eserler örnek verilebilir. Bu ütopyalarda tanımlanan yönetim biçimi ve sosyal yaşam, mekân tasvirlerinde ifadesini bulur. Tasarlanan toplumun kurumları ve yaşam biçimi bu mekanlarda okunabilir.

Ütopyalar, ideal bir toplum özlemi tarafından önerilmiş ve farklı disiplinlerden yazarlar tarafından yaratılmış olsalar da mekânsal ve fiziksel izdüşümler bağlamında toplumun yaşam biçimini temsil eden mimarlık alanını da tanımlamaktadır (Pinder, 2005) Toplumsal yaşamın mekânsal, işlevsel ve estetik bağlamını kurgulayan mimarlık disiplininin, ütöpik toplumsal kurgunun yeniden üretilmesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Önerilen ütöpik eserlerde gelecekte, ancak belirsiz bir yerde ve mimari kurgu içinde önerilmektedir. Çalışma kapsamında irdelenen klasik ütopyaların mimari mekân yaklaşımları incelendiğinde; More'un 1516'da tasarladığı "Ütopya (1516)" eserinde, toplumsal eşitliğin simgesi olan evler, mekânsal özelliklerinden mobilyaya kadar özdeş olacak şekilde tasarlanmıştır. Cadde boyunca sıralanan evler düz çatılı, yangına dayanıklı, su geçirmez, hava koşullarına dayanıklı ve arka bahçelidir. Sosyal hayatın her alanında olduğu gibi evde de herkesin istediği eve girebileceği bir ortaklık ilkesi vardır. Evin içinde kilitsiz ve anahtarsız bir sokak ve bir bahçe kapısı var. Mülkiyet duygusunun gelişmesini önlemek için her on yılda bir konut değiştirilmektedir. (Vale and Vale 2000: 43-47).

"Ütopya (1516)" eserinde, mekânsal olarak, şehre ve birimlerine yaklaşım, ütöpik bir geniş perspektiften görülebilir. Ütopya adasından evin en küçük birimi olan odaya kadar her katmanda daha çok her biriminin kimliğine dayalı temel eşitlik ilkesinin kurulmaya çalışıldığı gözlenmektedir.

19. yüzyıl ve sonrasında, özellikle endüstriyel gelişme çağında, kentsel ve kırsal alanlar arasındaki derin ayrımın yarattığı eşitsizlik dikkate alındığında, bu boşluğun yarattığı sorunlara çözüm olarak Ütopya (1516) eserinin ortaya koyduğu yaklaşım; makineleşme ve Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmediği, kent ve kır yaşamının ayrışmadığı çağda, kırsal yaşamın önemine dikkat çekmiş ve kırsal yaşamı kentsel yaşamdan izole etmemiştir.

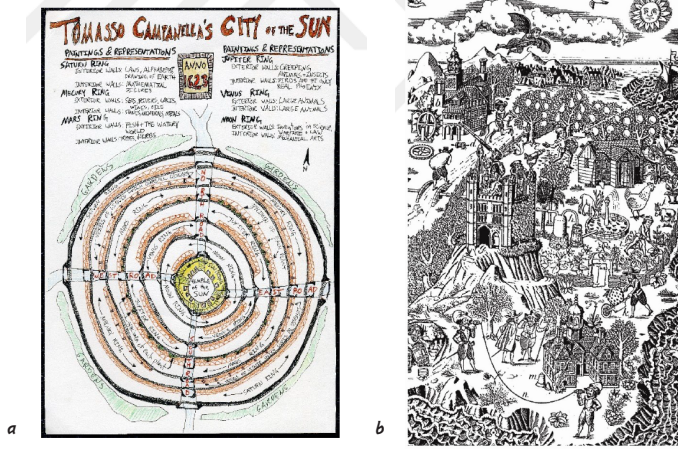
Campanella'nın "Güneş Ülkesi (1623)" ütopyasında, More'un ütopyasında olduğu gibi toplumsal eşitlik ilkesi barınma, farklılıklara izin verme, kimlik ve aidiyet ifadesi olarak yorumlanmıştır. Eserde tanımlanan evler, dıştan iç donanıma kadar aynı özelliklere sahiptir (Campanella 1643/2016:17).

"Güneş Ülkesi (1623)" ütopyasının diğer iki ütopyadan farkı, farklı geometrik yerleşimler seçmesi ve şehrin güvenliğini ön planda tutması olarak söylenebilir. Dairesel geometride, ortak bir merkez olarak şehir merkezi ile iç içe geçmiş yedi yapı katmanı (her biri yedi gezegenden birinin adını almıştır), dış müdahalelere karşı aşamalı bir koruma anlayışını yansıtmaktadır. Ayrıca tanımlanan surlar; hem koruma amaçlı bir güvenlik aracı hem de beraberinde eğitici bilgilerle birlikte bir eğitim aracı olarak iki ayrı işlevsel mekân birimi oluşturmaktadır.

Teknolojinin getirdiği yeniliği vurgulayan ilk ütopya Bacon'ın "Yeni Atlantis (1627)" eseridir. Teknolojiye tamamen olumlu bakan ilk ütöpik şehir olan "Yeni Atlantis (1627)" eserinde evler teknolojinin sunduğu tüm fırsatlardan yararlanmaktadır (Bacon 1627/2013: 73).

"Yeni Atlantis (1627)" eseri mekânsal teknikler açısından, "İzole bir adada ütöpik şehri bir fırsat olarak ele alır, rasyonel hayallerden beslenir ve bir klasik denebilecek teknolojik mekânın tanımını keskin ve canlı bir şekilde ifade eder. Dağdaki havayı ölçen gözlem kuleleri,

Görsel 1. "Ütopya (1516)" eserinin 1518 ve 1516 basımındaki illüstrasyonu (Yusufoğlu 2019)

Görsel 2a. Tommaso Campanella'nın Güneş Ülkesi (1623) illüstrasyonu, 2b. Francis Bacon'nın Yeni Atlantis (1627) illüstrasyonu (Yusufoğlu 2019)

daha önceki ütopyalarda görmediğimiz bir teknik yaklaşım, yeraltına inşa edilen maden merkezleri, vahşi doğada açılan tıbbi mağaralar gibi Bacon'un “ideal yaşam koşulları yaratmak için doğa üzerindeki bilime dayalı kuralını” yansıtmaktadır (Ertan 2012: 38-67).

Bu yerleşim türü, bilimsel düşüncenin kilise merkezli devlet yapılarına karşı konumunu mekânsal olarak tanımlamaktadır. Yeni Atlantis, şehir sayısı ve planlı yerleşim planı gibi detaylara yer vermezken, şehrin geniş caddeleri ile planlı ve düzenli bir yapıya sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Ütopik proje ve öneriler, mimari bir çerçeve gerektirir; bu, tasarımın geleceğe yönelik olduğunu ifade etmek için mimarlık araçlarının kullanılmasından ve mimarlığın toplumsal yaşamı güzelleştirme, iyileştirme ve geliştirme sorumluluğuna sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Böylece mimarlık ile ütopya arasında doğrudan bir ilişki ortaya çıkmaktadır.

Mimarlığın ütopya ile ideoloji, mekân ve toplum üzerinden ilişki kurduğu söylenebilir. Ayrıca ütopya ve mimarlığın değişim yaratma ve geleceği tasarlama nitelikleri bu ilişkiyi pekiştirmektedir. Mimarlık, tıpkı ütopya gibi, gelecekteki yaşam için alanlar yaratır, böylece geleceğe aittirler. Ütopyalar, mimarının toplum yaşamındaki önemine bağlı olarak

şekillenmiş ve böylece birbirini karşılıklı olarak değiştiren ve dönüştüren iki kavram haline gelmiştir.

Bu çalışmanın da kapsamını oluşturan klasik ütopya eserleri, geleceğe yönelik mimari önermeler içermektedir. Genellikle uygulandığı iddia edilmeyen bazı ütopik tasarım ve eserler, oluşturulduktan sonra diğer mimar, tasarımcı ve düşünürleri uygulamalar açısından etkilemiştir (Riot-Sarcey, Bouchet ve Picon, 2002) Ütopik düşünceler mimari üretimin tıkandığı, mimari söylemlerin mevcut kentsel ve mimari sorunları ele almadığı ve mimari üretimi harekete geçiremediği durumlarda tetikleyici bir rol oynamaktadır (Pinder, 2005) Bu bakımdan ütopya düşleri, mimariye ve mimari çevrenin getirdiği yeni üretimlerin yapılmasına da inanç duyulmasını sağlayacaktır.

Endüstri devrimi sonrası teknolojik gelişmelerinin mimarlık sanatına olan etkileri en çok ütopik proje ve eserlerde görülebilmektedir. Teknolojiye sonsuz güvenen dönemin bazı mimarları, teknolojideki gelişimleri takip ederek yeni ve denenmemiş tasarımlar gerçekleştirebileceklerini görmüşlerdir. Sistematik bir süreç içinde incelediğimiz örnekler kapsamında; dönemsel sorunlar ve kaoslar, ütopyaları her dönem farklı şekilde etkilemiş ve bu farklı etkilenmeler modern çağ mimarlık alanı paralelinde yansımalar oluşturmuştur.

3. Bulgular

3.1. Klasik Ütopyalarda Mimari Söylemler ve Modern Dönem Yansımaları

Var olanın yetersizliği vurgulanarak tasarlanan ütopyalar; derinden hayal edilen düşsel zenginlikleri ve arzuları bir yerde ortaya çıkarmış, ütopyalar tasarlanırken düşünülen mekanlarda yazıldığı dönemin en rahatsız olunan yönlerini değiştirmeye çalışmıştır (Özden, 2011). Bu kimi zaman toplumsal bir kurgu, kimi zaman siyasi bir kurgu, kimi zaman bir mimari çevrenin kurgusu olmuştur. Ama hangisi değişirse değişsin mimari

mekân ve malzeme kullanımı eserlerde yansıtılan önemli söylemlerdir. Bazen mevcut mekanlarda ve malzemelerde değişiklik yapılırken bazen de tamamen yeni bir malzeme tanımı da yapılmaktadır. Sonuç olarak, bu hayali tasarımlar mekanlar aracılığıyla somutlaşmakta ve daha gerçekçi hale gelmektedir. Başka bir deyişle, düşsel olarak tasarlanan mekân ve malzemeler gerçek mimari tasarımlarda var olmaktadır.

Ütopycı düşünce şu an, şimdide ortaya çıkar; bugünün düşlerine aittir ama ifadeleri ile geçmişten geleceğe geniş yelpaze içerisindeki imgeleri araçsallaştırır (Jameson, 2005). Ütopycılık düşüncesi içerisinde mekân bitmiş bir nesne değil, geleceği süreç içerisinde farklı etkileşimlere girerek şekillendirme potansiyeli bulunduran çevredir. Artık mekân, ütopyik projeler veya yapıcı ütopyalardan ziyade mekânı oluş olarak ele alan bir felsefeye kaymıştır. Ütopycılık bağlamında mekâna bakılmaya başlandığında, bu bakış açısı ütopya mekanlarından mekânı tanımlayan söylemlere doğru kayma gösterir.

Söylemlerin izlerini sürebilmek için çıkış yolu belirlemek önemlidir. Bu noktada Yücel (1990), mimari manifestoları “yeniden masaya yatırma, yeniden değerlendirme ve gizli kalmışları günümüzden tekrar açığa çıkarma konusunda yol gösterici başlangıç noktaları” olarak tanımlar. Çünkü bu manifestolar, “yarı tarifname yarı kutsal kitap üslubu taşıyan metinler” olmalarına rağmen, “yöneldikleri adres ve yanıtlamaya çalıştıkları sorular aynı: O yarın, bugünün anlık uzantısı olsa bile; yarını nasıl inşa edelim?” sorusuna yanıt ararlar. Tüm metinlerin genel doğrultusu ‘yarını inşa etme’ inancı ve buna bağlı olarak rehberlik etmektir” olarak tanımlamıştır. Bu noktadan hareketle bir manifesto olarak ütopyalardaki mimari söylemlerin izlerini sürmek de mümkün görünmektedir.

3.1.1. Thomas More’un Ütopya (1516) Eserindeki Mimari Söylemler

“Ütopya”nın II. Kısım “Utopia Şehirleri

ve Başkent Amaurote Üstüne” adlı bölümünde More şehri anlatırken geniş açıklık geçebilen ve gemilerin altından geçtiği bir taş köprü betimlemesi yapmıştır.

“...Anydra’nın iki kıyısı bir taş köprüyle birleşir. Muhteşem kemerler üstünden geçen bu köprü, şehrin denize uzak olan yukarı ucunda kurulmuştur. Gemiler bu köprünün altından kolayca geçebilirler.”

(More 1516/2000: 59)

Taş köprüler hakkındaki bilgiler incelendiğinde yazılı belgelerde M.Ö. 500 yılı, Antik dönem Asya ve Avrupa da köprü yapımının olduğu bilirse de köprü yapma sanatını sistematik bir biçimde ele alanın Romalılar olduğu bilinmektedir. Romalılar ile başlayan köprü sistemleri 17. ve 18. yüzyıla kadar geliştirilerek devam etmiştir. Taş köprü yapımında özellikle aranan geniş açıklık geçebilen sistemler 18. yüzyılda Fransız mühendis Jean Rodolph Perronet tarafından (yarım daireden küçük kavisli kemerlerin yerine, daha da basık bir elips biçimi) geliştirilmiştir. Endüstri Devrimi ile başlayan malzeme ve sistemlerin gelişimi ile köprüler de malzeme ve geçilen açıklıklar konusunda gelişerek modern dönemlere yansımış ve dönem tasarımlarını yönlendirmiştir.

1816 yılında dünyanın ilk beton köprüsü (donatısız ve roman çimentosu ile) Souillac Dordogne/FRANSA’da Louis-Joseph VICAT tarafından inşa edildi. Betonarme köprüler 1875’ten sonra görülmeye başlanmıştır. 1875-1877 arasında Joseph MONIER ilk kirişli betonarme köprüyü (L=13,8 m, B=4,25 m) Chazelet/FRANSA inşa etmiştir. Bu süreçte gelişen malzeme ve teknoloji imkanları ile daha fazla açıklık geçebilen köprü sistemleri tasarlanmıştır. 1910-1911 yılında, Ponte del Risorgimento betonarme kemer köprüsü, Roma/İTALYA (L=100m, h=10 m), F. HENNEBIQUE tarafından inşa edilmiş olan ve dönemdeki en geniş açıklık geçebilen köprü tasarımı olarak öne çıkmaktadır (Topçu 2006: 13)

“Ütopya”nın II. Kısım “Utopia Şehirleri ve Başkent Amaurote Üstüne” adlı bölümünde More şehrin evlerinin kaplarına yönelik hafif ve teknolojik bir

kapı sistemi betimlemesi yapmaktadır. “...Her evin bir kapısı sokağa, bir kapısı bahçeye açılır. Her iki kapı da bir dokunuşta açılacak kadar hafiftir. Kilitler, anahtarlar yoktur.” (More 1516/2000: 59)

More söyleminde evin kapılarının oldukça hafif olduğunu tariflemektedir. Dönemin şartları düşünüldüğünde kapı sistemlerinin malzeme olarak ahşap, demir, pirinç gibi çeşitli malzemelerden üretildiği ve tariflenen sistem kadar hafif olmadığı düşünülmektedir. Endüstri Devrimi ile başlayan çeliğin kullanımı mimari elemanların tasarımında da malzeme olarak kullanılmasına yansımıştır (Kırcı, 2004:1-3). Bu süreçten sonra modern dönemde ve sonrasında hafif çelik kapı sistemi tanımlarının kullanılmaya başlandığını görmekteyiz. Özellikle son yüzyıl içinde ise hafif ahşap ve plastik kapı sistemleri tasarımları gelişmiştir.

More hafif kapı sistemi söyleminin çağdaş dönem açısından gelişimi incelendiğinde; kapı tasarımındaki değişimler 19. Yüzyıldan sonra gelişmeye başlamaktadır. Demir malzemenin aktif kullanımına ek olarak gelişen menteşe sistemleri ile oluşturulan mekanik sistemler, 19. Yüzyılın sonuna doğru döner kapı sistemlerinin kullanımı (Stalder 2009: 68), 20. Yüzyılda malzeme ve teknolojinin gelişimi ile hafif sistem çözümü olarak alüminyum, ahşap malzeme olarak orta yoğunluklu lif levha (MDF), yonga levha, kontrplak, fiberglas malzemenin bulunuşu ve kapı tasarımlarında kullanımı ile çerçevesiz cam kapıların görülmeye

başlanması “Ütopya (1516)” eserindeki hafif kapı söyleminin gelişimini göstermektedir.

1990’lı yıllardan itibaren kapı kanadının ağırlığını ve maliyetini azaltma fikrinin yanı sıra 1990’lı ve 2000’li yıllarda PVC (Polivinil Klorür) kapılar uygun maliyet ve bakım kolaylığı açısından ahşap ve metal kapıların yerini almıştır. 1960’lı yıllardan itibaren bilimkurgu filmlerinin etkisiyle kapının gelecekte nasıl olacağına dair çok sayıda fikir geliştirilmiş; bu fikirler teknik ve malzeme kullanımı, biçim açısından günümüz kapılarını da etkilemiştir. Sürme kapı, akordeon kapı, katlanır kapı, çarpma kapı, fotoselli sürme kapı, fotoselli döner kapı, E-taf kapı, gizli kapı, otomatik kapı gibi açılış şekline göre birçok hafif kapı sistemi günümüzde mekân- işlev- ihtiyaç düzeninde kullanılmaktadır (Demirarslan 2020: 1219-1243).

Bir başka söylemde de eserin II. Kısım “Utopia Şehirleri ve Başkent Amarote Üstüne” adlı bölümünde More ısı yalıtımlı malzeme ve cam kullanımına yönelik betimlemede bulunmaktadır.

“...Şimdiyse evler üç katlı taş ya da tuğla duvarlı, derli toplu ve içten sivalıdır. Tavanlar düzdür, ucuz, yanmaz ve yağmura karşı kurşundan daha dayanıklı bir maddeyle kaplıdır. Rüzgâra karşı camlı pencereler vardır. Çünkü Utopia’da cam çok kullanılır.” (More, 1516/2000: 60)

More evlerin tavanının tarifini yaparken her iklime ve şarta uygun dayanıklı malzeme betimlemesinden bahsetmektedir. Dönemsel olarak yalıtım malzemelerinin mimari mekanlarda kullanımı ve geliştirilmesi modern dönem içinde oluşmaktadır. Sanayi devrinde asbest malzemenin keşfi ile yapılarda yalıtım amaçlı kullanımı, 20. Yüzyıl başlarında fiberglas (Cam Elyafi) malzemenin keşfi, 20. Yüzyıl ortalarında Selülozun yalıtımda kullanılması, 1980’lerde selüloz esaslı sistemlerin geliştirilerek köpük malzeme olarak yapı elemanlarında kullanımı ve günümüzde yalı baskı ve mantolama gibi yalıtım teknolojilerinin kullanımı yalıtım amaçlı ütopik söylemi destekler niteliktedir

Tablo 1. Thomas More’un (1516/2000) Eserindeki Mimari Söylemler

ÜTOPIYA (1516)	
Mimari Söylemler	Yansımalar
Taş köprü tasarım söylemi	Geniş açıklık geçebilen köprü tasarımları ve modern dönem sistemler
Hafif kapı sistemi söylemi	Çelik, ahşap, plastik ve modern malzeme ile hafif kapı sistemleri
Cam kullanım söylemi	Yalıtım amaçlı camın geliştirilmesi
Ucuz, yanmaz ve yağmura karşı kurşundan daha dayanıklı malzeme söylemi	Mimari mekanlarda yalıtım amaçlı malzemelerin gelişimi ve kullanımı

(Kurkjian ve Prindle, 1998; URL 1). Bu sistemler modern dönem olarak günümüzde malzeme bilimi ve mühendisliğinin önemli araştırma konularından biridir.

İkinci olarak pencerelerde cam kullanımı tanımında More yalıtımlı amaçlı kullanılan bir cam tarifi yapmaktadır. Camın pencerelerde kullanımı Roma dönemi ile başlasa da bugünkü anlamda düz cam olarak yalıtım amaçlı geliştirilmesi 17. Yüzyıl sonuna dayanmaktadır. Bugünkü anlamda düz cam, 1688 yılında Fransız Lukas de Nehon tarafından geliştirilmiştir. 19. Yüzyıl sonlarında ise cam üretiminin gelişimine olanak sağlayan Siemens-Martin fırınları geliştirilmiştir. 20. yüzyılda ise düz cam üretiminde birçok metot geliştirilmiştir. Bu metotlardan biri de günümüzdeki cam üretiminin temelini oluşturan ve İngiliz Pilkington firması tarafından patenti alınan "Float" cam üretimleridir (Kurkjian ve Prindle, 1998). Günümüzde cam malzeme birçok üretim niteliği yapıların cephe, çatı, kapı, pencere gibi birçok yapı elemanı ve sisteminde kullanılmaktadır.

3.1.2. Tommaso Campanella'nın "Güneş Ülkesi" Eserindeki Mimari Söylemler

"Güneş Ülkesi" eserinde kent anlatıcısı olarak Cenovalı Kaptan'ın şehrin girişini vurguladığı demir malzemedan, hafif ve teknolojik bir kapı sistemi betimlemesi yapılmaktadır.

"...Kuzey kapısından girince (bu kapı baştanbaşa demirdendir, kolayca inip kalkacak ve sıkıca kapanacak biçimde yapılmıştır)" (Campanella 1643/2016:17)

Kapılar tarihsel süreçte hem insanların hem de mekanların dilini oluşturan öğelerdir. Bazı kapılarda şehirlerin simgesi olmuştur. Eserde geçen demir kapı tasarımı söylemi de simge niteliği taşıyan ve teknolojik bir nitelik olarak ağır bir malzeme olarak demir malzemenin teknolojik kullanımını betimlemektedir. İlk çağ uygarlıklarında demir malzemenin kullanımı net olarak bilinmese de orta çağ ve rönesans dönemlerinde etkin bir malzeme olan bakır ve alaşımlarının kullanımı ile modern döneme geçiş olarak bilinen 19. yüzyılda dökme demir

malzemenin gelişimi öne çıkmaktadır.

Özellikle sanayi devrimi sonrası gelişen makine sistemleri ve teknoloji ile kapılardaki malzeme kullanımı da gelişmiştir. 20. Yüzyılda demir malzemeye göre hafif olan çelik malzemenin üretiminin inşaat sektörüne girmesiyle beraber kapı kasalarında ve kanatlarında kullanılmaya başlanmıştır (Topçu 2006: 17). Çelik kapı sistemlerinin günümüzde hafif ve yangın dayanımı yüksek malzeme olarak kullanımı da eserdeki söylemi desteklemektedir.

"Güneş Ülkesi" eserinde kent anlatıcısı olarak Cenovalı Kaptan'ın yapı iç duvarlarını ve mermer merdiven betimlemesi dikkat çekmektedir. Bir başka söylem olarak kentteki yapıları oluşturan duvar anlatımında yüksek teknolojik bir üretimin betimlenmesi tanımlanmaktadır.

"...Bu konakların alt katlarına, doğrudan doğruya içbükey duvarların iç kısmından girilir; yukarı katlaraysa mermer merdivenlerle çıkılır. Bu merdivenler, duvarların iç kısmındaki aynı biçimde geçitlere açılır." (Campanella 1643/2016: 17)

"...Duvarlar alt kat duvarlarından daha incedir. Dış duvar, yani dışbükey duvar, aşağı doğru sekiz iç duvar üç, ara duvarsa bir ya da yarım karış kalınlığındadır." (Campanella 1643/2016: 17)

İçbükey duvar betimlemesi düşünüldüğünde, eserin yazıldığı dönem öncesi taş malzeme ve Roma döneminde betonun keşfi ile gelen yapı iç duvarı tasarım sistemlerinin gelişimi bilinmektedir. Modern döneme geçiş dönemi olarak bilinen Rönesans döneminde yeni malzemelerin keşfi ve yapı sistemlerinde kullanımı duvar tasarımlarını da etkilemiştir. Sanayi Devrimi sonrası betonarme malzemenin gelişimi ve başka malzemelerin duvar sistemlerinde kullanımı daha serbest organik formların tasarlanmasına olanak sağlamıştır. 20. Yüzyıl sonrası özellikle bilgisayar teknolojisi ile geliştirilen malzeme ve yapı sistemlerinde kullanılan duvar tasarımları eserdeki söylemin ütöpik niteliğini göstermektedir.

İkinci cümlede betimlenen mermer merdiven kullanımı da modern dönem mermer malzemenin kullanımına yönelik ilerici bir düşüncüyü çağrıştırmaktadır. Mermer kullanımının tarihçesi düşünüldüğünde İlk çağ uygarlıklarından beri mermer bloklar yapı iç ve dış sistemlerinde kullanılmıştır. Merdiven tasarımı olarak bütün mermer bloklardan oluşan sistemler Roma Döneminde gelişerek Endüstri Devrimine kadar kullanılmıştır. Sonraki süreçte betonarme ve çelik malzemenin gelişimi ile merdiven tasarımları da farklı bir boyut kazanmıştır (Topçu 2006: 17; URL 2). Bu süreçte ve modern dönemlerde mermer malzemenin kullanımında gelişen teknoloji ve malzemenin değişik tekniklerle işlenmesi ile merdiven sistemlerinde kaplama malzemesi olarak da kullanımı yaygınlaşmıştır.

Yapı duvarlarının tasarımına yönelik söylemin özellikle Modern Dönem de gelişen yüksek yapılar olarak da bilinen gökdelenlerin yapım sistemini bizlere çağrıştırmaktadır. Betonarme ve çeliğin inşaat endüstrisinde gelişimi ile ilk gökdelenlerin 19. Yüzyıl sonu, 20. Yüzyıl başlarında ortaya çıktığı bilinmektedir (Lokman Hakim, 2007). Yüksek yapıların üretiminde özellikle dikeyleşme arttıkça taşıyıcı sistemlerde ve duvar sistemlerinde kalınlık azaltılarak yapıya etki eden yükün dengelenmesi sağlanmaktadır. Günümüzde gelişen teknoloji ve yeni malzemelerin kullanımı ile yapılarda dikeyleşme artmakta, mühendislik-mimarlık sistemleri gelişmekte ve daha yüksek yapılar üretmek mümkün hale gelmektedir. Eserdeki yapıların duvar tasarımı sistemine yönelik anlatım da bizlere modern dönem sonrası yüksek yapıların inşasındaki duvar tasarımına yönelik mimari ve mühendislik yeniliğini çağrıştırmaktadır.

Eserdeki başka bir ütopik söylemlerden biri de kubbe tasarımına yönelik açıklamalardır. Geleneksel kubbe tasarımının aksine modern bir sistem tanımlaması yapıldığı görülmektedir. "...Tapınak yuvarlak biçimdedir.

Çepeçevre, kalın duvarlarla değil, iri, ama zarif sütunlarla çevrilidir. Tapınağın ortasında büyük, güzel bir kubbe, onun üstünde de ortası delik, daha küçük bir kubbe yükselmektedir" (Campanella 1643/2016: 18)

Kubbe tasarımları, mimaride eski dönemlerden beri kullanılan bir unsurdur. Kubbe yarım küre veya elips şeklinde bir yapıyı ifade eder. Kubbe tasarımları farklı kültürlerde ve coğrafyalarda farklı şekillerde gelişmiştir. Mezopotamya ve Mısır gibi uygarlıklardan sonra Roma İmparatorluğu tarafından benimsenmiş ve dönemin en geniş açılığı olan Pantheon tapınağını inşa etmişlerdir (MacDonald, 1976: 1-33). Sonraki dönemlerde Bizans ve İslam mimarisinde daha da geliştirilerek günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir. Campanella eserinde betimlediği tapınağın kubbe tasarımında tarihsel süreçte benimsenmiş kubbe tasarımlarının dışında bir form oluşumunu tanımlamaktadır. İki kubbenin birleşimi ile oluşan biçimlenme dönemin yapı teknolojisi ve malzeme kullanımı açısından ilerici bir düşünce olarak öne çıkmaktadır. Örnek olarak modern dönemde R. Buckminster Fuller'in 1954'te patenti aldığı "Jeodezik Kubbe" tasarımları verilebilir (Gardner, 2020: 35; URL 3). Modern dönem bir örneği olarak kubbe söyleminde anlaşılan küre veya elips formun dışında bir biçimlenme ve malzeme kullanımı ütopik bir söylemin yansıması olarak öne çıkmaktadır.

Eserdeki diğer ütopik söylemlerden biri de mekânsal bir organizasyon olarak toplanma ve konferans alanları kullanımına yönelik tanımlamalardır. "...Bunların dibinde, üç kadem yüksekliğinde bir duvar, tapınağın sütunlarıyla kemerleri tutan sütunlar arasında da güzel taşlarla döşeli galeriler vardır. Sayısız kapılarla süslü küçük duvarın iç kısmında yere çakılı iskemleler, ayrıca birçok güzel portatif sandalye göze çarpar" (Campanella 1643/2016: 18)

Campanella'nın eserinde tanımladığı mekânsal organizasyon söylemi konferans salonu çağrışımı yapmaktadır. Tarihsel

süreçte incelendiğinde Antik Yunan, Antik Roma ve Orta Çağ döneminde kullanılan agora, bazilika, katedral veya oditoryum gibi mekanlar birçok etkinlik ve faaliyet için kullanılmıştır (Kavraz 2019: 9-22;). Rönesanstan itibaren ise bu mekanlar aydınlanma, sanat ve bilim gibi faaliyetlerde kullanılan akademi ve salon gibi isimler alan mekanlara dönüşmüştür. Eserin dönemi açısından Campanella'nın tanımlamasında tapınağın kullanımı böyle bir söylemi ifade etmektedir. Ancak yapının iç kullanımına dair söylemler modern dönemde konferans salonu ve seminer odası gibi mekânsal isimler alan (Gutierrez, 2007: 57-88) yerleşik veya esnek bir kullanıma olanak sağlayan mekânsal organizasyon tanımını çağrıştırmaktadır.

Eserde ayrıca mimari anlamda ses yalıtımı ve ses yalıtım malzemelerinin kullanımına ilişkin modern teknolojik söylemler de yer almaktadır.

“...Tapınağın dışı ve başrahibin vaaz verirken sesi dağılmasın diye aşağı indirilen perdelerin üstü, yıldızların büyüklük, nitelik ve hareketlerini yansıtan resimlerle donatılmıştır” (Campanella 1643/2016: 20)

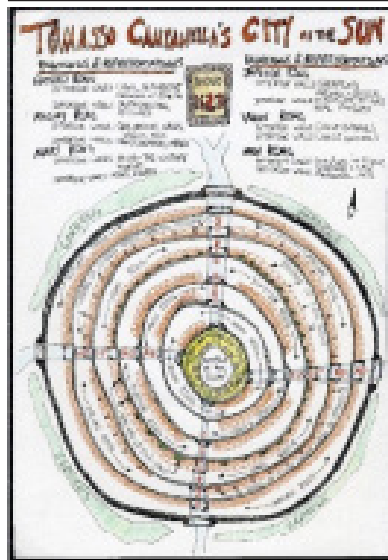
Ses yalıtımının tarihi oldukça eskiye

dayanmaktadır. Ses yalıtımının ilk olarak Mısırlılar tarafından kullanımından sonra Roma döneminde geliştirilerek bir materyal olarak kullanıldığı bilinmektedir. Hatta Rönesans dönemi sonrası 1800 yıllarda yalıtım konusunda yazılmış eserlerde bulunmaktadır (Arslan ve Aktaş, 2018: 299-320). Yalıtım amacı ile kullanılan ilk malzemeler araştırıldığında kumaş esaslı malzemelerin kullanımı dikkat çekmektedir. Eserin yazıldığı dönem düşünüldüğünde kumaşın yalıtım amacı ile kullanıldığı bilinen bir gerçek olsa da modern anlamda ses yalıtımı malzemesi olarak kullanımının endüstri devrimi sonrası özellikle sanayileşme ve kentleşmenin artmasıyla birlikte kullanıldığı düşünülmektedir (Mansourian ve Hemmasi 2017). Bu dönemde, tekstil endüstrisinin gelişimiyle özel olarak tasarlanmış ses yalıtımı sağlayan kumaşlar üretilmiştir. Günümüzde de kumaş esaslı malzemeler, yapılarıdaki ses yalıtımını sağlayan gürültü emici panellerde, perde, duvar ve döşemelerde daha spesifik teknolojik çözümlerle kullanılmaktadır.

Mimari malzeme kullanımı kapsamında eserde elektriğin kullanımında aydınlatma, yapma ısı gibi modern

Tablo 2. Tommaso Campanella, (1643/2016) Eserindeki Mimari Söylemler

GÜNEŞ ÜLKESİ (1643)

Mimari Söylemler	Yansımalar
Demir kapı kullanım söylemi	Hafif ve teknolojik kapı kullanımlarında malzeme çeşitliliği
Yapı iç duvar tasarımı ve mermer malzemenin kullanımı	Yapı iç duvar tasarımlarında teknolojik gelişmeler ile farklı sistem çözümlerleri, mermerin kaplama malzemesi olarak kullanım teknikleri
Yapıyı oluşturan duvar tasarım sistemleri	Yüksek yapıların duvar tasarım sistemlerindeki gelişmeler
Kubbe tasarımına yönelik tanımlamalar	Kubbe tasarımında bilinen formların dışında gelişen biçimlenme ve malzeme kullanımları
Mekânsal organizasyon ve portatif sandalye kullanım tanımlaması	Konferans salonu, seminer odası vb. mekanların organizasyonu ve kullanımındaki gelişmeler
Ses yalıtımına yönelik açıklamalar	Mimaride ses yalıtımı ve malzeme kullanımında modern teknolojik ilerlemeler
Yapılarda aydınlatma ile ilgili söylemler	Mimaride elektriğin kullanımı ile ilgili modern gelişmeler; ısı enerjisi-elektrik enerjisinin mimaride kullanımı

dönemde gelişen mimari anlatım detayları da göze çarpmaktadır.

“..Yer, değirmi taşlarla döşelidir. Yedi gezegenin adlarını taşıyan yedi altın lamba, tapınağı gece gündüz durmadan aydınlatır” (Campanella 1643/2016: 19)

“...Böylece, insan yapma bir ısıyla ağaçları çiçeklendirmekte, güneş olmadığı zaman evini lâmbayla aydınlatabilmektedir” (Campanella 1643/2016: 83)

Elektrik kullanımının tarihçesi oldukça geniş ve insanlık tarihinde önemli bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Özellikle 19. Yüzyıl sonlarında endüstriyel devrimle elektrik enerjisinin mimari açıdan kullanılması, mimari yapıların tasarlanmasında ve planlanmasında önemli bir etki yaratmıştır (Meyer 2016; Millard 2003). Campanella'nın eserinde aydınlatma kullanımı çağdaş dönem yapılarında elektrik kullanımını çağrıştırdığı kadar yapma ısıyla teriminin kullanımı da ısı enerjisinin elektrik enerjisine dönüşümünü ifade etmektedir. Isı enerjisinin kullanımı insanlık tarihi kadar eski olsa da mimari anlamda kullanımı 19. Yüzyıl başlarında Seebeck, Peltier ve Thomson gibi bilim insanları tarafından termoelektrik etkinin keşfi ile başlamıştır. Bu dönemden sonra gelişen termoelektrik ve nükleer santrallerin kurulması ile önemli adımlar atılmıştır (Vliet ve Strömberg 2019). Günümüzde, ısı enerjisinin elektrik enerjisine dönüşümü alanında sürdürülebilir ve verimli yapı teknolojilerinin geliştirilmesi, mimari anlamda atılmış önemli bir ütopyanın gerçekleştirilmesi olarak görülebilir.

3.1.3. Francis Bacon'un “Yeni Atlantis” Eserindeki Mimari Söylemler

Bacon eserindeki yapıların tanımlamasında bir konuk evinin tasarımından bahsetmektedir. Eserdeki konuk evinin yapımındaki tuğla ve cam kullanım söylemi Thomas More'un Ütopya (1516) eserindeki cam kullanım söylemleri ile örtüşmektedir.

“Yabancılar Evi, bizim kullandığımız tuğlalardan daha mavi bir tuğladan yapılmış, bir kısmı camlı, bir kısmı da

yağlı kumaşlı, hoş görünümlü pencereleri olan güzelce ve geniş bir konaktır” (Bacon 1627/2013: 37)

Bacon evin cephe görünümünü anlatırken kullanılan mavi tuğladan daha mavi olduğunu tariflemektedir. Eserin yazıldığı dönemin şartları açısından sırlı tuğla kullanımının varlığı bilinmektedir fakat gelişen kimya endüstrisi ve üretim tesisleri olanakları ile kolay renklendirilebilen tuğlaların sadece duvar elemanı olarak değil dekoratif amaçlı kullanılması 19. Yüzyılda artmış ve 20. Yüzyıldan günümüze gelişerek devam etmiştir. Diğer bir söylemde hoş görünümlü pencere tarifinde tanımladığı camlı pencere kullanımınıdır. Bacon bu tarifinde Thomas More'un Ütopya (1516) eserinde tanımladığı cam söylemine benzer bir tanım kullanmaktadır.

Eserdeki diğer bir yapı kentin yönetildiği idari yapıdır. Bu yapının tanımında halkın kullanımına açık ve toplanma mekânı olarak kullanılan büyük salonlar tariflenmektedir.

“Ziyafet günü, baba veya tirsan, ziyafetin yapılacağı büyük salona gelir. Salonun üst tarafında yüksekçe bir yer vardır ve bu yerin ortasında, duvara karşı, tirsan otursun diye konulmuş bir sandalyeyle birlikte bir masa ve bir de kilim bulunur. Sandalyenin üstünde, yuvarlak veya oval, sarmaşıktan bir sayvan vardır” (Bacon 1627/2013: 60)

Eserde tariflenen büyük salon tanımlamaları Tommaso Campanella'nın Güneş Ülkesi (1623) eserindeki toplanma alanları olarak kullanılan konferans salonu, seminer odası vb. mekân organizasyonu tanımlarını çağrıştırmaktadır. Özellikle salonun iç mekân tanımlamalarındaki kentin yöneticisinin konuşma yaptığı bölüm; modern anlamda konferans salonu gibi mekanlardaki konuşmacı ve sunum alanı olarak nitelendirilen platformların tasarımlarını çağrıştırmaktadır.

Kentin tariflenmesinde mimari anlamda anlatılan yapılardan biri de gözlem evi yapılarının anlatılmasıdır. Eserdeki anlatımda gökyüzünün incelenmesi

için kullanılan kule yapıları da anlatılmaktadır.

“Biz bu kuleleri, farklı yüksekliklerine ve farklı konumlarına göre güneşlendirme, soğutma ve konserve edip saklama için olduğu kadar, aynı zamanda rüzgârın, yağmurun, karın, dolunun yanı sıra ateş çıkaran gök cisimleri gibi değişik meteorolojik olayları anlamak için kullanırız” (Bacon 1627/2013: 73)

“Ayrıca büyük ve geniş laboratuvar binalarına sahibiz; buralarda karı, doluyu, yağmuru, (ayrıca sudan değil de sert cisimlerden oluşan yapay yağmuru) gök gürültüleri, yıldırım ve diğer bazı meteorolojik olayların oluşumunu, böceklerin ve hatta havadaki küçük hayvanların, sineklerin, çekirgelerin üretimlerini taklit edip canlandırırız” (Bacon 1627/2013: 74)

Gözlem evlerinin mimari tasarımları, tarihsel olarak farklı dönemlerde ve kültürlerde farklı özelliklere sahip olmuştur. Örneğin, antik dönemlerdeki gözlem evleri genellikle basit taş yapılar veya platformlar olarak inşa edilmiştir. Orta Çağ’da, İslam dünyasında gözlem evleri genellikle karmaşık geometrik tasarımlara ve estetik detaylara sahip binalar olarak bilinir (Singleton 2004; 465-482). Modern gözlem evleri ise genellikle işlevselliği ön planda tutan, gözlemlerin doğruluğunu ve hassasiyetini artırmak için özel olarak tasarlanmış yapılar olarak karşımıza çıkar. Bu tür gözlem evleri, genellikle yalıtılmış alanlar, dengeli ısıtma ve soğutma sistemleri, titreşim izolasyonu ve hassas teleskop montaj sistemleri gibi özelliklere sahip olabilmektedir (Evans 2012; 3-8).

Meteoroloji biliminin geçmişi günümüzden 3000 yıl öncesine gitmesine rağmen asıl önemini Birinci Dünya Savaşından itibaren kazanmıştır (URL 4). Bu dönemden itibaren modern anlamda meteorolojik olayların incelendiği ve çeşitli uygulama alanlarına bölüdüğü ve bu uygulama alanlarına yönelik çeşitli laboratuvarların tasarlandığı bilinmektedir. Diğer bir söylemde zooloji alanına yönelik özel bir yapı olarak tasarlanmış laboratuvar tanımlaması da

yapılmaktadır.

Kentin tariflenmesinde anlatılan diğer bir yapıda sağlık odaları olarak tanımlanan sağlık binalarıdır. Bu yapıların varlığı ve hastalıkların tedavisinde kullanılan doğal tedavi yöntemlerine yönelik mimari düzenlemelerin tanımları modern yapı sistemlerini çağrıştırmaktadır.

“Bir de adına sağlık odaları dediğimiz odalarımız vardır; buralarda, çeşitli hastalıklara iyi geldiğini ve sağlığını korunmasına yardım ettiğini düşündüğümüz birtakım gazlar elde ederiz” (Bacon 1627/2013: 74)

Bu tanımlama, tarihsel bir bakış açısından 19. yüzyılda popüler hale gelen sağlık odalarını veya sağlık binalarını akla getiriyor gibi görünmektedir. Özellikle Avrupa’da ve Amerika’da, sağlık odaları veya sağlık binaları, mineral suları, termal banyoları veya özel gazların sağlık üzerinde olumlu etkileri olduğuna inanılan odalar olarak tasarlanmıştır. Bu tür binalar genellikle termal spa merkezleri veya sağlık tesisleri olarak bilinir ve insanların tedavi amacıyla veya genel sağlıklarını korumak için ziyaret ettikleri yerlerdir. Bu binaların mimarisi, sıklıkla doğal ışık, taze hava ve doğal manzaraların kullanımı gibi doğal unsurlara odaklanır. Ayrıca, binaların iç tasarımı, rahatlama, huzur ve tedaviyi teşvik etmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu tür odaların ve binaların tasarımında insan sağlığı ve refahını artırmaya yönelik özel mimari stratejiler ve unsurlar kullanıldığı gözlemlenmektedir.

Tariflenen yapılardan biri de modern anlamda kullanılan optik mekanlar ve laboratuvarlarıdır. Bu mekanlar genellikle özel laboratuvarlar veya araştırma merkezleri olarak kullanılır. Optik mekanların tarihi, insanların ışığın doğasını anlamak ve optik alanında ilerleme kaydetmek amacıyla uzun bir süre önceye dayanmaktadır (Jeff. 2023).

“Ayrıca optik evlerimiz de bulunmaktadır; buralarda renkler alanında yaygın deneyler yaparız. Saydam ve renksiz cisimlerden tek tek renkleri elde ederiz, ama bunlar değerli taşlar ve prizmaların

yaydığı gökkuşağı renkleri değil de yalın, kalıcı, temel renklerdir” (Bacon 1627/2013: 79)
 “Sizin bilmediğiniz, çoğu da harika bir görünüme sahip taşlarımız, çeşit çeşit kristallerimiz ve camlarımız var. Bunlardan bir kısmı camlaştırılmış metallerdir ve bu metaller arasında sizin cam yapmakta kullandıklarınızdan farklı metaller bulunmaktadır” (Bacon 1627/2013: 80)

Tarihsel olarak, optik mekanların mimari tasarımları, genellikle bu mekanların kullanım amacına ve dönemin bilimsel teknolojik gereksinimlerine bağlı olarak değişmiştir. Örneğin, antik çağlarda, optik mekanlar genellikle basit laboratuvarlar veya çalışma alanları olarak kullanılmış olabilir. Orta Çağ, Rönesans ve modern dönemde ise optik mekanların mimari

“Her türlü sesi ortaya çıkardığımız ve yayılımını incelediğimiz ses evlerimizden de söz etmeliyiz” (Bacon 1627/2013: 80)

Bu laboratuvarlar, genellikle ses yalıtımı, sesin yayılımı, rezonans ve yankı gibi sesin farklı özelliklerini incelemek ve anlamak için tasarlanmış özel odalardan oluşmaktadır. Bu odalar, genellikle özel ses yalıtımı ve akustik panellerle donatılmış olup, sesin dalgalarını ve özelliklerini incelemek için özel cihazlar ve ekipmanlar içermektedir. Bu mekanların tasarımında ve malzeme kullanımında özellikle endüstri devrimi sonrası gelişen teknolojik ilerlemelerin etkisi bilinmektedir (Smith, 2017;123-135).

Tablo 3. Francis Bacon'nın (1627/2013) Eserindeki Mimari Söylemler

YENİ ATLANTİS (1627)	
Mimari Söylemler	Yansımalar
Tuğla ve cam kullanım söylemi	Yalıtım amaçlı camın geliştirilmesi, tuğla malzemenin kullanımda modern gelişmeler
Mekânsal organizasyon olarak salon kullanım söylemi	Konferans salonu, seminer odası vb. mekanların organizasyonu ve kullanımındaki gelişmeler
Gözlem evi mekânı tasarım söylemi	Modern gözlem evi ve laboratuvar alanlarının tasarımı ve gelişimi
Sağlık odaları kullanım ve söylemi	Modern sağlık odaları, sağlık binaları olarak termal spa merkezleri ve sağlık tesislerinin gelişimi
Optik evi mekânı tasarım söylemi	Modern optik laboratuvarı ve optik mekanların tasarımı ve malzemenin gelişimi
Ses evi tasarımı ve kullanım söylemi	Modern dönem akustik laboratuvar ve malzemenin kullanımındaki teknolojik gelişmeler

tasarımları, o dönemin estetik ve teknolojik trendlerine bağlı olarak değişiklik göstermiştir (Joseph, 1995).

Eserde tanımlanan yapılardan biri de ses evleri olarak anlatılan akustik laboratuvar mekanlarıdır. Bu tür laboratuvarlar, ses mühendisliği, mimari akustik, müzik araştırmaları ve diğer ses odaklı disiplinlerde kullanılmaktadır.

4. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Klasik ütopyalarda tasarım; ütöpik ya da ütöpik olmayan ileriye dönük fikirleri içermektedir. Böylece mimarlık; bugünle ilişki kurarak, geleceğin doğasını sorgulayarak ve farklılıklarını ortaya koyarak geleceğe açılmaktadır. Ütopyaların gerçek olasılığı genellikle mimari çerçeveler ve mimari öğeler gerektirmektedir, çünkü ütopya ve

mimarlık bir dönüşüm biçimi olmasına rağmen büyük ölçüde bireylerin ve grupların uygun alanlara nasıl sahip olabileceklerini düşünme meselesidir. Ütopyaların mimari tasarımları ve malzeme kullanımları, mimarlık alanında hala referans noktası olarak kabul edilmekte ve gelecekte de bu rolü oynamaya devam etmesi beklenmektedir.

Çalışmamızda, Thomas More'un "Ütopya" (1516), Francis Bacon'ın "Yeni Atlantis" (1627) ve Tommaso Campanella'nın "Güneş Ülkesi" (1623) eserlerindeki mimari söylemler analiz edilmiş ve bu söylemlerin modern dönemlere olan etkileri incelenmiştir. Yapılan analizler, bu klasik ütopyaların mimari tasarımlarının, eserlerin yazım yıllarından modern dönemlerde nasıl etki yarattığını ve uygulanmaya çalışıldığını göstermektedir. Thomas More'un "Ütopya (1516)" eserindeki mimari söylemler olarak geniş açıklık geçebilen taş köprü sistemi, cam kullanım söylemi, yalıtım amaçlı malzeme kullanım söylemi ve hafif kapı sistemlerinin tasarımları çağdaş dönem olarak nitelendirdiğimiz 19. Yüzyılın başlarından itibaren geliştirilen ve kullanılan mimari söylemler olarak öne

çıkılmaktadır.

İncelenen eserlerden biri olan Tommaso Campanella'nın "Güneş Ülkesi (1623)" eserinde ise modern dönem ile birlikte kullanılan ve geliştirilen mimari söylemler; hafif kapı sistemleri, yapı duvar yapımındaki ileri teknoloji ve mermer malzemenin kaplama malzemesi olarak kullanımı, kubbe tasarımındaki modern geometrik biçimlerin kullanımı, konferans salonu organizasyon şeması ve mobilya yerleşimindeki ilerlemeler, ses yalıtımı amaçlı malzemenin gelişimi ve mimari yapıların aydınlatmasında ileri bir teknoloji olarak sürdürülebilir tasarım prensiplerinin kullanımı eserin yazıldığı tarih olarak çağımızın çok ilerisindeki mimari söylemlerdir.

İncelenen diğer bir eser olarak Francis Bacon'nun "Yeni Atlantis (1627)" eserinde de diğer klasik eserlerdeki benzer mimari söylemler tespit edilmiştir. Özellikle tuğla malzemenin gelişimi, ses evi, gözlem evi, sağlık odaları ve optik evleri gibi tanımlanan yapıların tasarım açıklamaları, sanayi devrimi sonrası gelişen teknolojik ilerleme ile inşa edilen yapı sistemi tasarımlarını göstermektedir.

Tablo 4. Klasik Ütopyaların Mimari Söylemlerindeki Benzerlikler ve Farklılıklar

Ütopya (1516) Güneş Ülkesi (1643)	Ütopya (1516) Yeni Atlantis (1627)	Güneş Ülkesi (1643) Yeni Atlantis (1627)
Hafif kapı tasarım söylemi	Yalıtım amaçlı cam malzeme kullanım söylemi	Mekânsal organizasyon olarak salon kullanım söylemi
Yalıtım amaçlı cam malzeme kullanım söylemi	Yalıtım amaçlı malzeme kullanım söylemi	Yalıtım amaçlı malzeme kullanım söylemi

İncelenen klasik ütopyalarda mimari anlamda tespit edilen mimari söylemlerde benzerlikler görülmektedir. Thomas More'un "Ütopya (1516)" ve Tommaso Campanella'nın "Güneş Ülkesi (1623)" eserlerinde modern dönem de geliştirilen hafif kapı sistemi tasarımlarına yönelik söylemler yer almaktadır. İki eserdeki diğer bir söylemde yalıtım amaçlı cam malzemenin kullanımında modern dönem cam malzeme gelişiminin vurgulanmasıdır. Thomas More'un "Ütopya (1516)" ve Francis Bacon "Yeni Atlantis (1627)" eserlerinde de cam malzemenin kullanımı ve yalıtım

amaçlı geliştirilen malzeme kullanım söylemlerinde benzerlikler bulunmaktadır.

Tommaso Campanella'nın "Güneş Ülkesi (1623)" ve Francis Bacon'nun "Yeni Atlantis (1627)" eserlerinde de modern dönem konferans salonu kullanımı ve yalıtım amaçlı teknolojik malzemelerin kullanımındaki söylemler benzer ifade biçimlerini yansıtmaktadır. Bu eserlerin yayım yılı referans alındığında "Ütopya (1516)" eseri ile Yeni Atlantis (1627) ve "Güneş Ülkesi (1623) eserleri arasında yaklaşık bir asırlık bir dönem bulunmaktadır. Bu doğrultuda eserlerin birbirinden etkilenebileceği gibi geleceğin

mimari hayallerini de yön verdiği söylenebilir bir durumdur.

Ütopyaların mimari söylemleri, sadece teorik yaklaşımlar olarak kalmayıp, manifesto niteliği taşıyan pratik öneriler de sunmaktadır. Bu bağlamda, klasik ütopyaların mimari tasarımlarında yer alan idealler, günümüz mimarları için yol gösterici ilkeler olmuştur. Özellikle sosyal adalet, sürdürülebilirlik ve yenilikçi teknoloji kullanımı gibi konular, bu ütopyacı söylemlerden etkilenmiştir. Ütopyaların sunduğu vizyoner yaklaşımlar hem teorik hem de pratik düzeyde manifesto niteliği taşımaktadır. Bu manifesto niteliği, ütopyaların sadece edebi eserler olarak kalmadığını, aynı zamanda mimari düşüncenin ve uygulamanın da şekillendirilmesine katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Bu çalışma, ütopyaların mimarlık disiplinine olan etkilerini anlamak ve bu etkileşimi daha derinlemesine irdelemek açısından önemli bir adım teşkil etmektedir. Ütopyaların mimari söylemlerinin günümüz ve gelecekteki mimari uygulamalara olan etkilerini daha fazla araştırmak, bu alanın gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır. Ütopyalarda eleştirel bir mimari bakış açısına yer verildiği sürece, geleceğin öncü ütopik kurgularında da mimari söylemlerin var olacağı ve çağa yön vereceği söylenebilir bir gerçektir. Bu kapsamda tarih boyunca mimari üretimi tetikleyen ütopyalar, mimarlara her zaman yeni ufuklar açmış, içinde bulunduğu durumdan memnun olmayan mimarlara çözüm önerileri sunmuş ve mimarlığı salt yapı olarak değil, mimariyi oluşturan tüm üretimler bağlamında düşündürmüş ve düşündürmektedir.

Bilgilendirme

Bu makale Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda yürütülen MİM7019 Mimarlık, Teknoloji ve Modernleşme dersi kapsamında üretilmiştir.

Kaynaklar

- Akdemir, M., 2016. Düşün Felsefesi Ütopyalar (1.bs.). *Sentez Yayıncılık*, İstanbul. 14-15.
- Akkoyun, T., 2016. Ütopya / Distopya Batı ve Türk Romanlarından Örneklerle Bir Karşılaştırmalı Edebiyat Çalışması (1. bs.). *Kurgu Kültür Merkezi Yayınları*. Ankara.
- Alkan, A. ve Duru, B. 2002. "20. Yüzyılda Kent ve Kentsel Düşünce", 20. Yüzyıl Kenti, Der. ve Çev. Ayten Alkan, Bülent Duru, *İmge Yayınevi*, Ankara, s.7-25.
- Arslan, M. A. ve Aktaş, M. 2018. İnşaat Sektöründe Kullanılan Yalıtım Malzemelerinin Isı ve Ses Yalıtımı Açısından Değerlendirilmesi. *Politeknik Dergisi*, 21(2), 299-320. <https://doi.org/10.2339/politeknik.407257>
- Ayat, M., Malikah and Kang, C.W. 2021. "Effects of the covid-19 pandemic on the construction sector: a systemized review", *Engineering, Construction and Architectural Management*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print, doi: 10.1108/ECAM-08-2021-0704.
- Bacon, F., 2013. Yeni Atlantis. (Çev.: Cenk Saraçoğlu). Bs. Yay. Bs. Dağ. Org. San. Tic. Ltd. Şti. İstanbul. (Orijinal Yayın Tarihi 1627)
- Berg, B. L., and Lune, H. 2015. Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (Çev. H. Aydın). *Eğitim Yayınevi*, Konya.
- Bezel, N., 1984. Yeryüzü Cennetleri Kurmak (Ütopyalar) (1. Baskı). *Say Yayınları*, İstanbul.
- Campanella, T., 2016. Güneş Ülkesi (4.Baskı). (Çev.: Selahattin Bağdatlı). *Sosyal Yayınlar*. İstanbul. (Orijinal Yayın Tarihi 1643)
- Demiralp, O., 2004. Yok Böyle Bir Ülke. *Kitap-İtk*, Ekim (76), 66-67.
- Demirarslan, D., 2020. Geçmişten geleceğe doğru bir geçiş: Kapılar. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(53), 1219-1243. <https://doi.org/10.26450/jshsr.1879>
- Demirkan, M., 2000, Ütopya Masalı, *Yapı Dergisi*, S.228, 53-61.
- Duman Yüksel, Ü. 2012. Antikçağdan Günümüze Kent Ütopyaları. *İdealkent*, 3(5), 8-37.
- Ertan, K. A., 2012. Ütopya Tasarımlarında Kent. *İdealkent*, 3(5), 38-67. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/idealkent/issue/36638/417085>
- Evans, D. S., 2012. Observatory design and construction, past and present. *Proceedings of the International Astronomical Union*, Volume 8, Issue S293, Pages 3-8.
- Gardner, J. 2020. The Louvre: The Many Lives of the World's Most Famous Museum. Atlantic Books, pp. 35.
- Gutierrez, M. P. 2007. "Making a Place for Pleasure in Early Modern Conference Rooms." *The Journal of Modern History*, 79(1), 57-88.
- Hsieh, H.F. and Shannon, S.E. 2005, "Three approaches to qualitative content analysis", *Qualitative Health Research*, Vol. 15 No. 9, pp. 1277-1288.
- Jameson, F. 2005. *Archaeologies of the Future: The Desire Called Utopia and Other Science Fictions*. Verso.
- Jeff, H., 2023. Optics: History and Origin of Optics. *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/science/optics/History-and-origin-of-optics>. (Erişim Tarihi: 17.05.2022)
- Joseph G. W., 1995. A History of Optics: From Greek Antiquity to the Nineteenth Century. *University*

- of Arizona Press.
- Kavraz, M., 2019. Geçmişten Günümüze Konferans/ Toplantı Salonları ve Bayburt Üniversitesi Örneğinde Konferans Salonlarında Akustik Tasarım. *Yalvaç Akademi Dergisi*, 4(1), 9-22. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/yalvac/issue/50746/591087>
- Kırcı, N., 2004, 20. Yüzyıl Mimarlığı. *Nobel Yayıncılık*, İstanbul.
- Kumar, K., 2005. Ütopyacılık. A. Somel, Çev. *İmge Kitabevi*, Ankara.
- Kurkjian, R., and Prindle, M. 1998. *Acoustic Design Innovations*. Wiley.
- Levitas, R. 2011. *The Concept of Utopia*. Peter Lang.
- Lokman Hakim, İ. 2007. An evaluation of bioclimatic high rise office buildings in a tropical climate: energy consumption and users' satisfaction in selected office buildings in Malaysia. Doctoral thesis, University of Liverpool.
- MacDonald, W. L. 1976. "The Pantheon: Design, Meaning, and Progeny." *Art Bulletin*, 58(1), 1-33.
- Mansourian P. and Hemmasi A., 2017. A Review on Soundproofing Materials for Noise Control in Buildings and Environment.
- Metin, O. ve Ünal, Ş. 2022. İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 273-294.
- Meyer, K. H., 2016. "Electricity before Edison".
- Millard, R. A., 2003. Electrical and Electronics Heritage.
- More, T., 2000. Utopia (1516), Çev. Sabahattin Eyuboğlu ve Vedat Günyol, *Cem Yayınevi*, İstanbul. (Orijinal Yayın Tarihi 1516)
- Özden, H. Ö., 2011. Bir İnanç ve Kültür Takipçisi Yahya Kemal (2. bs.). *Ötügen Neşriyat A.Ş.* Ankara.
- Pehlivan, M. 2019. Francis Bacon'ın Ortaya Koyduğu Hakikat Ölçüsü ve Bilgi Kaynağı Çerçevesinde Yenidünya İnsanı Sorunsalının Çözümü. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi* (2), 10-17. <https://doi.org/10.46236/jovosst.630811>
- Pinder, D. 2005. *Visions of the City: Utopianism, Power and Politics in Twentieth-Century Urbanism*. Routledge.
- Riot-Sarcey, M., Bouchet, T. and Picon, A., 2002. Ütopyalar Sözlüğü. Turhan Ilgaz Çev. 2003. *Sel Yayıncılık*. İstanbul.
- Russell, B., 1997. Batı felsefesi Tarihi (1961), Çev: Muammer Sencer, *Say Yayınları*, İstanbul, 22-23.
- Sargent, L. T. 2010. *Utopianism: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Singleton, A. J., 2004. The Architecture of Modern Astronomy: A Historical Overview. *Vistas in Astronomy*, Volume 48, Issue 4, Pages 465-482.
- Smith, J., 2017. Acoustic Design in Modern Architecture. *Journal of Architectural Acoustics*, vol. 25, no. 3, 2017, pp. 123-135.
- Stalder, L., 2009. Turning Architecture Inside out: Revolving Doors and Other Threshold Devices. *Journal of Design History*, 22(1), 69-77. <https://doi.org/10.1093/jdh/epn047>
- Tanilli, S., 2011. Uygurluk tarihi (27. baskı). *Cumhuriyet Kitapları*, 11.
- Timuçin, A., 1994. Felsefe Sözlüğü. *BDS Yayınları*.
- Topçu, A., 2006. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2006-2014, <http://mmf2.ogu.edu.tr/atopcu>. (Erişim Tarihi: 17.05.2022).
- URL 1: <http://pukad.org/2011/04/12/pencerenin-camin-tarihcesi-pencerenin-onemi/>. (Erişim Tarihi: 17.05.2022)
- URL 2: <https://www.yeditepemaden.com/tr/blog/tarihten-gunumuze-mermer-mucizesi>. (Erişim Tarihi: 17.05.2022)
- URL 3: Jeodezik Kubbe. https://tr.wikipedia.org/wiki/Jeodezik_kubbe (Erişim Tarihi: 17.05.2024)
- URL 4: Meteoroloji. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/3475/mod_resource/content/0/meteoroloji_1_ASA.pdf. (Erişim Tarihi: 17.05.2022)
- Uyanık, S. 2011. Osmanlı-Türk anlatılarında bilime yönelişin mantığı ve gelecek tasarıları (19 yüzyıl sonu ve erken 20 yüzyıl). Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Uyanık, S. 2013. Osmanlı bilim kurgusu: fennî edebiyat. *İletişim Yayınları*.
- Vale, R. and Vale B., 2000. The New Autonomous House, *Thames and Hudson*, London, 43-47.
- Vliet, C. M. B. V. and Strömberg, J. O., 2019. Thermoelectrics: From History, a Glimpse into the Future.
- Yusufoğlu, C. 2019. 19. ve 20. Yüzyıl Ütopyalarının Mimari Kavramlar Üzerinden İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Yücel, A. 1990. Önsöz. U. Conrads içinde, 20.Yüzyıl Mimarisinde Program ve Manifestolar. *Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları*. Ankara.

Öz

Günümüzde kentsel mekân, neoliberal üretim ve yeniden üretim süreçlerinin etkisi altındadır. Neoliberal kentleşmede öncelikli aktörler olarak merkezi yönetim, yerel yönetim ve orta-büyük ölçekli sermaye, rant odaklı ekonomik gündemlerini kent mekânına dayatmaktadır. Türkiye’de 2000’li yılların kentsel sorunlarının çözümü olarak ileri sürülen bazı kentsel dönüşüm projeleri, kent ve konut hakları açısından problemli süreçlere neden olmaktadır. Bu süreçlerde, kentsel hakların korunması ve talep edilmesi yönünde etkili girişimler olarak mahalle örgütlenmeleri, neoliberal kentleşme modeli uygulayıcıları ile karşı karşıya gelmektedir. Kentsel dönüşüm ve muhalefet süreçlerinde, müdahale ve mücadele tarafı olarak iki farklı özne grubu süreci farklı açılardan deneyimleyerek algılamaktadır. Bu makale; son yirmi yılda İstanbul’da yaşanan neoliberal kentleşme süreçlerinin yarattığı mekânsal eşitsizlikler sonucunda ortaya çıkan kentsel muhalefet ve hak taleplerini, Türkiye’de gerçekleşen bir nüfusun yerinden edilerek toplu olarak yeniden iskan edildiği ilk ve en kapsamlı dönüşüm projesi olan Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi üzerinden ele almaktadır. Projenin yasal ve yönetsel olarak sonuçlanmış olması, müdahale ve mücadele tarafındaki öznelerin süreçteki ve sonrasındaki deneyimlerini anlamak açısından önemlidir. Sürecin tüm yönleriyle ele alınabilmesi adına, niteliksel bir araştırma yöntemi olan söylem analizi kullanılmakta; müdahale ve mücadele taraflarındaki aktörlerin kentsel dönüşüm sürecindeki rol, eylem ve deneyimleri ortaya konmaktadır. Araştırmada, günümüzde kentsel mekânın yeniden organize edilme süreçlerinin omurgasını oluşturan neoliberal model sorunsallaştırılarak; neoliberalizm, mekân ve toplum etkileşiminin yansımalarının ortaya konması hedeflenmektedir. Mahalle örgütlenmelerinin kentsel mücadeledeki motivasyonlarını, taleplerini, eylemlilik biçimlerini ve sonuçtaki edinimlerini anlayarak, alternatif kentsel dönüşüm süreçlerinde kent hakkı ve konut hakkının savunulmasında yeni olasılıklar sunulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi, Neoliberal Kentleşme, Kent Ve Konut Hakkı, Kentsel Dönüşüm, Kentsel Muhalefet.

2000’lerin İstanbul’unda Neoliberal Kentsel Müdahaleler ve Mücadele Pratikleri: Ayazma - Tepeüstü Örneği

Neoliberal Urban Interventions and Resistance Practices in the Istanbul of 2000’s: The Case of Ayazma - Tepeüstü

 Cansu Bıçakçı

Istanbul Bilgi Üniversitesi, Lisansüstü Programlar Enstitüsü, Mimarlık Tarihi, Teorisi ve Eleştirisi Programı, İstanbul, Türkiye

 Evren Aysev

Istanbul Bilgi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye

Basvuru tarihi/Received: 19.04.2023, Revize tarihi/ Revised: 30.09.2024, Kabul tarihi/Final Acceptance: 12.11.2024

Extended Abstract

Urban space is where class conflicts and clashes of global strategies take place. Today, neoliberal urban policies can be traced all over the global cities, becoming the dominant political, social, economic and spatial paradigm. In the 2000’s, central governments and global capital are the primary actors in the commodification of urban space through neoliberal policies. In this context, it can be argued that urban spaces are produced by the city administrations and global capital instead of the citizens (Harvey, 2019 c, pp.192; Mitchell, 2020, pp.38).

Neoliberal urban space production processes trigger urban resistance, as urban space becomes the area of conflicts created by socio-economic transformations (Castells, 2020 [1978], pp.198; Neil, Peck, & Brenner, 2012, pp. 30). The neoliberal model re-organizes power relations over space. Thus, the production of space evolves into class struggle, forming the basis of social and spatial resistances. Two different groups; from the fronts of intervention and struggle respectively; experience urban transformation and opposition from acutely different perspectives.

In the 2000’s, the acceleration of capital accumulation through urban space in Turkey frequently led towards dispossession; giving way to an increase in social and political struggles. The scope and prevalence of resistance movements in the name of urban rights differ according to the context and dynamics of specific urban space production processes (Harvey, 2019 c, pp.144). The concept of “the right to the city” by Lefebvre creates a field of resistance to the social and physical divisions created by neoliberal interventions (Lefebvre, 2018 [1967]).

“Creative destruction” dynamics come into effect with neoliberal urban transformation projects, playing a key role in “neoliberal space-opening strategies”. Yet, urban transformation needs to be addressed with a holistic approach in terms of physical, social, financial, administrative and legal aspects, as each neighborhood have their own specific dynamics and problems.

One of the most controversial points of urban transformation practices has been the pressures they put on the “right to housing”. This article focuses on the urban struggles emerged in reaction to the spatial inequalities created by the neoliberal urbanization processes in Istanbul in the last two decades, through the Ayazma-Tepeüstü Urban Transformation Project. Throughout the article, the struggle of the neighborhood, together with their organizational structures, demands, actions and result gains were evaluated on the basis of the right to the city and right to housing.

In the 2000’s, a large number of urban transformation projects were issued by the İstanbul city administrations both in the historical city center and on the outskirts of İstanbul (such as Sulukule, Tarlabası, Fener-Balat, Gaziosmanpaşa). There are a number of reasons why the Ayazma -Tepeüstü Urban Transformation Project was chosen as the case study: First of all, the project is the first and most comprehensive urban transformation implementation in İstanbul. In addition, Ayazma, a shantytown on the western periphery of İstanbul, carries a high rent potential; being at the intersection of main transportation arteries. Moreover, the fact that the project is terminated in legal and administrative terms is also important in understanding the experiences of social movements.

In order to decipher the Ayazma-Tepeüstü Urban Transformation process, discourse analysis, being a qualitative research method is used. The roles, actions and experiences of the actors in the urban transformation process are revealed by conducting open-ended interviews with two different subjects from the intervention and struggle parties. In addition to the interviews with the actors involved in the process, the discussion was expanded by the inclusion of the statements of the city administration officials and newspaper news. The study was further deepened by using data from theses, articles, digital publications and journals. Interview questions aim to understand the actions, experiences, expectations and demands of the actors as well as giving space for self-evaluation; being open-ended questions that inquire social realities, spatial and socio-economic changes (Kümbetoğlu, 2020, pp.34). Research questions comprise five main topics being; urban context, project process, relations with actors, urban opposition and self-evaluation.

The study consists of four parts. In the introduction, the scope, method and aim of the research are given. In the second part, the neoliberal urban space production dynamics of İstanbul in the 2000’s are discussed through the concepts of right to the city and right to housing. Thirdly, the urban transformation and opposition processes of the region are analyzed. Lastly, evaluations and suggestions regarding the struggles for the right to the city and housing are given.

Today, as neoliberal urbanization processes deepen social, spatial and economic inequalities, urban resistance movements are essential in defending the right to the city and housing. Urban resistance could trigger revolutionary transformations against the processes that create inequality and victimization. In order to make the citizens’ agenda visible in the production of urban space, it is vital to open and strengthen the grounds of urban resistance that are organized in solidarity, beyond individual interests and that can learn from and transfer experiences.

Keywords: Ayazma-Tepeüstü Urban Transformation Project, Neoliberal Urbanization, Right To The City And Right To Housing, Urban Transformation, Urban Resistance.

Nasıl Atıf Yapılır: Bıçakçı C, Aysev E. 2000’lerin İstanbul’unda Neoliberal Kentsel Müdahaleler ve Mücadele Pratikleri: Ayazma - Tepeüstü Örneği. *Tasarım Kuram* 2024;20(43):226–251.

Giriş

Kent mekânı, sınıfsal çatışmaların gerçekleştiği bir iktidar yeri ve küresel stratejilerin çarpışma alanıdır (*Lefebvre, 2019 [1970], s.84; Merrifield, 2017, s.25*). Günümüzde siyasal, toplumsal, iktisadi ve mekânsal anlamda tüm dünyada hâkim paradigma haline gelen küresel kapitalizm temelli neoliberal politikaların en belirgin okunabileceği alan kenttir. 2000’li yıllarda neoliberal politikalar yoluyla kent mekânının sermaye birikimi için metalaştırmasında merkezi yönetim ve sermaye öncelikli aktörlerdir. Bu bağlamda kentsel mekânların kullanıcıları tarafından değil, kent yönetimleri ve sermaye tarafından üretildiği söylenebilir (*Harvey, 2019 b, s.192; Mitchell, 2020, s.38*). Neoliberal kentsel mekân üretim süreçlerinde kentsel çelişki ve hareketler artar; kent mekânı sosyo-ekonomik dönüşümlerin yarattığı çatışma ve mücadelelerin alanı haline gelir (*Castells, 2020 [1978], s.198; Theodore, Peck ve Brenner, 2012, s. 30*). Egemen sınıfın iktidarının yeniden kurulması için araçsallaşan neoliberal model, iktidar ilişkilerini mekân üzerinden örgütler (*Harvey, 2015, s.39; Harvey, 2019a*). Böylece mekân üretimi sınıf mücadelesine evrilerek toplumsal ve mekânsal direnişlerin temelini oluşturmaktadır. Kentsel dönüşüm ve muhalefet süreçlerinde, müdahale ve mücadele tarafı olarak iki farklı özne grubu süreci farklı açılardan deneyimler. Neoliberal kentleşme pratiklerinin farklı coğrafyalarda uygulanma biçimleri değişse de, neoliberal mekanizmaların evrensel bir mülksüzleştirme sürecine hizmet ettiği söylenebilir (*Bayırbağ ve Penpecioglu, 2017*). Bayırbağ ve Penpecioglu, dünyada Batı/Kuzey ve Doğu/Güney coğrafyalardaki kentsel kriz biçimlerinin farklılaşmasını, ülkelerdeki siyasi rejimin esneklik derecesiyle ilişkilendirmektedir (*2017, s. 2063*). Swyngedouw, Moulaert ve Rodriguez’in on iki Avrupa Birliği ülkesindeki on üç büyük ölçekli kentsel dönüşüm projesi üzerinde yaptığı ve siyasi, ekonomik ve sosyal ilişki dinamiklerini incelediği çalışmada, kentsel dönüşüm projelerinin araştırma

yapılan çoğu şehirde genellikle fiziksel ve sosyal ayrışmaların artmasına neden olduğunu savunmaktadır. İstisnai olarak, bu örnekler arasında Rotterdam’daki, sosyal olmasa da fiziksel ve işlevsel bir “köprü” kurabilen Kop van Zuid Yenileme Projesi örneğine ve mücadeleler sonucunda bazı konut ve hizmet işlevlerini geri alan Kopenhag’daki Oerestaden örneğine dikkat çekmekte ve bu örneklerin incelenen kentsel dönüşüm projeleri arasında kent ve kentli için olumlu sonuçlarına odaklanmaktadır (*2002, s.577*). Campos ve Martínez’in, Küresel Güney ve Kuzey’de yer alan Belo Horizonte (*Brezilya*) ve Madrid (*İspanya*) şehirlerindeki gecekondu biçimlerini ve “gecekondu aktivizmini” ele aldıkları çalışmalarında; gecekondu aktivizminin nüfusun çoğunluğunu harekete geçirme ve toplumsal hareketleri yaygınlaştırma kapasitesinin oldukça sınırlı olduğu savunulurken, diğer yandan bu hareketlerin neoliberal kentsel yaklaşımların çelişkilerini-mekanizmalarını ve uygulanacak yeni projelerde temel anayasal hakların göz ardı edildiğini ortaya çıkarmakta çok başarılı olduğunu savunur (*2020, s. 122*). Campos ve Martínez, incelenen örneklerdeki gecekondu aktivizm deneyimleri doğrultusunda barınma hakkı ve kent hakkının yakından ilgili olduğunu vurgular (*2020, s. 123*). Kent hakkı ve barınma hakkının birbirine eklenerek kentsel gecekondu aktivizmiyle savunulmasının mücadele mekanizmasını güçlendirdiği ve kentsel adaletsizliklere meydan okuduğu görülmektedir (*Campos ve Martínez, 2020, s. 124*). Roy, Hindistan’daki kentsel planlamanın kuralızsızlaştırma, haritayı ortadan kaldırma ve istisnacılık üçgeninde ilerlediğini söylerken (*2009, s.86*) Goldman, Hindistan’da küresel kentler inşa edilirken ortaya çıkan kolektif toplumsal kaygıya dikkat çeker (*2011, s.249*). Neoliberal mülksüzleştirme süreçleri düşünüldüğünde, Türkiye’nin Orta Doğu’nun önde gelen örneklerinden birini teşkil ettiği söylenebilir (*Bayırbağ ve Penpecioglu, 2017, s. 2064*). 2000’lerden itibaren Türkiye’de mülksüzleştirme

yoluyla kentsel mekân üzerinden sermaye birikiminin hızlanması; toplumsal ve siyasal mücadelelerin artmasına neden olmuştur. Kentsel direniş hareketlerinin kapsam ve yaygınlığı, süreçlere özgü bağlam ve dinamiklere göre değişmektedir (Harvey, 2019 c, s.144). Lefebvre'in kavramsallaştırdığı “kent hakkı” kavramı; neoliberalizmin kentsel mekânda yarattığı toplumsal ve fiziksel ayrışmalara muhalefet için bir mücadele alanı yaratmaktadır (2018 [1967]). Neoliberalizmin “yaratıcı yıkım” dinamiklerinin uygulama alanı olan kentsel dönüşüm projeleri, “neoliberal alan açma stratejileri” için kilit rol oynamaktadır (Theodore, Peck ve Brenner, 2012, s. 29). Kentsel dönüşüm fiziksel, toplumsal, finansal, yönetsel ve yasal açılardan bütüncül ele alınması gereken, her bölgede kendine özgü dinamik ve sorunlara sahip olan bir süreçtir. Kentsel dönüşüm uygulamalarının en tartışmalı noktalarından biri, “konut hakkı” üzerinde yarattığı baskılar olmuştur. 2000’li yıllarda Türkiye bağlamında, mekânın yeniden üretimi ve kentsel toplumsal mücadele hareketlerini ele alan birçok bilimsel çalışma sayılabilir (Zeybekoğlu Sadri, 2008, Günay, 2010, Solmaz, 2013, Ünsal, 2013, Karabulut, 2015, Erdüzgün, 2018, Kuran, 2019).

2000’li yıllarda İstanbul kent yönetimleri tarafından hem tarihi kent merkezinde hem de çeperlerde (Sulukule, Tarlabası, Fener-Balat, Gaziosmanpaşa gibi) çok sayıda kentsel dönüşüm projesi uygulamaya konmuştur. Bu makalede; son yirmi yılda İstanbul’daki neoliberal kentleşme süreçlerinin yarattığı mekânsal eşitsizlikler sonucunda ortaya çıkan kentsel muhalefet ve hak talepleri, Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi örneği üzerinden, mahalle halkının projeye karşı ortaya koyduğu mücadele, örgütlenme biçimleri, talepleri, eylemleri, sonuç kazanımları ve konut hakkı zemininde değerlendirmiştir. Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi’nin çalışma kapsamında seçilmesinin nedenlerinden ilki; İstanbul’da bir nüfusun yerinden edilerek toplu olarak

yeniden iskan edildiği ilk ve en kapsamlı dönüşüm projesi olmasıdır. Aynı zamanda, İstanbul’da ana ulaşım arterlerinin kesişim noktasında, oldukça büyük yüzölçümüne sahip bir alan üzerinde kurgulanmasının yarattığı rant potansiyeli ile öne çıkmaktadır. Çalışma; süreci müdahale ve mücadele tarafı olmak üzere iki farklı özne grubunun deneyim ve değerlendirmeleri üzerinden ele alması açısından literatürde özgün bir yere konumlanmaktadır. Araştırmanın amacı, Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi üzerinden, kentsel dönüşüm projeleriyle ortaya çıkan konut hakkı ihlallerini ve yerel mücadele reflekslerini ortaya koymaktır. Çalışma sonucunda edinilen çıkarımların, gelecekteki dönüşüm projelerinde yaşanabilecek hak ihlalleri ve mülksüzleştirmelere karşı pozisyon alma bağlamında yol gösterici nitelikte olması hedeflenmektedir. Çalışmanın odaklandığı araştırma soruları, Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi örneğinden yola çıkarak kent ve konut hakkını koruyan kapsayıcı kentsel dönüşüm süreçlerinin nasıl kurgulanabileceği, mahallelinin gündeminin dönüşüm süreçlerine nasıl dahil edilebileceği, konut hakkı için verilen kolektif mücadelelerin nasıl etkinleştirilebileceği, yerel hareketlerin kentsel mekân üretimine yön verebilme yetkinliklerinin nasıl geliştirilebileceği olarak sıralanabilir.

Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm sürecinin deşifre edilebilmesi adına, niteliksel bir araştırma yöntemi olan söylem analizi kullanılmıştır. Projenin uygulanmasından yaklaşık on beş sene sonra, 2022-2023 yılları arasında müdahale ve mücadele taraflarından üç aktörle gerçekleştirilen yapılandırılmış açık uçlu görüşmeler, aktörlerin sürece objektif yaklaşabilmesi için alan yaratarak kentsel dönüşüm sürecindeki rol, eylem ve deneyimlerini ortaya çıkarmayı hedefler. Bu doğrultuda mücadele tarafından Ayazma Mağdurları Topluluğu adına kent aktivisti Cihan Uzunçarşılı Baysal (2022) ve mahalle sakini ve Ayazma Mağdurları Topluluğu Başkanı Osman Özdemir (2023)

ile; müdahale tarafından ise Tepeüstü Bölgesi'nde uygulanan Mall of İstanbul Projesi'nin yüklenici firması Torunlar GYO'nun Genel Müdür Yardımcısı Osman Ataş (2022) ile görüşülmüştür. Görüşme soruları aktörlerin eylem, deneyim, beklenti ve taleplerinin anlaşılmasına ve öz değerlendirmeye yönelik; sosyal gerçeklikleri, mekânsal ve sosyo-ekonomik değişimleri anlamaya çalışan açık uçlu sorulardır (Kümbetoğlu, 2020, s.34). Söylem analizi verilerinin toplanmasında kişisel görüşmelere ek olarak proje sürecini yürüten ya da değerlendiren siyasi yetkili ve uzmanların görüş ve söylemleri de kullanılmıştır. Dönemin Küçükçekmece Belediye Başkanı Aziz Yeniay'ın proje sürecinde basına yansıyan söylemleri (2006-2009); Ayazma - Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Proje Danışmanı, şehir plancısı Prof. Dr. Sırma Turgut ve Ayazma - Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Bölgesi AR-GE yürütücüsü Y. Şehir Plancısı Eda Çaçtaş Ceylan'ın 2010 yılında yayınladıkları "Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından: Küçükçekmece: Ayazma - Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi kitabındaki veriler, müdahale tarafının bakış açısını derinleştirmek adına araştırmaya dahil edilmiştir. Ayrıca 2012 yılında yayınlanan ve Ayazma Bölgesi'ndeki dönüşüm üzerinde yoğunlaşan "Ekümenopolis: Ucu Olmayan Şehir" belgeselinde yer alan mücadele ve müdahale tarafına dair söylemler analize dahil edilmiştir. Elde edilen bu verilerin birlikte analiz edilmesi, sürecin ve öznelerin deneyimlerinin zamansallık çerçevesinde ortaya konarak karşılaştırılmasını sağlamak ve araştırmayı derinleştirmektedir.

Çalışma dört bölüme ayrılmıştır. Giriş bölümünde araştırmanın kapsamı, amacı ve yöntemi verilmektedir. İkinci bölümde, 2000'li yıllarda İstanbul'un neoliberal kentsel mekân üretim dinamikleri, kent ve konut hakkı kavramları üzerinden ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde Ayazma-Tepeüstü Bölgesi'nin tarihi ve coğrafi bağlamının tartışılmasının ardından bölgenin kentsel

dönüşüm ve mücadele süreçleri, söylem analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Sonuç bölümünde kentsel dönüşüm süreçleri ve konut hakkı mücadelelerine ilişkin değerlendirme ve öneriler verilmiştir.

2000'li Yıllarda İstanbul'un Neoliberal Kentsel Mekân Üretim Dinamikleri: Kent ve Konut Hakkı

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkiye kentleri sanayileşme, göç ve neoliberal kentleşme etkisiyle hızlı değişimler yaşamaktadır. Ülkenin başat metropolü olarak İstanbul bu değişimlerin en yoğun yaşandığı kentlerden biridir. Türkiye'nin kentleşme süreçleri; "ulus devletinin kentleşmesi" (1923-1950), "emek gücünün kentleşmesi" (1950-1980) ve "sermayenin kentleşmesi" (1980 sonrası) olarak tanımlanabilir (Şengül, 2009, s.97-105). 2000'lere kadar devletin popülist politikalar çerçevesinde göz yumduğu "alan doldurma" evresi, 2000'lerden sonra "alan açma" politikalarına evrilmiştir (Geniş, 2020, s.18; Theodore, Peck ve Brenner, 2012). İstanbul özelinde bu alan açma politikaları, kent merkezindeki tarihi konut dokusundan (Tarlabaşı, Sulukule, Fener-Balat), kent çeperindeki gecekondu alanlarına (Ayazma, Tepeüstü, Gaziosmanpaşa, Şahintepe) ve kentin doğal rezervlerine kadar (Kuzey İstanbul Ormanları) kent toprağının her metrekaresini küresel gayrimenkul piyasalarına entegre etmeyi hedefler. 2000'lerden itibaren İstanbul'da neoliberal emlak piyasalarına entegre olmuş bir kentsel rejim doğrultusunda merkezi ve yerel yönetimler ile büyük ölçekli sermayenin iş birliği gözlenmektedir. Bu iş birliği, hem kent toprağının metalaştırılması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması, hem de finansmanın sağlanmasıyla mekânsal yeniden üretimi kent tarihinde eş görülmedik bir hız ve ölçeğe ulaştırmıştır. Yukarıda tariflenen neoliberal kentsel rejim, bir yandan müteahhitlik şirketleri, ulusal ve küresel finansörler için yatırım fırsatları yaratırken, diğer yandan ihtilafli kentsel müdahalelerin tetiklediği, çeşitli ölçeklerde muhalefetler üretmiştir (Kuyucu ve Ünsal, 2011, s.90-92; Theodore, Peck ve Brenner,

2012).

Bu çalışmanın odaklandığı gecekonduların bölgelerinin dönüşüm süreçlerini tartışabilmek için konuyu 20. yüzyılın ortalarından itibaren ele almak gerekir. 1950'lerden bu yana, "ulusal kalkınmacılığın emek ihtiyaçlarını karşılamak" (Bartu Candan ve Kolluoğlu, 2008, s.7) için kırdan kente göç eden insanların barınma sorununu çözen bir mekanizma olan gecekondular; kimi zaman popülist politikaların, kimi zaman yerinden etme politikalarının uygulama alanı olmuştur. 2000'lerden itibaren kentsel mekânın sistematik yeniden organizasyonu ile gecekonduların gayrimenkul piyasalarına katılması sermaye birikimi için yeni potansiyeller oluştururken, kırılma demografilerinin yerinden edilerek hak ihlallerine maruz kalmasına yol açmıştır. Bu noktada, kent ve konut hakkı kavramlarına kısaca değinmek, tartışmanın kuramsal çerçevesini kurabilmek açısından önemlidir.

Kentsel mekânın toplumsal ilişkiler doğrultusunda biçimlendiğini vurgulayan Lefebvre, kent hakkını mekân-toplum ilişkisi üzerinden ele alır (2018 [1967], s.122). Lefebvre'in "dönüştürülmüş ve yenilenmiş bir kentsel yaşam hakkı" olarak tanımladığı kent hakkı, vatandaşlık ve kapitalist toplum ilişkilerini radikal biçimde değiştiren bir süreç karşılık gelmektedir (2018 [1967], s.132; Purcell, 2002, s.103). Harvey ise kent hakkını, kapitalist kentleşme, sermaye ve üretim ilişkileri bağlamında tartışır; kentsel mekân üretiminin bireysel değil kolektif bir süreç, kent hakkının dayanışmayı gerektiren bireysel değil kolektif bir hak olduğunu savunur (2019a, s. 44). Kent hakkı devlet politikalarından bağımsız, güç ilişkilerinin yeniden yapılandırıldığı, kentlinin katılımcı olduğu bir talebi tanımlar (Purcell, 2002, s.102).

Temel bir insan hakkı olan barınma hakkı çerçevesinde ele alınabilecek konut hakkı ise, belirli yaşam standartlarını karşılaması gereken fiziki bir alandan daha fazlasıdır; bireylerin güven ve aidiyet duygusuyla yaşamları için

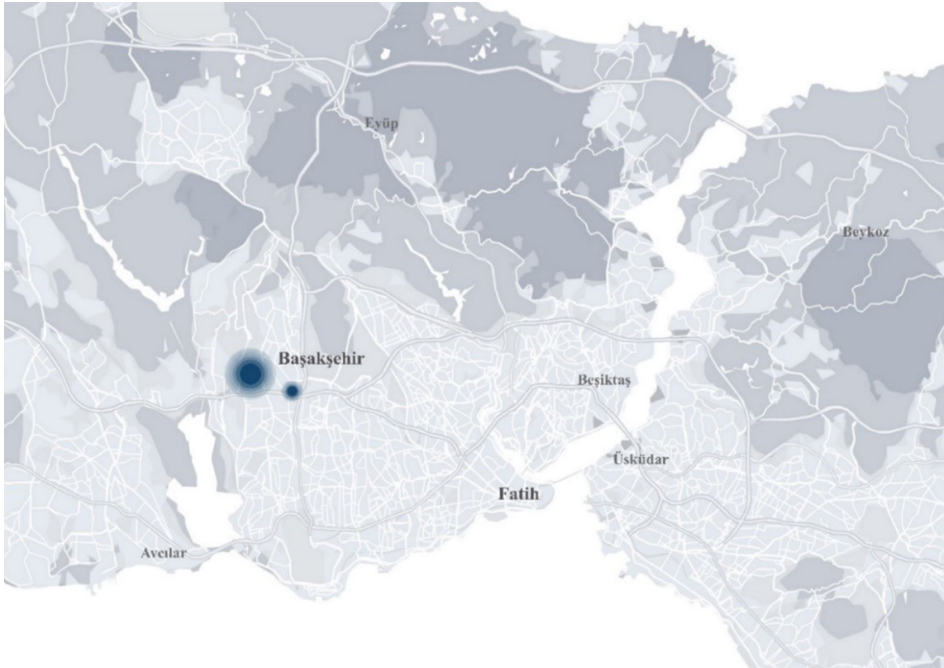
gereken mekânsal haktır. Barınma ve konut hakkının gaspı ile sonuçlanan 'mülksüzleştirme yoluyla birikim', düşük gelir grubunun yerinden edilerek, varlıkların kapitalist finansal sisteme aktarımını sağlayan, kent toprağı üzerinden sermayenin mass edildiği bir süreçtir (Harvey, 2019 c, s.136; 2019a, s.60). Öte yandan kentte barınma ve yaşama hakkı, konut hakkının da ötesinde; kentlinin ihtiyaç, arzu ve zevklerine hitap edebilecek şekilde kentin yeniden organize edilmesini talep eder (Mitchell, 2020, s.42). Harvey'e göre, insan haklarının kapsamı mekân üretme hakkını da içerecek şekilde genişletilmelidir (2020 b, s.113). Neoliberal kentsel süreçler karşısında kentsel hak arayışı hareketleri; düşüncelerin ve seslerin duyulmasını sağlama, devlete söz geçirebilme ve uygulamalarına itiraza olanak sağlayan, yasaları ve mekânın üretimini etkileyebilecek nitelikte eylemlerdir. Bu hareketlerin gücü, dayanışma ve biriktikten geçmektedir (Merrifield, 2019, s.271; Mitchell, 2020, s.55).

2000'li yıllarda İstanbul'un kırılma konut bölgelerinde gündeme gelen kentsel dönüşüm projelerindeki hak ihlallerine karşı durmaya çalışan FEBAYDER (Fener-Balat-Ayvansaray Mülk Sahipleri ve Kiracılarının Haklarını Koruma ve Sosyal Yardımlaşma Derneği), Sulukule Platformu, Ayazma Mağdurları Topluluğu gibi birçok mahalle örgütlenmesi, sivil toplumun güçlenmesine katkıda bulunarak sürecin yönünü değiştirebilen etkin mekanizmalar olmuşlardır. Kültür, tarih, bellek gibi bütünleşik değerler etrafında oluşan kolektivite çoğu zaman devlet, sermaye ve piyasaların gücüne direnç gösterebilmektedir. Mahalle derneklerinin başarısı da adaletsiz, eşitsiz ve mağduriyet yaratan durumlara dayanışma içinde karşı gelebilmeleridir (Harvey, 2019 b, s.201; Yalçınan ve Çavuşoğlu, 2013, s.97-101). Aşağıda, İstanbul'daki ilk ve en kapsamlı kentsel dönüşümlerden biri olan Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi, ürettiği kentsel muhalefet üzerinden tartışılmaktadır.

Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi

2000’li yıllarla birlikte Türkiye’de, özellikle İstanbul’da, kayıt dışı konut alanlarının neoliberal emlak piyasalarına dahil edilmesine yönelik kent politikaları uygulanmaya başlanır. Bu sürecin önemli parçalarından biri de kentsel dönüşüm kapsamında gecekonduların tasfiyesidir. İstanbul’un çeperinde bir gecekondular mahallesi olan Ayazma-Tepeüstü Bölgesi, kent nüfusunun artarak çepere doğru genişlemesiyle birlikte, 2000’lerde sermayenin ilgisini çekmeye başlar. Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi; bir bölgede yaşayan tüm nüfusun toplu olarak başka bir alana taşınması bağlamında ilk örnektir. Bu proje, sonrasında uygulanan dönüşüm projelerinde konut hakkı adına önemli bir deneyim ortamı yaratmıştır. Bu bölümde, İstanbul’un neoliberal kentleşme süreçlerinin önemli örneklerinden olan projenin müdahale ve mücadele süreçleri ele alınmaktadır. Bölüm akışı içinde önce bölgenin tarihi ve coğrafi bağlamı verilecek, devamında proje süreci ele alınacaktır.

Ayazma-Tepeüstü, Küçükçekmece ve Başakşehir ilçe sınırları içinde, İstanbul’un batı yakasında, TEM, Atatürk Olimpiyat Parkı ve İkitelli Organize Sanayi Bölgesi ile çevrelenen bölgedir (Şekil 1). M.Ö. 6000-5500’den yerleşim izleri taşıyan Küçükçekmece, İstanbul’un bilinen en eski yerleşim alanlarından biridir (Turgut ve Çağtaş Ceylan, 2010, s.6). 1800’lü yıllarda nüfusu Türk ve Rumlardan oluşan Küçükçekmece Bölgesinde, 19. yy Osmanlı dönemine ait köprüler, kervansaraylar, camiler ve köşkların izleri bulunmaktadır (Küçükçekmece Belediyesi). 19. yy sonu ve 20. yy’ın ilk yarısında yaşanan savaşlar ve mübadeleler bölgede önemli nüfus değişimleri ve yeni yerleşim alanları oluşturmuştur. İstanbul’da artan göç nüfusuyla birlikte, Küçükçekmece Gölü kenarında eski çiftliklerin imar parseline dönüştürülmesi düzensiz yapılaşmaya yol açmıştır (Turgut ve Çağtaş Ceylan, 2010, s.3). 1990 yılında kurulan İkitelli O.S.B., Küçükçekmece’yi bir üretim merkezi haline getirerek bölgedeki konut gelişimini etkilemiştir (Türkün ve Aslan, 2013, s.357) (Şekil 2). Günümüzde Küçükçekmece, başta Basın Ekspres Yolu olmak üzere İstanbul için önemli ulaşım akslarının yakınında yer almaktadır.

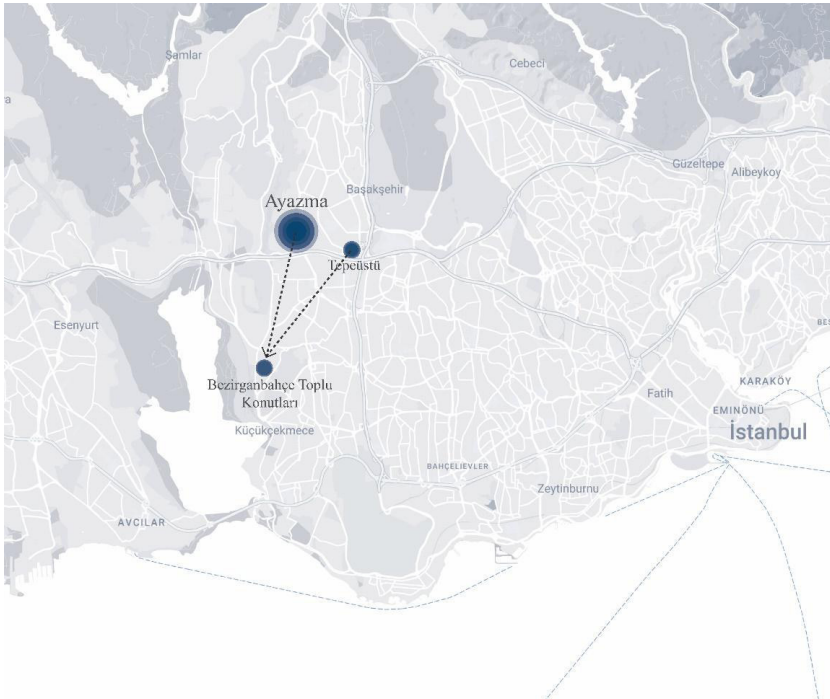

Şekil 1. Ayazma ve Tepeüstü Bölgeleri

Şekil 2. Ayazma, Küçükçekmece, 1999.

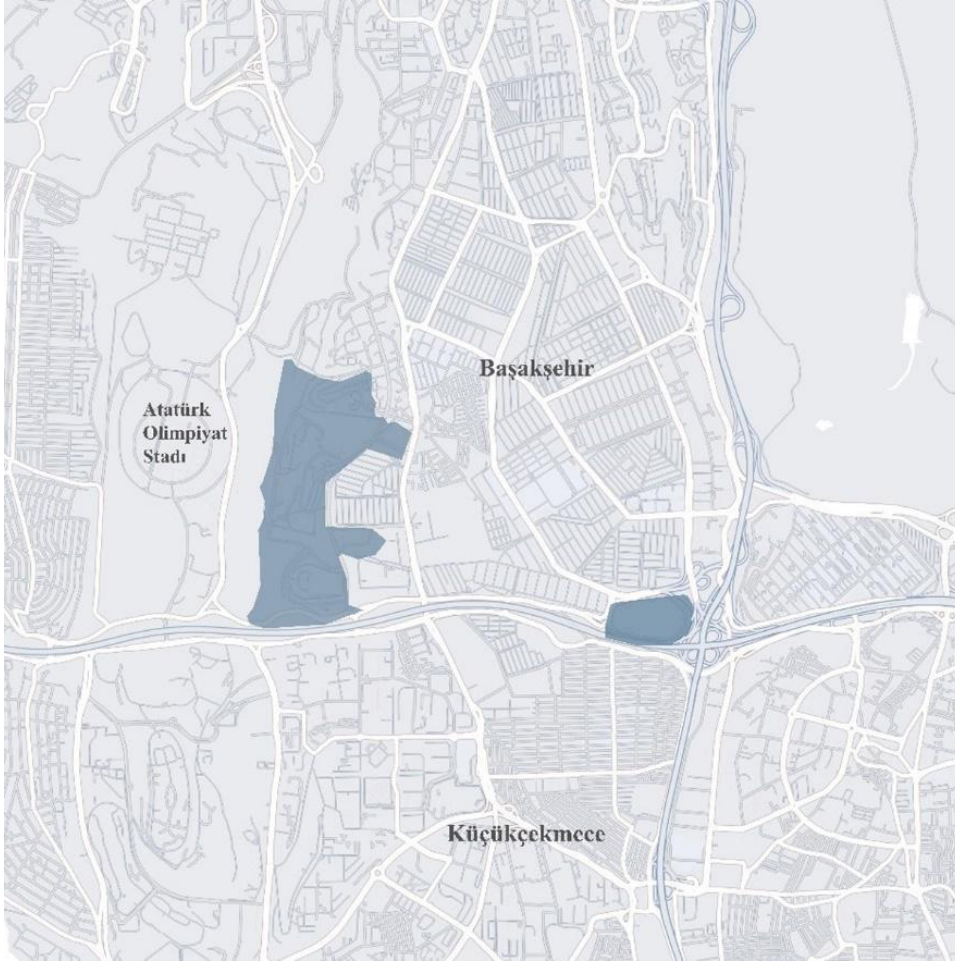
Şekil 3. Ayazma-Tepeüstü Bölgeleri ve Bezirganbahçe Konutlarının konumu

Küçükçekmece bölgesindeki Ayazma-Tepeüstü, 80’li yıllarda doğudaki köylerini geride bırakarak zorunlu göç ile kente gelen Kürt nüfus tarafından, köylerine benzeyen kırsal alanları ve doğası nedeniyle tercih edilmiştir (Uzunçarşılı Baysal, 2009, s.36). Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi bir bölgede yaşayan tüm nüfusu toplu halde başka bir bölgeye

taşıyan ilk örnektir (Uzunçarşılı Baysal, 2010, s.204). Bölgenin kentsel dönüşüm süreci, 2004 yılında İ.B.B., Küçükçekmece Belediyesi ve TOKİ arasında üçlü protokol ile imzalanan kentsel dönüşüm kararıyla başlar, 2005 yılında bölgenin 5393 sayılı kanununun 73. Maddesi gereğince “Kentsel Dönüşüm Alanı” olarak ilan edilmesiyle devam eder (Uzunçarşılı Baysal, 2009, s.35). Sonrasında bölgedeki gecekonduların yıkımı ve burada yaşayan hak sahiplerinin TOKİ tarafından Bezirganbahçe’de yapılan konutlara yerleştirilmesi için İBB ve TOKİ arasında protokol imzalanır (Kuyucu, 2019, s.78) (Şekil 3).

2004-2014 yılları arasında Küçükçekmece Belediye Başkanlığı yapan Aziz Yeniay’ın ifadesiyle “Ayazma-Tepeüstü Bölgesi, merkezi ve yerel yönetimin iş birliği ile uygulanan kentsel dönüşüm projesi ile küresel İstanbul hedefi çerçevesinde değerli bir kent parçası” haline getirilerek neoliberal emlak piyasalarına sunulmuştur (2009) (Şekil 4). Yeniay bölgeyi, “yasadışı, sosyal, ekonomik ve fiziki boyutta sahip olduğu sorunlarla dışlanmışlık yaşayan bir alt bölge” olarak tanımlamakta ve dönüşüm projesinin amacını “fiziksel yapıyı rehabilite ederken bölgeyi ve yaşayanını yasal bir kimliğe kavuşturmak ve bu süreci de muhakkak sosyal

Şekil 4. Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Proje Alanları

içerme programlarıyla desteklemek, güçlendirmek” olarak ifade etmektedir (2010). Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Proje Danışmanı, şehir plancısı Prof. Dr. Sırma Turgut ve Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Bölgesi AR-GE yürütücüsü Y. Şehir Plancısı Eda Çaçtaş Ceylan ise Küçükçekmece’yi; “şehircilik ve planlama ilkelerinin dışında, plansız ve kaçak olarak gelişmiş, bütüncül yaklaşımlara sahip olmayan” bir ilçe olarak tanımlamaktadır (Şekil 5-6-7-8). Turgut ve Çaçtaş Ceylan, bölgenin mülkiyet sorunları, altyapı, yapı güvenliği ve kalitesi eksikliğinin doğal sonucu olan sosyal problemlerine acil müdahale gerektiğini; bölgedeki “yoksulluk” ve “yoksunluk” durumuna gerçekçi, tutarlı ve kapsamlı politikalarla yaklaşılması gerektiğini vurgular (2010, s.35). Özetle yerel yönetim, proje yetkilileri ve kent

plancıları bölgenin sorunlarının sadece yapısal değil aynı zamanda sosyal ve ekonomik müdahaleler de gerektirdiğini ifade etmektedirler. Buna rağmen proje, mahallelinin yerinden edilmesini ve bölgenin demografik yapısının tamamen değişmesini öngören fiziksel müdahaleler olarak biçimlenmiştir.

Şekil 5-6. Kentsel dönüşümün önce Ayazma Bölgesi

Şekil 5-6. Kentsel dönüşümden önce Ayazma Bölgesi

Şekil 7-8. Ayazma, 2002.

Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi'nin hazırlık sürecinde Küçükçekmece Belediyesi; sosyal profil, aile yapıları, hane halkının nitelik ve nicelikleri, mevcut arazi durum tespiti ve hak sahipliği verilerinin düzenlenmesini kapsayan detaylı bir alan-anket çalışması gerçekleştirmiştir (*Küçükçekmece Belediyesi, 2010*). 2004 yılında yüz yüze gerçekleştirilen anket çalışmalarında 1501'i Ayazma'dan, 355'i Tepeüstü'nden olmak üzere 1856 hane ile görüşülür. Araştırma sonucunda "Ayazma-Tepeüstü sakinlerinin beklenti, alışkanlık, hedef, sorun, problem ve potansiyellerinin

anlaşılacak, kentsel dönüşüm sürecine aktif katılımlarının ve ortak kamu yararının sağlanmasının amaçlandığı" aktarılmaktadır (*Turgut ve Çağtaş Ceylan, 2010, s.94*). Çalışmada fiziksel yapı, nüfus yapısı, göç durumu, çevre memnuniyeti, konut konfor durumu, ekonomik ve sosyal yapıları değerlendirilmiştir. Anketlere göre yaşadığı yerden memnuniyet oranı %71 dir. Memnun olmayan %29'luk kesimin memnuniyetsizliklerinin sebebi ise; "bölgesel mahrumiyet, altyapı, ulaşım yetersizliği, susuzluk, yerel hizmet ve eğitim alanlarının eksikliği" olarak belirtilmiştir (*Şekil 7-8*). Özetle bölge halkı Belediyeden öncelikli olarak bölgeye yol, altyapı ve okul hizmetlerini getirmesini talep etmiştir (*Turgut ve Çağtaş Ceylan, 2010, s.98*). Anket sonuçlarının kentsel dönüşüm sürecini nasıl etkilediği belli değildir. Yaşadığı bölgeden çoğunlukla memnun olduğunu belirten, kentsel donatıların iyileştirilmesini talep eden mahalleliye rağmen proje tamamen farklı bir biçimde, mahalleliyi yerinden ederek yeni bir demografiyi bölgeye çekmek hedefiyle kurgulanmıştır. Bu bağlamda, yapılan araştırmaların proje gündemine yansımadağı ve yalnızca projeye meşruiyet kazandırmak için kurgulandığı söylenebilir.

Ayazma ve Tepeüstü'ndeki toprak mülkiyeti %73,9 oranında hazineye aittir. Bölge halkı, inşa edilen konutların %71,7'sinin kendileri tarafından yapıldığını belirtmiştir. Bölge, büyük oranda kaçak yapılaşmadan oluşmuştur ve yasal hak sahipliği oranı düşüktür (*Türkün ve Aslan, 2013, s.369*) (*Şekil 9-10*). Bu tablo doğrultusunda Küçükçekmece Belediyesi, "işgalciler" ile anlaşma adı altında bir muvafakatname hazırlayarak; mahalle sakinlerinin borçlandırılarak Bezirganbahçe Konutları'na transferi için bir planlama yapmıştır. Harvey'e göre, gecekondü nüfusuna tapu dağıtarak yoksulluktan kurtulmalarını sağlayacak bir mülk sunma düşüncesi başlangıçta ilerici görünmekle birlikte, yanılısamadan ibarettir (*2019a, s. 62*).

Şekil 9-10. Kentsel dönüşüm öncesi Tepeüstü ve Ayazma Bölgeleri

Şekil 11-12.: Ayazma Bölgesi yıkım ve yaşam alanı

Dönüşüm kararıyla birlikte 1.625 bina yıkılmış, yıkımlardan 2.135 hane etkilenmiş, 10.675 kişi bölgeden tahliye edilmiştir. (Uzunçarşılı Baysal, 2009, s.36; Türkün ve Aslan, 2013, s.355) (Şekil 11-12). Kentsel dönüşüm sonrası Ayazma Bölgesi'ne AVM, ofis ve orta üst gelir grubu için konut projesi yapılması öngörülmüştür (Şekil 13-14). Proje kurgusunun, bölgede yaşayan kırılgan alt gelir grubunu yerinden ederek orta üst gelir grubu yeni bir demografiyi yerleştirmeyi hedeflediği söylenebilir (Şekil 15-16). Ayazma-Tepeüstü'nün boşaltılmasının ardından, öneri projenin hedefi 3.185.000 m2 inşaat alanına, 1.378.000 m2 proje alanına sahip 6.600 konut sağlamaktır. Maliyeti 1 milyar 405 milyon (3 etap toplamı) olarak bildirilen, arsa karşılığı gelir paylaşımli projedeki ilgili kurumlar TOKİ, İBB, Küçükçekmece Belediyesi ve Emlak GYO A.Ş.'dir. Projeyi uygulayan inşaat şirketleri; 1.Etap: Ağaoglu 2.Etap: Makro İnşaat Ticaret A.Ş.- Akyapı Yapı Endüstrisi ve Ticaret A.Ş Emlak GYO 3. Etap: Özülke İnşaat Ticaret A.Ş.- Öz-Kar İnşaat Ticaret ve Sanayi A.Ş.'dir (megaprojeler.com) (Tablo 1).

Tablo 1. Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Proje künyesi

	Ayazma	Tepeüstü
Proje Alan Büyüklüğü	1.378.000 m ²	130.000 m ²
Kamuya Açıklanma Tarihi	Haziran 2004	Haziran 2004
Alanın Niteliği	Gecekondu Bölgesi	Gecekondu Bölgesi
Proje Hazırlanma ve Bitiş Tarihi	2008	2008
Proje Maliyeti	1. Etap: 747 milyon 600 bin TL 2. Etap: 635 milyon TL 3. Etap: 723 milyon TL	1.5 Milyar TL
İlgili Kurumlar	TOKİ İBB Küçükçekmece Belediyesi Emlak GYO A.Ş.	TOKİ İBB Küçükçekmece Belediyesi
Yüklenici Firma	Özülke İnş. Tic. A.Ş.- Öz-Kar İnş. Tic. ve San. A.Ş. İş Ortaklığı (3. Etap) Makro İnş. Tic. A.Ş. – Akyapı Yapı Endüstrisi ve Tic. A.Ş. İş Ortaklığı (2. Etap) Ağaoglu Şirketler Grubu	Torunlar GYO
Proje Danışmanı	Prof. Dr. Sırma Turgut	Prof. Dr. Sırma Turgut
Proje Türü	Kentsel Dönüşüm	Kentsel Dönüşüm
Kentsel Dönüşümün Uygulama Aracı	5393 sayılı kanunun 73. Maddesi gereğince "Kentsel Dönüşüm Alanı" ilan edilmesi	5393 sayılı kanunun 73. Maddesi gereğince "Kentsel Dönüşüm Alanı" ilan edilmesi
Kentsel Dönüşümün Uygulanma Biçimi	Arsa karşılığı gelir paylaşımı	Arsa karşılığı gelir paylaşımı

Şekil 13. Kentsel dönüşüm sonrası Ayazma Bölgesi için tasarlanan proje görseli

Şekil 14. Kentsel dönüşüm sonrası Tepeüstü'ne uygulanan Mall of Istanbul proje görseli
Kaynak: www.megaprojeler.com

Şekil 15. Ayazma Bölgesi, Ağaoglu My World Europe Projesi'ne bakış, İstanbul.
Kaynak: Bıçakçı, 2023.

Şekil 16. Ayazma Bölgesi, İstanbul.

Aktörler ve Söylem Analizi: İnisyatif Sahibi Kurumlar ve Yerel Örgütlenme

Bu bölümde, ikisi kentsel mücadele, biri de kentsel müdahale tarafından olmak üzere sürecin üç farklı aktörü ile 2022-2023 yıllarında yapılan niteliksel açık uçlu görüşmelerin söylem analizi verilmiş olup; haber, kitap ve belgelerden edinilen verilerle araştırma derinleştirilmiştir. Görüşmelerde sürecin tüm yönleriyle kavranmasını sağlayacak açık uçlu sorular sorulmuştur (Tablo 2-3).

Bölüm akışında, görüşmeler ve diğer kaynaklardan edinilen verilerin söylemsel analizleri aşağıda verilen beş başlık altında toplanarak tartışılmaktadır.

Mekânın Algılanma Biçimleri ve Gündemler
Dönüşümün Yasal ve Söylemsel Zemini
Dönüşüm Sürecinde İlişkiler ve İletişim Biçimleri: Farklı Bakış Açıları, Çatışmalar, Muğlaklıklar
Konut Hakkı Direnişi ve Mücadele Süreci: Şartlar, Zorluklar, Zayıflıklar
Proje Sonucu: Değerlendirmeler, Kazanımlar, Kayıplar

Mekânın Algılanma Biçimleri ve Gündemler	Neden bu bölge seçildi? Bölgenin kent içindeki bağlamsal önemi neydi?
Dönüşümün Yasal ve Söylemsel Zemini	Proje bölgesinde yerleşim var mıydı? Varsa mevcut yerleşimin problemleri nelerdi? Proje ve ihale süreci nasıl gelişti? Kentsel dönüşüm projelerini nasıl değerlendiriyorsunuz?
Dönüşüm Sürecinde İlişkiler ve İletişim Biçimleri: Farklı Bakış Açıları, Çatışmalar, Muğlaklıklar	Yapılacak olan projeden mahallelinin haberi var mıydı? Projeye tepkiler nasıl oldu? Bölge sakini ve mahalle demekleri gibi aktörlerin sürece yaklaşımları nasıldı? Bölge halkının kentsel dönüşümle ilgili görüşleri nasıldı? Sürece çevre sakinleri ile irtibat nasıl gerçekleşti? Bölge sakinleriyle, katılımcı tasarım ve karar verme süreçleri sağlandı mı?
Konut Hakkı Direnişi ve Mücadele Süreci: Şartlar, Zorluklar, Zayıflıklar	Proje öncesinde veya sonrasında muhalefet anlamında güçlükler yaşadınız mı? Hukuksal girişimler oldu mu? Hak ihlali yapıldığını düşünüyor musunuz?
Proje Sonucu: Değerlendirmeler, Kazanımlar, Kayıplar	Proje bazında kentsel dönüşüm hedefine ulaşıldı mı? Sizce uygulanan projelerin kente etkisi nasıl oldu? Projenin başarılı ve başarısız yanları sizce neler?

Tablo 2. Yerel örgütlenmeden yetkili kişi ve mahalle sakinine sorulan sorular

Mekânın Algılanma Biçimleri ve Gündemler	Bölge sakinleri için bölgenin önemi neydi? Neden oradan ayrılmak istemediler?
Dönüşümün Yasal ve Söylemsel Zemini	Proje süreci nasıl açıklandı? Projeden mahallelinin ne zaman haberi oldu? Dönüşüm süreci nasıl gelişti? Sizce mevcut yerleşimdeki problemler nelerdi? Kentsel dönüşüm süreci hangi yasal ve söylemsel temellere dayanarak başlatıldı? Kentsel dönüşüm size ne ifade ediyor?
Dönüşüm Sürecinde İlişkiler ve İletişim Biçimleri: Farklı Bakış Açıları, Çatışmalar, Muğlaklıklar	Bölge halkının kentsel dönüşümle ilgili görüş ve yaklaşımları nasıldı? Bölge sakinleri ve inisyatif sahibi kurumlar arasında katılım ortamı oluşturuldu mu?
Konut Hakkı Direnişi ve Mücadele Süreci: Şartlar, Zorluklar, Zayıflıklar	Dernek oluşumu nasıl gerçekleşti? Derneğin hukuksal girişimleri nelerdi? Hak ihlali yapıldığını düşünüyor musunuz? Direniş, yapıcı çevrenin dönüşümünü etkileyecek güce sahip midir? Projede yer alan aktörlerin yerel örgütlenmelere karşı tutumları nasıldı?
Proje Sonucu: Değerlendirmeler, Kazanımlar, Kayıplar	Süreci nasıl değerlendiriyorsunuz ve dönüşüm sonrasındaki süreç için düşünceleriniz nedir? Sürecin bölge sakinleri açısından olumlu/olumsuz sonuçlanmasındaki nedenler nelerdir? Sizce farklı sonuçlar için süreç nasıl yönetilebilirdi?

Tablo 3. İnisyatif sahibi kurumdan yetkili kişiye sorulan sorular

Mekânın Algılanma Biçimleri ve Gündemler:

Mücadele tarafından bakıldığında, Uzunçarşılı Baysal bölge sakinleri için mahallelerinin önemini etnik birliktelik, mahalle yaşamındaki tanıdıklığa bağlı güven ortamı ve bölgeyi göç ettikleri köye benzetmelerinden dolayı hissedilen mekânsal aidiyetle ilişkilendirerek Ayazma'nın mahalleli için ekonomik olarak kente ve yaşama tutunabilecekleri "son durak" olduğunu aktarır (2022). Küçükçekmece Belediyesi'nin yaptığı anket çalışmalarında Ayazmalıların hemşeri ve akrabalarıyla birlikteliklerinin, eğitim alanlarına ve merkeze yakınlıklarının önemi görülmektedir (Turgut ve Çağtaş Ceylan, 2010, s.67). Mahallelinin bahçesinden meyve ve sebzelerini temin edebilmesi, çalıştıkları yerlere kolay ve düşük maliyetle ulaşabilmeleri bölgenin ekonomik avantajlarıdır. Mahalle sakini Osman Özdemir mahallelinin bölgeye bağlılığını sosyal ilişkilerle açıklar: "Şu an oturduğumuz daire gibi lüks değildi. Ama aradığımız insan ilişkilerini orada bulabiliyorduk... Orada (Ayazma) herkes birbirini tanıyordu. Bir çay yapılırdı ortak içilirdi. Orada insanlık vardı" (2023). Çavuşoğlu, kentteki sosyo-mekânsal ayrışmanın Kürt nüfus özelinde mahalle, meslek, ulaşım biçimi gibi örüntülerde net okunabildiğini belirterek 2000 sonrası kentsel dönüşüm projelerinin Kürt nüfusun yaşadığı bölgelerde yoğunlaşmasının, sınıfsal yeniden paylaşımın etnik bir nitelik kazanmasına yol açtığına dikkat çeker (2016, s.246). Ayazma sakinlerinin ağırlıklı olarak Kürt kökenli olması bu görüşü kanıtlar niteliktedir.

Müdahale tarafından Osman Ataş ise yapılan görüşmede bölgenin önemini mekânın fiziksel boyutu ve konumuyla ilişkilendirmiştir (2022). "Türkiye'nin en büyük ve yoğun kavşağı Mahmutbey kavşağıdır. Burası İstanbul'un batıdan girişi olup, gecekondular şehrin girişinde kötü bir görüntü oluşturuyordu" sözleriyle alanın kentteki konumunun

önemini belirtir. Ataş bölgedeki sosyal donatı eksiklikleri ve altyapı sorunları nedeniyle dönüşümün gerekliliğini vurgular; projenin bölgenin çehresini ve vizyonunu değiştirdiğini aktarır (2022). Proje ekibinden Turgut ve Çağtaş Ceylan ise bölgenin potansiyelini; "üzerinde yer aldığı ana ulaşım aksları, çevre bağlantıları, kıyı potansiyeli ve peyzaj değerleri, kent için önemli sanayi alanları ve olimpiyat köyü gibi İstanbul'un en önemli donatı alanlarından birini barındırması" ile açıklamakta, "kente adapte olamamış bir nüfusun yaşadığı bölgeler" olarak nitelendirdikleri mahallelerin sakinlerinin de mekânsal koşullardan memnuniyetsizliği sebebiyle tek çarenin dönüşüm olduğunu belirtmektedir (2010, s.59). Aslında, mahallelinin yaşadıkları alandan şikayetçi olduğu kabulü, anket çalışmalarındaki çevre memnuniyet verileri ile örtüşmemektedir. Bu doğrultuda, bölge halkının görüş ve beklentilerinin alındığı anket çalışmasının projenin hazırlık ve uygulama sürecine yansımadağı, salt projenin kamuoyunda meşrulaştırılması için kullanıldığı söylenebilir.

Dönüşüm alanı ile ilgili müdahale ve mücadele taraflarının mekânı algılama biçimleri ve gündemleri farklıdır. Müdahale tarafından yetkili aktörler alanı öncelikle kentteki konumu, ulaşım aksları, çevre bağlantıları ve peyzaj değerleri gibi fiziki özellikleri ve rant potansiyeli üzerinden değerlendirirken; mücadele tarafı mekânsal aidiyet, sosyal ve kültürel ilişkiler açısından önemsemektedir (Tablo 4). Dönüşümün karar mercileri bölgenin değişim değerine odaklanırken mahalleli, gündelik hayat örüntülerini koruyabilmek için mücadele etmektedir. Kentsel mekânın "yaratıcı yıkım" ve yeniden üretim süreçlerine tâbi tutulması, mekânın yalnızca fiziksel değil sosyal ve toplumsal olarak yeniden biçimlenmesine neden olmaktadır. Bu doğrultuda, neoliberal kentleşme modelinin sosyal ve toplumsal dayanışma ağlarının yok olmasıyla birlikte bireyin de değişmesine neden olduğu söylenebilir. Harvey mahalleyi, bireylerin değerlerini, beklentilerini, tüketim

alışkanlıklarını ve bilinç durumlarını oluşturan sosyal etkileşimin gerçekleştiği alanlar olarak tanımlar (2020a, s.170). Bu doğrultuda mahallenin dönüşmesi, toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesi anlamını taşımaktadır. Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi'nde müdahale tarafı mekânı kendi gündemine göre dönüştürürken, mahalle üzerinden kurulan sosyal ve ekonomik dayanışma ağları yok edilmiştir.

insanca konutlara kavuşturulması” söylemleriyle tanıtılmaktadır. “Gecekondu sahibinden kiracısına kadar Ayazma’da ve Tepeüstü’nde yaşayan herkes için ayrı ayrı çözüm geliyor” ifadesi, tüm mahallelinin yaşam şartlarını iyileştirme hedefine vurgu yapmaktadır (Küçükçekmece Belediyesi, n.a). Yasal düzenlemelerle TOKİ’ye verilen kapsamlı yetkiler, Ayazma-Tepeüstü’ndeki dönüşümün gerçekleşmeme olasılığını tamamen ortadan kaldırmıştır. Harvey’in ifadesiyle, “neoliberal argümanın, amaca

Tablo 4. Mekânın Algılanma Biçimleri ve Gündemler

Mücadele tarafı için bölgenin önemi	Müdahale tarafı için bölgenin önemi
<ul style="list-style-type: none"> i. Etnik köken / Etnik birliktelik i. Tanıdıklık / tanışıklık/ aşinalık i. Güven ortamı i. Mahalle yaşamı i. İş olanaklarına yakınlık / ulaşım i. Mekânsal aidiyet i. Ekonomik avantajlar 	<ul style="list-style-type: none"> i. Türkiye'nin en büyük ve yoğun kavşağı Mahmutbey'e yakınlık (Tepeüstü Bölgesi) i. Bölgenin sosyal donatı eksiklikleri ve altyapı sorunlarının olması i. Bölgenin çehresini ve vizyonunu değiştirmek

Dönüşümün Yasal ve Söylemsel Zemini

Ayazma-Tepeüstü Bölgesi'nde dönüşümün yasal zemini 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı kanun ile hazırlanmıştır. 5393 sayılı Belediye Kanunu ile; ilçe belediyelerine “kentten terk edilmiş, işlevini/fonksiyonunu yitirmiş güvensiz alanlarında” dönüşüm projeleri gerçekleştirme yetkisi tanınmıştır (Kuyucu ve Ünsal, 2011, s. 90). Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi ise dönemin Küçükçekmece Belediye Başkanı Aziz Yeniay tarafından 2006 yılında “İlk balyoz Olimpiyat Stadı çevresindeki mahallelere incek” ifadesiyle kamuoyuna duyurulur. Yeniay projenin amaç ve kapsamını “Gecekondu sefaletini ortadan kaldırmak amacıyla TOKİ ile Gecekondu Dönüşüm Projesini hayata geçirdik. Bu proje kapsam olarak dünyanın en büyük ve en kısa sürede bitirilen projesidir. Buralardaki vatandaşlarımız artık sağlıklı mekân, konut ve şehirlerde yaşayacaklar. İki ay sonra dairelerin son düzenlemeleri tamamlanacak ve taşınacaksınız” sözleriyle ifade eder (2006; aktaran Sabah Gazetesi). Dönüşüm öncesi Küçükçekmece Belediyesi tarafından dağıtılan metinde proje, bölgenin geliştirilmesi, mahallelinin “yasal ve

ulaşmak için yapılan her şeyi haklı gösterme ve meşrulaştırma görevi”, üretilen yasal ve söylemsel dayanaklarla kanıtlanmaktadır (2015, s.27).

Uzunçarşılı Baysal, Belediye'nin mahallelinin yaşam şartlarını iyileştirme vaatlerini “çok büyük aldatmaca” olarak nitelendirirken projenin muğlaklığına dikkat çekerek kamu yararı söylemlerinin gerçek dışı olduğunu belirtir (2022).

Şekil 17. Bezirganbahçe Toplu Konutları, İstanbul

Benzer görüşleri Özdemir de şu şekilde aktarır: “Bize resmi olarak sadece bir kağıt geldi. Enkaz bedeliniz 10.000 TL olarak sayılacak diye. Ucuz bir parayla borçlandırılacaktık ama gerçekten bizi tatmin edecek, ciddi bir açıklama olmadı. Kimse mağdur edilmeyecek. Kiracısından ev sahibine herkes hakkını alacak” diye yazılı bir kağıt vardı. Bundan sonra kandırma yöntemiyle devam edildi.” (2023).

Dönüşüm süreci 2005 yılından beri mahalleli arasında konuşulmakta ancak tam olarak ne yapılacağı bilinmemektedir. Uzunçarşılı Baysal’ın sözleriyle mahalleliler “kentsel dönüşümün tam ne olduğunu Bezirganbahçe’ye geçtiklerinde” anlarlar (2022) (Şekil 17). Mahallelinin kentsel dönüşüm sürecinde ve sonrasında ne yaşayacaklarını bilmemeleri, sürecin muğlaklık içinde yürütülmesi de mücadelenin zayıflamasına neden olur. Kuyucu, bu ölçekteki dönüşüm projelerinin, muğlak yasaların proje uygulayıcılarını güçlendirmesiyle hayata geçirildiğini belirtir (2019, s.78). Dönüşüm bölgesinde yasal düzenlemeler ve söylem üretimi ile projenin kamuoyunda meşrulaştırılmaya çalışıldığı ve mahalleli üzerinde baskı oluşturarak ikna süreçlerinin kolaylaştırıldığı söylenebilir. Kentsel dönüşümü meşrulaştıran yasal düzenlemelerin yanı sıra, mahallelerin kamuoyuna sunulma biçimleri de dikkat çekmektedir. Uzunçarşılı Baysal, diğer birçok projede karşılaşılan ötekileştirme söylemlerinin bu projede de kullanıldığını şu sözlerle aktarmaktadır: “Kriminalize etme, suçlaştırma, ötekileştirme söylemleri çok kullanıldı. Yoksulluğun, yoksunluğun getirdiği bütün o mağduriyetleri sanki sebep yönetimler değil de o insanların gibi öne sürmektir bu yolla meşruiyet ilanı” (2022).

Müdahale tarafına gelince, Osman Ataş bölgede yaşayan insanların zorluk yaşanmadan devlet tarafından tahliye edildiğini aktarır (2022). Ataş dönüşüm öncesinde bölgeyi sosyal donatılardan yoksun, altyapı sorunları olan, kent girişinde çarpık kentleşme yaratan bir gecekondu bölgesi olarak nitelendirerek

kentsel dönüşümün gerekliliğinin altını çizmektedir (2022). Turgut ve Çaçtaş Ceylan ise dönüşüm öncesi Ayazma’daki mevcut yerleşimi, “kentin çeperinde, kentle bütünleşmemiş, hazine mülkü üzerine yasadışı yapılanmış, teknik ve sosyal altyapısı bulunmayan, son derece ilkel yaşam şartlarıyla yaşama tutunmaya çalışan, sosyo-ekonomik çöküntü bölgesi” olarak nitelendirmektedir (2010, s.64). Ataş dönüşüm faaliyetlerinin bölgenin gelişimi için arsa üretmek üzere uygulandığını aktarmaktadır. Alan iki kere ihaleye çıkmış ve açık artırma usulüyle sonuçlanmıştır. Ataş’ın sözleriyle, bölge için geliştirilen “konut, alışveriş merkezi, otel ve ofis alanlarından oluşan karma kullanımlı proje, bölgenin çehresini ve vizyonunu değiştirmeyi” amaçlar. Ataş, kentsel dönüşüm projeleri hakkındaki görüşlerini şu şekilde aktarmaktadır: “Bölgedekilerin insanca yaşaması için yapılacak değişimlerle konforları arttırılıyor, insanların görgüleri değişiyor. Böylece kent gelişirken insanlar da gelişiyor” (2022). Bu söylem, kentsel dönüşüm projelerinin salt fiziki dönüşüm pratikleri olmadığını; toplumsal, kültürel ve sosyal değişimlere de zemin hazırladığının altını çizmektedir. Ancak toplumsal iyileştirme, bu şekilde tepeden inme bir tutumla gerçekleşmemektedir (Şekil 18). Proje yüklenicilerinden Ağaoğlu İnşaat’ın sahibi Ali Ağaoğlu’nun, Ayazma’da yapılacak olan Ağaoğlu My World projesinin reklamlarında projeyi orada mevcut olan mahalle dokusundan, hayattan ve insanlardan kopuk bir biçimde, içinde “golf sahası, havuzları, meydanları, mağazaları olan 3100 konutluk lüks bir “yaşam merkezi” olarak betimleyişi de, projenin soylulaştırma ve yerinden etme odaklı, tepeden inme tutumunu yansıtmaktadır (Ağaoğlu, My World Reklamı, 2010).

Bu doğrultuda projenin amacının bölge sakinlerinin yaşam şartlarının iyileştirilmesi değil, yerinden etme yoluyla bölgenin fiziksel, sosyal ve demografik olarak dönüştürülmesi olduğu söylenebilir. Kentsel dönüşümle birlikte mahallelinin yerinden edilerek TOKİ Bezirganbahçe

konutlarına transferinin mevcut sorunları çözmek yerine yeni sorunlar ürettiği söylenebilir. Hem mücadele hem de müdahale tarafı için kentsel dönüşüm mekânsal değişimle birlikte sosyal, toplumsal, kültürel dönüşümler de yaratmaktadır; ancak mücadele tarafı dönüşümün yarattığı sınıfsal ayrışmalara dikkat çekerken, müdahale tarafı değişimi kentin gelişimiyle açıklamakta ve insanların da bu doğrultuda gelişeceğini düşünmektedir (Tablo 5).

Şekil 18. Sınırsız sınırlılıklar, Bezirganbahçe Toplu Konutları, İstanbul.

Tablo 5. Dönüşümün Yasal ve Söylemsel Zemini

Mücadele
Proje bilgilendirme süreci
<ul style="list-style-type: none"> i. Yeniay'ın "İlk balyoz Olimpiyat Stadı çevresindeki mahallelere incek" söylemi i. İlçe belediyesi önerisiyle Büyükşehir Belediyesi yürütücülüğünde TOKİ girişimleri <ul style="list-style-type: none"> i. 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Yasası içindeki 73. madde <ul style="list-style-type: none"> i. Küçükçekmece Belediyesi'nin yaptığı alan-anket çalışmaları
Projenin yasal ve söylemsel temelleri
<ul style="list-style-type: none"> i. 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Yasası içindeki 73. madde <ul style="list-style-type: none"> i. Bölgenin "geliştirilmesi" söylemi i. Mahallelinin "yasal ve insanca konutlara kavuşturulması" söylemi <ul style="list-style-type: none"> i. Bölge sakinleri için çözüm getirildiğine dair söylemler i. Mahalleliyi kriminalize etme / suçlulaştırma / ötekileştirme
Kentsel dönüşüm: değerlendirme
<ul style="list-style-type: none"> i. Kentsel rant açısından şiddetli bir sınıf savaşı i. Sermaye birikimi için cazipleşen alanlardan istenmeyen nüfusların tahliyesini meşrulaştıran mekanizma
Müdahale
Proje bölgesindeki mevcut yerleşimlerin problemleri
<ul style="list-style-type: none"> i. Bölgede yaşayanların tahliyesiyle alanın boşalmış olması i. Gecekonduların kent girişinde yarattığı çarpık kentleşme <ul style="list-style-type: none"> i. Sosyal donatı yoksunluğu ve altyapı sorunları
Proje ve ihale süreci / Projenin hedefleri
<ul style="list-style-type: none"> i. Kent yönetiminin bölge için proje geliştirmesi <ul style="list-style-type: none"> i. İki kere ihale yapılarak, açık artırma yolu ile ihalenin sonuçlanması i. Karma kullanımlı bir projeye bölgenin çehresinin ve vizyonunun değiştirilmesi i. Proje yüklenicilerinin bölgede içinde "golf sahası, havuzları, meydanları, mağazaları olan 3100 konutluk lüks bir "yaşam merkezi" inşa etme hedefi
Kentsel dönüşüm: değerlendirme
<ul style="list-style-type: none"> i. Bölgedekilerin "insanca" yaşaması için yapılan değişimler <ul style="list-style-type: none"> i. Konfor artışı i. Kent gelişirken insanların da gelişmesini sağlayan, "görgülerini" değiştiren pratikler

Dönüşüm Sürecinde İlişkiler ve İletişim Biçimleri: Farklı Bakış Açıları, Çatışmalar, Muğlaklıklar

Uzunçarşılı Baysal, bölge halkının kentsel dönüşümle ilgili farklı bakış açılarına

sahip olduğunu, bazı mahallelilerin dönüşümle ilgili bilinçsizlikleri nedeniyle olumlu pozisyon aldıklarını belirtir. Uzunçarşılı Baysal, bireyselliğin mücadeleye etkisini şu sözlerle açıklar:

“...evinize karşı ev vereceğiz” söylemi dönüyordu. Bu söyleme karşılık bazı kişiler evleri tek konut ise bir tane daha kapı açıyor, iki ayrı elektrik hattı bağlıyor ve iki tane hak alıyordu. Veya dışarıda bahçede tandır ocağına konut yazdırırlardı” (2022). Özdemir ise bu durumu “İnsanlar kendi haklarını aramak yerine, gelen insanların bir iki havalı cümlesine kandılar” şeklinde vurgular (2023). Mücadele tarafında ortaya çıkan iç çatışmalar, neoliberal kent politikalarının bireyler üzerinde oluşturduğu rekabetçi tutumu göstermektedir. Harvey neoliberal süreçlerde bireylerin seçim ve değerlerinin kendi iradeleri dışındaki kuvvetler tarafından üretildiğini savunur (2020a, s.172). Nitekim, neoliberal kentsel dönüşüm süreçlerinde bireyin teslimiyet veya mücadele yönünde seçimi yönlendirmeye değişebilmektedir. Ayazma-Tepeüstü dönüşümünde bazılarının daha bireysel olması, kişisel kazanç arzusunun kolektif dayanışmanın önüne geçmesi, direnişin kırılmasının en önemli nedenlerindedir.

Mahallelinin siyasi görüşlerine bağlı olarak da bakış açıları farklılaşmaktadır. Uzunçarşılı Baysal, iktidara yakın olanların dönüşüme daha hazır olduğunu, muhaliflerin ise karşı olduğunu aktarmaktadır. Dayanışma bu farklılıklar nedeniyle de kırılmakta ve ortak iradenin sağlanması güçleşmektedir. Uzunçarşılı Baysal’ın “...Tepeüstü’lüler Bezirganbahçe’den memnundular. Enteresandır ama onlar Ayazma’lıları aşağılıyorlardı. “Onlar medeniyeti bilmiyor. Burası medeni bir yer” söylemi vardı” sözleriyle ifade ettiği gibi, Ayazma ve Tepeüstü Bölgeleri’nde yaşayanların kültürel farklılıkları da dönüşüme bakışlarını değiştirmektedir (2022).

Süreçte mahalleli ve inisiyatif sahibi kurumlar arasındaki iletişim anket çalışmaları üzerinden ilerler. Uzunçarşılı Baysal, anket çalışmalarının halkı bilinçlendirmeden uygulandığını, sürecin şeffaf yürütülmediğini, bölge sakinlerinin dönüşüm hakkında yeterince bilgilendirilmediğini aktarır (2022). Dönüşümle ilgili muğlaklık, mahallelinin

net bir tutum belirlemesini zorlaştırarak mücadele eylemlerini kısıtlamıştır (Kuyucu, 2019, s.80). Proje kapsamında Küçükçekmece Belediyesi’nin yürüttüğü “Bezirganbahçe Bizim Halk’a Sosyal Kalkınma Programı”, Ayazma-Tepeüstü’nden tahliye edilenlerin Bezirganbahçe’deki durumlarının takibi için tasarlanmıştır. Program çerçevesinde; istihdam, sağlık, eğitim-bilgilendirme ve sosyo-kültürel / kişisel gelişim olmak üzere dört farklı başlık altında stratejiler belirlenmiştir. Programın amacı; “bölgede yaşayan nüfusa yeni yaşam alanlarında rehberlik etmek; sosyal yaşam içinde aktif hale gelmelerini, sosyo-kültürel açıdan beslenmelerini, geleceğe; sağlıklı, mutlu ve emin adımlarla yürüyen yeni nesiller yetiştirmelerini, üreten, yöneten, katılan, bilinçli kentliler olarak, sosyal dışlanımsız yaşamadan yaşamlarını sürdürmelerini sağlamak” olarak açıklanmaktadır (Turgut ve Çağtaş Ceylan, 2010, s. 113). Uygulama sürecinde programın hedeflerine ne kadar yaklaşabildiği ise soru işaretidir. Uzunçarşılı Baysal, Belediye’nin Avrupa Birliği’nden aldığı fon ile Bezirganbahçe’de bir İstihdam Ofisi açtığını ancak bu girişimin mahalleli tarafından göstermelik bulunduğunu şu sözlerle aktarmaktadır: “İstihdam dediler. Bize iki tane makinede bir şey gösterdiler. Daha sonra iş aradığımız yerlerde en az lise mezunu isteği karşımıza çıktı dediler. Sonra bu İstihdam Ofisi’ni çocuklara yönelik etkinlik merkezi yaptılar, çünkü AB’nin fonuna göre belli bir süre açık tutulması lazımdı. Süresi dolunca da kapandı gitti” (2022). Yerel yönetimin mahalleliyi kalkındırma girişimlerinin mahalleli tarafından yetersiz bulunduğu ve bu girişimlerin, dönüşümün kamuoyunda meşrulaştırılmasına hizmet ettiği söylenebilir.

Müdahale tarafında ise, Ataş proje ile ilgili mahallelinin bilgilendirilme ve tepkilerini “Bölgede yaşayan insanlar devlet eliyle karşılığı ödenerek bölgeden tahliye edildi. Zorluk yaşanmadı” şeklinde aktarmaktadır (2022). Bölgedeki yüklenici firmalardan biri olan Ağaoğlu Şirketler Grubu’nun sahibi Ali Ağaoğlu’nun,

Ekümenopolis Belgeseli'ndeki diyalogu dikkat çekicidir:

Ağaoğlu: "Ayazma Projemizde TOKİ 1000 küsür gecekonduyu tahliye etti. Hepsini mutlu. Çok az -yanılmıyorsam- 10-15 kişi mevcutla yetinmeyip daha fazla -ne alabiliriz- şeklinde yaklaşanlar da vardı. Yani herkesi mutlu etmek de mümkün değil."

Belgeselci: "Bence şu an Bezirganbahçe'yi konuşabiliriz. Aslında herkes de mutlu değil."

Ağaoğlu: "Bezirganbahçe neresi?" (2012).

Bölgenin en önemli yüklenici firmalarından birinin, bölge halkının

yaşadıkları hakkındaki tutumu ve tahliye edildikleri alanı dahi bilmemesi dönüşüme olan yaklaşımı hakkında fikir vermektedir. Bu projede yaşandığı gibi, inşaat firmalarının dönüşüm bölgelerine müdahalesinden önce bölgenin belediye tarafından "temizlenmesi", neoliberal kentsel dönüşüm süreçlerinde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Harvey de, gecekonduların temizlenmesi sürecindeki arsa talanını maskeleyen için toplumsal ve çevresel gerekçelerin ileri sürüldüğünün altını çizmektedir (2019 a, s.60) (Tablo 6).

Mücadele	
Mahallelinin kentsel dönüşümle ilgili görüşleri	
i.	Kentsel dönüşüm ilgili bilinçsizlikleri nedeniyle olumlu nitelendirmeleri
i.	Siyasi görüşlere bağlı olarak bakış açılarının farklılaşması
i.	Bireysellik, konutlarının değişim değerine odaklanma
Katılım / bilgilendirme ortamı	
i.	Alan-anket çalışmaları
i.	Bezirganbahçe Bizim Halk'a Sosyal Kalkınma Programı
Müdahale	
Bölge halkı ile iletişim / bilgilendirme / tepkiler	
i.	Mahallelinin, bölgeden devlet tarafından hakları verilerek tahliyesi, zorluk yaşanmaması
Katılımcı tasarım ve karar verme süreçleri	
i.	Mahalleliler ve inşaat firması hiç karşı karşıya gelmedi
i.	Küçükçekmece Belediyesi'nin anket çalışmaları katılımcı tasarım faktörlerini kapsamamakta

Tablo 6. Dönüşüm Sürecinde İlişkiler ve İletişim Biçimleri: Farklı Bakış Açıları, Çatışmalar, Muğlaklıklar

Konut Hakkı Direnişi ve Mücadele Süreci: Şartlar, Zorluklar, Zayıflıklar

2006 yılında Ayazma'daki tüm konutlar yıkılarak bölge, bir plan ortaya konmadan üç yıl boş bırakılır; toplam 1890 haneden 1190'ı Bezirganbahçe Toplu Konutları'nda hak sahibi yapılır (Kuyucu, 2019, s.78-80).

Geriye kalan 700 kiracının projeye dahil edilmemesini takiben tahliyeye zorlanan 32 kiracı çadır direnişi başlatır. Direniş, baraka-çadır yaşamının zorluklarından ve kötü şartlardan dolayı önce 18 sonra 13 kişiyle devam eder (Uzunçarşılı Baysal, 2022) (Şekil 20).

2008 yılında bir televizyon kanalında

canlı yayın bağlantısında bölge sakinleri ve dönemin Belediye Başkanı Aziz Yeniay karşı karşıya gelir:

"Sayın Aziz Bey bağlantıdalar ise sesimi iyi duysunlar. Ben ev sahibi olduğum halde şu an mağdur durumdayım. Çadırdaki yaşıyorum. Çoluk çocuğum perişan ve benim haricimde 10-15 tane ev yine mağdur. Bırak kiracılığı ev sahibi olduğum halde! Bana bu cevabı verebilir mi?"

"Herkes ev verdim. Ayazma tamamen boşaldı" diyor. Gelsin gözüyle görsün. Niye kaç defa başımıza yıktı bu çadırları?" (Bölge sakini, Kaynak: Ekümenopolis, 2012)

"Bu çocuklar bizim çocuklarımız, bizim

geleceğimiz. Lütfen bu çocuklar üzerinden kimse siyaset, propaganda yapmasın. Bakın çok açık söylüyorum. Kiralık daire tutun, kiranızı ben vereceğim. Onlar bir yıllığına kiralık daire tuttular ve bir yıl sonra olan taşınacakları daireyi alacaklar. O bir yıllık kiranızı ben karşılayacağım. Bir yıldan sonra da kendi dairenize geçeceksiniz.” (Yeniay, Kaynak: Ekümenopolis, 2012).

Şekil 20. Ayazma Bölgesi'nde barakada hayat

Yukarıdaki diyalog, mücadele ve müdahale taraflarının gündemlerindeki keskin farklılığı ortaya koymaktadır. Mahalle sakininin kendisi ve ailesine yönelik barınma hakkı arayışı, Belediye Başkanı tarafından siyasi propaganda olarak duyulmaktadır. Uzunçarşılı Baysal'ın ifadesiyle dönüşüm sürecinde “ciddi haksızlıkların yapıldığı, hayatların dağıtıldığı, eşyalarıyla beraber insanların evlerinin yıkılarak çadıra mahkûm edildiği” gözlenmektedir. İnsanlar çocukluklarının geçtiği mahallelerinden azledilir, ait oldukları fiziksel ve demografik çevre “yeni lüks sitelerin inşası ve üst gelir grubunun yerleşmesiyle” tamamen dönüşür, “bütün hatıraları, her şeyleri” gider (2022). Tahliyelerinden sonra birçok ailenin gündelik yaşamları değişir. Başta konut hakkı olmak üzere ekonomik zorluklar sonucunda okuldan alınıp çalıştırılmak zorunda kalan çocukların eğitim hakkı, kadınların kamusal alanda var olma hakkı, iş-istihdam hakkı gibi birçok hak ihlali gerçekleşir (2022) (Şekil 21-22-23).

Tahliye sonrasında Bezirganbahçe'ye yerleştirilme aşamasında da aileleri de zorlu bir süreç beklemektedir. 2010 yılının Şubat ayında TOKİ, Ayazmalı 18 aileyi kura çekimine çağırır. Kura süreci ile ilgili bölge sakininin sözleri, mahallelinin mağduriyetini ifade eder.

“Biz gittik kuraları çektik. Şartlar zaten bellidir. “Sizin imkanlarınıza göre kurayı çektirdik” dedi. Ancak bir buçuk ay sonra bankadan 15.000 TL peşin para istediler. Taksitleri 350-400 arası söylediler.

“Bunları yapabiliyorsanız imzanızı atın, hak sahibi olun” dedi. Zaten biz 18 aile 1 sene çadırda yaşamışız. Bu ailelere bir sene içinde piyango mu vurdu? Her ailede bir kişi çalışıyor asgari ücretle. Bizim amacımız sadece Ayazmalı 18 ailenin mağduriyetinin giderilmesi değil. Bundan sonra kentsel dönüşüm olan mahallelerdeki kiracıları, evsizleri temsil etmektedir.” (Bölge sakini, Ekümenopolis, 2012).

Çadır direnişi iki seneye yakın sürer ve sonuçta bazı kiracılar Kayabaşı Bölgesi'ndeki konutlarda hak sahibi

Şekil 21-22. Ayazma'daki yıkımlar

yapılır. Fakat ilk iki yıllık taksitlerinin Belediye tarafından ödenerek TOKİ tarafından Bezirganbahçe’de konut verileceği taahhüdü ile tahliye edilen ailelere verilen söz, peşinatları geri vermeksizin, yerine getirilmemiştir (Kuyucu, 2019, s.81) (Şekil 24).

“Hiçbir hakkın yok”, “Yıkar gideriz”, “Hiçbir şey alamazsın”, “Gel şunu imzala, bak komşun da üç tane konut alıyor”. Böyle baskıyla imzaladılar.” (2022). Özdemir de ikna mekanizmalarıyla ilgili benzer süreçlerden şu sözlerle bahseder. “Oradaki insanların okuma düzeyi düşük olduğu için kandırılma ihtimalleri daha yüksek. Mesela “Müjdelersun, hak sahibi oldunuz.” telefonları edildi. Ben zaten orada hak sahibiydim, bütün evraklarımı aldım. Telefonda öyle bir söyleniyor ki, insanlara piyangoda bir daire çıkmış gibi aktarıldı. İnsanların duygularıyla oynayarak süreç yürütüldü” (2023). Toplumsal güçsüzlükleri nedeniyle kolaylıkla etki altına alınabilecek bir kesimin eğilimlerinin baskı altında

Mücadele tarafının söylemleri değerlendirildiğinde; merkezi ve yerel yönetimlerin süreci katılımcılık esasıyla ilerletmediği, baskı-ikna mekanizmaları kullanılarak zor durumdaki mahallelilerin yönlendirildiği söylenebilir. Uzunçarşılı Baysal, Belediye ile mahallelinin yaptığı bireysel görüşmelerde baskının türü ve boyutunun değiştiğine şu sözlerle dikkat çekmektedir.

“Dernek temsilcisinin gitmesiyle, okuma yazması düzgün olmayan, zaten geldiği yerde ezilmiş ve baskı görmüş, devlet korkusu olan insanların gitmesi bir olmuyor. Onların baskı mekanizmalarıyla kandırılması çok daha başka” (2022).

“Küçükçekmece Belediyesi teke tek çağırıyordu insanları. “Senin tapun yok”,

değişmesi kaçınılmazdır. Yasa dışı durumlarından dolayı mahallelinin güçsüzlüklerinin yetkililer tarafından kullanıldığı söylenebilir (Kuyucu, 2019, s.83).

Direniş pratiklerinde örgütlü olmak oldukça önemlidir. Mahalle direnişlerinin gücü ile ilgili Uzunçarşılı Baysal, hızlıca dernekleşilmesi, belediye ile bireysel görüşme yapılmaması, görüşmeleri temsilci kurulun ilerletmesi, basın yoluyla kamuoyunun bilgilendirilmesi, hukuki sürecin başlatılması ve yurt dışındaki konut hakkı mücadelelerine eklenmesinin önemine dikkat çekmekte, mücadelenin konut hakkı ekseninde sürdürüldüğünde daha etkin olduğunu aktarmaktadır (2022) (Şekil 19). Konut hakkı mücadelelerinin

Şekil 23. Ayazma’daki yıkımlar
Şekil 24. Ayazma Bölgesi ile ilgili basında çıkan haberler

Küçükçekmece’ye bağlı geçeköndü mahallesi Ayazma’da yıkılan evlerin sahiplerine yeni konutlar verildi. Yıkılan evlerdeki kiracılar ise kurdıkları barakalarda yaşamaya çalışıyor.

İstanbul da kendini gösteren kar yağışı birçok insan için mutluluk getirirken, bazılarına ise çile oldu. Küçükçekmece’ye bağlı geçeköndü mahallesi Ayazma’da barakada yaşayanlar için kar, daha fazla soğuk ve mağduriyet anlamı taşıyor. 7 aylık Uğurcan diğer dört kandıyla birlikte 10 metrekarelik bir barakada yaşam mücadelesi veriyor. İstanbul’un gübögünde 18 aileyle birlikte yıkılan evlerinin yerine kurdıkları barakalarda yaşayan Ayazmalılar kışı burada geçiriyor. Ayazma, TOKİ projesi için bir yıl önce yıkılmıştı. O dönemde tapu sahiplerine konutlar tahsis edildi, kiracılar mahallede kalmıştı. Yaklaşık 18 aile imkansızlıklar yüzünden bölgeden ayrılmayıp barakalarda yaşamaya başlamıştı. Karabekir ailesi, gidecek yeri olmadığı için mahallelerinden ayrılmayan 18 aileden biri. Küçük bir odun sobasıyla insan evlerinin dışarıya bakan küçük çimî rüzgârın her esi-

sinde siddetli bir biçimde sallıyor. Komşular Acar ailesinin durumu ise kendilerinin daha kötü. Aylardır ısız olan Taceddin Acar, 8 çocuğuyla birlikte aylardır küçük bir caddeya yaşıyor. Acar, en çok çocukları için azuldüğünü söylüyor. Acar, sunlan söylüyor: “Bütün eşyalımız ıslak. Belediye ça-dıranımız yaktı. Biz de tekrar onarıp oturuyoruz. Gidecek başka yerimiz yok. Memleketi geri dönme imkânımız da yok.” Nerghân Çelen, İstanbul

Şekil 19: Ayazma Mağdurları Topluluğu basın açıklaması yaparken

Tablo 7. Konut Hakkı Direnişi ve Mücadele Süreci: Şartlar, Zorluklar, Zayıflıklar

Mücadele	
Dernekleşme / hukuksal girişimler	
i.	Resmi olarak dernekleşme olmaması ve Belediye ile mahallelinin bireysel görüşmeler yapması
i.	Bireysel davalar
Hak ihlalleri	
i.	Konut hakkı ihlali
i.	Çocukların eğitim hakkı ihlali
i.	Kadınların kamusal alanda var olma hakkının ihlali
i.	İş-istihdam hakkı ihlali
Direnişi destekleyen stratejiler	
i.	Hak ihlallerine karşı mahallelinin kısmen de olsa ortak irade göstermeye çalışması
i.	Basın ve internet sitesi aracılığıyla kamuoyunun bilgilendirilmesi
i.	Bireysel olarak hukuki sürecin başlatılması
i.	Kent savunucuları tarafından mahallelinin uluslararası konut hakkı mücadelelerine eklenmelerine çabası
Müdahale	
Mahalle direnişi – kentsel muhalefet ile ilgili görüş ve düşünceler	
i.	Bölgede yaşayanların devlet eliyle (karşılığı ödenerek) bölgeden tahliye edilmesi, zorluk yaşanmaması

başarısındaki en önemli unsurun, mahallelinin ortak bir irade oluşturarak dayanışma içinde konuyu sahiplenmesi olduğunu belirten Uzunçarşılı Baysal, kent aktivistleri olarak mahalleden yardım talebi gelmeden müdahale etmediklerini vurgulamaktadır (2022). Özdemir ise, mahalleli arasında güç birliği oluşturulamamasının mücadeleyi

zayıflattığını ve sonucun mahalleli aleyhine gerçekleştiğini şu sözlerle ifade eder: “Belki biz daha güçlü bir direnme gösterebilseydik, imzaları atmamış olsaydık (proje) devam etmeyebilirdi” (2023). Özdemir’in de vurguladığı gibi, resmi bir dernek kurulamaması, hukuki sürecin toplu bir iradeyle değil bireysel davalarla ilerlemesi mücadeleyi sekteye uğratmıştır.

Müdahale tarafına gelince, proje öncesinde inşaat firmalarının mahalleli ile karşı karşıya gelmediği, firmalar bölgeye gelmeden alanın boşaltıldığı görülmektedir. Tahliye ve yıkımlardan sonra alan üç yıl boş kalmıştır.

Müdahale mercilerinin süreç yönetimindeki görevlerinin ayrıştığı söylenebilir. Kent yönetimleri önce dönüşümü hukuki bir düzleme oturtmakta ve alanı sermaye için hazırlamaktadır. Mahallelinin mülkiyet hakkı olmadığı için bir noktadan sonra sürecin işleyişine uyum sağlamaktan başka çaresi kalmamaktadır (Tablo 7).

Proje Sonucu: Değerlendirmeler, Kazanımlar, Kayıplar

Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi sonucunda bölgede yaşayan tüm nüfus toplu halde başka bir bölgeye taşınır. Proje sürecinde tüm mahalle yıkılır, 10.675 mahalleli bölgeden tahliye edilir. 2008 yılında tamamlanan, AVM, ofis ve orta üst gelir grubu konutları içeren karma kullanımlı yeni proje ile bölgeye orta üst gelir grubu yeni bir demografi yerleşir. Ayazma'daki yoksunluk ve yoksulluk göz önüne alındığında bölge halkının elverişsiz şartlarda yaşamış olduğu aşıkardır. Öte yandan, bölge sakinlerinin transfer edildikleri Bezirganbahçe'de de pek çok sorunla karşılaştıkları söylenebilir. Ekümenopolis Belgeseli'nde bir bölge sakininin Bezirganbahçe ile ilgili görüşleri dikkat çekicidir: "Dediler ki, sağlık yönünden sizi daha güzel bir yere götüreceğiz. Ondan sonra koydular bizi buraya. Ayazma daha iyiydi. Benim barkım burada, altyapıyı buraya yapmış. Kokudan camımı açamıyorum" (2012). Ayazmalıların Bezirganbahçe Konutları'nda yaşadıkları ekonomik, sosyal ve kültürel problemler; "konut taksitlerinin ve aidatların ödenememesi; mahallelerdeki dayanışma örüntülerinin yok olması, sosyal dışlanma" şeklinde ifade edilmektedir (Uzunçarşılı Baysal, 2022). Kültürel kodlardaki farklılıklar nedeniyle kadınların kamusal alanda var olamaması, etnik ayrımcılık ve gerilimler de Bezirganbahçe konutlarındaki yaşamı zorlaştıran etkenler arasındadır. Uzunçarşılı Baysal, Bezirganbahçe'de yaşanan etnik ve dini ayrımcılık nedeniyle oluşan gerilime şu sözlerle dikkat çekmektedir: "İlk gittikleri gün bir bakıyorlar ki bütün pencerelerden aşağı Türk bayrakları asılmış, çünkü PKK geliyor gibi bir düşünce var... Çoğu Şafiî tabii. Onların kıldıkları rekât daha az. "Camiye gidiyoruz az rekât kılıp çıkınca bunlar Müslüman değil oluyoruz, gitmesek hiçbir şey değil oluyoruz" (2022). Bu doğrultuda Ayazmalıların yeni yaşam alanlarında kültürel, etnik ve dinsel pratikleri üzerinden ayrımcılığa ve sosyal

dışlanmaya uğradıkları görülmektedir. Kentsel dönüşüm sonrasında mahallelinin Bezirganbahçe'de yaşadıkları sosyal dışlanma ve ekonomik zorluklar, dönüşümün yalnızca fiziksel boyuta indirgenerek gerçekleştirilmesiyle yoksulluğun yer değiştirdiğini göstermektedir. Yine de Ayazma-Tepeüstü sürecinin salt olumsuzluklarla sonuçlanmadığı söylenebilir. Uzunçarşılı Baysal'ın "Ayazma kentsel dönüşümde başlarına ne geleceğini öğretti aslında. Mücadele etmezlerse neler olacağını. Ayazma yenildi ama yenilse de çok büyük bir şey öğretti" ifadesi; sürecin diğer kentsel dönüşüm projelerindeki hak mağduriyetleri için mücadele alanı yarattığına dikkat çeker. Ayazma-Tepeüstü deneyimi, Sulukule, Tarlabası ve Tozkoparan Kentsel Dönüşüm süreçlerinde yaşanan mağduriyetler için yol gösterici olmuştur. Özdemir; mücadelede birliktelik sağlanamamasından dolayı olumsuzluklar yaşadıklarını, diğer mahallelere iyi örnek olmadıklarını şu sözlerle belirtir. "İnsanlar birlik olabilseydi o hukuk kısıntısıyla bile bir şeyler başarabilirdik. Diğer mahallelere de örnek olurduk. Ama diğer mahallelere kötü örnek olduk. Adamlar başardı ve her yere de proje yaptılar. Ben o zaman da söyledim. Burası başarırsa kentsel dönüşüm konumundaki herkes, tüm Türkiye başarır. Biz sadece kendimizi düşünmüyoruz. Çünkü bu bir talandır" (2023). Uzunçarşılı Baysal, kentsel dönüşüm süreçlerinde konut haklarının savunulmasındaki en önemli faktörü "birbirine güven, inanç" şeklinde tanımlar. Bireysel hareket etmek yerine, toplumsal haklar için örgütlü bir mücadelenin önemini aşağıdaki sözlerle ifade eder: "Ne için mücadele ediyorsun? Kendi konut hakkın için mi, mahallenin yerinde kalma hakkı için mi? ...Çocuklarının, torunlarının bu kentte yaşama hakkı için mi?" (2022). "Direniş tek kişi üstünde gitmemeli... Örgütlü olması gerekiyor. Kimin direnişi, mahalle direnişi" (2022). Müdahale tarafına gelince, proje bazında

hedeflere ulaşıldığını aktaran Ataş; projenin başarısını birçok ödül alması, İstanbul'un tanıtımına katkısı ve bölge sakinlerinin yaşam standartlarının artırılmasıyla vurgulamıştır (2022) (Tablo 8). Ataş, projelendirilen AVM'nin LEED Sertifikalı, yeşile duyarlı bir yapı olduğunu aktarmaktadır. Son yıllarda

projelerin kamuya sunumunda sıklıkla "yeşile duyarlı" etiketinin kullanıldığı, "yeşil aklama" mekanizmasının projelerin meşrulaştırılmasına kullanıldığı söylenebilir. Bu temanın öne çıkarılması, yaygın bir kentsel pazarlama yöntemi haline gelmiştir.

Tablo 8. Proje Sonucu: Değerlendirmeler, Kazanımlar, Kayıplar

Sürecin sonuçları ve etkileri ile ilgili düşünce ve değerlendirmeler	
Mücadele	Müdahale
<ul style="list-style-type: none"> i. Dayanışma ruhunun kırılmasıyla direnişin olumsuz sonuçlanması i. Bezirganbahçe Toplu Konutları'na gönderilen mahallelinin barınamayarak başka bölgelere gitmesi-yoksulluğun yer değiştirmesi i. Ayazma - Tepeüstü sürecinin diğer kentsel dönüşüm süreçleri için olumlu-olumsuz yol gösterici olması i. Birbirlerine inanç ve güven ortamının olumlu sonuçları 	<ul style="list-style-type: none"> i. Projenin birçok uluslararası ödül alması i. İstanbul'un tanıtımında katkı sağlaması i. Bölgede yaşayanların yaşam standartlarının artması i. "Yeşile duyarlılık", LEED Sertifikası
Eski ve yeni yerleşimlerin problemleri	
<p>Ayazma (Eski Yerleşim)</p> <ul style="list-style-type: none"> i. Altyapı eksiklikleri i. Yoksunluk ve yoksunluk 	<p>Bezirganbahçe (Yeni Yerleşim)</p> <ul style="list-style-type: none"> i. Ekonomik sorunlar i. Altyapı sorunları i. Sosyal uyumsuzluk / dışlanma / aşağılanma i. Komşuluk ilişkilerinin bitmesi i. Etnik ve dini farklılıklardan dola-yı gerilim

Sonuç

21. yüzyılın neoliberal kentsel mekân üretim pratikleri; merkezi-yerel yönetimler ve sermayenin öncülüğünde kent in sermaye odaklı dönüşümünü biçimlendirmekte, mekân ve yaşam biçimleri üzerinde sahnelenen kârlı stratejiler olarak yeni mekânsal eşitsizlikler yaratmaktadır (Castells, 2020, s.201; Harvey, 2019a, s.177). Sermaye odağında mekânın yeniden üretimi, "bilincin sömürgeleştirilmesine (colonization of consciousness)" yol açarak (Harvey; aktaran Zukin, 1980, s. 589) kent yaşamını şekillendirirken bireyi de sermaye yürüngesinde dönüştürmektedir. Bu projeler mevcut mahalle dokularını yok ederek sosyal ilişkilerin yarattığı mekânsal özgünlüklerin yitirilmesine, mevcut

yaşam biçimlerinin sürdürülemez olarak bölgeye yeni bir demografik profilin yerleşmesine sebep olmaktadır. Lefebvre'in niceliklerden doğan bir nitelik ve farklılıklar kümesi olarak tanımladığı kent mekânı, niceliğiyle öne çıkararak yerel özelliklerini kaybetmekte, yaşam biçimleri tektipleşmektedir (2018 [1967], s.99). Neoliberal dönüşüm projelerinde uygulayıcıların hedefi mülkiyet yapılarını yeniden tanımlamak ve mekânı mahalleleden ziyade üst gelir grubu için yeniden organize etmektir.

Mekânın her toplumda ikili bir "doğası" ve "varoluşu" olması varsayımıyla (Lefebvre, 2019 [1974], s. 199); kentsel dönüşümde yeniden üretilen mekânın, müdahale ve mücadele tarafı olarak iki farklı varoluşu temsil ettiği söylenebilir.

Rantı yüksek kentsel alanların devlet destekli sermayenin odağında olması, müdahale ve mücadele taraflarının mekânsal gündemlerinin çatıştığı bir alan yaratmaktadır. Özellikle deprem tehdidi altında yaşayan ve kentsel dönüşüm yasalarının sürekli mülkiyet hakkı aleyhinde değiştirildiği İstanbul gibi Türkiye kentlerinde, kentsel dönüşüm süreçlerinin konut ve mülkiyet hakkını koruyan, kentli yararını gözeten, hakkaniyetli süreçler olarak gerçekleşebilmesi adına en önemli mücadele hattını mahallelinin bilinçli dayanışması oluşturmaktadır. Bu çalışmada neoliberal kentsel dönüşüm süreçleri Ayazma-Tepeüstü süreci üzerinden sorunsallaştırılarak dönüşüm sürecinin iki tarafının mekân algılamaya biçimleri, gündemleri, söylemleri, ilişki ve iletişim biçimlerinin çözümlenmesi, konut mücadelesinin sonucunda kazanım ve kayıplarının değerlendirilmesi üzerinden güncel kentsel dönüşüm süreçlerine dair bir perspektif geliştirilmesi hedeflenmiştir. Çalışmanın, kentsel dönüşüm süreçlerinde konut hakkının korunması ve savunulması adına ortaya koyduğu çerçeve aşağıda verilmektedir.

Neoliberalizmin yarattığı kentsel paradigma somut kentsel sınırlarla birlikte, soyut ve sosyal sınırlar ortaya çıkarır. Ayazma-Tepeüstü'nden tahliye edilenlerin yerleştiği Bezirganbahçe'deki soyut sınırların yarattığı gerilim, mahallelinin gündelik yaşamı üzerinde

baskı oluşturarak sosyo-mekânsal ayrışmalar, etnik ve dini farklılıklara dayalı güvenlik problemleri, komşuluk ilişkilerinin zarar görmesi ve ekonomik zorluklara neden olmuştur. Buna bağlı olarak, borçlarını ödeyemeyenlerin konutları borcuyla satıp bölgeden göç ettikleri görülmektedir. Bu durum, kentsel dönüşümün sosyal ve toplumsal kapsayıcılığı ve sürdürülebilirliğinin doğru kurgulanamadığının göstergesidir. Barınma hakkı fiziksel olarak konutun elde edilmesinden fazlasını içerir. Ayazma-Tepeüstü kentsel dönüşüm sürecinde mahallenin ve mekânın niteliğinin değişmesi, insanların yaşam biçimlerini de değiştirmiştir (Mitchell, 2020, s.42).

Kent ve konut hakları için verilen kolektif mücadeleler etkin sonuçlar doğurarak sürecin seyrini değiştirebilir ancak Ayazma-Tepeüstü'nde göçmenlerden oluşan korunaksız demografi, mülkiyet örüntülerinin muğlaklığı ve mücadelenin sınırlı sayıda kiracıyla sürdürülmesi direnişin kırılma noktasını artırmıştır. Üstelik mücadele, yerel yönetimlerin baskısı altında gerçekleşmiştir. Ayazma-Tepeüstü kentsel dönüşüm sürecinde mahalle örgütlenmesinin motivasyon, talep, eylem kazanım ve kayıpları aşağıdaki tabloda verilmektedir (Tablo 9).

Kentsel dönüşüm süreçlerinde mekânı fiziki bir yapıya indirgemeden, mahallenin sosyal ve ekonomik

Tablo 9. Ayazma Mağdurları Topluluğu – Motivasyonlar, Talepler, Eylemler ve Sonuçlar

Ayazma Mağdurları Topluluğu – Motivasyonlar, Talepler, Eylemler		Sonuçlar
Motivasyonlar	i. Tanıdıklık örüntüleriyle mahalle yaşamlarını sürdürmek	Kazanımlar Mülk sahiplerinin Bezirganbahçe Toplu Konutları'nda enkaz bedeli düşülerek mülk sahibi yapılması
	i. Güvenli bir ortamda, sosyal ve mekansal ayrıştırma olmadan yaşamak	
	i. Mekansal aidiyet	
	i. Ekonomik olarak daha da dezavantajlı konuma düşmemek	
Talepler	i. Bölgedeki (Ayazma-Tepeüstü) altyapı eksikliklerinin giderilmesi, yaşam şartlarının iyileştirilmesi	Kiraçıların çadır direnişinin sonucunda ilk iki yıllık kiralarının Belediye tarafından ödenmesi (Bezirganbahçe Toplu Konutları)
	i. Konutların iyileştirilmesi	
	i. Sosyal donatı yoksunluklarının giderilmesi	
	i. Kiracıların, Bezirganbahçe Toplu Konutları'ndan hak talebi	
Eylemler	i. Çadır / baraka direnişi	Diğer kentsel dönüşüm süreçlerindeki hak mücadelelerine katkı
	i. Bireysel davalar	
	i. Belediye ile görüşmelere bireysel gidilmesi	Kayıplar Baskı-rıza mekanizmalarıyla ikna Bölge nüfusunun tahliyesi
	i. Basın ve internet sitesi aracılığıyla kamuoyunun bilgilendirilmesi	
	i. Kent savunucuları tarafından mahallelinin uluslararası konut hakkı mücadelelerine eklenmesi	

gerçekliğini de gözeten bir müdahale kurgusu oluşturmak; Harvey'in sözleriyle "özgü kapitalizmler" yerine, yere özgü çözümler üretmek gerekmektedir (2020 b). Kentsel dönüşüm süreçlerinde mekânsal ayrışmaların önlenmesi için önemli unsurlar arasında; kent yönetimlerinin inşaat odaklı büyümeyi değil sosyal ve mekânsal sürdürülebilirliği hedeflemeleri, kentsel dönüşüm stratejilerinin toplumun tüm katmanlarına hizmet etmesi, sermaye değil insan odaklı planlama stratejilerinin geliştirilmesi, toplumsal gerçeklikleri göz ardı etmeden çok aktörlü katılım ortamlarının yaratılması, kamu-özel sektör yanında, mahalleli ve STK'ların da sürece katılımının sağlanması, kent savunucuları ve mahalle örgütlenmelerinin kentsel dönüşüm sürecinin takibini yapması sayılabilir.

Kent ve konut hakkının savunulmasında mahalle dernekleri süreci etkileyebilecek güce sahiptir. Araştırma sonuçlarına göre; yerel hareketlerin dönüşüme yön verebilecek eylemleri arasında; mahallelinin proje süreci ve hakları ile ilgili bilinçlendirilmeleri, mahallelinin taleplerinin net olarak ortaya konulması, örgütlü bir direnişin kurgulanması, dayanışma için ortak bir irade ortaya konulması, kamuoyunun bilgilendirilmesi, hukuki sürecin yürütülmesi ve uluslararası konut hakkı mücadelelerine eklenmek önem kazanmaktadır. Öte yandan, kentsel direnişlerin mekânsal, sosyal ve ekonomik değişimler yaratabilmesi mücadelenin yerelde sınırlı kalmamasına bağlıdır. Mahalle derneklerinin geçmiş deneyimlerden beslenmeleri mücadeleleri güçlendirir. Mücadelenin kırılmasındaki önemli etkenler; mahallelinin süreç ve sonrası hakkında bilinçsizliği, kendi aralarındaki ayrışmalar, kişisel kazanç arzusu, muğlaklık ve diğer mücadele süreçlerine eklenememe olarak sayılabilir.

Neoliberal kentleşme süreçlerinin toplumsal, mekânsal ve ekonomik eşitsizlikleri derinleştirmekte olduğu günümüzde, kentsel mücadele hareketleri kent ve konut hakkının savunulmasında elzemdir. Kentsel mücadele öznelerinin

baskıcı ve zorlayıcı durumlar karşısında aldıkları pozisyonlar bireysel çıkarlarıyla korunmasının ötesinde, eşitsizlik ve mağduriyet yaratan süreçlere karşı devrimsel dönüşümler yaratmayı hedefleyen bir başkaldırı niteliği taşımaktadır. Farklı çıkarların çatışma alanı olan kentsel mekân üretiminde kentlinin gündemini görünür kılmak için dayanışma içinde, örgütlü ve deneyimleri aktarabilen kentsel mücadele zeminlerinin açılması ve güçlendirilmesi, kent yaşamının eşitlik ve hakkaniyetle sürdürülebilmesi açısından hayati önemdedir.

Bilgilendirme

*Bu çalışma, İstanbul Bilgi Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi, Teorisi ve Eleştirisi Programı'nda, Doç. Dr. Evren Aysev danışmanlığında 2023 yılında tamamlanmış olan "Neoliberalizm Ekseninde Kentsel Müdahaleler ve Mücadele Deneyimleri: Fener-Balat ve Ayazma-Tepeüstü Örnekleri" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Kaynaklar

- Ataş, O. (2022). C. Bıçakcı ile kişisel görüşme. 22 Nisan, İstanbul.
- Bartu Candan, A. & Kolluoğlu, B. (2008). Emerging Spaces of Neoliberalism: A Gated Town and a Public Housing Project in Istanbul, *New Perspectives on Turkey*, No. 39, pp. 5-47. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0896634600005057>
- Bayırbağ, M. K., & Penpecioglu, M. (2017). Urban Crisis: 'Limits to Governance of Alienation'. *Urban Studies*, 54(9), 2056-2071. <https://doi.org/10.1177/0042098015617079>
- Bıçakcı, C. (2023). *Neoliberalizm Ekseninde Kentsel Müdahaleler ve Mücadele Deneyimleri: Fener – Balat ve Ayazma – Tepeüstü Örnekleri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Campos, C. ve Martínez, M. A. (2020). Squatting Activism in Brazil and Spain: Articulations Between The Right to Housing and The Right to The City. Udo Grashoff (Ed.) *Comparative Approaches to Informal Housing Around the Globe* içinde (pp. 110-129). UCL Press.
- Castells, M. (2020). *Kent, Sınıf, İktidar* (A. Türkün, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi. (Orijinal Basım Tarihi: 1978).
- Çavuşoğlu, E. (2016). *Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi*. İstanbul: AyrıntıYayıncıları.
- Erdüzgün, S. Ç. (2018). *Konut Hakkı Mücadelenin Süreci ve Aktörler Üzerinden İncelenmesi: Tozkoparan Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Geniş, Ş. (2020). *Otoriter Neoliberalizmin Gölgesinde: Kent, Mekân, İnsan*. İstanbul: NikaYayıncıları.
- Goldman, M. (2011). Speculative Urbanism and the Making of the Next World City. *International Journal of*

- Urban and Regional Research*, 35(3):555 - 581. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2010.01001.x>
- Günay, Z. (2010). *Neoliberal Kentleşme Dinamikleri Çerçevesinde Tarihi Çevrenin Sürdürülebilirliği: Sürdürülebilir Kentsel Koruma Modeli*. Doktora Tezi. İTÜ, İstanbul.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* (A. Onacak, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.(Orijinal yayın tarihi, 2005).
- Harvey, D. (2019a). *Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru* (A. D. Temiz, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları (Orijinal Yayın Tarihi, 2012).
- Harvey, D. (2019b). *Sermaye Muammas: Kapitalizmin Krizleri* (S. Savran, Çev.) İstanbul:Sel Yayıncılık. (Orijinal Yayın Tarihi, 2010).
- Harvey, D. (2019c). *Yeni Emperyalizm* (A. N. Bingöl, Çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık.(Orijinal Yayın Tarihi, 2003).
- Harvey, D. (2020a). *Kent Deneyimi*. (Çev. Esin Soğancılar). İstanbul: Sel Yayıncılık.(Orijinal Yayın Tarihi, 1989).
- Harvey, D. (2020b). *Umut Mekânları* (Z. Gambetti, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları (Orijinal Yayın Tarihi, 2002).
- Karabulut, D. (2015). *Urban Protests Against Neoliberal Urban Policies: The Case of Istanbul*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Kömürcüoğlu, G. (2008). *Türkiye'de Konut Eksenli Kentsel Dönüşüm Projelerinde Özel Sektörün Rolü: İstanbul Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Kuran, H. (2019). *Neoliberal Kentler ve Şehir Hakkı Mücadeleleri*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kuyucu, T. ve Ünsal, Ü. (2011). Neoliberal Kent Rejimiyle Mücadele: Başbüyük ve Tarlabası'nda Kentsel Dönüşüm ve Direniş. Deniz Göktürk, Levent Soysal ve İpek Türel (Ed.), İstanbul Nereye? (1. Baskı) içinde (s. 85-106). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kuyucu, T. (2019). Hukuk, Mülkiyet ve Muğlaklık: İstanbul'un Kayıtdışı Yerleşimlerinin Yeniden Yapılandırılmasında Hukuki Belirsizliğin Kullanımları ve İstismarları. Ayfer Bartu Candan, Cenk Özbay (Ed.), *Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar* (2. Baskı) içinde (s. 71-90). İstanbul: Metis Yayınları.
- Küçükçekmece Belediyesi-Küçükçekmece'nin Tarihi, <https://kucukcekmece.istanbul/icerikler/kucukcekmece/tarihi/709>
- Kümbetoğlu, B. (2020). *Niteliksel Araştırmalarda Analiz*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Lefebvre, H. (2018). *Şehir Hakkı* (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, 1967) (3. Baskı)
- Lefebvre, H. (2019). *Kentsel Devrim* (S. Sezer, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, 1970) (6. Baskı)
- Lefebvre, H. (2019). *Mekânın Üretimi* (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.(Orijinal yayın tarihi, 1974) (5. Baskı)
- Merrifield, A. (2017). *Yeni Kent Sorunu* (D. Toprak ve C. Akyos, Çev.), İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Merrifield, A. (2019). *Metromarksizm: Şehrin Marksist Bir Hikâyesi* (B. Ersöz, Çev.), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Mitchell, D. (2020). *Kent Hakkı: Sosyal Adalet ve Kamusal Alan Mücadelesi* (A. Çavdar, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Purcell, M. (2002), "Excavating Lefebvre: The Right to the City and its Urban Politics of the Inhabitant", *GeoJournal*, 58, pp. 99-108. <https://doi.org/10.1023/B:GEJO.0000010829.62237.8f>
- Roy, A. (2009). Why India Cannot Plan Its Cities: Informality, Insurgence and the Idiom of Urbanization. *Planning Theory*, 8 (1), 76-87. <http://www.jstor.org/stable/26165886>
- Solmaz, Y. (2013). *Kentsel Dönüşüm ve Kentsel Hareketler: İstanbul'da Kent Hakkı Mücadeleleri*. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Swyngedouw, E., Moulaert, F. & Rodriguez, A. (2002). Neoliberal Urbanization in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and The New Urban Policy, *Antipode*, 34 (3), 547-582. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00254>
- Şengül, T. (2009). *Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Theodore, N., Peck, J. ve Brenner, N. (2012). Neoliberal Kentçilik: Kentler ve Piyasanın Egemenliği (Çev. Şerife Geniş). *İdeal Kent: Kent Araştırmaları Dergisi*, 7, 21-37.
- Turgut, S. ve Çağtaş Ceylan, E. (2010). *Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından: Küçükçekmece Ayazma - Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi* (1. Basım). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Türkün, A. ve Aslan, Ş. (2013). Ayazma ve Tepeüstü'nden Bezirganbağçe'nin "Konut Depolarına": Mekân Değişen Yoksulluk. A. Türkün (der.) Mülk, Mahal, İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm içinde. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. s. 355-389.
- Uzunçarşılı, B. (2022). C. Bıçakcı ile kişisel görüşme. 2 Mart, İstanbul.
- Uzunçarşılı Baysal, C. (2009). "Ayazma'dan Bezirganbağçe'ye: Yeniden İskânın Yarattığı Kültürel Mağduriyetler ve Yeni Kimlik İnşası", *Dosya Dergisi*, 16, 35- 41.
- Uzunçarşılı Baysal, C. (2010). İstanbul'u Küresel Kent Yapma Aracı Olarak Kentsel Dönüşüm ve Ardındaki Konut Hakkı İhlalleri: Ayazma(N)'dan-Bezirganbağçe'ye Tutunamayanlar. Yüksek Lisans Tezi. Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Ünsal, Ö. (2013). *Inner-City Regeneration and The Politics Of Resistance in Istanbul: A Comparative Analysis Of Sulukule and Tarlabası*. Doktora Tezi, City University London, Londra.
- Yalçınan, M. C. ve Çavuşoğlu, E. (2013). Kentsel Dönüşümü ve Kentsel Muhalefeti Kent Hakkı Üzerinden Düşünmek. S. K. Berk ve P. U. Semerci (der.) *Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları* içinde (87-106). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Zeybekoğlu Sadri, S. (2008). *Kentsel Dönüşüm ve Kent Hakkı: Fener-Balat Rehabilitasyon Programı ve Santral İstanbul Projesi Örnekleri*. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Zukin, S. (1980). A Decade of the New Urban Sociology. *Theory and Society*, 9 (4), 575-601. Retrieved April 13, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/656928> <https://doi.org/10.1007/BF00148354>
- Özdemir, O. (2023). C. Bıçakcı ile kişisel görüşme. 17 Ekim, İstanbul.

Şekil 2: Kaynak: <http://www.archivis.ifea-istanbul.net/>

Abstract

This study explores the spatial production of the grotesque body in urban space, questioning its temporary, provocative and unusual being. It analyzes how it intervenes in space by challenging everyday routines and social forms, making other ways of life visible, triggering change and opening space for creative formations. It constructs interpretative research by evaluating the potential for spatial experimentation offered by the presence and creative agency of the grotesque body in urban space. It offers a new perspective to the existing literature by emphasizing that the grotesque body should be considered as an experimental spatial production tool.

Considering the psychological, social, and cultural expansions and the imaginative power of a literary narrative for reconsidering space, the novel "The Box Man" is used as a case study to explore the interventions of the grotesque body in urban space. Through the analysis of the literary narrative, the research constructs an open conceptual framework in which the interventions of a grotesque body are analyzed regarding its characteristics and the spatial experimentation it carries out, supported by excerpts from the novel. The framework aids in understanding, discussing, and reimagining the grotesque body as an experimental spatial production tool. Ultimately, this study lays the groundwork for further research into the role of the grotesque body in the production of urban space, revealing its potential to challenge conventional spatial production practices and to inspire creative, unique ways of reproducing urban space.

Keywords: Production of Urban Space, Grotesque Body, Experimental Spatial Production Tool, Spatial Experimentation

A Reading on the Intervention of the Grotesque Body in Urban Space: Box Man

Grotesk Bedenin Kentsel Mekana Müdahil Olması Üzerine Bir Okuma: Kutu Adam

İrem Küçük

Gazi University, Department of Architecture, Ankara, Türkiye

Basvuru tarihi/Received: 01.03.2023, Revize tarihi/ Revised: 01.10.2024, Kabul tarihi/Final Acceptance: 14.11.2024

Genişletilmiş Özet

Grotesk bedeni kentsel mekân bağlamında ele alan bu çalışma, onun deneysel bir mekânsal üretim aracı olarak kullanımı üzerine araştırma temelli bir tartışma açmaktadır. Mikhail Bakhtin'in bahsettiği üzere grotesk, beden ve onun sınırlarıyla ilgilidir ve bu sınırların ötesine geçme arayışıyla şekillenir. Bilinen dünya ile yeni ilişkilene biçimleri geliştiren grotesk beden, beden sınırlarını sürekli olarak yeniden kurar (Bakhtin 1984, 23-25). Alışılmışın dışına çıkan, bedensel bir uzantı olarak evrilen bedensel/mekânsal oluşlar yaratır. Bunu yaparken de mekânın olağan durumlar ve eylemler bütünlüğünde kesinti yaratır. Geçici, kışkırtıcı, alışılmadık mekânsal durumlar ortaya çıkararak ötekilik anlatıları kurar. Grotesk bedenin mekâna müdahalesi ile ortaya çıkan ötekilik anlatıları, yerleşik değerler ve rutinlerin dışında kalan yaşam olanaklarını düşünmeyi tetikler. Mekânın gerçek ile gerçek dışı arasındaki sınırlarda bir yer bulmasını sağlar. Böylece katı gerçekliğe direnç oluşturur ve pek çok olanağın düşünülebildiği, yaratıcılığı harekete geçiren düşünsel ve eylemsel bir alan açar. (Ramirez 2015, 11-17) Kentin gündelik hayatının akışına ötekiliklerin dahil olması, kentlinin etkileşimine açık olması sebebiyle kolektif oluşlara evrilebilir. Grotesk bedenin kentteki varlığı değişim katalizörü olarak görev üstlenerek, mekânın değişkenliğini ve akışkanlığını besler. (Lehtovuori 2016, 149-177) Bu bağlamda, bu çalışma grotesk bedenin kentten oluşan akışı içindeki varlığını araştırır. Sahip olduğu geçici, kışkırtıcı ve alışılmadık varoluşu sorgular. Öteki yaşam biçimlerini görürür kalan, değişimi tetikleyen ve yaratıcı oluşlara alan açan yapısını irdeleyerek, kente nasıl müdahil olduğunu inceler. Grotesk bedenin kentte gerçekleştirdiği müdahalelerin, kentsel yaşamın sürekliliğinde direnç yaratarak açtığı eylem alanını ve sağladığı mekânsal deney(im)leme olanaklarını inceleyen yorumlayıcı bir araştırma yapmaktadır. Bu araştırma doğrultusunda, grotesk bedenin, kentsel mekânın üretiminde deneysel bir araç olarak kullanımını önererek, sağladığı mekânsal keşif olanaklarını tartışmaya açar.

Grotesk bedenin kentsel mekân bağlamında ortaya çıkışında, gerçek ya da gerçek dışı kurgularla şekillenen, festivallerdeki ya da sanatsal etkinliklerdeki performansa ya da görsel imgelemeye dayalı sanat işleri ile betimlemeye dayalı edebi işler temel örneklenen alanları olarak ortaya çıkar. Bu alanlarda grotesk bedenin temsili ya da temsili olmayan şekilde inşa edildiği görülmüştür. Bu bağlamda bu çalışma, edebi bir anlatının mekânı yeniden düşünmeye yönelik sağladığı psikolojik, sosyal ve kültürel açılımları ve imgeleme gücünü göz önüne alarak, Kobo Abe'nin "Kutu Adam" romanını örnek alan olarak inceler. Üç bölümlenmiş çalışmada, ilk bölüm grotesk bedene ilişkin bir kavramsallaştırma sunmaktadır. Kavramsal analiz yoluyla literatürde grotesk beden üzerine yapılan araştırmaları incelemekte, grotesk bedenin karakter özelliklerine ve müdahalelerine ilişkin bir kavram dizgesi oluşturmaktadır. İkinci bölüm "Kutu Adam"ın anlatısını ve grotesk varoluşunu açıklamakta ve onun kendine özgü grotesk yönlerini yorumsal analiz yoluyla ortaya koymaktadır. Üçüncü bölüm, grotesk bedenin varlığına ve yaratıcı eylemliliğine odaklanarak, Kutu Adam'ın kentsel mekâna nasıl müdahale ettiğinin eleştirel bir analizini yapmaktadır. İlk bölümde oluşturulan kavramsal dizgeyi kullanarak, romandan yapılan alıntılara referansla Kutu Adamın kentteki mekânsal deney(im)lemelerini incelemekte, yarattığı direnç ve açtığı deneysel eylem alanları üzerinden bir tartışma kurmaktadır. Böylece deneysel bir mekânsal üretim aracı olarak grotesk bedenin kentsel mekâna müdahalesini anlamak, tartışmak ve yeniden yaratmak için açık bir bilgi yapısı oluşturmaktadır.

Grotesk beden farklılaşan müdahale biçimleri ile, mücadeleye dayalı çatışma örüntüleri yaratarak, kentsel mekânın üretiminde sorgulayıcı ve yaratıcı oluşumların rol alabilmesi için alan açar. Ancak grotesk bedenin neden olduğu öngörülemelik ve belirsizlik sebebiyle, bu alandaki üretkenlik önceden kestirilemez ve deneysel bir nitelik taşır. Bu nedenle, grotesk bedenin kentsel mekâna olan müdahalesini doğrudan fayda beklentisiyle değil, ortaya çıkardığı ötekilikleri, kentsel mekân üretimi hakkında esinlendiği düşünceleri ve açtığı tartışma alanlarını değerlendirerek ele almak önemlidir. Grotesk bedenin kentsel mekân sorunlarını ele almak ve mekânı yeniden üretmek için deneysel bir araç olarak kullanılması, sadece mimari ve kentsel tasarım pratiklerinde değil, aynı zamanda çeşitli tasarım pratikleri ve disiplinlerarası uygulamalar için de yeni bir yaklaşım sunar ve bu alanlarda yenilikçi pratiklerin gelişimine katkı sağlar. Grotesk bedenin kentsel mekân üretiminde deneysel bir araç olarak kullanımına dair çeşitli pratiklerin araştırılması, bu alanda henüz yapılandırılmış bir araştırma alanı olmadığından, alternatif kentsel üretim pratiklerini desteklemek açısından önemli bir rol oynar. Bu anlamda bu çalışma, grotesk bedenin geleneksel mekânsal üretim pratiklerine meydan okumasını ve kentsel mekânı yeniden şekillendirmek için sunduğu alışılmadık ve benzersiz yöntemlerin sağladığı mekânsal deney(im)leme olanaklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca, grotesk bedenin kentsel mekân üretimindeki rolüne ilişkin bir tartışma geliştirerek, gelecek araştırmalar için zemin oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Mekânın Üretimi, Grotesk Beden, Deneysel Mekânsal Üretim Aracı, Mekânsal Deney(im)leme

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Cite this article as: Küçük İ. A Reading on the Intervention of the Grotesque Body in Urban Space: Box Man. Tasarım Kuram 2024;20(43):252-268.

Introduction

Addressing the grotesque body in the context of urban space, this study opens a research-based discussion on its use as an experimental spatial production tool. As mentioned by Mikhail Bakhtin, the grotesque is related to the body and its limits and is explained by the quest to go beyond these limits. The grotesque body, which creates new ways of relating to the known world, constantly redefines the limits of the body (*Bakhtin 1984, 23-25*). In doing so, it creates disruptions in the usual flow of everyday routines of space and establishes narratives of otherness via its temporary, provocative, unusual being. The narratives of otherness that emerge from the intervention of the grotesque body in space trigger thinking about other ways of living outside established values and routines. It allows space to find a place on the borders between the real and the unreal. In this way, it creates resistance to a rigid reality and opens an intellectual and action space in which many possibilities can be considered, thus stimulating creativity. (*Ramirez 2015, 11-17*) The inclusion of otherness in the flow of the city's daily life can develop into collective formations, as it is open to the interaction of any city dweller. The presence of the grotesque body in the city acts as a catalyst for change, nourishing the variability and fluidity of the space. (*Lehtovuori 2016, 149-177*) In this context, this study investigates the grotesque body's presence and creative agency in urban space. It inquires about its temporary, provocative, and unusual being. It examines how it intervenes in urban space by questioning its characteristics, challenging daily routines and social forms, making other ways of living visible, triggering change and opening space for creative formations. It builds interpretative research by evaluating the potential of the grotesque body's interventions to create resistance and open experimental action fields in the continuity of urban life. In line with this research, it opens the rich prospects that the grotesque body offers for spatial exploration to discussion and

further analysis.

In the emergence of the grotesque body in urban space, artworks based on actual or unreal fiction, performances or visual images in festivals or artistic events, and literary works based on description emerge as the main exemplary fields. In these fields, the grotesque body is constructed in representational or non-representational ways. In this context, this study analyzes Kobo Abe's novel "Box Man" as a case study, considering the psychological, social and cultural openings and imaginative power of a literary narrative to rethink space. Kobo Abe describes grotesque existences by transforming subjects into objects in order to confront the existential situation of the novel characters. In his novel *Box Man*, the physical metamorphosis that the character undergoes to become an anonymous box also narrates a grotesque existence in urban space. (*Hock Soon Ng, 2009*) The choice of such a narrative as a case study presents a fiction constructed in the context of urban space to analyze the spatial productions of the grotesque body. In this sense, using the revelation of unique cultural aspects, experiential richness and critical perspectives inherent in the literary narrative, an understanding of the grotesque body's spatial experimentation can be constructed considering multiple aspects. Accordingly, the study consists of three parts; the first part presents the conceptualization of the grotesque body. It examines research on the grotesque body in the literature through conceptual analysis, forming interrelated conceptual strands for the characteristics and interventions of the grotesque body. The second part explains the narrative of "The Box Man" and its grotesque existence. It reveals its unique grotesque aspects in relation to its spatial existence through interpretive analysis. Focusing on the existence and creative agency of the grotesque body, the third part critically analyses how the *Box Man* intervenes in urban space. Using the conceptual framework established in the first chapter, it analyses the *Box*

Man's spatial experimentation in the city with reference to the excerpts from the novel and constructs a discussion of the resistance he creates and the experimental spaces of action he opens. It thus creates an open knowledge structure for understanding, discussing and recreating the intervention of the grotesque body in urban space as a means of experimental spatial production.

with a collective content and based on the principle of laughter. In a content dominated by pleasure, worldly structures emerged in contact with material and everyday life. Despite all this worldliness, the creative liberation of the carnival spirit opened up the possibility of creating a new order beyond the established and accepted. In the Romantic period, the relationship between the grotesque and popular culture was weakened, and the

Figure 1. The Grotesque Body in Urban Space -1-2 Kasie Campbell-"We Are Revealed?", 3-4 CocoonNYC "Cocoon", 5-6 Ieva Misevičiūtė - "La vie en Rose"

Grotesque and Grotesque Body

The emergence of the grotesque as a conceptual expression is dated to the cave wall paintings found during Renaissance excavations, but its origins go back much further. It is stated that forms of grotesque imagery are found in mythological and archaic art (Bakhtin 1984, 4,30,31,54,55,70). Various theorists analyze the content of the concept using examples from different fields such as art and literature, different historical periods and different geographies, defining different characteristics and describing different types of grotesque. In line with the changing definitions, the content of the grotesque is constructed as polysemous. On the other hand, it is also accepted that the concept has an unexplainable, ambiguous side. (Bakhtin 1984; Kayser 1957; Harpnam 1976; Harpnam 1982; Mazzocut-Mis and Rozzoni 2018) As Mikhail Bakhtin notes in his research, the grotesque was formed in the Renaissance as a carnivalesque formation associated with popular culture,

grotesque was placed in an autonomous realm characterized by individual content, and with the transformation of the principle of laughter, it became a formation in which elements related to the horror found more space. In this period, "ordinary, familiar, daily" things suddenly became "meaningless, suspicious and hostile". Fear of the world gave rise to forms of individual isolation, and the relationship with the world moved into a mystical space. Nevertheless, the power of the grotesque method, which leads to discovery by "liberating from completion and limitation", was also seen in this period. In the modern period, two different lines of the grotesque developed, one in relation to the tradition of realism and popular culture, reflecting the influence of carnival, and the other under the influence of existentialism in relation to the tradition of romanticism. (Bakhtin 1984, 1-59, 303-368) It has been said that the grotesque has been shaped with satirical or fantastic elements, creating laughter or horror, in accordance with its different

content shaped in the Renaissance, Romanticism and Modernism (*Harpnam, 1976, 463; Kayser 1957, 16-18,42*). According to Geoffrey Harpnam, the grotesque has been defined in every age in terms of things that threaten the basic sense of humanity of that age and has created situations that bring human existence into crisis. In doing so, it has realized itself on the assumption that the existing order has collapsed. (*Harpnam 1976, 463*) According to Bakhtin, the grotesque's escape from the established order has opened space for thinking about other orders. The method of the grotesque, which is set in motion in order to come to life again, to destroy in order to be renewed, has formed creative cycles (*Bakhtin 1984, 9 - 51, 75- 99, 214 - 250*). The creative cycles established by the destruction of logic and the regression into the subconscious, although they shake the existing strongly, do not destroy it completely, but open up space for rethinking it. Although the grotesque reveals something alien, transforms the known and familiar into the uncanny and alien, it is far from establishing an alienated world (*Harpnam 1976, 463*). On the contrary, it becomes a tool for confronting the known world. The grotesque establishes a space of becoming through interventions such as the unusual combination and inversion of elements found in the known world.

The grotesque characterizes a bodily formation that makes visible the otherness within the existing. However, the grotesque body, which is not completely detached from the world in which it exists, shows an incomplete, ambiguous structure that opens outwards or takes in the outside, as Bakhtin also mentions. With reference to Bakhtin's "body in the act of becoming" and Davos's "perpetual metamorphosis", Shun-Liang Chao defines the grotesque body as a "dying and procreating" formation, "physically in-between and trans-formal", and explains it as a poetic structure. (*Chao 2010, 1-22*) A set of characteristics is evident in the definitions of the grotesque body. Although some of these characteristics

vary according to different approaches, they provide an insight into the grotesque body. The characteristics of trans-formal, metamorphic, asymmetric, exaggerated, formative, playful, festive, permeable, sudden, open, repulsive, obscene, distorted, multiple, mad, ironic, perverse, ambiguous, other, incongruent, strange, eerie, uncanny, in-between are prominent in descriptions of the grotesque. And the interventions of the grotesque body are crucial in molding these characteristics. Forms of intervention such as nomadizing, mirroring, masking, giving personal qualities to objects, discrediting, mocking, surprising, exaggerating, deforming, subverting, inverting, fusing, establishing duality, bringing opposites together, transgressing boundaries, anonymizing are frequently found in studies explaining the grotesque body and the grotesque method (*Figure 1*). Moreover, the characteristics and interventions of the grotesque body lead to emotional states of dissolution, fragmentation, bewilderment, aimlessness, meaninglessness, alienation, and discontentment beyond laughter or fear. (*Bakhtin 2005; Chao 2010; Harpnam 1976; Harpnam 1987; Kayser 1957; Thompson 2009*) In the light of the analyses, the concepts that emerge regarding the interventions and the related characteristics provide an understanding for the recognition, the reading, the understanding and the evaluation of the grotesque body in the context of the spatial experiments that it carries out (*Table 1*).

The Box Man as a Grotesque Body Narrative

The grotesque body is constructed not only in performance-based artistic works, but also in narrative-based literary works. These works offer diverse experiences related to the experimental field they open. In this sense, this study focuses on the construction of the grotesque body within a literary narrative by examining the grotesque body fiction in the novel *Box Man*. As Vincent G elinas-Lemaire mentions, a literary narrative that includes a variety of spatial descriptions or

— GROTESQUE BODY INTERVENTIONS —

GROTESQUE BODY CHARACTERISTICS	GROTESQUE BODY INTERVENTIONS														
	nomadizing	mirroring	masking	giving personal qualities to objects	discrediting	mocking	surprising	deforming	fusing	subverting	inverting	establishing duality	bringing opposited together	transgressing boundaries	anonymizing
trans-formal	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
metamorphic				•				•	•			•			
asymetric								•		•					
exaggerated			•		•	•		•						•	
formative	•	•						•	•	•	•	•			
playful	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
festive	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
permeable	•		•							•		•		•	
sudden	•									•					
open	•									•				•	
repulsive			•		•	•		•							
obscene			•		•	•									
distorted		•	•		•	•		•							
multiple	•	•	•	•						•			•	•	
mad			•	•			•	•	•	•	•	•	•	•	
ironic		•	•		•	•					•	•	•		
perverse				•	•										•
ambiguous	•	•	•	•				•	•	•	•	•		•	•
other	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
incongruent				•	•	•		•	•	•	•	•	•	•	•
strange			•	•				•	•	•	•	•	•	•	•
eerie			•	•				•							•
uncanny	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
in-between	•	•	•	•				•	•	•	•	•	•	•	•

Table 1. The Interventions and The Related Characteristics of the Grotesque Body

experiences, even if it talks about real or fictional spaces, reveals the unique and complex aspects of space. It expands the definitions of space through the unique spatial fragments it provides. Thanks to its “ambiguous, subjective and unstable” nature, literary narrative offers a concept of space that can be continuously and infinitely reproduced with the reader’s own sensibilities. In this way, the reflection on the sensory experiences of

the characters can lead to a multiplication of experiences and the construction of new concepts of space (Gélinas-Lemaire, 2018). Alberto Perez-Gomez also mentions that the imagination unleashed by a literary narrative can open a diverse and inspiring field of thought and research for understanding and discussing an architectural issue. (Perez-Gomez, 2018) Furthermore Angeliki Sioli and Yoochun Jung emphasize literary narrative’s capacity to imagine situations of life. According to them, literature paves the way to grasp “poetically-described and meticulously-captured situations of life” (Sioli and Jung, 2018). Likewise, Zeynep Tuna Ultav, Nur Çağlar and Bahar Drinkwater suggest that literary narrative allows for a deeper understanding of the psychological and sociological effects of spatial formations. The use of literary narrative in architectural or urban research enriches the discourse on the production of space by providing a critical view of space. As they discuss, a more holistic view that links the emotional and psychological aspects of spatial living with the physical structure and design of space is provided by using literary narrative as a tool in architectural and urban research. (Ultav, Çağlar and Drinkwater, 2016) With this understanding, this paper offers an analysis of the literary construction of the grotesque body in Kobo Abe’s novel The Box Man. Unlike a work of art or a performance that is experienced directly in an urban space, this kind of analysis allows one to consider the complex aspects of space in the light of emotional and psychological inputs. It also allows for the development of deeper intellectual processes by providing an implicitness that reveals the reader’s sensitivity and stimulates the imagination.

The discovery of the self is a significant theme in Japanese literature. Homelessness and loss occupy a vital place in contemporary Japanese culture. The extensive absorption of foreign culture from Europe and America and modernism created a fusion in which the distinction between self and other disappeared. In

this sense, Japanese modernism creates a reactionary attitude towards foreign culture and outdated forms of culture. In this context, Abe's novel *The Box Man* focuses on losing a sense of home and self, presenting a vision of an anxious modernity. It presents a narrative that conveys alienation concerning urban experience. The Box Man threatens the urban order with his uncanny existence. It is a confrontation with a degenerated self in the urban landscape. The urbanized self is problematized. The narrative, which treats turning inwards as a trauma of modernization, problematizes the subject's incompatibility with space (Hock Soon Ng, 2009). It explores themes of alienation and loneliness in a society shaped by the capitalist system, as well as the protagonist's quest for re-existence, driven by a desire to escape the anxieties that surround him. In essence, it deals with the modern individual's journey towards self-discovery in the face of loneliness and anxiety (Hardin and Abe, 1974). This journey is marked by the grotesque transformation of the body. The narrative intertwines with the themes of 'alienation', 'liberation' and 'change/transformation'. Unable to find solace in any living space, the protagonist attempts to confront the threats to his existence by constructing a box for himself. Disguised by the mask of a portable cardboard box, he wanders aimlessly through the city, adopting a nomadic existence. Observing the outside world from inside the box, the Box Man captures glimpses of the external reality that seeps through the box's holes, while constructing his inner world within its confines, creating an alternate reality. Meanwhile, the Box Man disassembles himself and the city he inhabits, reconstructing them through his creative agency. In other words, the individual, alienated from both himself and his living space, expands his basic living space as a bodily extension, seeking liberation and solutions to his crisis through creativity. In "The Box Man," Kobo Abe presents a narrative of grotesque transformation leading to individual isolation and opening

a space for intellectual experimentation through the intervention of the grotesque body in the city. The story unfolds through an open-ended, anachronistic narrative, blending real and surreal elements, with sections taken from an ongoing cycle arranged in a jumbled manner. As often is the case with conceptualizations of the grotesque body, life and death are depicted as cyclical, rather than linear occurrences. The grotesque transformation of the body is triggered by the fear of life rather than the fear of death. Additionally, the Box Man is portrayed as a multiplicity, and multiple Box Men are included in the narrative. The box that forms the grotesque body of the Box Man serves as a tool that merges with his body, leading to a spatial and temporal expansion, causing the city's sense of direction and time to dissipate. In this manner, the box is metaphorized as a gateway to another possible world. The Box Man's box creates a spatial extension of the body, where creative activities such as photographing, writing and drawing coexist with everyday actions like eating, drinking, sitting, and reading. Both the Box Man's agency inside the box and the agency of the city and its city dwellers outside the box, along with environmental conditions, exert their effects on the box. Abe explains the box as a fragile, organic structure in a state of continuous becoming, never complete, and even attributes human qualities to it. Moreover, he describes the actions taking place inside the box, whether connected to the outside world or not, as generating numerous folds, transforming the box into an increasingly complex labyrinth (Abe, 2020) (Guest, 2004).

Anthony Vidler defines space as the product of subjective projection and introjection in works that address the modern subject's problem of alienation and anxiety through space. Concerning the body, he discusses this in terms of reformulating the conditions of interiority and exteriority. Vidler demonstrates that the body's relationship to space has become problematic by explaining the spatial anxieties generated by modernity

in the context of the perception of architectural space as claustrophobic and urban space as agoraphobic. While struggling with the sense of loss, he mentions that new and extreme forms of expression emerge and explains the space created in this way in the context of the concept of 'warped space'. Vidler discusses "warped space" as a conceptual framework for spatial productions in which the formal and the psychological are intertwined in the face of the anxiety and alienation created by modernism and deals with it concerning the uncanny. He states that warped spaces create uncanny effects such as blurring boundaries, mirroring, shadowing, loss of face. He mentions that the aesthetics of uncertainty, movement and the psychology of anxiety develop in the face of aesthetics based on rationality and transparency. Explaining that psychoanalytic theory's emphasis on the observer opens space for the existence of differentiated subjects, Vidler discusses warped space in the context of differentiated subjects and distorted forms. By problematizing the relationship of space to bodies

fragility of an ordinary, anonymous box in order to question himself and his existence in space, creates forms of spatial warping by establishing a body-space unity. The forms of spatial warping created by the Box Man

in urban and architectural spaces are shaped by the way he intervenes in space. It provides extraordinary confrontations with alienation and the problem of self. In this sense, Box Man, with his existence in space and his intervention in space, exhibits a fear-based becoming that can be understood within the modern grotesque understanding developed under the influence of existentialism.

The Box Man is a grotesque form created by existential crises in the face of alienation that threatened the basic sense of humanity of the time it was written. The Box Man, whose grotesqueness offers an escape from the existing order, opens an intellectual space for the possibilities of other orders. By presenting an uncanny depiction of existence, it establishes a creative intellectual cycle for destroying

Figure 2. The Grotesque Body Of the Box Man - Photos by Ihor Dudnyk Inspired by Kobo Abe and his novel "The Box Man"

and objects, he explores forms of spatial warping (Vidler, 2000). It is possible to situate Kobo Abe's literary character of the Box Man in the context of Vidler's understanding of warped space. The creation of a grotesque body by a subject alienated within the existing spatial orders created by the capitalist system of the modern world, who takes refuge in the

and reproducing the existing. In the novel, the box, a well-known and familiar object of everyday life, is transformed into an uncanny and alien body to shake the existing reality of the time. In addition to establishing an utterly alien reality, this situation creates resistance to the existing reality by interjecting something alien into it to free it from its established bonds.

In this sense, it is possible to understand the Box Man as a tool for confronting the existing order and to evaluate it as a grotesque event caused by fear. However, evaluating the characteristics of the Box Man concerning its forms of urban spatial intervention while assessing its grotesqueness provides a broader understanding of analyzing its impact on urban space.

The Box Man's Grotesque Interventions and Spatial Experimentations

By intervening in the urban space with his grotesque existence, the Box Man suggests the possibility of an alternative life, contrary to the established values and routines of society. The Box Man, who distances himself from the urban environment through the box despite its temporary nature, causes an interruption in the normal flow of reality through the spatial-temporal distance he creates. In this sense, Abe expresses the specific spatio-temporality of the Box Man by describing it as a “moving tunnel” or “labyrinth” (Abe, 2020, 83). The Box Man, wandering through the city immersed in the reality of his box, upsets the established order and confronts both himself and his surroundings with a dissolution that is difficult to avoid in the way he intervenes in the city. In this way, the grotesque nature of Box Man's existence creates a rupture in the spatial and social fabric of the city, opening new possibilities for both the individual and the space itself. His interventions, while unsettling, serve to question the boundaries between the self and the environment, and the norms that govern everyday life.

By analyzing The Box Man in the context of the relevant excerpts from the novel, it has been determined which of the interventions in the conceptual framework established in the first part concerning the interventions of the grotesque body are found in the narrative of The Box Man. These interventions are tabulated in relation to the corresponding characteristics and quotations from the

narrative, and the spatial experiments they perform are explained and discussed. In this sense, The Box Man is characterized by the grotesque body interventions of giving personal qualities to objects, fusing, establishing duality, transgressing boundaries, inverting, mirroring, anonymizing, nomadizing, subverting, discrediting, and the creative interventions of looking and photographing, writing and drawing. Accordingly, it reveals characteristics of transformation, metamorphosis, asymmetry, exaggeration, formation, playfulness, festivity, permeability, suddenness, repulsion, distortion, multiplicity, madness, irony, perversity, ambiguity, otherness, incongruity, strangeness, eeriness, uncanniness and liminality. Examining Box Man's interventions in relation to the novel's narrative provides a point of reference for understanding the spatial experimentation he creates in urban space, and for discussing the possibilities of spatial experimentation offered by the presence of a grotesque body in urban space.

Grotesque Body Intervention	Spatial Experimentation	Connected Quotes
<p>giving personal qualities to objects</p> <ul style="list-style-type: none"> trans-formal metamorphic asymetric exaggerated formalistic playful festive permeable sudden open repulsive obscene distorted multiple mad ironic perverse ambiguous other incongruent strange eserie uncanny in-between 	<p>Spatial Embodiment: The intervention challenges traditional notions of space by transforming an ordinary object into a personalized, expressive environment. Box Man experiments to build an unique spatial configuration that reflects his inner world by adding personal qualities and altering the box.</p> <p>Spatial Expression: The spatial existence created by the Box is experimented with through various physical modifications to transform it into a means of personal expression. These modifications allow the Box Man to project his thoughts and feelings onto his surroundings, giving the Box the image of a living entity. This process personalizes the space and reconstructs it as a dialogue tool between the inner self and the external environment.</p> <p>Existential Exploration: Box Man questions the interactive formation of individual and spatial identity. Through the conscious creation and occupation of the box's space, he confronts fundamental questions of existence and social interaction in urban space. This existential process of exploration investigates the role of space as a tool for self-discovery, transforming the box into a microcosm where life and identity are interrogated.</p>	<p>"For a box man, the slit in the vinyl is comparable, as it were, to the expression of the eyes. It is wrong to consider this aperture as being on the same level as a peephole. With very slight adjustments it is easy to express yourself." (14)</p> <p>"Once it had leap up, the box, again in response, showed signs within of an extremely slow movement" (Abe, 2020, 19)</p> <p>"Is some transformation beginning to take place in my box? Perhaps so. On reflection, after wandering about this town, I have the feeling that the surface of my box has become fragile and terribly vulnerable. Certainly the town bears me some ill will." (Abe, 2020,26)</p>

-giving personal qualities to objects

It is a form of intervention used to shape The Box Man's grotesque body. The Box Man places his body inside a cardboard box, organizing it as a shell to live in and framing his intimate personal space. Initially “an ordinary, familiar, and daily

Table 2. The Box Man's Grotesque Intervention: 'Giving Personal Qualities to Objects' and Its Resulting Spatial Experimentation

object”, the box acquires “a meaningless, suspicious, and hostile character” when it transforms into a shell enveloping a body. It becomes a secondary body or bodily extension. It is constantly reshaped by the presence and actions of the body within it. In the case of Box Man’s grotesque body, giving personal qualities to objects allows for spatial experimentation that can be discussed under spatial embodiment, spatial expression and existential exploration (Table 2).

Grotesque Body Intervention	Spatial Experimentation	Connected Quotes
<p>fusing</p> <ul style="list-style-type: none"> trans-formal metamorphic asymetric exaggerated formative playful festive permeable sudden open repulsive obscene distorted multiple mad ironic perverse ambiguous other incongruent strange eerie uncanny in-between 	<p>Spatial Synergy: By fusing the living presence of the body with the inanimate presence of the box, this intervention questions the fluid and dynamic relationship between internal states and external spaces, exploring physical and psychological boundaries in the context of space.</p> <p>Spatial Ambiguity: It transforms the box into a liminal space that defies clear boundaries between inside and outside, public and private, creating an ever-changing spatial experience. This ambiguity allows for the constant redefinition of boundaries, fostering a space where multiple realities coexist and interact. It questions the complexity of personal and social identities and how they are influenced and affected by the spatial contexts in which they live.</p> <p>Existential Exploration: Using the box as a space for existential reflection, Box Man confronts fundamental aspects of his existence and his relationship with the world around him. The box becomes a spatial structure in which the boundaries of self and space are constantly questioned and redefined.</p>	<p>“That is to say, at this juncture the box man is me. A box man, in his box, is recording the chronicle of a box man.” (Abe, 2020,10)</p> <p>“Anyway, as soon as anyone gets into this simple, unprepossessing paper cubicle and goes out into the streets, he turns into an apparition that is neither man nor box. A box man possesses some offensive poison about him.I suppose there is some degree of poison even in a picture of the snake lady on a billboard or the bear man in a circus sideshow, but even so that can be canceled out by the admission fee. But the poison of a box man is not that simple.”(Abe, 2020,16)</p> <p>“The fake me becomes something not at all myself when I put on the Box” (Abe, 2020,53)</p> <p>“A box man can't very well take off his box and simply return to the ordinary world. When he takes it off it is to emerge into another world just as an insect metamorphoses.” (Abe, 2020,58)</p> <p>“ So many times I have thought how I would like to strip off my own skin including the box the way one peels off the skin of a fig.” (Abe, 2020,163)</p>

Grotesque Body Intervention	Spatial Experimentation	Connected Quotes
<p>establishing duality</p> <ul style="list-style-type: none"> trans-formal metamorphic asymetric exaggerated formative playful festive permeable sudden open repulsive obscene distorted multiple mad ironic perverse ambiguous other incongruent strange eerie uncanny in-between 	<p>Spatial Intimacy: Establishing a duality between the Box and the man, this intervention explores creating an intimate space through the concept of the secondary body. The dichotomy created here blurs the lines between the self and the surrounding space and opens up a debate to redefine intimate space and construct it as an identity-forming flour in urban space.</p> <p>Spatial-Temporal Duality: This intervention delves into the profound nature of spatial and temporal boundaries, challenging the distinctions between reality and illusion, self and other, interior and exterior spaces. It probes the very existence of the Box as both a protective shell and a vulnerable space. The unique spatial-temporal reality of the Box offers a nuanced exploration of the sense of self and reality.</p>	<p>“Anyway, as soon as anyone gets into this simple, unprepossessing paper cubicle and goes out into the streets, he turns into an apparition that is neither man nor box. A box man possesses some offensive poison about him.I suppose there is some degree of poison even in a picture of the snake lady on a billboard or the bear man in a circus sideshow, but even so that can be canceled out by the admission fee. But the poison of a box man is not that simple.”(Abe, 2020,16)</p> <p>“The fake me becomes something not at all myself when I put on the Box” (Abe, 2020,53)</p> <p>“Is some transformation beginning to take place in my box? Perhaps so.On reflection, after wandering about this town, I have the feeling that the surface of the box has become fragile and terribly vulnerable. Certainly the town bears me some ill will.” (Abe, 2020,26)</p>

Table 3. The Box Man’s Grotesque Intervention: “Fusing” and Its Resulting Spatial Experimentation
Table 4. The Box Man’s Grotesque Intervention: “Establishing Duality” and Its Resulting Spatial Experimentation

-fusing

It is a form of intervention that, in the case of Box Man, works to integrate the body and the box. As Box Man shapes the box around him, almost as an extension of his body, he fuses his body with the box and becomes an inanimate object.

However, this fusion is not unidirectional. The box is also transformed into a fragile shell that bears the traces of the living body and comes closer to the living body. Accordingly, this intervention allows for spatial experimentation, which can be discussed under spatial synergy, spatial ambiguity, and existential exploration (Table 3).

-establishing a duality

It is a form of intervention that creates a separate but interconnected relationship within the integration of man and box, blurring the lines between the self and the surrounding space. As the Box Man moves through the urban space, the Box takes on a sometimes protective and sometimes fragile character. This duality enables the Box Man to move between states of concealment and revelation, questioning the boundaries between inside and outside, self and other. The duality created through the Box, the fluid transition between different spatial and temporal situations, allows for experimentation with a complex interaction that challenges traditional concepts of space and identity. This intervention realizes spatial experimentation that can be discussed under spatial proximity and spatial-temporal duality (Table 4).

-transgressing boundaries

This form of intervention helps to struggle with the insecurity of the Box Man, who feels that his boundaries are being violated. He protects his boundaries by violating other boundaries. The Box Man’s sudden appearance in the urban space and his observation of the outside world from within, using the invisibility shield provided by the box, creates a sense of border violation and invasion of privacy for the city dweller. This intervention realizes spatial experimentation that can be discussed under spatial boundaries (Table 5).

Grotesque Body Intervention	Spatial Experimentation	Connected Quotes
<p>transgressing boundaries</p> <ul style="list-style-type: none"> trans-formal metamorphic asymetric exaggerated formative playful festive permeable sudden open repulsive obscene distorted multiple mad ironic perverse ambiguous other incongruent strange eerie uncanny in-between 	<p>Spatial Boundaries: This intervention explores the disruption of private and public spaces by the presence of Box Man. It challenges traditional spatial boundaries and questions the effects of boundary violation on the interaction between individuals and spaces. Box Man positions himself in unexpected places, forcing to rethink the spatial boundaries creating a resistance. This act of transgression challenges the social structures that define ownership, accessibility, and spatial boundaries. Moreover, it questions the fluid and negotiable nature of these boundaries. By occupying private and public spaces, Box Man reveals the fragility of established spatial norms and reflects on how space is controlled, experienced and perceived.</p>	<p>"Without exaggeration, this is one of the few self-defences an unprotected box man has. I should like to see the man capable of returning this look with composure." (Abe, 2020, 14)</p> <p>"One day a box man took up residence directly below the window of A's apartment. Though A tried his best not to look, he did. No matter how he struggled to ignore the box man, he was very much aware of his presence. The first feelings that assailed A were anger and abhorrence toward a foreign body that has imposed itself, irritation and perplexity at having his territory encroached on illegally." (Abe, 2020, 17)</p>
<p>inverting</p> <ul style="list-style-type: none"> trans-formal metamorphic asymetric exaggerated formative playful festive permeable sudden open repulsive obscene distorted multiple mad ironic perverse ambiguous other incongruent strange eerie uncanny in-between 	<p>Power Dynamics: This intervention explores the power dynamics inherent in spatial interactions by reversing social roles. Box man, who reverses the relationship between the observed and the observer, becomes unobservable by hiding inside the box and upsets the balance of power. It questions who has the power in space and how this power changes direction when traditional spatial arrangements are disrupted.</p> <p>Spatial Boundaries: Intervention allows the Box Man to create a space of liberation rather than being trapped within the box's confines. So, the box becomes a set of surfaces that frame the city rather than a set of surfaces that confine the box man. Inside the box, it is possible to explore the possibilities of a spatiality that can accommodate many other worlds and be endlessly reconstructed with the images leaking out of the city and the imagination of the box man.</p>	<p>"I personally feel that a box, far from being a dead end, is an entrance to another world. I don't know to where, but an entrance to somewhere, some other world."(Abe, 2020, 29)</p> <p>"I am now looking around the inside of the box... A cube slightly more spacious than my own capacity...cardboard walls tanned by sweat and sighs...graffiti inscribed with a ball-point pen all over in small letters...reverse tattooing... a not very prepossessing pilgrim." (Abe, 2020, 35)</p> <p>"In seeing there is love, in being seen there is abhorrence. One grins, trying to bear the pain of being seen. But not just anyone can be someone who only looks. If the one who is looked at looks back, then the person who was looking becomes the one who is looked at." (Abe, 2020, 36)</p> <p>"Instead of leaving the box, I shall enclose the world within it. Now the world must have closed its eyes." (Abe, 2020, 201)</p>

Table 5. The Box Man's Grotesque Intervention: "Transgressing Boundaries" and Its Resulting Spatial Experimentation
Table 6. The Box Man's Grotesque Intervention: "Inverting" and Its Resulting Spatial Experimentation

-inverting

It is a form of intervention that attempts to reverse established spatial dynamics, as in the case of Box Man. By hiding inside the box, Box Man becomes unobservable and questions the traditional roles of the observer and the observed in urban space. By investigating the traditional balance of power created by social interactions in urban space, he experiments with how that power changes when typical spatial arrangements are disrupted. The box transforms from a confining structure into a space of liberation, becoming a

series of surfaces that frame the city from within, allowing Box Man to dream of other spatial possibilities and create new worlds. This intervention offers a spatial experiment that can be discussed regarding power dynamics and spatial boundaries (Table 6).

-mirroring

It is a form of intervention that uses reflection to explore and question the relationship between perception and reality. Box Man projects his surroundings inside the box, creating a paradoxical space that blurs the line between the real and the imagined. This intervention

Grotesque Body Intervention	Spatial Experimentation	Connected Quotes
<p>mirroring</p> <ul style="list-style-type: none"> trans-formal metamorphic asymetric exaggerated formative playful festive permeable open repulsive obscene distorted multiple mad ironic perverse ambiguous other incongruent strange erie uncanny in-between 	<p>Spatial Paradox: Mirroring creates a paradox that challenges the relationship between real and unreal. The reconstruction of the city in a box, through the eyes of the Box Man, reveals a spatial paradox with the complex interaction between perception and reality, blurring the line between what is observed and what is imagined.</p> <p>Reflective Dynamics: In a seemingly ordinary everyday object, the Box Man embarks on a profound journey of self-questioning, inviting the city dweller to do the same. This reflection is not merely about self-awareness, but also about the intricate dynamics between self and others. Mirroring through imitation becomes a powerful tool for introspection and social critique. By challenging the acts of looking and being looked at, unusual reflective processes are created in urban space.</p> <p>Creative Reconstruction: The Box Man creatively reconstructs the self and the city by reflecting and reinterpreting what he sees and thinks about his environment inside the box. The box becomes a place where dreams and reality intersect, and the Box Man can experience different identities and scenarios, creating new narratives within the box's transformal and metamorphic spatial intimacy.</p>	<p>"The fake me becomes something not at all myself when I put on the Box" (Abe, 2020,53)</p> <p>"Perhaps it is I who I am going on writing as I imagine you who are writing as you imagine me.(Abe, 2020, 124)</p> <p>"He looked playfully at the street beyond the mirror. And the street returned the smile of the amorous boy. Just by looking at it, the world was happy for him, in his imagination, he put his signature to a peace treaty between himself and the world." (Abe, 2020, 168)</p>

encourages self-reflection and social critique, as Box Man's mirrored reality encourages city dwellers to question their identities and perceptions of the city. The box becomes a tool for introspection, where the acts of looking and being looked at create unusual reflective dynamics. Additionally, this process of reflection allows Box Man to creatively reconstruct his environment, merging dreams with reality and exploring new spatial possibilities. This intervention offers spatial experimentation that can be argued regarding a spatial paradox, reflective dynamics and creative reconstruction (Table 7).

Grotesque Body Intervention	Spatial Experimentation	Connected Quotes
<p>anonymizing</p> <ul style="list-style-type: none"> trans-formal metamorphic asymetric exaggerated formative playful festive permeable sudden open repulsive obscene distorted multiple mad ironic perverse ambiguous other incongruent strange erie uncanny in-between 	<p>Psychological Displacement: Anonymization within the box challenges the perception of identity and belonging, allowing the Box Man to navigate urban space as an unseen presence. The box becomes a tool for exploring the mental and emotional effects of anonymity. Anonymity radically changes the Box Man's interaction with urban spaces, turning him into a virtually transparent person and re-defining his ties with his environment. It provides him with both freedom and alienation. Moreover, the spatiality provided by the box allows research into creating a kind of psychological shelter.</p> <p>Existential Exploration: Anonymization Intervention also serves as a tool for existential exploration. The Box Man questions his existence and identity by using the box to hide his existence. Anonymization transforms the box into a research area where the boundaries between self and other, visible and invisible, are constantly examined and questioned.</p>	<p>"As far as I know, most box men utilize this quarto box. For if the box has any striking features to it, its special anonymity will suffer." (Abe, 2020, 12)</p> <p>"Once a day, I would put on the box and go out into the town. Wandering about the streets like a transparent person, I would go around collecting miscellaneous items for daily use, principally foodstuffs." (Abe, 2020,196)</p> <p>"Here is a town for box men. Anonymity is the obligation of the inhabitants, and the right to leave there is accorded only to persons who are no one. All those who are registered are sentenced by the very fact of being registered."(Abe, 2020,173)</p>

-anonymizing

It is a form of intervention that transforms a specific, easily recognizable singular identity into a collective identity that establishes multiplicity. The Box Man tries to exist anonymously due to the alienation he experiences in adapting to certain social norms. Behind the "simple, unattractive" appearance of the box, it intervenes in the urban space by becoming anonymous in a "standardized form" that is "difficult to distinguish" from other cardboard. The Box Man's identityless, unknown existence under the box makes him uncanny and ambiguous and provides him with a space of experimentation where he can establish multiplicity. It is

Table 7. The Box Man's Grotesque Intervention: "Mirroring" and Its Resulting Spatial Experimentation

Table 8. The Box Man's Grotesque Intervention: "Anonymizing" and Its Resulting Spatial Experimentation

Table 9. The Box Man's Grotesque Intervention: "Nomadizing" and Its Resulting Spatial Experimentation

Grotesque Body Intervention	Spatial Experimentation	Connected Quotes
<p>nomadizing</p> <ul style="list-style-type: none"> trans-formal metamorphic asymetric exaggerated formative playful festive permeable sudden open repulsive obscene distorted multiple mad ironic perverse ambiguous other incongruent strange erie uncanny in-between 	<p>Spatial Fluidity: Nomadizing transforms Box Man's environment into a dynamic and fluid space. The Box Man's constant movement through different spaces challenges the notion of fixed, static spaces and experiences the ephemeral nature of his existence and the spaces he inhabits. By embodying a constant state of movement, Box Man redefines his relationship with the city and experiments with a liberating and challenging spatial fluidity.</p> <p>Urban Exploration: Box Man's nomadic existence leads to an unconventional experience of urban spaces. This intervention changes the interaction between the individual and urban space, revealing the city's multiple layers and complexity. Box Man's exploration of the city is not only physical but also reveals hidden aspects of urban life and questions social norms of behaviour. This exploration allows the Box Man to gain insight into the urban environment and his place within it, creating a complex narrative of movement and discovery.</p>	<p>"Is some transformation beginning to take place in my box? Perhaps so. On reflection, after wandering about this town, I have the feeling that the surface of the box has become fragile and terribly vulnerable. Certainly the town bears me some ill will." (Abe, 2020, 26)</p> <p>"And then not getting meant to write: "A box man is different from a vagrant," or something like that. Of course, as far as society is concerned they apparently don't distinguish very clearly between the two, as much as box men do. Indeed, they have not a few points in common. For example, not having an I.D. card, or a profession, or an established place of residence, or indication of name or age, or a set time or place for eating and sleeping." (Abe, 2020, 28)</p> <p>"Since I am a box man walking around with a water-proofed room on my back like a snail, there is no need to worry about mere rain blown sideways or the height of girders." (Abe, 2020, 30)</p> <p>"When I think about it, I fancy I have become a box man just to go on being a voyeur forever. I want to spy on all sorts of places, and the box is a portable hole that occurred to me under the circumstances, it being impossible to punch holes throughout the world."(Abe, 2020, 64)</p> <p>"If I tear the box up into three or four pieces and fold them up, it will be ordinary trash. That will take scarcely five minutes at the most. Even if I liquidate my possessions in any case, there are articles of daily use for a life on the move, and they won't amount to much." (Abe, 2020)</p>

possible to discuss the spatial experiments created by the Box Man by becoming anonymous in urban space under psychological displacement and existential exploration (Table 8).

- nomadizing

It is a form of intervention that transforms the Box Man's existence into a state of constant movement, emphasizing the fluidity and transience of his spatial experience. The Box Man adopts a nomadic lifestyle to challenge urban spaces' fixed and static nature, exploring the city through continuous movement. The Box Men are defined by "not having a set time or place for eating and sleeping". "A moveable house of cardboard" can appear anywhere at any time. The items used to maintain basic life activities inside the box are of little material value. The Box Man, therefore, intervenes in the city by living as "lightly" as possible with "no possessions". In this way, he introduces a surprising, uncanny formation in the city's streets, abandoned spaces, under bridges or at the foot of walls, suddenly appearing in unexpected places. He wanders aimlessly around the city "without having a job" or "needing almost no money to live". However, wandering through the city hiding in a box involves coincidences and encounters. The unexpected and ambiguous movements of the box can even lead to playful situations. This nomadic existence disrupts conventional spatial arrangements and highlights the dynamic interaction between the individual and the urban landscape. The Box Man's journey through different urban spaces uncovers multiple layers and complexities of the city, allowing him to experiment with new spatial configurations and relationships. The spatial experiments created by the Box Man through nomadizing can be discussed under the themes of spatial fluidity and urban exploration (Table 9).

Grotesque Body Intervention	Spatial Experimentation	Connected Quotes
<p>subverting</p> <ul style="list-style-type: none"> trans-formal metamorphic asymetric exaggerated formative playful festive permeable sudden open repulsive obscene distorted multiple mad ironic perverse ambiguous other incongruent strange erie uncanny in-between 	<p>Temporal and Spatial Duality: By subverting the urban space through and within the box, a unique time and space, shaped by the psychological, emotional and perceptual state of the box man, is experimented with alongside the city's own reality.</p> <p>Psychological Displacement: Subverting space creates a sense of psychological displacement, where familiar environments become strange and disorienting exploring and revealing the deep connection between space and psyche.</p> <p>Power Dynamics: Subverting conventional spatial arrangements challenges the power dynamics inherent in the control and organization of space.</p> <p>Creative Reconstruction: Through the act of subverting typical uses of space, the Box Man liberates the imagination, encouraging a creative reimagining of how spaces can function. This experimentation not only fosters innovation but also invites individuals to envision alternative possibilities for the spaces they inhabit, sparking a sense of freedom and exploration.</p>	<p>"Paralysis of the heart's sense of direction is the box man's chronic complaint. At such times the axis of the earth sways, and one suffers a severe nausea resembling seasickness. But for some reason there is absolutely no relationship with the consciousness of being a social dropout. Not once does he feel guilty about the box. I personally feel that a box, far from being a dead end, is an entrance to another world. I don't know to where, but an entrance to somewhere, some other world." (Abe, 2020, 29)</p> <p>"Paralysis of the sense of time is one of the chronic ailments of a box man." (Abe, 2020, 39)</p> <p>"But a box man's eye can not be deceived. Looking out from the box, he sees through the lies and secret intentions concealed behind the scenery." (Abe, 2020, 41)</p> <p>"But it does provide a good opportunity to get accustomed to the town which you really have to do in order to enjoy life as a box man among the crowds. When he's used to the town, wherever he is, time begins to describe concentric circles around the box man as the center." (Abe, 2020, 164)</p>

-subverting

The Box Man's intervention of subverting stems from his existential disorientation with a detachment from the expectations and norms of society. This condition extends into a "paralysis of the sense of time," where conventional measures of time lose their meaning, underscoring a radical departure from the rhythms of everyday urban life. From his unique vantage point inside the box, the Box Man gains an unobstructed view that pierces through societal facades, seeing past the "lies and secret intentions" that the city conceals. His presence in urban spaces, whether in crowded streets or secluded corners, disrupts the usual flow of city life. As he becomes accustomed to the town, time itself begins to warp, forming "concentric circles around the box man as the center," thus recentering the urban experience around his transient, boxed existence. This not only challenges the typical city dweller's engagement with time and space but also suggests a radical reimagining of what it means to inhabit a city. The Box Man, through his minimalist and mobile dwelling, effectively turns the city into a place of endless possibilities and perspectives, making the familiar seem strange and the mundane, extraordinary. The spatial experiments created by the Box Man through subverting can be discussed under the themes of temporal and

Table 10. The Box Man's Grotesque Intervention: "Subverting" and Its Resulting Spatial Experimentation

spatial reconstruction, psychological displacement, power dynamics and creative reconstruction (Table 10).

Grotesque Body Intervention	Spatial Experimentation	Connected Quotes
<p>discrediting</p> <ul style="list-style-type: none"> trans-formal metamorphic asymetric exaggerated formative playful festive permeable sudden open repulsive obscene distorted multiple mad ironic perverse ambiguous other incongruent strange eerie uncanny in-between 	<p>Spatial Status: The discrediting intervention examines how the Box Man's presence challenges conventional social and spatial status notions. By living as a Box Man, he subverts societal expectations and norms, positioning himself outside the accepted social hierarchy. This spatial experimentation reveals how his chosen mode of existence disrupts the perceived value and status assigned to different spaces and identities within the urban space. Being a Box Man is seen as being even lower than a beggar. By embodying a state of discredited existence, the Box Man redefines his relationship with space, questioning the established boundaries and hierarchies.</p> <p>Social Perception: The discrediting intervention also explores how the Box Man's presence affects the social perception of those around him. His choice to live in a box and present himself in a "simple, unattractive" manner forces others to confront their biases and preconceptions about identity and worth. This spatial experimentation challenges the way people perceive and interact with him, as his existence becomes a form of social critique. The Box Man's presence provokes various reactions, from disdain to curiosity, revealing the complexities of social perception in urban space.</p>	<p>"Since I have no intention of being a beggar, he has none of being a box man. Even so I do not intend to look down on them. Surprisingly enough, even beggars are a part of the environs that belong to the townfolk, and when you become a box man perhaps you're below a beggar." (Abe, 2020, 28)</p> <p>"The vinyl over the window separated and an eye looked out. An eye that simply looked, expressionless. An insolent eye that forced on me the role of being seen, but of not seeing." (Abe, 2020, 98)</p> <p>"Packing oneself up like a baggage and walking about is an insult to the world and goes beyond just being strange behavior." (Abe, 2020, 100)</p>

Table 11. The Box Man's Grotesque Intervention: "Discrediting" and Its Resulting Spatial Experimentation

1. Gazing is an act performed by the observing eye, which constantly shifts roles in the dynamic relationship between observing and being observed. The observing eye is reminiscent of a hidden eye, watching outside without being seen or noticed. Rooted in Renaissance perspective studies and continuing to be shaped by the Modern emphasis on visuality, it plays a crucial role in shaping the spatial and urban experience and interaction. However, it is not only related to aesthetics, but also to issues of surveillance and security in urban space. Without being noticed, the gaze it builds on the city influences citizens' behavior. (Whybrow, 2015). It can affect the way space is organized, the way power works, and the way people feel about each other. Accordingly, physical layout, control and social interaction can be interrelatedly shaped by the observing eye. (Koskela, 2000) But the effect of the gaze depends on how and by whom it is produced. Moreover, the way in which the observing eye occupies space is crucial in terms of the bodily movements it creates. In this sense, the grotesque body of the Box Man's intervention of gazing can be understood in relation to its spatial occupation, the uncanny threading of alienation, and its sense of being threatened and insecure.
2. The fact that the novelist Kobo Abe's previous practice was photography has been effective in defining the character's creative agency through photography and the relationship between looking and being looked at constitutes one of the main axes of the novel. (Hock Soon Ng, 2009)
3. The author Kobo Abe constructed the creative agency of the protagonist in relation to his own creative agency. Just like taking photographs, writing and even drawing are the author's creative acts of self-expression. (Hock Soon Ng, 2009)

.-discrediting

It is a form of intervention that challenges the established social and spatial hierarchies by positioning the Box Man as an entity below even the most marginalized individuals in urban society. The Box Man's discredited existence, marked by his choice to live in a box, subverts societal norms and exposes the fragility of social status. The Box Man adopts a "simple, unattractive" appearance, deliberately presenting himself in a manner that provokes discomfort and forces a reevaluation of societal values. This intervention disrupts the conventional expectations of identity and belonging, making the Box Man an unsettling presence in urban space. His expressionless yet insolent gaze compels passers-by to confront the discomfort of being seen, challenging their preconceptions about worth and visibility. By "packing oneself up like baggage" and moving through the city, the Box Man's existence becomes an act of defiance against established norms, questioning the very foundations of how identity and social acceptance are constructed. The spatial experiments created by the Box Man through discrediting can be discussed under the themes of spatial

status and social perception, revealing the complexities and tensions within urban identities (Table 11).

- gazing¹ and photographing²

These interventions arise from the desire to create a different vision of the city, dissolve and reassemble it. The Box Man uses gazing and photographing as a means of self-expression, aiming to capture the essence of urban life while remaining inconspicuous and hidden. As the Box Man gazes to capture visions, he strives to remain unnoticed, blending into the urban fabric. Meanwhile, city dwellers often react with indifference or neglect towards the Box Man, discontented by the boundary violation caused by being observed. He fragments and reassembles the city by taking photographs, creating an intervention that challenges conventional perceptions of urban space. The spatial experiments created by the Box Man through gazing and photographing can be discussed under urban exploration, creative documentation, and creative reconstruction (Table 12).

- writing and drawing³

It is a form of intervention that arises from the need of the novel's protagonist, who has difficulty relating to the space in which he lives and does not feel a sense of belonging, to express himself and to establish a relationship. The writings and drawings inside the Box Man's box allow him to externalize his inner thoughts and feelings, transforming the box into a dynamic space for self-expression and identity formation. It also creates a creative documentation that allows the Box Man to record his emotional and psychological states, as well as his interactions with the environment, and to continually reconstruct the space through layered narratives. These are creations that not only reconstruct the outside, but also shape the world inside the box, making visible the myriad possibilities of other realities outside. As Box Man intervenes in the city by writing and drawing inside his box, he reimagines and rebuilds it and himself each time. These interventions

Grotesque Body Intervention	Spatial Experimentation	Connected Quotes
<p>gazing and photographing</p> <ul style="list-style-type: none"> trans-formal metamorphic asymmetric exaggerated formative playful festive permeable sudden open repulsive obscene distorted multiple mad ironic perverse ambiguous other incongruent strange eerie uncanny in-between 	<p>Urban Exploration: By gazing and photographing, Box Man explores urban spaces. Exploring the city from the confined perspective of the box, he uncovers the hidden layers and subtleties of the city. He challenges traditional notions of urban exploration, emphasizing a detached yet intimate interaction with the urban fabric.</p> <p>Creative Documentation: Gazing and photographing serve as a creative form of documentation, capturing the ordinary and turning it into a subject of introspection. It enables the transformation of everyday scenes into snapshots that reflect Box Man's inner journey and his relationship with urban space, providing a reflective, personalized, and experimental expressions of urban space</p>	<p>"However, as soon as one looks out of the box's observation window, things appear to be quite different. The various details of the scenery become homogeneous, have equal significance." (Abe, 2020, 60)</p> <p>"If I set my camera up here and now, I would be tacitly recognizing a life in common with the box man."(Abe, 2020, 110)</p> <p>The second time he continued watching in defiance of the vista that bore down on him from the eyepiece. When he once tried returning the pressure, his tension too simply began to slacken. When he realized that there was no reason to fear anyone's looking back at him, his sense of guilt vanished at once, and the vista began to change before his eyes. He was vividly aware of the change in the relationship between himself and the scene, between himself and the world." (Abe 2020,168)</p>

Table 12. The Box Man's Grotesque Intervention: "Gazing and Photographing" and Its Resulting Spatial Experimentation
Table 13. The Box Man's Grotesque Intervention: "Writing and Drawing" and Its Resulting Spatial Experimentation

Grotesque Body Intervention	Spatial Experimentation	Connected Quotes
<p>writing and drawing</p> <ul style="list-style-type: none"> trans-formal metamorphic asymmetric exaggerated formative playful festive permeable sudden open repulsive obscene distorted multiple mad ironic perverse ambiguous other strange eerie uncanny in-between 	<p>Spatial expression: Through writing and drawing, Box Man externalises his inner thoughts and feelings and places them in the physical space of the box. This intervention questions the interaction between the inner self and the external environment, allowing the box to become a space for self-expression and identity formation.</p> <p>Creative documentation: Writing and drawing inside the box documents the Box Man's emotional and psychological states, thoughts and interactions with his environment. This documentation on the surfaces of the box allows the experimentation of creating an expression of the spatial effect of the box. By repeatedly reconstructing the space through the continuous processing of its surfaces, it becomes possible to investigate the appearance and effect of complex, overlapping narratives in space.</p> <p>Creative reconstruction: The Box Man reimagines and reconstructs the spaces he encounters through writing and drawing. In this way, Box Man reshapes the reality of himself and the box, opening up a space of intervention. It becomes possible to question creativity's role in forming spatial perceptions and experiences.</p>	<p>"At the rate things are going, this someone intends to go on writing forever and ever in order to cling desperately to the box." (Abe, 2020, 118)</p> <p>"The inside of a face that no one can imitate since no one can see it, a collection of graffiti written compactly all over the inner cardboard walls tanned by three years of sweat and sighs ... this is the story of my life ... there is a sketch map of the town for the purpose of collecting foodstuffs as well as memoranda for the purpose of these notes. Besides all this, ciphers and diagrams the sense of which I myself do not clearly apprehend." (Abe, 2020, 122)</p> <p>"in processing the box the most important thing in all events is to ensure leaving plenty of blank space for scribbling. No, there'll always be plenty of blank space. No matter how assiduous one is in scribbling, one can never cover all the blank space. It always surprises me, but scribbling of a certain type is blank itself." (Abe, 2020, 203)</p>

experiment with space in ways that can be analyzed under the headings of spatial expression, creative documentation and creative reconstruction (Table 13).

The forms of intervention in the Box Man narrative provide a fragmentary understanding of the presence and creative agency of the grotesque body. Since each grotesque body is characterized by what it conflicts with or what it is trying to make visible in this context, it is not possible to generalize the forms of intervention of the grotesque body based on a single example. However, by evaluating the impact of the forms of intervention in the example of the Box Man and the

spatial experimentation it employs, an exemplary partial understanding of the construction of the grotesque body in urban space and its use as a tool in the production of space is created. The Box Man questions the physical, social and psychological aspects of space through his interventions in urban space. The spatial experimentation he created through his varying interventions in the urban space can be explained under the titles of spatial ambiguity, spatial boundaries, spatial embodiment, spatial expression, spatial fluidity, spatial intimacy, spatial paradox, spatial status, spatial synergy, spatial-temporal duality, creative documentation,

Table 14. The Box Man's Interventions and Spatial Experimentations

creative reconstruction, psychological displacement, power dynamics, reflective dynamics, social perception, urban exploration. These designations that the interventions caused demonstrate how the grotesque body interacts with urban space, transforming it and challenging traditional spatial norms. By problematizing his existence in the space he is in, Box Man investigates the space and the dynamics that shape it, demonstrating the potential of constructive and creative acts to reshape and recontextualize urban spaces (Table 14).

The Box Man's grotesque body interventions, giving personal qualities to objects, fusing, establishing duality, transgressing boundaries, inverting, subverting, mirroring, and discrediting, evolve to open a field of action in the city to shake and dissolve it. On the other hand, the interventions of anonymizing and nomadizing provide an escape from the everyday routines of the established order, take distance from it and expand the experimental field of action by liberating it from its constraints. In this way, the Box Man opens a space for himself. Despite his temporary nature, he creates a discontinuity within the ongoing, established processes and achieves an extraordinary becoming. He creates a resistance that interrupts the existing flow, acquiring the grotesque body characteristics of transformal, metamorphic, asymmetric, exaggerated, formative, playful, festive, permeable, sudden, open, repulsive, obscene, distorted, multiple, mad, ironic, perverse, ambiguous, other, incongruent, strange, eerie, uncanny, in-between depending on its different interventions. This resistance, triggering feelings of discomfort and confusion, evokes awareness simultaneously. However, in the case of the Box Man, the resistance created by the grotesque body is met with resistance by the city dwellers who tend to maintain order. In addition to violent, destructive and damaging forms of interaction, there are also forms of interaction based on understanding and dialogue or indifference to interaction. On the other hand, the interventions of gazing and photographing, as well as writing and drawing, constitute the creative agency of the Box Man. Thus, the experimental field of action that the box man opens for himself with the resistance he creates allows him to investigate, question, solve and reconstruct the dynamics that create urban space and make visible another existence in urban space.

Conclusion: Grotesque Body as an Experimental Spatial Production Tool

This study, which investigates the interventions of the grotesque body in urban space and its spatial productions, analyzes a representational form of the grotesque body by examining a fictional literary work, the novel *The Box Man*. The analysis builds an open conceptual framework that reveals the interventions and related characteristics of the grotesque body. This framework demonstrates grotesque body's potential to challenge conventional spatial production practices and to inspire creative, unique ways of reproducing urban space. Thus, it conceptualizes the grotesque body to understand, construct and use it for spatial production. It provides a conceptual framework that encourages and nurtures the use of the grotesque body as an experimental spatial production tool in design practices that shape urban space. This research is essential as it offers an alternative perspective on urban spatial production

Through its construction and creative agency, the grotesque body creates resistance in urban space by creating structures and processes that interrupt the ordinary flow of urban life. This resistance creates a spatial-temporal expansion. It temporarily opens an experimental field of action for questioning the existing and mobilizing suppressed potentials. The irony in the way the grotesque body relates to the existing reality creates patterns of conflict based on struggle, paving the way for the participation of interrogative and creative formations in the production of urban space. In this sense, the interventions of the grotesque body intend to distance oneself from the everyday routines of the city, shaking it up, dissolving it and making otherness visible. Transforming the familiar and the known creates unpredictable processes for both the grotesque body and the city dweller, and it realizes experimental spatial productions.

The depiction of the grotesque body in *The Box Man* exemplifies the influence of modernist existentialism on the Romantic tradition of creating the grotesque. The novel *The Box Man* depicts the problem of alienation and the feeling of not belonging to space, which puts human existence in crisis in modernity through the presence and agency of the grotesque body in the urban space. *The Box Man* opens a space of resistance in the urban space by using the physical distancing provided by the box and performs spatial experiments by opening an experimental field of action through the interventions he creates through the box or by using the box. The interventions of the *Box Man*'s grotesque body and its characteristics create a critical attitude towards urban mechanisms, enabling him to question the physical, social and cultural structure of space to understand and reconstruct space creatively.

As the case of the *Box Man* reveals, the creative spatial productions produced by the grotesque body through its interventions in the city reveal the need to analyze it as an experimental spatial production tool. In this sense, discussing the presence and agency of the grotesque body constitutes an instrumental approach to the production of space. However, due to the unpredictability and uncertainty created by the grotesque body, rather than focusing on its use in the expectation of direct benefit, it is essential to address it in terms of the otherness it makes visible and what it suggests about the production of urban space to grasp its experimental nature. Researching the grotesque body to address and reproduce the problems of urban space will contribute to developing an alternative practice in the context of various design practices and independent and non-disciplinary practices. The proliferation of research in the context of diversifying practices is essential in terms of supporting alternative urban spatial production practices, given that there is not yet a structured field of research on this subject.

REFERENCES

- Abe, K. (2020). *The Box Man*. United Kingdom: Penguin Books Limited.
- Bakhtin, M. M. (1984). *Rabelais and his world*. Bloomington: Indiana University Press.
- Chao, S. (2010). *The Clothed Body*, Oxford: Berg.
- Guest, M. (2004) "Autonomy and the Body in Samuel Beckett and Kobo Abe", *Samuel Beckett Today - Aujourd'hui*, 14, s.161-177.
- Foucault, M. (1986). Of Other Spaces. *Diacritics*, 16(1), 22-27.
- Hardin, N. S. ve Abe, K. (1974) "An Interview with Abé Kobo", *Contemporary Literature*, Vol. 15, No. 4, s.439-456.
- Harpham, G. (1976). The grotesque: First principles. *Journal of Aesthetics and Art Criticism* , 34 (4):461-468 .
- Harpnam, G. (1982) *On the Grotesque: Strategies of Contradiction in Art and Literature*. Princeton:Princeton University Press.
- Hock Soon Ng, A. (2009) *Confronting The Modern: Kōbō Abe's "The Box Man" and Yumiko*
- Kurahashi's "The Witch Mask", *Criticism*, 51(2) 311-331.
- Gélinas-Lemaire, V. (2018). The Narrative Lives of Places: Literature as an Architecture. *Contemporary French and Francophone Studies*. 22. 454-462. 10.1080/17409292.2018.1546968.
- Kayser, W. (1957). *The Grotesque in Art and Literature*. New York: Columbia University Press.
- Koskela H. (2000). "The gaze without eyes": video-surveillance and the changing nature of urban space. *Progress in Hum*
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. United Kingdom: Blackwell.
- Lehtovuori, P. (2016). *Experience and Conflict: The Production of Urban Space*. United Kingdom: Taylor & Francis.
- Mazzocut-Mis, M., & Rozzoni, C. (2018). Grotesque. *International Lexicon Of Aesthetics*, 1-4.
- Perez-Gomez, A. (2018) "Foreword" In *Reading Architecture: Literary Imagination and Architectural Experience*. United Kingdom: Taylor & Francis.
- Ramirez, A. (2015). *Other spaces, plural narratives of place in Berlin's SO 36*. Germany: Universitätsverlag der TU Berlin.
- Sadler, S. (1999). *The Situationist City*. United Kingdom: MIT Press.
- Sioli, A. and Jung, Y. (2018). "Introduction" In *Reading Architecture: Literary Imagination and Architectural Experience*. United Kingdom: Taylor & Francis.
- Soja, E. W. (1996). *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*. Blackwell.
- Thomson, P. (1972) *The Grotesque*, Methuen, London.
- Ultav, Z. T., Çağlar, N. & Drinkwater B. D.. (2016). Architectural literary analysis: reading "the death of the street" through ballard's literature and trançik's "lost space". *Metu Journal of The Faculty of Architecture*, 32(2) doi: 10.4305/METU.JFA.2015.2.10
- Vidler, A. (2000). *Warped space: Art, architecture, and anxiety in modern culture*. MIT Press.
- Whybrow, N. (2015). "The City of the Eye": Urban Aesthetics and Surveillance in the City of Venice. *New Theatre Quarterly*, 31(2), 164–178. doi:10.1017/S0266464X15000263

Öz

Mimari akustik, sese dair fizik bilgilerinin mekânlar açısından mimarlık kurallarına göre nasıl kullanılması gerektiğinin incelendiği disiplinlerarası bir bilim dalıdır. Ağırıklı olarak görselliğe ve çizime dayalı olan mimarlık eğitiminde, teoriye dayalı mevcut yöntemlerin ötesinde, akustik bilginin mimarlık öğrencilerine nasıl aktarılması gerektiğine dair bir eğitim yaklaşımı arayışı vardır. Akustik alanında çalışan bir müzisyen, mimar ve araştırmacı bakış açısıyla tasarlanan bu lisans seçmeli mimari akustik ders modelinin; “Teorik Bilgi”, “Deneyimleme”, “Araştırma / Ödev” ve “Uygulama / Tasarlama” ana başlıkları altında yürütülmesi önerilmiştir. Sese dair parametrelerin daha anlaşılabilir olması için, derste konularla ilişkili video ve seslerin öğrencilerle paylaşılması ve bu açıdan günümüz teknolojilerinden mümkün olan en verimli şekilde faydalanılması planlanmıştır. Akustik açıdan tasarımı yapılmış konser salonu veya konuşma amaçlı salon gibi mekânlara yapılacak teknik gezilerin, ses gibi görülemeyen ve ancak işitilebilen fiziksel bir olgunun mimarlık gibi insanlar için kaliteli mekânlar yaratma amacı olan bir disiplinde tasarımı nasıl şekillendirdiğinin daha iyi anlaşılması için önemli araçlar olduğundan bahsedilmiştir. Sektörden profesyonellerin derse katılımlarının sağlayacağı katkı üzerinde durulmuş, piyasadaki akustik malzemelerin mimari tasarımlara nasıl entegre edilebileceği ödevler ve bir tasarım projesi üzerinden kurgulanmıştır. Dersin son haftalarında öğrencilerden hazırlamaları beklenen müzik veya konuşma amaçlı bir salon tasarım projesi ile dönem boyunca edinilen tüm bilgiler ve mimariye yansımaları test edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mimari Akustik, Mimarlık Eğitimi, Akustik Eğitimi

Mimarlık Lisans Müfredatında Akustik: Bir Ders Modeli Önerisinin Çıktıları

Acoustics in Undergraduate Architectural Curriculum: Outcomes of a Course Method Proposal

 Onurcan Çakır

Onurcan Çakır, İzmir Ekonomi Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, İzmir, Türkiye

Basvuru tarihi/Received: 19.03.2023, Revize tarihi/ Revised: 13.11.2024, Kabul tarihi/Final Acceptance: 18.11.2024

Extended Abstract

Architectural acoustics is an interdisciplinary branch of science that requires knowledge about both spatial and auditory issues. In architectural education, which is mainly based on visuals and drawings, there is a search for a progressive educational approach on how acoustic knowledge should be transferred to architecture students, beyond the existing theory-based methods. The proposed undergraduate elective architectural acoustics course model is a method that can be applied within the possibilities in every university. This course method has been applied in the undergraduate elective architectural acoustics course called ARCH 390, which was regularly opened in the İzmir University of Economics – Department of Architecture from the fall semester of 2018-2019 to the fall semester of 2022-2023. Designed with the perspective of a musician, architect and researcher working in the field of acoustics, this undergraduate elective architectural acoustics course model is suggested to be conducted under the main headings of “Theoretical Knowledge”, “Experiencing”, “Research / Homework” and “Application / Design”. In total, the first two weeks of the 14-week period are basic sound knowledge, the next three weeks are about room acoustics, one week is homework presentations, two weeks are building acoustics and noise control, five weeks are the hall design and critiques, and the last week is the final submission of the hall design project and the jury. Throughout the semester, theoretical knowledge was supported by physical experiences. These experiences, which appeal primarily to the senses of hearing, as well as vision and touch, are in-class sound experiences, physical experience of acoustic material samples, music studio technical visit and concert hall technical trip.

In order to make the parameters of sound more understandable, it is planned to share the videos and sounds related to the topics with the students in the course and to make use of today's technology in the most efficient way possible. Metric expressions can be explanatory in terms of understanding the dimensional relationship of the frequencies with the structural elements. Listening to the musical equivalents of the frequencies represented by numbers will make it easier to understand what a low, medium and high frequency correspond to, in real life.

It has been mentioned that technical site visits to places such as acoustically designed concert halls or halls for speech are important tools for a better understanding of how a physical phenomenon like sound which cannot be seen -but can be heard- shapes the architectural design that aims to create high quality spaces for people. The contribution of professionals from the sector was emphasized for the course. Acoustic material samples are physically experienced in the classroom, corresponding to the theoretical part in which the absorbance and reflectivity properties of the materials are explained. How acoustic materials in the market could be integrated into student projects was also structured through assignments and a design project.

Theoretical knowledge was used in the design project of a concert hall or a hall for speech at the end of the semester. In the project, which proceeded as individual or group work, the students were expected to design halls with a capacity of 300 – 400 people. It is desired to construct a course model that can be given in a similar way in every university without being dependent on a professional software. For this reason, the design of the hall is based on two-dimensional technical drawings and the RT calculations are based on Excel tables.

In architectural education, building physics subjects are important in terms of curriculum and professional life of students after graduation. Considering this low ratio of the elective courses in acoustics, it was aimed to generate data for new courses that could be opened and an architectural acoustics elective course model was proposed for the undergraduate architecture curriculum. The aim of this course is to teach the basic sound and architectural acoustics knowledge in general, while making it easier for the students to use the acoustic data during their design process.

Keywords: Architectural Acoustics, Architecture Education, Acoustics Education

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Nasıl Atf Yapılır: Çakır O. Mimarlık Lisans Müfredatında Akustik: Bir Ders Modeli Önerisinin Çıktıları. Tasarım Kuram 2024;20(43):269–280.

Giriş

Mimarlık lisans eğitiminde ses ile ilişkili konular, Türkiye’de bulunan çeşitli üniversitelerde ağırlıklı olarak Yapı Fiziği veya Fiziksel Çevre Kontrolü adlı dersler altında işlenmektedir. Mimari akustik, diğer yapı fiziği konuları olan aydınlatma, ısıtma, havalandırma, iklimlendirme ve yangın emniyeti konuları ile birlikte zorunlu derslerde eğitim içeriğine dahil edilebildiği gibi, seçmeli ders olarak da müfredatta yer alabilmektedir. 2013’te yapılan bir çalışmaya göre, Türkiye’deki üniversitelerin mimarlık bölümlerinin 32 tanesinde mimari akustiğin lisans programında zorunlu dersler kapsamında işlendiği, sese ilişkin konuların bu derslerde iki veya üç hafta üzerinde durulduğu, 21 üniversitede ise mimari akustik üzerine seçmeli lisans dersleri bulunduğu belirtilmiştir (Meriç ve Çalışkan, 2013). 2014’te yapılan bir çalışmaya göre ise, Türkiye’de toplam 82 üniversitede mimarlık bölümü bulunduğu, zorunlu lisans derslerinde akustik konularının işleme oranının %60 olduğu, bu üniversitelerin %27’sinde akustik üzerine seçmeli lisans dersleri bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır (Çakır vd., 2014).

Mimarlık eğitiminde kullanıcı konforunu ön plana çıkaracak yapı fiziği konuları, müfredat ve öğrencilerin mezuniyet sonrası profesyonel meslek hayatları açısından önem taşımaktadır. Özellikle akustik konusundaki seçmeli ders oranının bu düşük değeri göz önünde bulundurularak, yeni açılacak dersler açısından veri oluşturması amaçlanmış ve mimarlık lisans müfredatı için bir mimari akustik seçmeli ders modeli önerilmiştir. Görsel ağırlıklı bir yapıya sahip olan mimarlık eğitiminde sesle ilişkili konuların öğrenciler tarafından anlaşılması ve tasarımlarında bir veri olarak kullanılması için ders içeriğine ve işleme yöntemine dair önerilerde bulunulmuştur. Bu makale kapsamında, şu ana kadar tamamlanmış yedi eğitim yarıyılı kapsayan ders süreci anlatılmış, çıktılar ortaya konarak sonuçları açıklanmıştır. Müzisyen,

mimar ve akustik üzerine çalışan bir araştırmacının perspektifinden kurgulanarak oluşturulmuş ve fiziksel deneyimin yöntem olarak ön plana çıkarıldığı bu ders modelinin, mimarlık öğrencileri tarafından ses fenomeninin anlaşılmasını ve ortaya konan bu yöntem sayesinde akustikle ilişkili konuların tasarıma dahil edilmesini kolaylaştıracağı öngörülmektedir.

Literatür

Mimari akustik gibi yapı fiziği konularının mimarlık lisans müfredatında öğrencilere ders olarak sunulması, hem yeni mezun mimarların bu gibi uzmanlık alanları hakkında genel bir bilgiye sahip olarak tasarımlarını gerçekleştirebilmelerini, hem de lisans üstü araştırma yapmak isteyen öğrencilerin hangi alana yönleneceklerini daha bilinçli bir şekilde belirleyebilmelerini sağlayacaktır. Mimarlık öğrencilerine akustik konusundaki bilgilerin aktarım yöntemleri konusunda yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Berardi, Kanada’da mimarlık programlarında akustik eğitimi için içerik önerilerinde bulunmuştur (2017). Sü Gül ve Çalışkan, çalışmalarında lisans ve yüksek lisans seviyesinde mimari akustik konularının müfredat içerisinde nasıl işlenebileceğine dair bir örnek sunmuşlardır (2022). Polonya’da yapılan bir çalışmada, mimarlık öğrencilerine akustik konularının aktarılma yöntemleri tartışılmış, disiplinler arası aktivitelere önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir (Sygulska, 2021). Bunların yanında, iç mimarlık lisans öğrencileri için (Kitapçı, 2019) ve mimarlık yüksek lisans öğrencileri için açılan mimari akustik dersleri ve verilme yöntemleri hakkında çalışmalar da bulunmaktadır (Çalışkan ve Arslan, 2005), (Karabulut ve Çalışkan, 2011), (Meriç ve Çalışkan, 2013). Son dönemdeki üniversite derslerinin 2020 pandemi sürecinde yüz yüze gerçekleştirilememesi göz önünde bulundurularak, online eğitim kapsamında işlenen bir mimari akustik yüksek lisans dersi için geliştirilmiş ders yönteminin anlatıldığı bir çalışma da yayınlamıştır

(Dance, 2022).

Genelde iki ve üç boyutlu çizimler üzerinden ilerleyen mimarlık eğitiminde, öğrencilere gözle görülemeyen bir enerji türü olan sesi anlatmanın ve onların akustığı tasarımlarına dahil etmelerini sağlamanın yolları akademisyenler tarafından araştırılmaya devam etmektedir. Bayazıt, Hohman ve Reder'in çalışmasında ses ile ilişkili konuların mimari projelerdeki yeri ve işitsel peyzajın tasarıma dahil edilmesinin gerekliliğinden bahsedilmiştir (2012). Kandemir ve Özçevik Bilen ise makalelerinde lisans mimari stüdyo konusunun işitsel peyzaj yaklaşımı üzerinden işlenmesini anlatan bir çalışmayı ortaya koymuştur (2020). Benzer şekilde, başka bir çalışmada yine işitsel peyzaj çalışmalarının mimarlık öğrencileri için akustik ve mimari tasarım arasında bağ kurmalarını sağlayacağı düşünüldüğünden bahsedilmiştir (Xiao vd., 2022). Tüm bu çalışmalarda, mevcut mimari akustik eğitiminin mimarlık öğrencileri için fazla teorik kaldığı ve tasarıma sesle ilgili öğelerin eklenebilmesi için bir kolaylaştırıcı yol oluşturulması gerektiği fikri ön plandadır. Bu fikri destekler biçimde, tasarım projesi derslerinde işitselleştirme kavramının işin içine dahil edilmesinin, mimarlık öğrencilerinin akustik konusunu anlamalarında kolaylaştırıcı olacağından bahseden bir çalışma yapılmıştır (Llorca vd., 2019). Milo, mimarlık eğitimine akustığın dahil edilme yöntemleri hakkında önerilerde bulunduğu çalışmada, mimari akustik başlığının akustik tasarımın daha çok fiziksel ve teknik kısmını oluşturduğunu, işitsel peyzaj yaklaşımının odağında ise sosyal ve kültürel tarafların olduğunu belirtmektedir (2020).

Akustik derslerinin mimarlık öğrencilerine nasıl aktarılması gerektiğini kurgulayan çalışmaların varlığı, bu konudaki mevcut teori ağırlıklı yöntemlerin ötesinde bir yol bulma arayışından kaynaklanmaktadır. Bazı çalışmalar mimari tasarım proje stüdyolarına akustığın entegre edilmesini

hedeflerken, diğer çalışmalar ise akustik konusunu ayrı bir ders olarak ele almaktadır. Literatürde ve eğitim pratiğinde hissedilen eksiklik, ses fenomenine dair bilgilerin öğrenciye aktarımı sırasında teknolojinin ve fiziksel deneyimin yeterince derslere entegre edilememesi, aynı zamanda akustığın yapı içerisinde bir tasarım öğesi olduğu gerçeğinin öğrencilere yeterince aktarılamamasıdır. Bu çalışma kapsamında bu temel kaygı ile oluşturulan lisans seçmeli mimari akustik ders modeli, her üniversitede imkanlar dahilinde uygulanabilir, temel ses ve mimari akustik bilgisini genel olarak aktarmayı hedefleyen, tasarıma dair girdileri belirlerken öğrencilerin akustik verileri kullanmalarını kolaylaştıracak, teorik bilginin ses / mekân deneyimleri ve uygulama ile desteklendiği bir yöntem önermektedir.

Yenilikçi Bir Ders Modeli Önerisi, Yöntem, İçerik Ve Çıktılar

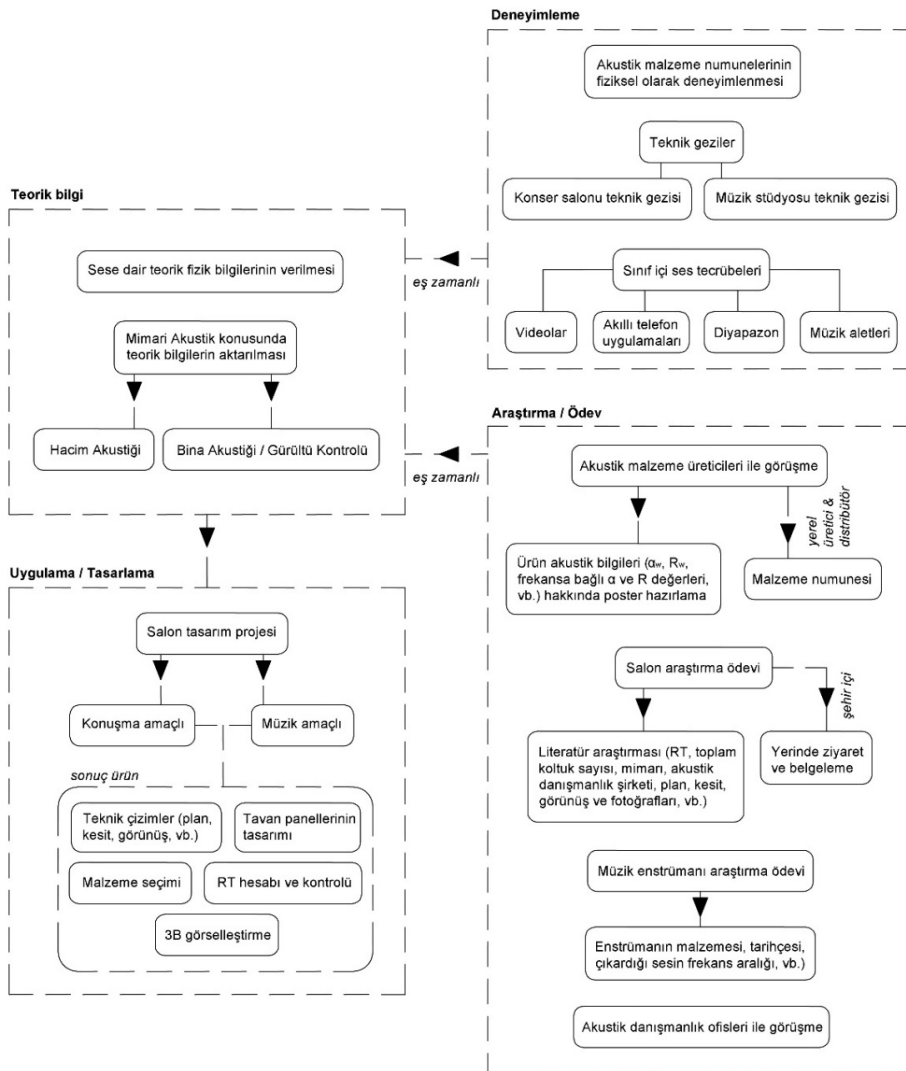
Mimari akustik tasarımı hem mekânsal hem de işitsel konularda bilgi gerektirmektedir. Tasarlanacak mekânlar insanlar tarafından kullanılacağı için, kullanıcı konforu önemli bir faktördür. Mekânın işlevi, hangi kullanıcı için tasarlandığı, insanların hacim içerisindeki sesi nasıl algıladığı gibi konular tasarım parametreleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Akustik bilgisi, müzik veya konuşma amaçlı büyük bir salonun tasarımında bir araç olarak kullanılabilir gibi, bir konutun veya ofisin herhangi bir odasında kullanıcı konforunu sağlamak için tasarıma girdi olarak dahil edilebilir.

Müziyen bir eğitimci perspektifinden, eğitim süresince akustığa dair teorik bilginin nasıl aktarıldığı ve ne tür yardımcı araçlarla desteklenerek sürecin ilerletildiği bu bölümde açıklanmıştır. Önerilen ders yöntemine ait akış şeması Şekil 1'de verilmiştir. Teorik akustik bilgisinin deneyimler, araştırma ve ödevlerle eş zamanlı olarak desteklenerek ilerlendiği ve sonuç ürün olarak bir salon tasarım projesi çıktısının olduğu yeni bir

ders modeli önerilmiştir. Bu yöntemin önerilmesindeki temel amaç, genellikle yapı fiziği konularındaki teorik bilginin mimarlık öğrencileri için tasarım alanının dışında bir veri olarak algılanarak mimari tasarıma dahil edilmemesi probleminin önüne geçmek, öğrencilerin sesi anlamasını ve içselleştirerek tasarımlarına dahil edebilmelerini sağlamak, aynı zamanda mimari akustiğin akademide ve sektörde ne gibi çalışma alanlarına sahip olduğunu öğrencilere göstermektir.

2018-2019 güz döneminden 2022-2023 güz dönemine kadar İzmir Ekonomi Üniversitesi– Mimarlık Bölümü’nde düzenli olarak açılmış olan ARCH 390

adlı bu lisans seçmeli mimari akustik dersinde aşağıda sıralanan “Teorik Bilgi”, “Deneyimleme”, “Araştırma / Ödev” ve “Uygulama / Tasarlama” ana başlıkları altında geziler, ödevler, sunumlar ve projeler gerçekleştirilmiştir. Konser salonu veya konuşma amaçlı salon tasarım projesi her dönem son beş haftada gerçekleştirilmiştir. Konser salonu ve müzik stüdyosu teknik gezileri ise 2020 pandemisi öncesindeki dönemde yapılabildiği için her dönem içerisinde biri hacim akustiği, diğeri ise bina akustiği üzerine olacak şekilde iki kısa sınav gerçekleştirilmiştir ve bu sınavlarda kaynaklar açık şekilde kullanılabilmiştir. Öğrencilere her dönem farklı bir konuda

Şekil 1. Önerilen ders modeline ait akış şeması.

araştırma ödevi verilmiştir. Akustik yapı malzemeleri, Türkiye'deki akustik danışmanlık firmaları, dünyadaki önemli akustik danışmanlık ofisleri, dünyada ve Türkiye'de bulunan konser salonları, İzmir'de bulunan salonlar, akustik bilimi açısından önemli bilim insanları, salon harici akustik açıdan ilgi çekici mekânlar, çeşitli müzik enstrümanlarının akustik açıdan değerlendirilmesi; her farklı dönemde ayrı bir ödev konusu olarak öğrenciler tarafından araştırılmıştır.

Toplam 14 haftalık dönemin ilk iki haftası temel ses bilgisi, bunu takip eden üç hafta hacim akustiği konuları, bir hafta ödev sunumları, iki hafta bina akustiği ve gürültü kontrolü konuları, beş hafta salon tasarımı ve kritikler, son hafta ise salon tasarım projesine ilişkin final teslimi ve jürisi üzerinden kurgulanmıştır. Ders kurgusunu oluşturan ana başlıklar daha detaylı olarak aşağıda açıklanmıştır.

Teorik Bilgi

Ses ve mimari akustiğe dair teorik bilgiler, haftalık ders sunumları ve dönem içerisinde konusunda uzman davetli konuşmacılar üzerinden kurgulanmıştır.

Haftalık ders sunumları

Teorik ders anlatımı kısmı; temel ses bilgisi konularından frekans, dalga boyu, genlik, düzey, ses gücü – basıncı – yeğinliği ve bu terimlerle ilişkili birimlerin anlatılması ile başlamaktadır. Bu parametreler açıklanırken öğrencilere lise bilgilerinden logaritma ve buna ilişkin hesaplar hatırlatılmaktadır. Özellikle frekans konusu anlatılırken, sunumlar deneyimleme yöntemleri ile desteklenmektedir ve detayları ilişkili bölümde açıklanmıştır.

Temel ses bilgisi konularına, üniversite öğrencilerine bir kısmını daha önce lisedeki fizik derslerinde gördükleri bazı terimleri hatırlatmakla başlanabilir. Sese dair frekans ve dalga boyu gibi temel kavramları öğrenirken öğrencilerin ses ve mekân arasında kurulabilecek en doğrudan bağ olan metre cinsinden ölçüleri iyi algılamaları gerekmektedir. Dalga boyu da mekânın

boyutları da aynı birimle ölçülebilecek verilerdir, bu yüzden görsel ağırlıklı bir eğitim alan mimarlık öğrencisi için, gözle görülemeyen bir enerji olan sesi tanımlamada iyi bir araç olarak görülebilir. Bu noktada, metre cinsinden mimari ile ilişkisini kurabildiğimiz sesin, gerçek hayatta bir kullanıcı tarafından nasıl algılandığını, örneğin düşük veya yüksek frekanstan bahsedildiğinde bunun işitsel olarak neye tekabül ettiğini de ders sırasında öğrenciye aktarabilmek ve bunu deneyimleyebilmesini sağlamak önemlidir. Yüksek frekansların dalga boylarının daha kısa olduğunu uzunluk birimi üzerinden açıklamanın yanında, bu frekansların hangi müzikal notalara karşılık geldiğinin sesli olarak anlatımı, yani teorinin deneyimleme yöntemi ile desteklenmesi, öğrencilerin bu kavramlara daha hızlı adapte olmalarını sağlayacaktır.

Mimari akustik; hacim akustiği ve bina akustiği / gürültü kontrolü olmak üzere iki ana başlık altında anlatılmaktadır. Üç hafta boyunca hacim akustiği; malzeme özellikleri, yutucu türleri, yutuculuk katsayıları, reverberasyon süresi (RT) hesabı, mekân işlevine bağlı optimum RT değerleri, salon tasarım kriterleri konuları üzerinden aktarılmaktadır. Reverberasyon süresi, ders içerisinde Sabine formülü yardımıyla elle hesaplanmaktadır. Salon tasarım kriterleri ise Mehta, Johnson ve Rocafort'un (1999) mimari akustik kitabındaki grafikler aracılığıyla anlatılmaktadır. İki hafta teorik anlatımı süren bina akustiği ve gürültü kontrolü konuları ise; hava doğuşlu ses, katı doğuşlu ses, ses geçiş kaybı hesapları, tek – çift – bileşik cidar hesapları, darbe sesi yalıtımı, yüzer döşemeler ve esnek gereçler üzerinden işlenmektedir.

Konusunda uzman davetli konuk konuşmacılar

Teorik konu anlatımlarını destekleyecek şekilde, davetli konuşmacılar derse katkı koymuşlardır. Özellikle İzocam, Tacer, Aktav, Qubi ve Feltouch gibi malzeme üreticilerinin yapmış oldukları sunumlar (Şekil 2), piyasada bulunan malzemelerin akustik özelliklerinin ve bu konudaki

çeşitliliğin öğrenciler tarafından fark edilmesini sağlamaktadır. Ayrıca sektör ve mimarlar arasındaki iletişimin lisans eğitimi sırasında başlaması ve bu sayede potansiyel bağlantıların kurulmasına bir temel oluşturulması hedeflenmektedir. Ders kapsamında firma temsilcileri tarafından taş yünü panel, perfore alçı panel, keçe yutucu panel, perfore ahşap panel ve benzeri birçok akustik ürün, numuneler üzerinden akustik özellikleri hakkında bilgiler verilerek öğrencilere anlatılmıştır.

Deneyimleme

Dönem boyunca teorik bilgi, fiziksel deneyimler ile desteklenmiştir. Öncelikli olarak işitme, bununla birlikte görme ve dokunma duyularında hitap eden eden bu deneyimler; sınıf içi ses tecrübeleri, akustik malzeme numunelerinin fiziksel olarak deneyimlenmesi, müzik stüdyosu teknik gezisi ve konser salonu teknik gezisi başlıkları üzerinden kurgulanmıştır.

Sınıf içi ses tecrübeleri

Teorik kısımda frekanslar ve ilişkili dalga boyları, sayısal veriler ile öğrencilere aktarılmaktadır. Frekansların yapı elemanları ile boyutsal ilişkisinin anlaşılması açısından metrik ifadeler açıklayıcı olabilir, ancak bir sayı ile temsil edilen frekansların müzikal karşılıklarının öğrencilere dinletilmesi; düşük, orta ve yüksek frekansların gerçek hayatta işitsel olarak neye tekabül ettiklerinin anlaşılmasında faydalı olacaktır. Örneğin 440 Hz'in La notası olduğu anlatılırken, saf sese yakın bir ses çıkaran bir diyapazon titreştirilerek öğrencilere bu

nota dinletilmiştir. Bir notanın bir oktav yukarısının frekansın sayısal olarak iki katına, bir oktav aşağısının ise frekansın yarısına denk olduğu anlatılırken ise, bir gitar yardımı ile farklı oktavlardaki aynı notalar ses olarak çalınmıştır. Benzer bir şekilde, akıllı telefonlarda bulunan frekans üretici uygulamalar da çok daha hassas olacak şekilde her frekansın ses olarak karşılığını vermektedir. Öğrencilerin derse katılımlarını arttırmak için bu tür uygulamalar indirilip sınıfta sesler beraber deneyimlenebilir. Akustik eğitiminde en azından temel seviyede müzik bilgisinin işin içine dahil olması, konunun daha iyi anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Reverberasyon süresi ile ilişkili konular anlatılırken ise, farklı mekânlarda kaydedilmiş videolar izlenmiştir. Özellikle Wikisinger adlı sanatçının 15 farklı mekânda aynı şarkıyı söylediği video (*Oh, 2016*) sayesinde; yansıtıcı yüzeyli bir mekânda, bir kilisede, tünelde, spor salonunda, anekoik odada, otoparkta, küçük bir odada, açık havada ve çeşitli diğer mekânlardaki reverberasyon süresinin müzik üzerindeki etkisini işitsel açıdan deneyimlemek mümkün olmuştur.

Akustik malzeme numunelerinin fiziksel olarak deneyimlenmesi

Malzemelerin yutuculuk ve yansıtıcılık özelliklerinin anlatıldığı teorik kısma denk gelecek şekilde, sınıf içerisinde akustik malzeme numuneleri fiziksel olarak deneyimlenmektedir. Taşyünü veya camyünü gibi gözenekli yutucuların dokularının algılanması, farklı türlerde perfore panellerin deliklerinin ve delikler arası mesafelerinin görülmesi, bazı numuneler ile birlikte frekansa bağlı α yutuculuk katsayılarının grafiklerinin değerlendirilmesi, kauçuk veya mantar gibi malzemelerin dokunma duyusu aracılığıyla esnekliklerinin algılanması, teorik malzeme bilgisini destekler nitelikte deneyimler olmuştur. Dersin verildiği sınıf ortamında, tavanda akustik baffle'ların yer alması (*Şekil 2*), ders sırasında bu malzeme uygulamasının anlatımını da kolaylaştırmıştır.

Şekil 2. Akustik malzeme hakkında bir davetli konuşmacı sunumu.

Müzik stüdyosu teknik gezisi

Bir dinleme odası ve stüdyo ortamı deneyimlemek için ders kapsamında Urla'da bulunan Maven Mastering Stüdyosu'na teknik gezi gerçekleştirilmiştir (Şekil 3). Ses mühendisi Burak Ataş tarafından mekânın nasıl kurgulanıp inşa edildiği, içerisinde bulunan elektronik cihazlar, yüzeylerde kullanılan akustik malzemeler hakkında bilgiler aktarılmıştır. Hacmin tasarımına ilişkin, Louden'ın (1971) oda ölçülerine dair önerdiği oranlardan bahsedilmiş, ayrıca tek boyutlu ve iki boyutlu QRD saçıcılar hakkında bilgi verilmiştir. Teorik açıdan öğrenilmiş bilgilerin bu stüdyoda görerek ve duyarak pekiştirilmesi amaçlanmıştır. Fiziksel olarak böyle bir ses ortamının içinde bulunmanın öğrenmeye önemli bir katkısı olmuş, sayısal ve kağıt üzerinde olan tasarım bilgisinin uygulama sonrası işitsel anlamda neye tekabül ettiğinin anlaşılmasında kolaylaştırıcı olduğu öğrenciler tarafından da dile getirilmiştir.

Şekil 3. Mastering stüdyosu teknik gezisi.
Şekil 4. Konser salonu teknik gezisi - Ahmet Adnan Saygun Sanat Merkezi (AASSM).

Konser salonu teknik gezisi

Dönemin son haftalarında gerçekleştirilecek olan salon tasarım projesi için bir fikir vermesi açısından, Ahmet Adnan Saygun Sanat Merkezi'nde bulunan 1130 kişilik büyük salon ve 224 kişilik küçük salon ziyaret edilmiştir. Türkiye'de akustik olarak projelendirilmiş

nadir salonlardan biri olan AASSM teknik gezisinde, büyük salon içerisinde prova yapan müzisyenler ve hacmin akustiğinin müziğe katkısı gözlemlenmiştir. Gezi sırasında mekânda bulunan yüzey malzemeleri, mekânın oturma şeması ve formu, sahne, boyutlar ve teknik detaylar üzerinde durulmuştur. Salonların dışındaki teknik hacimler ve ekipman hakkında da görevliler tarafından bilgi aktarılmıştır. Müzik amaçlı tasarlanan mekânlar, içerisinde icra edilecek müzikten bağımsız düşünülmemeleri için, eğitimin deneyimleme yönünün önemini vurgulamak adına, mimari akustik eğitimi alan öğrenciler bu mekânlara farklı zamanlarda bilet alarak gelip birer konser izlemeleri konusunda teşvik edilmiştir. Teknik gezi haricindeki bu bireysel konser deneyimlerinin de mekân algısı açısından öğrencilere yol gösterebileceği öngörülmektedir. AASSM ziyaretleri sırasında İzmir Devlet Senfoni Orkestrası'nın da sahnede prova yapıyor olması sayesinde, mekân içinde hoparlörler ile yükseltilmemiş bir sesin yalnızca mimari elemanlar sayesinde nasıl salona yayılabileceğinin iyi ve tasarlanmış bir örneği olarak deneyimlenmiştir. Salonun içinde bulunarak gerçekleştirilen bu dinleme deneyimi, öğrenciler açısından çizimler ve hesaplar üzerinden tasarlayacakları mekânların bir dinleyici perspektifinden değerlendirilmesinin anlaşılması konusunda da yol gösterici olmuştur.

Araştırma / Ödev

Dönem boyunca derslerde aktarılan teorik bilgi, deneyimleme yönteminin yanında araştırma ve ödevler ile de eş zamanlı olarak desteklenmektedir. Araştırmalar; akustik malzeme üreticileri ile görüşme, salon araştırma ödevi, müzik enstrümanı araştırma ödevi ve akustik danışmanlık ofisleri ile görüşme başlıkları üzerinden kurgulanmıştır. Bunların dışında, öğrenciler tarafından Pisagor, Hermann Ludwig Ferdinand Helmholtz, Wallace Clement Ware Sabine, Ernst Florens Friedrich Chladni, Leo Leroy Beranek, Jens Holger Rindel gibi akustik ve mimari akustik konuları açısından önemli bilim insanları hakkında poster sunumları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca öğrencilerden, konser salonları haricinde kalan, ancak akustik açısından ilginç özelliklere sahip yapı veya strüktürler olan Tvisöngur ses heykeli, Vöru orman megafonları, St Paul Katedrali'ndeki fisıldayan galeri, Ali Kapu Sarayı'ndaki müzik odası, Ekko pavyonu, Fertörákos mağara tiyatrosu, Denge'deki akustik aynalar ve Philips pavyonunun incelenmesi de istenmiştir.

Akustik malzeme üreticileri ile görüşme

Her öğrenciden, Türkiye'de bulunan bir üretici veya ürün distribütörü ile görüşerek, akustik açıdan fayda sağlayacak bir malzeme hakkında bilgi alması, frekansa bağlı α yutuculuk katsayısı grafiklerini veya R değerlerini içeren bir poster hazırlaması ve malzeme numunesi ile birlikte sunması istenmiştir (Şekil 5). Farklı dönemler boyunca bu çalışma kapsamında sunulan ürünlerin arasında perfore ahşap panel, keçe, melamin köpük sünger, EPDM ses bariyeri, perfore alçı panel, kauçuk şilte, mantar şilte, neopren, kumaş kaplı taş yünü, heraklit ahşap rende talaşı, cam yünü ve benzeri birçok malzeme sayılabilir. Bu araştırma, öğrencilerin piyasada karşılaşacakları çeşitli ürünleri akustik açıdan nasıl değerlendirmeleri ve tasarımlarına dahil etmeleri gerektiğini öğreten bir ödevdir.

Salon araştırma ödevi

Bu ödev kapsamında, dünyada ve Türkiye'de bulunan konser salonları, opera binaları ve oditoryumların araştırılması istenmiştir. Öğrencilerden salonlara dair yapım yılı, hacmi, toplam koltuk sayısı, mimarı, akustik danışmanı, planları, kesitleri, görünüşleri, hangi tür müzik için tasarlandığı, reverberasyon süresi değerleri gibi bilgileri bularak sunmaları beklenmiştir. Wiener Musikvereinssaal, Concertgebouw, Boston Symphony Hall, Berliner Philharmonie, Sydney Opera, Walt Disney Concert Hall, Palau de les Arts Reina Sofia, Oslo Opera, Elbphilharmonie, Harbin Opera House, CKK Jordanki, Foro Boca, La Seine Musicale, Haydar Aliyev Center, La Scala, Barbican Centre, Carnegie Hall, Suntory Hall, Royal Albert Hall, The Metropolitan Opera, The Helix, National Centre for the Performing Arts, Harpa Music Centre, Tokyo Opera City Concert Hall, Auditorio de Tenerife, Guangzhou Opera House, Sage Gateshead, KKL Luzern, Philharmonie de Paris, DR Koncerthuset, St. David's Hall, Atatürk Kültür Merkezi, Ahmet Adnan Saygun Sanat Merkezi gibi salonlar öğrenciler tarafından seçilmek üzere belirlenmiştir. Ayrıca, dersin verilmekte olduğu şehir olan İzmir'de bulunan çeşitli salonlar (Durmaz, 2016) hakkında da benzer araştırma ödevleri verilmiş, öğrencilerin fiziksel

Şekil 5. Akustik malzeme üreticileri ile yapılan görüşmeler sonrası hazırlanan posterler ve numunelerin sergilenmesi.

olarak ziyaret edecekleri bu salonları belgelemeleri istenmiştir. İzmir’de koltuk sayısı 200 ile 1130 arasında değişen 25 adet kapalı salon, araştırılmak üzere seçilmiştir.

Müzik enstrümanı araştırma ödevi

Ödev kapsamında klarnet, obua, arp, piyano, keman, viyolonsel, borulu org, trompet, ksilofon, bateri, akordeon, gitar, ney, saksafon gibi çeşitli müzik enstrümanlarının akustik açıdan değerlendirilmesi istenmiştir. Müzik enstrümanının türü, tarihçesi, boyutu, çıkardığı sesin frekans genişliği, aletin titreşen kısmı ve sesin oluşma prensibi ile ilgili bilgilerin poster haline getirilmesi beklenmektedir. Örneğin telli çalgılarda çıkan sesin frekansını etkileyen parametreler gitar örneği üzerinden anlatılmış, kalın olan üst tellerin daha düşük, ince olan alt tellerin daha yüksek frekanslar oluşturduğundan, perdelerle basılarak telin kısaltılması suretiyle frekansın yükseltilebileceğinden ve gitarın akort burguları aracılığıyla teller gerginleştirilerek yine frekansın yükseltilebileceğinden bahsedilmiştir. Farklı enstrümanlarda ses oluşturma yöntemleri, öğrenciler tarafından araştırılmıştır. Müzik amaçlı salonlarda ortamdaki ses aslında tekil enstrümanların toplamı olduğu için, enstrüman bilgisinin genel mimari akustik tasarıma katkısı olacağı düşünülmektedir.

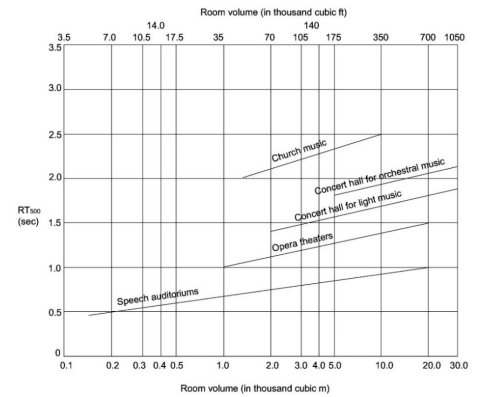
Akustik danışmanlık ofisleri ile görüşme

Öğrencilerin dünyada ve Türkiye’deki önemli akustik danışmanlık ofisleri ile yüz yüze görüşmeleri ve ofislerin çalışma dinamikleri hakkında bilgi edinmeleri istenmiştir. Sektörde ne tür akustik projeler yapıldığı, hangi akustik yazılımlarının ve ölçüm ekipmanının kullanıldığı, ofislerin iş hacimleri gibi konularda bilgiler edinilmiştir. Bu çalışma ile staj veya mezuniyet sonrası iş imkanı için tanışma ortamı yaratılması amaçlanmıştır.

Uygulama / Tasarlama

Deneyimleme ve araştırma yöntemleri ile desteklenen teorik bilgi, dönem

sonunda konser salonu veya konuşma amaçlı salon tasarım projesinde kullanılmıştır. Bireysel veya grup çalışması şeklinde ilerleyen projede öğrencilerden 300 – 400 kişilik seyirci kapasitesi olan salonlar tasarımları beklenmiştir. Bir profesyonel yazılıma bağımlı kalınmadan, her üniversitede benzer şekilde verilebilecek bir ders modeli kurgulanmak istenmektedir. Bu sebeple salonun tasarımı iki boyutlu teknik çizimler, RT hesapları ise Excel tabloları üzerinden kurgulanmıştır. Ağırlıklı olarak ayakkabı kutusu veya yelpaze planlı olarak tasarlanan salon projelerinde sonuç ürün olarak sahne, sahne arkası, fuayeler, teknik hacimler ve malzeme detaylarının olduğu planlar, sabit panellerinin ve eğrisel yansıtıcı tavan panellerinin (Rindel, 1992) salonda yansıma sağladığı alanları gösteren ışın diyagramlarını içeren kesitler, görünüşler, üç boyutlu görselleştirmeler ve hedeflenen RT değerine (Şekil 6) göre düzenlenmiş reverberasyon süresi hesabını gösteren Excel tabloları istenmiştir.

Şekil 6. Farklı işlevler için önerilen reverberasyon süresi değerleri (Mehta vd., 1999).

Dönemin son kısmında beş hafta boyunca süren kritikler sonucunda ortaya konan ürünler (Şekil 7), paftalar halinde teslim alınmış ve her dönem bir jüri düzenlenerek, Prof. Dr. Mustafa Emre İlal ve Dr. Öğr. Üyesi Ayça Şentop Dümen gibi mimari akustik konusunda uzman davetli akademisyenlerce değerlendirilmiştir.

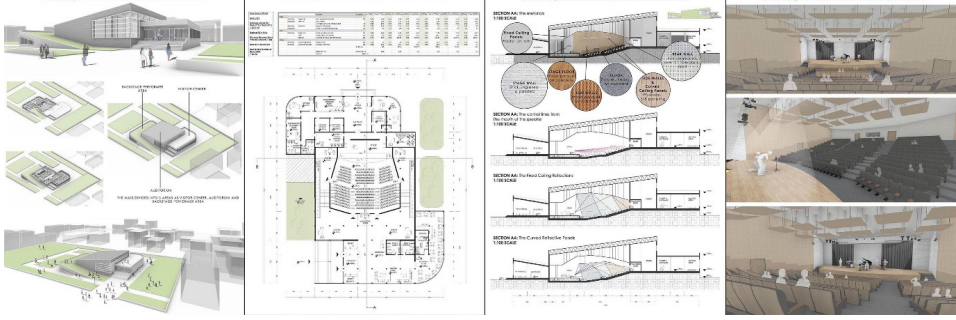
Teorik bilgiye dayanarak oluşturulması

beklenen salon tasarımlarında, salon içindeki hacim akustiğine dair çözümlerlerin yapılmasının yanında mimari açıdan bütün bir yapının da tasarlanarak ortaya konması beklenmektedir. Kritikler üzerinden ilerleyen bu süreçte öğrencilerin bir kısmının salonun içine dair geometriyi ve istenen parametrelere ulaşmayı ön plana koyduğu, bazılarının ise daha bütüncül bir tasarım yaklaşımı ile yapının tamamının kütle geometrisi konusunda da arayışlara girdiği, fuaye ve sahne arkası mekânların çözümü için salonun içine eş değer bir zaman ayırdığı gözlemlenmiş, bu yaklaşım desteklenmiştir. Şekil 8'de ayakkabı kutusu şemasında bir salona sahip yapının eğrisel cephe formları ile beraber düşünülerek tasarlandığı

bir öğrenci grup projesine ait plan görülmektedir.

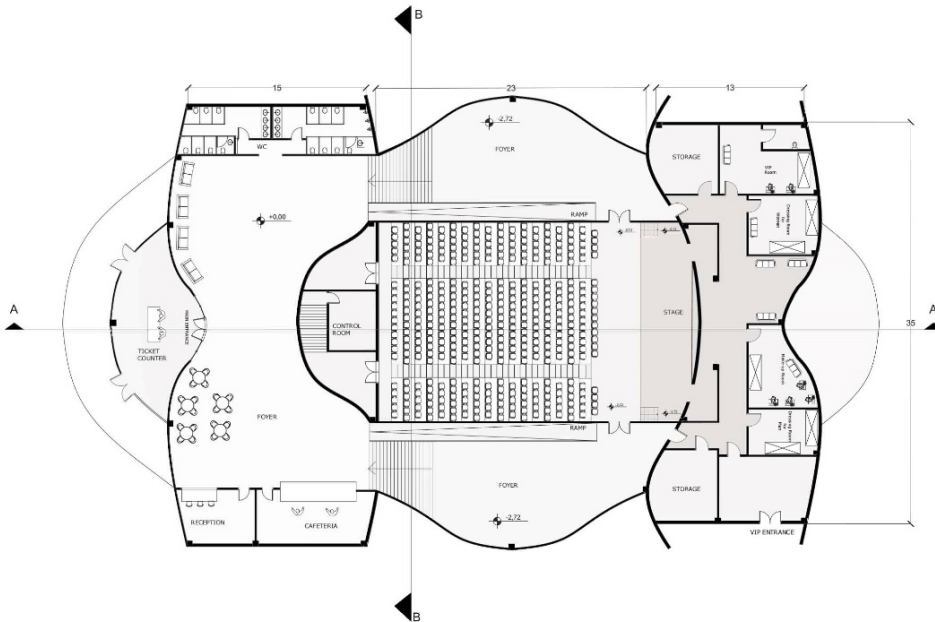
Tartışma ve Sınırlılıklar

Ortaya konan model, şu ana kadar sekiz dönem boyunca sürdürülmüş ve devam etmekte olan seçmeli ders üzerinden oluşturulmuştur. Excel ile RT hesabı ve iki boyutlu tasarım yöntemleri, öğrencilerin temel hesap yetilerine sahip olmaları için olumlu değerlendirilmiş ve bu yöntem izlenmiştir. Ancak ek olarak, model olarak sunulan bu dersin gelecekte verilebileceği potansiyel üniversitelerin imkanlarına da bağlı olarak, ODEON, CATT, EASE ve benzeri hacim akustiği yazılımları kullanılarak salonun akustik tasarımı detaylanıp geliştirilebilir ve farklı parametreler de değerlendirilebilir.

Şekil 7. Salon tasarım projesi sonuç ürünlerine dair bir grup çalışması teslim örneği.

Şekil 8. Yapı kütleğinde form arayışlarını gösteren öğrenci grup çalışmasına ait plan.

Bunların yanında, araştırma amaçlı olarak RAVEN SketchUp plug-in'inden (*Aspöck vd., 2014*) eğitim içeriğinde salonların akustik tasarımlarında faydalanılabilir. Ayrıca, ders sırasında verilen ödevlere dair diğer bir kısıtlamadan bahsedilecek olursa, akustik danışmanlık ofisleri ile yapılan görüşme ve röportajlar başarılı olarak değerlendirilmemiştir. Ofislerin bilgi paylaşımı konusunda istekli olmadıkları gözlemlenmiştir. Bu konuda sektör ve akademi ortak çalışmalarının artırılmasının öğrenciler açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Stüdyo ve konser salonu gezilerinin olduğu haftalarda öğrencilerin motivasyonunun ve katılımının yüksek olduğu gözlenmiş, gezi sırasında soru - cevaplar ile dönem içinde işlenen derslerde edinilen teorik bilgiler yerinde pekiştirilmiştir. Benzer şekilde, malzeme numunelerinin fiziksel olarak deneyimlendiği haftalarda da öğrencilerin ilgisinin artarak karşılıklı sözlü diyalogun daha etkin hale gelmesini sağladığından bahsedilebilir. Sınıf içi ses tecrübeleri başlığı dahilinde izlenen videolar da yine hemen öncesinde işlenen ilişkili teknik konuları daha anlaşılır hale getirdiğinden sınıf içi etkileşimi arttırmıştır. Teoriye destek olarak önerilen tüm bu diğer başlıkların toplamda öğrencilerde sese dair bütüncül bir anlayış oluşturduğu görülmektedir.

Sonuçlar

Akustik konusunun beş duyudan işitme ile ilişkili olmasından dolayı, ders içeriğinin de bu duyu ile bağlantılı olarak oluşturulması ve işitsel deneyimler ile desteklenmesi, öğrencilerin konunun fizik ağırlıklı teorisi ile gerçek hayattaki karşılığını daha kolay ilişkilendirmesini sağlayacaktır. Teorik açıdan yeterli bilgiye sahip olsa bile, hiç konser salonu görmemiş bir öğrencinin konser salonu tasarlaması sonucunda ortaya konacak üründe mekânsal olgunluk açısından eksiklikler olabilir. Bu makale kapsamında anlatılan ders içeriği ile, müzisyen ve mimar bir akademisyen gözünden, öğrencilerin görsel ağırlıklı bir

karakteri olan mimarlık eğitiminde sese dair teorik bilgileri birer tasarım verisi olarak kullanmalarını kolaylaştıracak yenilikçi bir model ortaya konmuştur.

Mimarlık lisans eğitiminde akustik bilgisinin eksikliği, mezuniyet sonrasında mimarların piyasa hayatı ve buna bağlı olarak ülkemizde uygulanan projeler üzerinde etkili olmaktadır. Eğitimi boyunca bir Yapı Fiziği, Fiziksel Çevre Kontrolü veya Mimari Akustik dersi altında mekânların ses açısından nasıl tasarlanması gerektiğine dair bir bilgi edinmeden mezun olan mimarların projelendirdikleri yapıların akustik olarak problemlili olmaları kaçınılmazdır. Bu sorunlar, genellikle uygulama yapıldıktan sonra son kullanıcı tarafından fark edilerek, tamamlanmış yapıda tadilatla gitme yoluyla çözülmeye çalışılmaktadır. Aslında proje aşamasında mimar tarafından uygun detaylar ile kolayca çözülebilecek bir problem, bitmiş bir yapıda daha yüksek maliyetli ve daha zor çözümler hale dönüşmektedir. Bu yüzden mimarlık eğitiminde akustik bilgisinin tasarım sürecine dahil edilmesi, birçok sorunun henüz var olmadan ortadan kalkmasını sağlayabilecek bir etkiye sahiptir.

Önerilen ders modelinin mevcut yöntemlere kıyasla en belirgin avantajı, öğrenciyi sayısal ve teorik bilginin içinde kaybolmaktan alıkoymasına ve öğrencinin tüm bu teknik verinin gerçek hayatta neye tekabül edeceğini hayal etmesini kolaylaştıracak uygulamaları içermesidir. Ders sırasında izletilen ve dinletilen açıklayıcı kısa videolar gibi sınıf içi ses tecrübeleri ile konser salonu ve stüdyolara yapılan teknik geziler, doğrudan sesin mekân içerisindeki deneyimine dair öğrencilerin ufkunu açarken, firmaların ders dahilinde yaptıkları sunumlar ve numunelerin fiziksel olarak deneyimlenmesi ile de öğrenciler mezun olduktan sonra bir mimar olarak mekânları akustik açıdan ele alırken ne gibi malzemeler tercih edebilecekleri ve piyasada kimlerle ortaklıklar kurabilecekleri konularında belirgin

biçimde fikir sahibi olmuş olurlar.

Oluşturulan bu yöntem sayesinde, sayısal içeriğin ağırlıkta olduğu yapı fiziği konularından akustiğin mimarlık öğrencileri tarafından tasarım sürecine dahil edilmesi gereken bir veriler bütünü olarak içselleştirilmesi aracılığıyla, yapının tasarımı sona erdikten sonra çözülecek bir konu olarak görülmemesinin sağlanması amaçlanmıştır. Teknolojik imkanların kullanımı ile desteklenen içerik, gerçek hayattan sonuç örneklerinin de öğrenciye aktarılması ile zenginleştirilmiş ve belirgin örnekler sayesinde ileride hatırlanması kolay hale getirilmiştir. Öğrencilerin bu derse ait tasarım ürünlerini sonraki dönemlerde portfolyolarına dahil ettikleri görülmüş, bir mimari proje stüdyosu çıktısı niteliğinde işlerin teknik veri ile detaylandırılmış olduğu sonuç ürünlerin oluşmuş olması açısından dersin amacına ulaştığı gözlemlenmiştir.

Kaynaklar

- Aspöck, L., Pelzer, S., Wefers, F., & Vorländer, M. (2014). A real-time auralization plugin for architectural design and education. *EEA Joint Symposium on Auralization and Ambisonics*, April.
- Bayazıt, N. T., Hohman, A., & Reder, R. (2012). Aural Architecture or Acoustic Architect - How to Teach Acoustics to Architecture Students. *InterNoise 2012*.
- Berardi, U. (2017). Teaching Acoustics in Architectural Programs in Canada. *Canadian Acoustics*, 45(3), 98–99.
- Çakır, O., Sevinç, Z., & İlal, M. E. (2014). Türkiye'de Mimarlık Eğitiminde Akustik: Güncel Durum. 1. Ulusal Yapı Fiziği ve Çevre Kontrolü Kongresi.
- Çalışkan, M., & Arslan, S. (2005). Acoustics Education for Sustainable Buildings: Metu Experience. *International Conference on Sustainable Building South East Asia*.
- Dance, S. (2022). Teaching acoustics during a pandemic: Lab in a Box for experiments at home. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 151(4), 2276–2281.
- Durmaz, S. (2016). İzmir'deki Konser Salonlarının Akustik Performansları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44), 1429–1439.
- Kandemir, Ö., & Özçevik Bilen, A. (2020). An Experience in Architectural Design Studio Regarding the Concept of Soundscape. *Megaron*, 15(1), 13–24.
- Karabulut, S., & Çalışkan, M. (2011). Mimari Akustik Eğitiminde Bilgisayar Benzetimi Yoluyla Akustik Tasarım Denemesi: 1000 Kişilik Konser Salonu Örneği. 9. Ulusal Akustik Kongresi.
- Kitapçı, K. (2019). Room acoustics education in interior architecture programs: A course structure proposal. *INTER-NOISE 2019 MADRID - 48th International Congress and Exhibition on Noise Control Engineering*.
- Llorca, J., Redondo, E., & Vorländer, M. (2019). Learning room acoustics by design: A project-based experience. *International Journal of Engineering Education*, 35(1), 417–423.
- Louden, M. M. (1971). Dimension-ratios of rectangular rooms with good distribution of eigentones. *Acustica*, 24(2), 101–104.
- Mehta, M., Johnson, J., & Rocafort, J. (1999). *Architectural Acoustics: Principles and Design*. Prentice Hall.
- Meriç, I., & Çalışkan, M. (2013). Acoustics education for architects: Developing a base of knowledge for professional experience. *42nd International Congress and Exposition on Noise Control Engineering 2013, INTER-NOISE 2013: Noise Control for Quality of Life*, 7, 5712–5718.
- Milo, A. (2020). The acoustic designer: Joining soundscape and architectural acoustics in architectural design education. *Building Acoustics*, 27(2), 83–112.
- Oh, E. (2016). *Hear the Sounds of Buildings in This Song By the "Wikisinger."* Archdaily. <https://www.archdaily.com/786127/hear-the-sounds-of-buildings-in-this-song-by-the-wikisinger>
- Rindel, J. H. (1992). Acoustic Design of Reflectors in Auditoria. *Proceedings of the Institute of Acoustics*, 14.
- Sü Gül, Z., & Çalışkan, M. (2022). Acoustics for architects: A potpourri of undergraduate and graduate level teaching styles, tools and in-course projects. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 151(4), 2326–2335.
- Syngulka, A. (2021). Teaching acoustics to students of architecture. *World Transactions on Engineering and Technology Education*, 19(1), 113–118.
- Xiao, J., Aletta, F., & Ali-Maclachlan, I. (2022). On the Opportunities of the Soundscape Approach to Revitalise Acoustics Training in Undergraduate Architectural Courses. *Sustainability*, 14(4).

Öz

Bu çalışmada 60'larla birlikte mimarlık alanında ortaya konan kent kuramlarının temelinde biçimi veya süreci öne alan yaklaşımlar olarak ikili bir biçimde ayrıştığı ve bu ayrımın yeni olmadığı; Antik Yunan'dan itibaren izlerini görebileceğimiz, tarih boyunca farklı isimler olsa da, süregelen bir anlayışın devamı olduğu hipotezi savunulmaktadır. Çalışma kapsamında mimarlık tarihçisi Alan Colquhoun'un çeşitlilik gösteren kent kuramlarının her zaman biçim veya süreç yorumlarından birine dayandırıldığı savı ve kent kuramlarını Colquhoun'un ikili sistemine benzer bir ayrımla inceleyen Kojin Karatani'nin ortaya koyduğu yapma/oluş kategorileri incelenmiştir. Karatani, yapma kategorisinde Christopher Alexander'ın biçimciliğini tartışırken; oluş kategorisinde Jane Jacobs'un "önceden tasarlanmış kentler"e getirdiği eleştiriyi irdeler. Colquhoun ise kent kuramlarını biçim/süreç ayrımı üzerinden okur. Biçimsel modeli Colin Rowe, Kevin Lynch ve Aldo Rossi'nin; süreç modelini ise Christopher Alexander'ın temsil ettiğini öne sürer. Karatani ve Colquhoun'un metinlerinde kenti açıklamak için kullandıkları bu ikili sistemin izlerini, Antik Yunan'daki düşünürlerin evreni açıklamak için kullandıkları yaratılışçı ve evrimselci dünya görüşü ayrımlarına dek sürmek mümkündür. Temel bir ontolojik fark sonucu oluşan bu düalist sistem sebebiyle kent kuramlarının ürettiği bilgi yapıları da çeşitlilik göstermektedir. Rossi, Lynch, Rowe, Jacobs ve Alexander'ın temel metinleri üzerinden incelenecek bu ikili sistemin özne ve nesneyi ele alışı ve zamansal nitelikleri karşılaştırılmış, farklı kategorilere ait gibi görünen bu yaklaşımların bilgi-kuramsal zeminleri çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Biçim, Süreç, Yaratılışçı, Evrimsel, Kent Kuramları

Kent Kuramlarında Biçim/Süreç Ayrımı: Ontolojik Dayanaklar ve Bilgikuramsal Sonuçlar

The Form/Process Division in Urban Theories: Ontological Foundations and Epistemological Outcomes

 Elçin Burcu Temel

Maltepe Üniversitesi, Mimarlık Ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü (en), İstanbul, Türkiye

 Rıfat Gökhan Koçyiğit

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Bina Bilgisi Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye

BaŞvuru tarihi/Received: 18.03.2023, Revize tarihi/ Revised: 14.06.2024, Kabul tarihi/Final Acceptance: 25.11.2024

Extended Abstract

Numerous architectural and urban theories were formulated during the late modern and postmodern periods. These theories aim to question the existing design concept and propose alternative approaches. Although they are similar in terms of criticism, their roots are fundamentally different. First, the city is seen as a formal and holistic structure with an internal logic, like a static work of art. The city, in the second, is a state of being whose essence shifts, as the usage patterns shift. What is essential to cities is only the processes themselves.

This paper attempts to show that 1960's urban theories are separated into two perspectives, which emphasize form or process, and this split is not new. It is a continuation of an ongoing concept that can be traced back to antiquity, with the division between creationism and evolutionism. Within the scope of this paper, Alan Colquhoun's statement, that urban theories are based on two models, form and process, as well as Kojin Karatani's classification of making and becoming, which is comparable to Colquhoun's binary system, were examined. Karatani addresses the formalism of Christopher Alexander in the category of making and Jane Jacobs' criticism of "previously designed cities" in the category of becoming. On the other hand, Colquhoun discusses urban theories concerning the distinction between form and process; the formal model is represented by Colin Rowe, Kevin Lynch, and Aldo Rossi, and the process model is represented by Christopher Alexander. The use of binary oppositions by Karatani and Colquhoun, to characterize the city, can be traced back to the creationist and evolutionist world views used by ancient philosophers to explain the universe. The foundation of Platonic making is ideas; formalism also sees constants, absolute norms beneath individual types, and places a priority on form over design. Similar to becoming, the concept of process covers the evolution of cities and the transformations that occur as a result of the interactions with the community.

The distinction between creationism-evolutionism and the concepts of making-becoming, which dates back to ancient Greece, continues to this day and it is possible to comprehend urban theories through these paradigms. The traces of the historical continuity of the creational and making paradigms can be seen in formalist urban theories, which are focused on archetypal searches. Process-based theories, on the other hand, show signs of the evolutionary and becoming categories because they emphasize a system that continuously evolves and takes into account the architectural object and social interaction. This duality is fundamentally based on an ontological distinction. Based on primary causes, creationists believe that being is singular and indivisible. Evolutionists deny the concept of a pre-determined being and regard the becoming itself as a being. As a result of these binary oppositions, arising from fundamental ontological distinctions, the knowledge structures established by urban theories also differ. In this paper, the epistemological foundations of these models, including their subject-object relationships and temporal characteristics, were then examined using the texts of Rossi, Lynch, Rowe, Jacobs, and Alexander, which initially appeared to be in separate categories.

Keywords: Form, Process, Creational, Evolutionary, Urban Theories

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Nasıl Atf Yapılır: Temel EB, Koçyiğit RG. Kent Kuramlarında Biçim/Süreç Ayrımı: Ontolojik Dayanaklar ve Bilgikuramsal Sonuçlar. Tasarım Kuram 2024;20(43):281-296.

Giriş

Geç modern ve modern sonrası dönemde mimarlık alanında pek çok kent kuramı ortaya çıkmıştır. Bu kuramların ortak noktası, egemen olan tasarım anlayışına eleştiri getirmeleri ve yeni yaklaşımlar önermeleridir. Her ne kadar eleştiri niteliği taşımalarıyla benzer olsalar da dayanak noktalarında temel farklılıklar bulunmaktadır. Tarihin ve biçimin, kentin şekillenmesindeki rolünü farklı ele alışlarla vurgulayan bu kuramlarda iki temel model karşımıza çıkar. İlkinde kent durağan bir sanat eseri gibidir; içsel mantığı olan biçimsel ve bütüncül bir yapı olarak görülür. İkincisinde ise kent, kullanım şekilleri değiştikçe özü de değişen bir oluş halidir. Kentler için özsel olan şey yalnızca süreçlerin kendisidir. Bu çalışmada farklı kategorilere ait gibi görünen kent kuramlarının karşılaştırılması, ayrıştığı ve benzerlik gösterdiği alanların tartışılması amaçlanmaktadır.

Literatür taraması sonucu, Alan Colquhoun ve Kojin Karatani'nin benzer bir yaklaşımla, mimarlık alanındaki kent kuramlarını bu iki temel modele ayırarak inceledikleri tespit edilmiştir. Bu sebeple çalışmanın çıkış noktasını; Alan Colquhoun'un (2005a, 88-95), mimarlık alanındaki kent kuramlarının biçim veya süreci ele alan yaklaşımlar olarak ikiye ayırdığı savı ve Kojin Karatani'nin (2005, 53-54) kent kuramlarını incelerken ortaya koyduğu yapma-oluş kategorileri oluşturmaktadır. Bununla birlikte bu çalışmada, mimarlık tarihçisi Colquhoun ve Karatani'nin metinlerinde kenti açıklamak için kullandıkları biçim-süreç ve yapma-oluş kategorilerinin aynı düşünsel zemine oturdukları ve bu düşünsel zeminin; Antik Yunan'daki düşünürlerin evreni açıklamak için kullandıkları yaradılışçı-evrimselci ikili dünya görüşünün devamı niteliğindeki parçaları olduğu ileri sürülmektedir. Platoncu "yapma"nın dayanağı idealardır. Biçimcilik de tek tek biçimlerin altında yatan değişmezler, mutlak standartlar görür ve biçim tasarımı önceler (Vesely

1985, 21-28). "Oluş"a benzer bir şekilde "süreç" kavramı ise kentlerin oluşumunu ve sonrasında kentle kurulan ilişkiler/ etkileşimler sonucu gerçekleşen dönüşümleri kapsamaktadır.

Temel bir ontolojik fark sonucu oluşan bu düalist sistem sebebiyle kent kuramlarının ürettiği bilgi yapıları da çeşitlilik göstermektedir. Bu çalışmada biçim ve süreç olarak ayırdığı varsayılan kent kuramlarının bilgisinin nelerden oluştuğunun ve bu bilginin nasıl üretildiğinin sorgulanması ile epistemik yapılarının çözümlenmesi amaçlanmıştır. Bilgi üretiminde karşılaşılan kuramsal farklılıkların belirlenebilmesi ve mimarlık alanında nesneleştirme sürecindeki farklılıkların keşfedilmesi için epistemik çözümlere ihtiyaç vardır. Bu sebeple kent kuramları arasındaki epistemik ayrımı ortaya koymanın, mimarlığın disipliner karakteri bağlamında önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında öncelikle yaradılış- evrim ikiliğinin ontolojik dayanakları, sanat ve mimarlık alanına etkileri ve yapma-oluş, biçim-süreç kategorileriyle olan paralelliklerinin tarihsel izleri araştırılmıştır. Yapma-oluş ve biçim-süreç kavramlarının literatür taraması sonrası elde edilen tanımlarına yer verilmiş, kesiştikleri/ayrıştıkları noktalar üzerinden bu ikili sistemler yorumlanmıştır. Çalışma, Colquhoun ve Karatani'nin ikili sistemini tartışmaya açmayı hedeflemektedir. Bu sebeple çalışma kapsamında ele alınan kent kuramları, bu düşünürlerin ikili ayrımının parçaları olarak ele aldıkları kent kuramlarının tartışılması ile sınırlandırılmıştır. Mimarlık alanındaki kent kuramlarında görülen bu ayrımı açıklarken Colquhoun; Aldo Rossi, Colin Rowe ve Kevin Lynch'i biçim; Christopher Alexander'ı süreç kategorisine konumlandırmıştır. Karatani ise oluş kategorisinde Jane Jacobs'u, yapma kategorisinde ise Christopher Alexander'ı odağına almıştır. Karatani'nin yapma-oluş, Colquhoun'un biçim-süreç kategorilerini kullanırken öne çıkardıkları dayanaklar ve bu kategorilerin içinde

farklı yerlere konumlandıkları Rossi, Rowe, Lynch, Alexander ve Jacobs'un metinleri, çalışmanın tartışma zeminini oluşturmaktadır.

Ontolojik Dayanaklar: Yaradılışçılık Evrimselcilik Ayrımı

Antik Yunan'da doğa üzerine soruşturma anlamına gelen *physis*¹ alanında en önemli ve özgün çalışmalar M.Ö. 600'den başlayarak Aristoteles'in ölümüne kadar (M.Ö. 322) olan zaman aralığında gerçekleştirildi (Cornford 1950, 81). Henüz doğabilimi ve felsefe farklı alanlar olarak görülüyordu. 'Doğa Felsefesi' olarak adlandırılan bu dönem felsefesinin ana problemi varlık, değişme veya oluş problemiydi (Arslan 2019, 12). Cornford'a göre (1950, 83) bu üç yüzyıllık süreçte yaradılışçı ve evrimselci olarak tanımlayabileceğimiz iki ana model ortaya konmuştu: Yaradılışçı modelde dünya tasarlanmış ve bir sanat eseri gibi şekillendirilmişken; evrimselci modelde ise dünya doğmuş ve sonrasında yaşamını sürdürmeye devam eden-büyüyen bir canlı gibi görülüyordu.

Evrimselci anlayış Antik Yunan'ın ilk dönemlerindeki Milet Okulunda yaygındı. İyonyalı Doğa Filozofları olarak da bilinen bu düşünürler, tüm evreni potansiyel olarak bilinebilir ve keşfedilmesi gereken bir nesne olarak görüyorlardı (Kerse 2011, 95). Arslan, bu filozofların aradıkları şeyin hem kozmogonik hem de ontolojik bir ilke olan *arkhe* olduğunu söyler. *Arkhe*'yi ana/ilk/asli madde, ilke, neden ve/veya doğa olarak anlamak mümkündür. Varlık; su, hava, *aperion*² gibi ilksel nedenlere dayandırılmış, bunların ise değişip dönüşerek başka şeyleri meydana getirdiği savunulmuştur. İlksel nedenlerin süreç içerisindeki dönüşümleri ile bütün evreni açıklayan bu evrimselci bakış açısını, Herakleitos bir sonraki aşamaya taşımıştır. Bir an için bile hareketsiz kalmayan, sürekli değişme halinde olan ateşi *arkhe* olarak kabul etmiştir. Süreçlerin altında bir varlık bulunmadığını, varlığın kendisinin yalnızca oluş olduğunu iddia etmiştir. (Arslan 2019, 189-193). Düşünür, dünyayı bütün şeylerin toplamı olan bir

yapı olarak değil; bütün olaylar, olgular ve değişimlerle birlikte devasa bir süreç olarak görmüştür. Ayrıca tüm bu değişimin altında, değişmeyen bir yasa –*logos*³ olduğunu da belirtmiştir (Popper 2008, 16).

Herakleitos'un yarattığı kırılmadan sonra doğa filozoflarının evreni madde ve onun dönüşümleri üzerinden açıklayan yorumlarına pek çok düşünür karşı çıkmıştır. Bunlardan en öne çıkanı Parmenides'tir. Parmenides varlığın; ezeli-ebedi, bölünmez ve hareketsiz olduğu görünüşünü savunmuştur. Herakleitos'ta varlığın inkarıyla sonuçlanan akıl yürütmeler, Parmenides'te oluşun yadsınması ile sonuçlanmıştır (Arslan 2020, 213). Herakleitos-Parmenides çatışması⁴ Sokrates'in ve sonraki düşünürlerin de varlık/oluş ikilemine yaklaşımlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Sokrates, doğa filozoflarının her şeyi cansız maddelere ve onların rastlantısal mekanizmalarına indirgeyen görüşleri yerine, "iyi" ideasına dayanan erekbilimsel modeli savunmuştur. Doğa bilimcilerinin "nasıl" sorusunun yerini Sokrates'te "niçin" sorusu almıştır. İnsanı çevreleyen doğanın değişmez görüntülerine akılcı açıklamalar aramaktansa; insan yaşamının düzenini, doğru ve yanlışın amacını araştırır. Felsefenin kendisi de bu noktada dış dünyadan iç dünyaya döner (Cornford 2019, 4-5).

Bu dönemde doğa araştırmalarının ve dünyanın yapısının temelinde ne bulunduğu sorunsalının yerini; insanı ölçü alan ve evrende iyiye doğru giden bir ereksellik anlayışı almıştır. Bu görüş, Cornford'un evrimselci anlayışın karşısında konumlandığı yaradılışçılık modelinin başlıca savunucusu Platon'un da dünya sisteminin bir parçasıdır. Erekbilimsel model ve evreni açıklama ilkesi olarak "iyi"yi kabul etmesi konusunda ona Sokrates hocalık yapmıştır. Platon da Dünya'nın var oluşunda aklın ve akıllı tasarımın izlerini görmüştür. Parmenides'in öğretisiyle, Herakleitos'un her şeyi değiştirmekle birlikte kendi değişmeyen *logos* kavramını bir araya

1. *Physis*; İyonyalı Doğa

Flizofları'nın evrene dair anlayışlarını özetleyen bir kavramdır. Yaygın olarak şeylerin gerçek yasasını, karakterini ve nasıl davrandıklarını kapsar. Ayrıca şeylerin başlangıcı (doğum), bitişi (ölüm) ve bu sürecin bütünü anlamını taşır (Guthrie 1985, 82).

2. Anaksimandros, su veya hava gibi tanınmış-görünür bir maddenin, evrenin tamamının ilkesi olduğu fikrini reddediyordu. Bunun yerine sınırsız-belirsiz anlamına gelen *aperion*'u *arkhe* olarak tanımladı (Guthrie 1985, 77).

3. *Logos*, bir bütün oluşturan söz, cümle, tam söz, oran, düşünce, anlam ve nihayet akıl anlamlarına gelir. Herakleitos'un kastettiği şey ise ölçü ve yasadır. *Logos* veya ateş herhangi bir başka ereği olmaksızın belirli zamanlarda evreni meydana getirir ve yine belirli zamanlarda onu ortadan kaldırır (Arslan 2020, 195).

4. Felsefe tarihinin ilk ve de bilinçli görüş ayrılığı sayılır. Herakleitos değişmeyi ve hareketi ana ilke yapmıştır. Parmenides'e göre böyle bir ilkeyi benimseyen çelişkiye düşer. Değişmenin ilke olması, bir şeyin önce belirli bir şey sonra da başka bir şey olduğunu düşünmek demektir. Bu ise imkansızdır. Çünkü bir şey hem var hem yok olamaz. Herakleitos'a göre gerçek evren sonsuz değişme ve hareket gösterir. Parmenides ise gerçek evreni değişmez, sabit ve bütün olarak açıklamıştır (Aster 2005, 99).

getirerek düalist bir sistem oluşturmuştur: İçinde yaşadığımız ve değişen dünyayla, değişmeyen daha da gerçek bir dünyanın var olduğu fikri. Platon “form” veya “idea” dediği mutlak kalıplara, bu dünyada cisimleşmiş halleri olan şeylerden ayrı, temel bir gerçeklik atfetmiştir (Cornford 2019, 21-42). Akış halinde bulunan şeylerin aslı, yetkin olan ve bozulmayan idealardır. Platon’un öğrencisi Aristoteles ise erekbilimci modeli tüm doğaya ve doğada meydana gelen bütün varlık ve olaylara uygulamıştır. Doğa ahlaki bir eylemde bulunan bir insan veya sanat eserini meydana getiren bir sanatçı gibidir. Tıpkı sanatçılar gibi doğa da birtakım ereklere gerçekleştirmek üzere faaliyette bulunur. Platon ve Aristoteles’in yaradılışçı bakış açıları, sanat ürünü olan yaratımlar ve mimarlıkla ilgili anlatımlarında da karşımıza çıkmaktadır. Platon’a göre nasıl ki duysal dünyada bulunan nesnelere ideaların bir taklidi ise, sanat eserleri de bu ikincilerin bir taklidi, temsili veya kopyalarıdır. Güzellik, ideal formlara ve mutlak geometrik figürlere yaklaştıkça kazanılan bir özelliktir. Formların güzelliği, sayı ve sayı orantısından doğan matematik bir güzellik olup düzeni ifade eder. Evren nasıl bir düzen içinde bulunuyorsa, aynı şekilde tek tek doğadaki nesnelere veya sanat yapıtlarında da böyle bir düzen, oran bulunacaktır (Atay 1998, 37-38). Aristoteles de güzelliği sağlayan fiziksel özellikleri düzen (*taxia*), simetri (*symmetria*) ve ölçü (*orismenon*) olarak sıralar (Mertol 2019, 21). Bu üretimin tamamlanabilmesi için zihinde bütün öğelerin bir araya getirilmesi ve bütün bunların uyum içinde çalışıyor olması gerekir (Turan 2002, 19-20).

Platoncu görüşten temelini alan yaradılışçı modelin Rönesans dönemi mimarlık kuramlarında güçlü bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. 15. yüzyılda Antik Yunan düşünürleri arasından özellikle Platon’un metinleri bütün yönleriyle Rönesans’ta yeniden keşfedilmiş, yorumlanmış ve yoğun bir biçimde referans alınmıştır (Russell 1973, 44). Yine bu dönemde ortaya çıkarılan, Vitruvius’un mimarlık

pratigine ilişkin bilgilerini aktaran *De Architectura*’sı da aynı düşünsel çerçevede yorumlanmıştır. Rönesans mimarisinin temel ögesi olarak Antik Yunan ve Roma kaynaklı, belirli oranlara dayalı klasik düzenlerin, merkezi plan şemalarının ve ideal geometrik biçimlerin kullanımı, bir ilk yapı/arketip arayışını ortaya koyar. Mimarının kökenine ilişkin arketip arayışının düşünsel kaynağı Platon’un idealer evrenidir (Oğuz 1999, 66-72). Klasik mimarının yaygınlık kazanmaya başladığı bir ortamda Platoncu bir terminolojiyle birtakım ideal kurallara/üsluplara ulaşması beklenen ideaların somutlaşması gibi arayışlar uzun süre mimarlık kuramının önemli bir konusu teşkil etmiştir (Yücel 2005, 9).

Rönesans Dönemi’ndeki mimarlık kuramlarında görülen arketip arayışları ve mimarlığı mükemmel evrensel düzenin somut bir ifadesi olarak görmeleri, aşkın bir bütünsellik anlayışına dayanmaktadır. 17. yüzyıl itibarıyla Rönesans’ın Tanrı kaynaklı aşkın evrensel düzeninin yerini, ‘akıl’ mefhumu almıştır. Aydınlanma düşüncesiyle birlikte gerçekliğin bilgisine ulaşmada akıldan başka bir araçın meşruiyeti kalmamıştır. Doğa temelli bir görüş mimarlık kuramının ana eksenine haline gelmiştir (Ceylan 2010, 50-52). Aslında hala Rönesans’taki arketip arayışına benzer bir biçimde estetik standartların ölçülebileceği, nesnel ölçütlere bağlı bir bütünsellik arayışı sürmektedir. Ancak bu arayış artık dünyevi temellere, “ilkel ve doğal” sebeplere⁵ dayanmaktadır (Colquhoun 2005b, 11-18).

Rönesans’la birlikte sonlanan tanrısal kaynaklı aşkın estetik düzen, Aydınlanma’da yerini dünyevileşme ve nesnel bilgiye bırakmıştır. Rönesans’tan beri süren bu Platonik yaklaşımın izlerini Endüstri Devrimi’yle birlikte ortaya çıkan mimarlık kuramlarında da görebiliriz. Bu dönemde tasarıma egemen olan soyutlama fikri; endüstrinin talepleri doğrultusunda “makine kadar somut” mimari nesnelere üretme yöntemlerini yaşama geçirir. Le Corbusier’in *Vers une architecture (Bir Mimarlığa Doğru)*’daki görüşleri makine

5. Marc Anthony Laguer 1753 tarihli *Essai sur l’architecture (Mimarlık Üzerine Bir Deneme)* adlı eserinde tasarımın doğal kökeninin “ilkel kulübe” olduğunu işaret ediyordu. Laguer’in ünlü ilkel kulübe referansı, doğanın rasyonel düzenine olan inanca dayanıyordu. Her mimari öğenin kökeni doğaydı. İnsan yapımı olan mimari nesne; kendi dışındaki başka bir ‘doğa’yla karşılaştırılıp, bu doğa aracılığıyla meşrulaştırılıyordu (Vidler 1996, 258-263).

temelli mimari tasarım anlayışının en somut ifadesini içerir. Le Corbusier bu metninde, mimari tasarımı modern endüstriyel standartların işleyiş alanı olarak ele alır. Mimari üretimi, işlevsel mantığın egemenliğinde, ev ölçeğinden şehir ölçeğine dek bir “makine” olarak görür (Ceylan 2010, 53-54). Colquhoun bu dönemde evrimselci yaklaşıma örnek olarak Le Corbusier’in karşısına Alvar Aalto’yu konumlandırır. Aalto’nun işlev kavramı Platoncu doğa görüşü üzerinden değil, Herakleitosçu doğa görüşü üzerinden yorumlanabilir. Çünkü onun biçimleri, anlamlarını şemalardan veya *a priori* yargılardan değil, bağlamlarından alırlar (Colquhoun 2005b, 12).

Antik çağlarda başlayan yaratılışçılık/evrimselcilik düalizminin 20. Yüzyıla kadar süreklilik göstererek devam ettiğini söylememiz mümkün. Mimarlık kuramcısı Alan Colquhoun mimarlık kuramlarının her zaman bu iki farklı tarih yorumundan birine dayandırıldığını söyler: *“Bir yanda, tarihin bir kuşaktan gelecek kuşağa söylenceler ve yaşanmış doğrular biçiminde aktarılan kalıcı değerler deposu olduğu düşünülür. Bu görüşe; kabul gören normların,⁶ doğal yasaların mı yoksa kültürel saymaca değerlerin mi sonucu oldukları sorusunu şimdilik sormadan ‘normatif görüş’⁷ adını verebiliriz. Kendi kökenlerine ilişkin söylenceler ile söz konusu değerlerin en saf biçimine rastlayan bir altın çağa duyulan inanç da eşlik eder. Öte yanda, tarihin, içindeki kültürel değer sistemlerinin⁸ yalnızca görel bir doğruluk payına sahip bulunduğu bir evrim süreci olduğu görüşü de yaygındır. Bir dönemde mutlak doğru olan bir şey diğerinde rastlantısaldır.”* (Colquhoun 2005b, 11).

“Normatif görüş” adını verdiği sistemi, yaratılışçılık kavramı üzerinden okumak mümkündür. Bu normlar tıpkı Platon’da olduğu gibi ‘kalıcı’dır. Değerlerin ‘en saf’ biçimine referans verir. Colquhoun bu görüşü kendi içinde ikiye ayırarak incelemiştir. Normatif görüşte kalıcı değerler kimi zaman doğal yasalara, kimi zaman kültürel değerlere dayandırılır.

Bu da Rönesans ve Aydınlanma düşüncesindeki Platoncu mimarlık kuramlarının dayanaklarının kutsal metinler veya insan merkezli anlayış olarak farklı noktalara işaret eder gibi gözükseler de; arketip veya norm arayışı bağlamında güçlü bir ortaklık içerisinde oldukları durumunu hatırlatmaktadır. İkinci tarih yorumlama biçimi ise evrimselciliktir. Bu görüş, doğal yasaların veya kültürel değerlerin doğruluk payı olabileceğini kabul etse dahi, bunların her dönem için geçerli olamayacağını, sürekli bir değişim halinde olduğunu vurgular.

Mimarlık kuramlarında Platon’un görüşleriyle temellendirilen yaratılışçı sistemin evrimselci anlayışa göre daha yaygın bir biçimde benimsendiğini söyleyebiliriz. Mimari tasarım önceden planlanmış, başlangıcı-sonucu belli olan bir düşüncenin maddeye aktarılması durumu olarak görülür. Önceden belirlenmiş bir çerçevede tanımlı bir durum yaratılır. Dolayısıyla doğası gereği ereksellik içerdiği fikri öncelik kazanmaktadır. Mimari ürün, insan üretimi tekil bir nesne olarak görülür ve ‘süreç’ fikri kolaylıkla geri planda kalabilir. Ancak kentler; tasarımcılar, fiziki çevre, değişim halindeki toplumsal, kültürel, ekonomik ilişkiler ve başka birçok etkenle birlikte bir bütün oluşturur. Kent parçalarını incelemeye başladığımızda çok daha fazla sayıda düşüncenin, politikanın, topluluklarının yan yana gelmesiyle kolektif bir biçimde oluşan bir yapı görürüz. Bu değişkenlerin ele alınış biçimleri sebebiyle kent kuramlarında da çeşitlilik görülmektedir. Mimarlık kuramlarında olduğu gibi kimisi kentin oluşum süreçlerini, kimisi kalıcı/değişmez yanlarını araştırır. Kentin pek çok etkene bağlı değişimi ve dönüşümü rastlantısal veya erekbilimsel mekanizmalar üzerinden gerekçelendirilir. Dolayısıyla çeşitlilik gösteren kent kuramlarını, yaratılışçı/evrimselci ikili görüş sistemi üzerinden karşılaştırmalı olarak okumak mümkündür.

6. Orijinal metinde “düzgü” olarak çevrilmiştir.

7. Orijinal metinde “düzgüsel” olarak çevrilmiştir.

8. Orijinal metinde “dizge” olarak çevrilmiştir.

Yapma/Oluş (Making-Becoming) Ayrımından Biçim/Süreç Ayrımına

Karatani, Mimarlıkta Metafor isimli kitabında, yaratılışçı/evrimselci ikiliğini kent kuramları üzerinden okumuştur. Platon referansları üzerinden bu ayrımı, “yapma” ve “oluş” kavramlarını kullanarak sınıflandırmıştır. Çünkü bu görüşlerden biri dünyayı bir oluş olarak görürken, diğeri dünyayı bir yapım ürünü olarak görür. Platon’a göre kişi “oluş”ları, “yapış”lar olarak yeniden inşa etmeli ve etkin bir konuma geçmelidir (Karatani 2005, 53-54).

Platon *poiesis* terimiyle açıkladığı yapma kavramını oluşa üstün tutar: “Kökenindeki anlamıyla *poiesis* yalnızca yaratma anlamına gelir, yaratma da, bildiğiniz gibi, çok çeşitli biçimler olabilir. Yokluktan varlığa çıkan giren bir şeyin sebebi olan her eyleme *poiesis* denilebilir ve bütün zanaatlardaki bütün işlemler *poiesis*’in türleridir, bunlarla uğraşan herkes de yaratıcıdır.” (Platon, 2000). Platoncu biçimde yapmayı önceleyen kuramcılar, bu yaratıcı eylemin kaynağını bütünselci bir biçim anlayışına dayandırırılar. Bir *idea* gibi görülen biçim aracılığıyla madde şekillendirilir. Vesely’e göre bu yaklaşımla birlikte mimari nesne uzun yıllar boyunca biçimsel bir probleme indirgenmiştir (Vesely 1985, 21-28).

Oluş kavramı ise sözlükte: “İlkçağ Yunan felsefesinden, özellikle de Herakleitos’tan bu yana, bir halden başka bir hale, bir durumdan başka bir duruma geçiş olarak değişme; değişmelerin sürekli bir biçimde art arda gelerek evrende tüm olanı biteni olanaktan gerçekliğe taşınması; değişme olarak değişme” şeklinde tanımlanmıştır (Güçlü, Uzun ve Uzun 2008, 18). Deleuze’un da kendi varlık felsefesini kurarken ortaya koyduğu varlık düşüncesi sürekli bir oluştur (Seven 2015, 20). Oluş hiçbir zaman bir varlık durumunda kalmaz, devamlı bir oluş halindedir. Olduğu şeyden olana yönelen bir sürekliliktir (Karaca 2011, 19). Oluş ontolojisi, ideallere veya kayıp kökenlere doğru hareket olarak tanımlanan ilerlemeye karşı döner. Bunun yerine, varyasyonlar ve farklılaşmalar

olarak tanvillimlanan hareketler ve sabit referans noktalarına atıfta bulunmaya ihtiyaç duymayan bir değişim hali vardır (Williams, 2000).

yaratılış
evrim
(CORNFORD)

•
•
•
•
•

yapma
oluş
(KARATANI)

•
•
•
•
•

biçim
süreç
(COLQUHOUN)

Karatani, Antik Yunan’dan itibaren sürmekte olan yaratılış-evrim, yapma-oluş ikilikleri üzerinden kent kuramlarını tartışmaya açarken; Colquhoun, biçim-süreç kavramlarına başvurmuştur. Yapma/oluş ikiliği ile biçim/süreç ayrımında paralellikler olduğu görülmektedir. Adrian Forty, *Words and Buildings* (2004) başlıklı kitabında, mimarlık ve felsefe alanında biçimin algılanış biçimlerini sıralarken ilk sıraya Platon’cu öğretileri koyar. Platoncu ‘yapma’nın dayanağı idealardır. Biçimcilik de tek tek biçimlerin altında yatan değişmezler, mutlak standartlar görür. Tasarımda biçimi önceler. Biçim kavramının katmanlarını araştırdığı tezinde Madrazo (1995), mimarlığın da kendi kuramsallaşmasında temel almaya çalıştığı ‘biçim’i; en genel anlamıyla parçaların bir bütün içerisinde düzenlenmesi olarak tanımlar. Madrazo’ya göre bu çok çeşitli anlam katmanlarının altında bir birlik bulunur ve bu birlik Platonik İdea’dır.

Colquhoun’un kullandığı ikinci kavram olan süreç ise, oluş kavramına benzer bir biçimde zaman boyunca deneyim akışına işaret eder. Herakleitos’a göre, evrendeki herşey ya da tüm nitelikler her an değişim ya da dönüşüm içerisindedir; belirli, durağan hiçbir nitelik yoktur. *Process and Reality* (Süreç ve Gerçeklik) isimli kitabında Alfred North Whitehead; Herakleitos’un “herşey akar” önermesini “şeylerin akışı” ifadesiyle değiştirip “süreç felsefesi” bağlamında yeniden kurmuştur. Bu felsefe varlıktan (*being*) ziyade oluşu (*becoming*) vurgulayarak töz (*substance*) fikrine karşın süreci (*process*) temele alır. Çünkü süreç felsefesine göre evrende hakim olan yasa, oluş yasasıdır (Whitehead, 1929). Deleuze de felsefedeki nihai Platoncu geleneğin

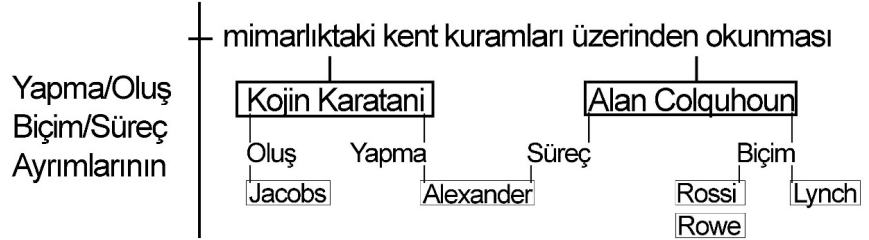
Şekil 1. Çalışma kapsamında incelenen ikili kavramlar

aksine, Whitehead'in yaklaşımını benimser; bunu, "Platonculuğu tersine çevirmek, her şeyden önce özleri ortadan kaldırmak ve olayları onların yerine yerleştirmekten ibarettir." şeklinde ifade eder (Deleuze, 2015).

Karatani, bu ikili sınıflandırmayı kent kuramları üzerinden tartışmaya açar. "Yapma" başlığına ayırdığı bölümde Christopher Alexander'ın biçimciliğini tartışırken, "oluş" adını verdiği bölümde Jane Jacobs'un "önceden tasarlanmış kentler"e getirdiği eleştiriyi irdeler. Benzer bir biçimde Colquhoun, *The Superblock* (Süperblok) başlıklı makalesinde, modern harekete eleştiri niteliğindeki kent kuramlarını 'biçim' ve 'süreç' ayrımı üzerinden aktarmıştır. Biçimsel modeli Colin Rowe, Kevin Lynch ve Aldo Rossi'nin; süreç modelini ise Christopher Alexander'ın temsil ettiğini öne sürer.

proje ve metinlerden oluşan bir ağ ortaya çıkmıştır. Bu metinler arasında uzun yıllar boyunca tartışılmaya devam eden ve en öne çıkan metin; Aldo Rossi'nin 1966 yılında yayınlanan, mimarlık ve kent ilişkisini sorguladığı, *L'Architettura della Citta* (Şehrin Mimarisi) isimli kitabı olmuştur. Aldo Rossi, *Şehrin Mimarisi* kitabında, köklerinin uygarlığın oluşumuna tutunduğunu söylediği mimarinin; kalıcı, evrensel, zorunlu ve doğası gereği kolektif bir artefakt olduğunu söyler. Bu kitapta genel anlamda modern mimariye getirdiği eleştirileri sıralayan Rossi, "hafıza" kavramını tasarım fikrinde merkezi bir yere koyar ve yeni biçimler geliştirmenin yolunun var olan biçimlere bakmaktan geçtiğini savunur. Kentlerdeki yapılar/ binalar kente özgü bir kalıcılık örüntüsü ortaya çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda daha derin bir biçimde, kentin "kolektif

Şekil 2. Karatani ve Colquhoun'un kategorizasyonu

Yapma/Biçim

Colquhoun'un kategorizasyonunda biçimselci modelde konum alan Aldo Rossi, 1960'lı yıllarda kariyerine uygulamacı mimar olmadan çok önce genç bir araştırmacı olarak başlamıştır. İtalya'daki bir grup genç akademisyenle birlikte kaleme aldığı metinlerde mantık, özerklik, bilim, rasyonel mimari gibi terimler üzerinden sıklıkla modernizm eleştirisine yer vermişlerdir. Özellikle geleneksel kentlerde başarısız olduklarını düşündükleri modernistlerin; biçim ve işlev arasında kurduğu ilişkiye, mevcut kentsel bağlamın dinamiklerini görmezden gelmelerine eleştiri getirmişler ve kenti, tarihsel gelişim aracılığıyla anlaşılabilir biçimsel bir yapı olarak ele almışlardır (Bingöl, 2007, s.78). Böylelikle *La Tendenza* veya İtalyan Neo-Rasyonalizmi olarak bilinen, birbiriyle ilişkili çeşitli

hafızasını" karakterize eder. Kentin kendisi, halkının kolektif hafızası ve toplumsal belleğin mekânıdır (Forty, 2000, 130).

Rossi mimariyi kalıcı bir biçimsel bir yapı olarak ele alır. *A Scientific Autobiography* (Bilimsel Özyaşamöyküsü) kitabında bu görüşünü, "Biçim, işlevin devamlı olarak değiştiği bir dünyada yapının egemen ögesi olup hep aynı kalır. Biçimde değişen tek şey malzemedir" sözleriyle aktarmıştır (Rossi 2022, 14). Biçimsel yapının mantığını da tip kavramı üzerinde temellendirir; tipler, biçimlerin içsel mantığını korur ve tanımlar (Bingöl 2007, 87). Zaman içerisinde kültürlerde tekrarlanan yaşam biçimlerini temsil eden tipler hem ihtiyaçlara hem de estetik kaygılara göre gelişmişlerdir. Bu sebeple tipler, tam da mimarlık düşüncesinin kendisi, onun özüne en yakın şey olarak

mimarinin temelidir. Rossi'ye göre biçimi önceleyen mantıksal bir ilke olarak kalıcı, değişmez, durağan ve karmaşıktırlar.

Bütün mimari biçimler tiplere indirgenebilir, tipler biçimi önceler. Kent bu tiplerin eklenmesiyle oluşur (Rossi 2006, 26). Tipler mantığı, çeşitli mimarlık öğelerinin kendi başlarına asli bir anlam taşımadıklarını savunur; anlamlı olan daha ziyade ilişkisel biçimlerdir. Mimari birimler diyebileceğimiz bu öğeler, mimari düşüncenin temel mekanizmasını oluşturur.

Tipler aracılığıyla şekillen ve kalıcı bir biçimsel yapı olan mimarlık da genişleyerek kentlerin oluşumunu sağlar. İnsan tarafından yapılmış, büyük mimari bir nesne olan kentlerle, şeylerin biçimi arasında tarih boyunca bir bağ kurulmuştur. Tarihsel dönemler ve uygarlıklar arasındaki farklılıklardan oluşan bir arkaplan üzerinde temaların sabitliğini görmek mümkündür ve bu sabitlik kentin ifadesine bir bütünlük kazandırır (Rossi 2006, 49). Bunun yanı sıra tipler; Rossi'nin mimarlığın özerkliğine dair yaptığı vurguyu da güçlendiren bir mantıksal ilke olarak karşımıza çıkar. Mimarlığın, kendi özerk geleneğine ait olan örnek-tipler yaratabilme gücü vardır. Colquhoun'a göre Rossi'nin yapıtları; 'ideal' olduğu kabul edilen mimarlıktaki ilk-örnekler aracılığı ile, mimarlığa ortaklaşa bir deneyimi yeniden kazandırmaya çalışır. (Colquhoun 2005a, 193).

olan Colin Rowe'dur. 1940'ların sonunda yazmaya başladığı metinlerde, mimarlıkta modernizmin sonunun geldiğini söylemiş, modernist şehir planlamacılığını ve onun geleneksel kentlerdeki yıkıcı etkisini eleştirmiştir. Rowe'un biçimselci yaklaşımını, bu yaklaşımını bir yöntem olarak da kullanarak yazdığı *The Mathematics of the Ideal Villa* başlıklı makalesinde görmek mümkündür. Bu metninde Rowe, Andrea Palladio'nun Villa Malcontenta Foscari'si (1550-1600) ile Le Corbusier'nin Villa Stein Garches'ini (1927) analitik şemalar üzerinden karşılaştırır. Plan, açıklık oranları ve hacimler yönünden benzer matematik ilkeleri paylaştıklarını ve doğal güzellik, geometri, düzen ve ilkeler düzeyinde benzediklerini söyler. 1950 tarihli *Mannerism and Modern Architecture* başlıklı makalesinde ise benzer bir biçimde, Le Corbusier'nin La Chaux-de-Fonds'daki Villa Schwob'unun (1916) analizini yapar. Rowe bu yöntemle; Ledoux, Gabriel ve Fransız Akademik Mimarlığına kadar pek çok referansla tarihin sürekliliğini ima eder (Dostoğlu, 1984). Analitik diyagramlar ve oranlar üzerinden gerçekleştirdiği araştırmasında bu yapıların benzer bir matematiksel dile dayandığı sonucuna varır.

Bu biçimsel analizlerini detaylı bir biçimde aktardığı makalelerinde, Rowe'un özellikle danışmanı Rudolf Wittkower'ın tarihsel ve biçimsel analizler yaptığı

Şekil 3. Diyagram - Aldo Rossi

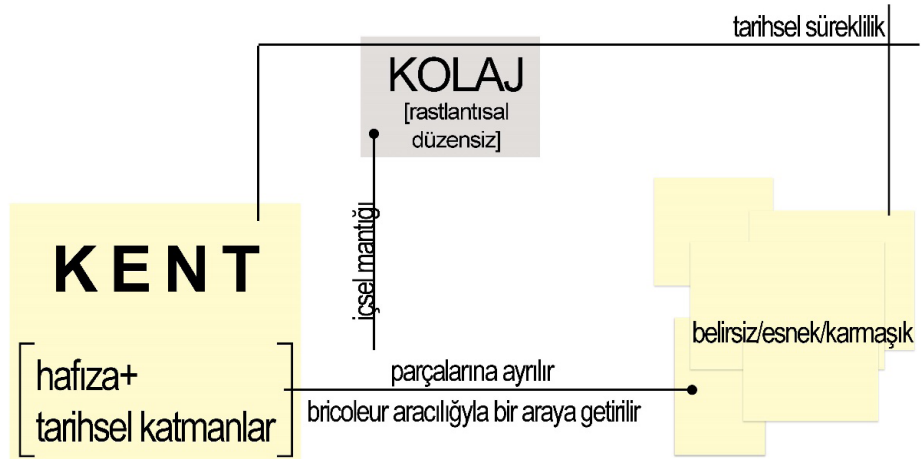
Colquhoun'un kategorizasyonunda biçimselci modelde konum alan ikinci isim ise mimarlık tarihçisi ve kuramcısı

metinlerinden etkilendiği görülmektedir. Rowe'a ilham olacak şekilde Wittkower da 1540'ların sonundan itibaren yapılmış

yaklaşık 11 adet villa planını ele almıştır. Analizlerinde, bu yapıların aynı geometrik formülün farklı anlatımları olduğunu ispatlamayı amaçlamıştır. Bütün bu villaları “platonik villa ideasının, oldukları halleriyle, farklı birer gerçekleşmesi, temel geometrik bir izlek üzerindeki çeşitlemeler”, birer “arketip” olarak yorumlamıştır (Vidler, 1996). Klasik dönem mimarlığından modern mimariye geçişte biçimselciliği bir araç olarak kullandığı için bu geleneğin bir parçası olarak görülen Rowe, tarihsel dönemler arası belirli bir süreklilik olduğunu savunmuş ve mimarlıkta var olan görsel mirasın aktarımını biçimsel bir modelle ispatlamaya çalışmıştır (Anay, 2012).

Bu makalelerinden yaklaşık otuz yıl sonra Fred Koetter’le birlikte 1978 yılında kaleme aldığı *Collage City (Kolaj Kent)* kitabında, daha önceki metinlerindeki matematiksel biçimcilikten uzaklaştığı görülse de, bu kitapta da Rowe’un biçimselciliğinin başka yönlerini görmek mümkündür. Rowe bu kitapta, Rossi’ye benzer bir biçimde modern mimarlığa ve kentin bütünselliğini dikkate almayan işlevselciliğe karşı bir eleştiri getirir. Modernist şehir planlamacılığının, özellikle geleneksel kentte başarısız olduğunu düşündüğü yaklaşımları yerine, “kolaj” mantığını önerir. Rowe “kolaj” kavramını açıklamak için, tarihsel tipolojiler üzerinden kentleri hali hazırda var olan elemanlarına/ parçalarına ayırarak inceler. Bu parçalar

rastlantısal ve düzensiz bir biçimde tekrar bir araya gelerek kentte yeni bir süreklilik oluştururlar. Böylelikle var olan yapılar ve yenileri arasında hala bir devamlılık olduğundan bahsedilebilir. Bu yöntemle Rowe’un vurgulamaya çalıştığı; kentlerin tarihsel sürekliliği, hafızası ve kentlerin tarihsel katmanlar aracılığıyla bir araya gelen parçalardan oluşmuş bir kolaj olduğudur. Kolaj Kent metninde, daha önceki analitik biçimciliğinin yerine Rowe, alternatif bir kolaj biçimciliğini koymuştur. Bu yaklaşıma göre kentler, tek tek nesnelerin eklektik bir biçimde yığılmasıyla oluşmuş bir müzedir. Kentin bütünü, belirsiz bir ilişkiler yumağı aracılığıyla örgütlenir ve bu tür bir yapılandırma tasarımının belirsizlik, esneklik, tahmin edilemezlik, karmaşıklık yönüne vurgu yapar (Özten ve Anay, 2017). Kolaj kavramıyla Rowe; onu sabit bir değerler kümesi olarak görmek yerine, mimari ve kentsel formun daha büyük kültürel, politik ve sosyal çeşitlilik sorunlarına ve farklılık/ belirsizlik yaratma potansiyellerine vurgu yapmıştır. Tam ve kusursuz bir biçimsel yapı üretmek yerine, kent tasarımcısı artık bir *bricoleur* (elindeki mevcut elemanlarla yeni şeyler üreten kimse) gibi davranmalıdır. Kolaj yapan biri gibi, önceden var olan bağlamları içerisindeki, küçük ve birbiriyle çelişkili parçaları ironik bir biçimde tekrar bir araya getirmelidir.

Şekil 4. Diyagram – Colin Rowe

Colquhoun kenti bir biçim olarak ele alan yaklaşımları sıralarken, üçüncü olarak Kevin Lynch'ten söz eder. Ancak onun yaklaşımını, Aldo Rossi ve Colin Rowe'dan ayırır. Biçimçilik bağlamında ilk düşünce okulunun temsilcileri Aldo Rossi ve Colin Rowe, ikinci düşünce okulunun temsilcisi ise Kevin Lynch'tir: "Lynch, Gestalt psikolojisinin buluşlarını kent biçiminin sorunlarına uygulamaya çalışır. Kitap, betimlemeye dayalı çok canlı ve öznel bakış açısından kaynaklanıyor gibi görünse de bunun ötesine geçmekte ve kent tasarımı için bir dizi nesnel kural koymaya çalışmaktadır" (Colquhoun 2005a, 94).

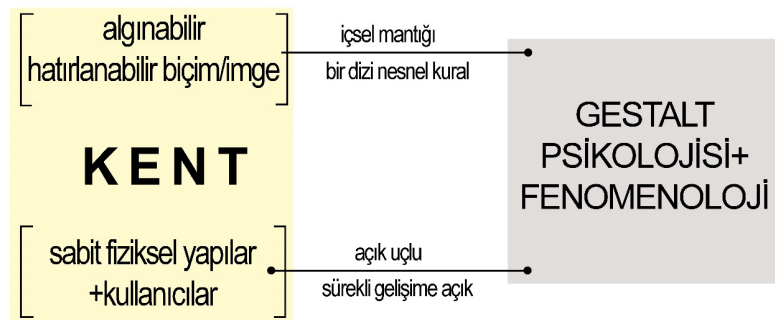
Kariyerine 1950'li yıllarda akademisyen ve şehir planlamacısı olarak başlayan Kevin Lynch, modernizm sonrası mimarlık ve kent kuramlarının yeniden ele alınmaya başlandığı bu dönemde; kentin fiziksel yapısı, deneyimlenme/algılanma biçimleri ve kullanıcıların kentsel mekanla etkileşimi üzerine pek çok metin yayınlamıştır. Adrian Forty, aynı yıllarda mimarlık ve şehir planlamacılığında 'düzen'e olan ilginin, algı psikolojisine ve insan algısının incelenmesine kaydığını söyler. Kevin Lynch'in de şehirlerin düzenine ilişkin analizlerinin temeli; bu bağlamda sadece şehirlerin kendisine değil, insanların onları algılama biçimlerinin incelenmesine dayanır (Forty 2000, 241).

Lynch, 1960 yılında yayınlanan *Image of the City* (Kentin İmgesi) başlıklı metninde, bütüncül bir kent imgesinin okunaklı ve somut niteliklerinin önemini vurgulamış, o dönemde yaygın olarak insanların algılama biçimleri üzerine yapılan nörolojik, psikolojik ve antropolojik çalışmaları da dikkate almıştır. Mekanı bu biçimde ele alışı ve Gestalt psikolojisi bağlamında insan üzerindeki etkisini incelemesi bakımından yer kuramına da oldukça önemli katkılarda bulunmuştur (Koçyiğit 2007, 48). Fenomenolojik bir yaklaşımla kentlerin görünümünün önemine dikkat çeker; algılanması, hatırlanması ve zevk alınması gereken görünüm yaratmak, Lynch'e göre yeni

ve özel bir tasarım sorunudur:

"Hiçbir şey kendiliğinden deneyimlenemez. Çevresiyle her zaman bağları olmalıdır, kendisini meydana getiren olaylar dizisiyle, geçmiş deneyimlerin hatırasıyla algılanabilir... Bir kentin hareketli öğeleri ve özellikle de kentte yaşayan insanlar ve faaliyetleri, sabit fiziksel kısımlar kadar önemlidir. Bizler de bu manzaranın yalnızca birer seyircisi olarak kalmaz, diğer katılımcılarla birlikte sahnede, gösterinin birer parçası haline geliriz. Bizlerin kent algısı genellikle bütüncül değildir. Daha çok, başka endişeleri de içinde barındıran parçalı bir algıdır... Kent, çok çeşitli sınıf ve karakterlere sahip milyonlarca insan tarafından algılanabilen ve hatta zevk alınan bir nesne olmanın ötesinde, yapısını kendilerince sebeplere göre sürekli geliştiren pek çok yaratıcının da ürünüdür."

Lynch, kentleri her ne kadar yapısal elemanlarına ayırıp detaylı bir biçimde incelese de, kentin imgesini tek bir biçim olarak ele alır. Lynch'e göre büyük ölçekli bir nesne olarak kent; öğeler, biçimler, yollar, dokular, düğüm noktaları, sınırlar gibi birimler arasındaki ilişkilerle belirlenen bütüncül bir durumdur. Bu bütünsel biçimin niteliklerini; tekillik, geometrik anlamda görünür formun belirginliği ve sadeliği gibi bir dizi ölçütlerle tarif etmiştir. Bu ölçütler bütünün anlamını tek tek ve kolektif olarak gözlemciler için belirler ve bu sayede kent kamusal bellekteki yerini alır. Yoğun ve canlı imge, bu birimlerin bütüncül orkestrasyonunun sonucudur (Lynch 1960, 120).

Oluş/Süreç

Alan Colquhoun, Christopher Alexander'ı kenti bir süreç olarak ele alan yaklaşımlar kategorisine sokar. Kojin Karatani'yle bu noktada ayrılmaktadırlar. Karatani, Alexander'ı biçimsel yaklaşıma paralel olan Platoncu "yapma" başlığında irdelemiştir. Ancak Colquhoun (2005a, 94), Alexander'ı süreç/oluş kategorisinde sınıflandırmış olsa dahi, Alexander'ın biçimselci modele yakınlığını vurgulamaktan geri durmaz: *"Alexander'in modeli, varsayılan bir Rönesans öncesi ya da 'doğal' kente gizlice gönderme yapar ve modern Batı toplumunda bu imgenin elde edilmesi için bir soyut yöntemi zekice içerir."*

Christopher Alexander, Amerika'da yaklaşık kırk yıl boyunca ders veren bir akademisyen ve pek çok uygulanmış yapısı bulunun bir mimardır. Çok yönlü bir figür olan Alexander, yüksek lisansını matematik alanında tamamlamış, araştırma alanlarına bilişsel çalışmaları ve bilgisayar bilimini de dahil etmiştir. Kenti çok merkezli ve pek çok alt bağlantının bir araya geldiği karmaşık/dinamik bir yapı olarak ele alan Alexander; modernist hareketin önerdiği şehir planlamacılık yöntemlerinin, bu çok katmanlı kentsel mekanı kapsayacak yeterlilikte ve incelikte olmadığını savunmuştur. Alexander'a göre kültüre özgü biçimler nesilden nesile aşamalar halinde ve enformel bir biçimde aktarılır; kentsel mekan da bu evrim ve adaptasyon döngüsü sonucu oluşur. Bu süreci anlamak ve tasarım problemlerine çözüm üretebilmek adına Alexander, sistematik bir kuramsal yaklaşım önermiştir.

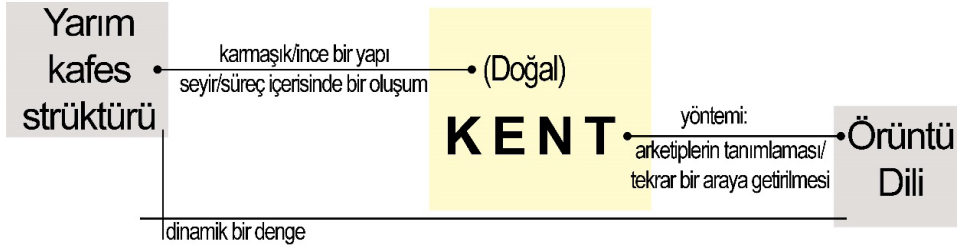
Alexander, 1965 yılında kaleme aldığı *Şehir Bir Ağaç Değildir* (*The City is not a Tree*) başlıklı metninde, kentleri, doğal ve yapay kentler olarak ikiye ayırır. Doğal kentler uzun yıllara yayılan bir süreçte ortaya çıkmıştır ve onları yapay kentlerden ayıran bir düzenleme ilkesine sahiptir. Alexander, doğal kentleri yarım kafes strüktürünün, yapay kentleri ise ağaç strüktürünün soyutlanmasıyla tarif eder. Yapay kentler, ağaç soyutlamasına

benzer biçimde birbirleriyle kesişmeyen alt birimlerin bir araya gelmesiyle oluşmuşlardır ve birbiriyle iletişim kurmayan bu alt birimler katı bir sınırlılık ilişkisi kurar. Bu kentlerin planlarının işleyiş tarzları, kapalı sosyal gruplar hiyerarşisi ve yalıtılmış sistemler oluşturur. Doğal kentlerin sahip olduğu yarım kafes strüktüründe ise alt birimler arasında bağlantılar bulunmaktadır; bu sayede ağaç strüktürüne göre çok daha karmaşık ve ince bir yapıya sahiptir (Alexander, 1965). Karatani, Alexander'ın bu ayrımı; seyir içinde ortaya çıkan doğal kentleri, tasarımcı ve planlamacılar tarafından bilinçli bir biçimde yaratılmış yapay kentlerden ayırt etmek için kullandığını söyler. Bu sınıflandırma yöntemi sebebiyle Alexander'ı biçimsel metoda yakın bulmaktadır: *"Alexander'ın yapay kentlerle doğal kentler arasındaki farklılığı matematiksel olarak incelemesinin bu denli anlamlı olmasının sebebi tam da biçimsel olmasındadır"* (Karatani 2005, 76).

Doğal ve yaşayan kentler, Alexander'a göre, merkezi bir birim veya plan aracılığıyla planlanmaz, bunun yerine deneme ve yanılma yöntemiyle, aşağıdan yukarı işleyen süreçlerle evrilerek, uzun süreli bir seyir halinde oluşur. Çünkü kentler, pek çok değişkenin bir arada bulunduğu ve dinamik bir denge içinde, kendi kendilerini değişimlere adapte etme kapasitesine sahip olan organize bir karmaşıklığıdır. Alexander, kent içindeki bu değişkenlerin yapısını; değişim süreçlerini biçimsel öğelerine ayırarak incelemiş ve bu sürece benzeyen bir mekanizmayı/sistemi, kentlerin tasarımında kullanılabilecek yeni bir yöntem olarak inşa etmiştir. Bu yöntem, 1970'li yıllarda, tek bir çalışmanın iki parçası olarak yayınladığı *The Timeless Way of Building* (*İnşa Etmenin Zaman Üstü Yolu*) ve *A Pattern Language* (*Örüntü Dili*) kitaplarında detaylı bir biçimde açıkladığı "örüntü dili" kuramıdır. Örüntü dili, en sadeleştirilmiş haliyle ifade etmek gerekirse, cümleleri oluşturan gramer kuralları gibi çevreyi de oluşturan bir dizi kuralın olabileceği fikrine dayanır; bu

yöntem aracılığı ile arketipik elemanlar tanımlanmış, bu elemanlar tekrar bir araya getirilerek anlamlı mekanlar yaratılması hedeflenmiştir. Örüntü dili kuramı üzerine çalışmasının temel nedeni, yaşayan yapılar üretmek için bazı ‘genel doğru’lar geliştirmek gerektiğine olan inancıdır. Alexander bu genel doğrular veya ideal noktaların belirlenmesinde, geçmişin vernaküler mimarlığından ilham almıştır. Mevcut haliyle güzel olduğu kabul edilen kasabaların, mahallelerin, evlerin, bahçelerin, odaların özünde yatan tasarımın kurallarını keşfetmeye çalışmış; bu keşiflerini de yeni tasarımlarda kullanılabilecek bir yöntemle dönüştürmeyi amaçlamıştır.

önderlerinin tasarladığı muazzam miktarda hesaplanmış yatırımlardan ya da merkezileştirilmiş planlardan değil, yönsüz (disoriented) ve naturwüchsig ağların farklılaşmasını hızlandırmaktan geçtiğinde ısrar eder” (Karatani 2005, 115). Yazar ve aktivist Jane Jacobs, mimarlık veya şehir planlamacılığı alanında formal bir eğitim almamış olsa da, yazdığı metinler ve yaşadığı kentte gerçekleştirilmeye çalışılan büyük ölçekli yenileme projelerine karşı yürüttüğü protestolarla bu alana 1950’ler sonundan itibaren önemli katkılar sağlamıştır. 1961 yılında yayınlanan *The Death and Life of Great American Cities* (Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı) adlı kitabı; bir

Şekil 6. Diyagram – Christopher Alexander

Kojin Karatani Metafor Olarak Mimari kitabının oluş bölümünde, kenti bir süreç olarak ele alan yaklaşımlarla aynı kategoride ele alabileceğimiz Jane Jacobs’un yaklaşımını detaylı bir biçimde analiz eder. Jane Jacobs’un kente bakışının, biçimselci bakışı ele aldığı yapma başlığında incelediği Christopher Alexander’dan oldukça farklı olduğunu belirtir:

“Jacobs’a göre, şehir planlaması da ekonomik planlama da, genel olarak –aşkın bir merkezin bulunduğu konumdan- değişmez bir biçimde, bileşenleri mantıksal bir ağaç yapısında düzenler. Öte yandan yaşayan kent –ki iş bölümünün uzantısıdır- çoğul merkezlerde ve aynı zamanda “kategorilerin öngörülemez çaprazlanmalarından oluşmuştur. İster burjuvalar ister Marksistler tarafından yerine getirilsin, “önceden tasarlanmış” kentlerin her halükarda başarısız olmalarının sebebi budur. Jacobs, kentlerin oluşumuna müdahale etmenin tek yolunun, kent

süredir kent üzerine yaptığı araştırmaların yanı sıra gazeteci ve eleştirmen olarak *Architectural Forum*’da yazdığı yılların sonucunda oraya çıkan kapsamlı bir eleştiri metnidir.

Jacobs, Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı isimli kitabında kenti, karmaşık ve dinamik bir organizma olarak ele alır. Kentin ekosistemini, doğal ekosistemlere benzetir. Her iki ekosistem de varlığını sürdürebilmek için çeşitliliğe ihtiyaç duyar. Bu çeşitlilik, farklı öğelerin karmaşık biçimlerde birbirleriyle ilişki kurmasıyla, organik olarak ve kendiliğinden oluşur. Kent ekosistemindeki farklı öğeler; bu karmaşık ve karşılıklı bağlantılar sebebiyle sabit ve değişmez değil, aksine kırılmalıdır, kolayca yok olabilir. Jacobs ekosistemin kırılabilirliğini ve bu kırılabilirliğin sürecin doğası olduğunu, Herakleitos’a gönderme yaptığı, “İçlerindeki süreçler iyi gittiği sürece ekosistemler istikrarlı görünür. Ama derinlemesine baktığımızda, istikrarın bir yanılsama olduğunu görürsünüz.

Yunan filozofu Herakleitos'un çok uzun zaman önce dediği gibi, doğadaki her şey akış halindedir" sözleriyle açıklar (Jacobs 2011, 17).

Jacobs'un kenti karmaşık ve yoğun bir ekosistem olarak ele alması, şehri bir sanat eseri olarak şekillendirilebilecek bütünsel bir yapı olarak gören mimar ve kent planlamacılarına bir eleştiri niteliğindedir.

evrimine öncelikli olarak yer verilir. Jacobs, tasarımcı ve plançıların kenti bir iskelet gibi açık ve kolay anlaşılır şekilde bir arada duracak bir yapı olarak ele almamaları gerektiğini savunur. Çünkü kentin yapısı, kullanımlarının karışımından ortaya çıkar; organik bir bütünlük oluşturacak şekilde birbirleriyle ilişkilendirilmiştir.

Şekil 7. Diyagram – Jane Jacobs

Jacobs'a göre sanat ve hayat ne kadar iç içe de olsa, kentsel tasarım anlamında bu ikisini birbirine karıştırmamak gerekir. Sanatın kendine özgü düzen ve biçimleri vardır, sanatçılar bu biçimler ve malzemeler arasında yaptığı seçimlerle bütünüyle kendi kontrolü altında sayılabilecek düzenlemeler yaparlar. Ancak kentleri bu bağlamda ele alıp disipline edilmiş bir sanat eserine dönüştürecek biçimde tasarlamak; hayatın sonsuz giriftlikleriyle çelişir ve ortaya yerel bağlamından kopmuş, canlılığını yitirmiş, yoksullaşmış kentler çıkar. Kenti planlayan ve tasarlayanlar, kentlere görsel ve biçimsel düzenler katıp onu kontrol etmeye çalışmak yerine, kullanıcılar için keşfetme, düzenleme ve merak etme alanları açan taktikler geliştirmelidirler.

Jacobs, planlama ve tasarım fikrini kategorik olarak reddetmez; "organize karmaşıklık" kavramını vurgu yaparak onların geleneksel yorumlanma biçimlerine tepki verir. Onun yaklaşımında, kentleri; küçük ölçekli kentsel unsurlara doğrudan atıfta bulunarak, hayatın anlamlarını kavramamıza yardım edecek stratejilerle organize etmek gereklidir. Halihazırda var olan sosyo-mekansal dinamiklere, canlılık içeren kentsel dokunun oluşumuna ve

Tartışma/Değerlendirme

Kökene Antik Yunan'a dayanan yaradılış/evrim, yapma/oluş ayrımı günümüze dek sürmekte; mimarlık alanındaki kent kuramları bu kavramlar üzerinden okunabilmektedir. Bu tarihsel sürekliliğin izleri; yaradılış/yapma kavramlarını takip eden arketip arayışlarına dayalı, kısaca biçimselci diyebileceğimiz kent modellerinde görülebilir. Evrim/oluş kategorilerini ise; mimari nesneyle-insan/toplum etkileşimini hesaba katarak sürekli dönüşen bir sistemi önceleyen sürece dayalı kuramlar takip eder. Bu ikilik temelde ontolojik bir ayrıma dayanmaktadır. Yaradılışçılar; varlığın ilksel sebeplere dayalı, bir ve bölünemez olduğu ön kabulünden yola çıkarlar. Evrimciler ise tahayyüllere bağlı öncül bir varlık anlayışını reddeder ve oluşun kendisini varlık olarak ele alırlar. Bu tartışmalar kendi içlerinde alt kategorilere ayrılarak farklılaşabilmektedir. Temel bir ontolojik fark sonucu oluşan bu düalizminden yola çıkarak kent kuramlarının ürettiği bilgi yapıları da çeşitlilik göstermektedir.

Rossi'nin biçimcilğinde mimarlığın bilgisi, nesnenin bilgisidir. Nesne olarak kent biçimsel bir yapıdır, kentin bilgisi ise tip kavramı aracılığıyla içsel

mantığını korur. Mimarlığın öznesi ise tekil bir kullanıcı değil kolektif bellektir. Mimarlık yaratımı doğrudan bu bilginin ürünüdür; yüzyıllar boyunca değişmeden duran anıtlar, kolektif belleğin birer parçası olurlar ve mimarlık kendine böyle yapıtlardan dayanak bulur (Rossi 2006, 2-3). Kolektif belleği yorumlayan, tasarım kararlarını bu yorumlar üzerinden veren mimardır. Dolayısıyla tanımlanır ve sabit bir kolektif bellek olduğu fikri, esasında mimar/kuramcıyı bilginin öznesi konumuna taşır.

Rowe da mimarlığı, biçimsel bir özerkliğe dayandırmaktır. Bilginin öznesi mimar, nesnesi ise kendi iç mantığı olan biçimdir ve biçim başka gerekçelendirmelere gerek duymaz. Kentler tek tek nesnelere yığılmasıyla oluşur ve bu yığılmanın iç mantığı kolajdır. Biçimselci modeli savunan Rowe'un kolaj kavramını biçimsel yığılmanın iç mantığı olarak tanımlanması; kuramında kendiliğinden 'oluş'lara da yer açtığını göstermektedir. Çünkü kolaj, bu biçimsel yapının belirsizlik/esneklik/karmaşıklık yönünü vurgulamaktadır.

Lynch'e göre işlenebilir bilginin nesnesi kent imgesidir. İşlenebilir bir kent imgesi için tek tek nesnelere tanımlanması, diğer şeylerden ayrıştırılması, bir varlık olarak kabul görmesi gerekir. Biçimsel arka planlarının belirli, tekil ve sade geometrilere sahip olması önerilir. Tek tek nesnelere/parçaların arasındaki ilişkiler gözetilerek tümevarımcı bir yöntemle bütüne varmak gereklidir. Lynch'in kuramında mimarın yanı sıra kullanıcı da bilginin öznesi haline gelir. Kent imgesi önce nesneyi tanımlar, nesne bir varlık olarak kabul edilmiş olur. Sonra nesne kullanıcı özneye ve diğer nesnelere ilişki kurar. Mekansal algı, nesne ve özne arasındaki bu etkileşim sonucu oluşur.

Jacobs da şehirleri anlamak için tümevarımsal bir metod kullanmak gerektiğini vurgular. Şehrin parçaları birbirini tanımlar ve destekler. Jacobs'a göre kent çok büyük ölçekli bir nesnedir, zaman içerisinde kendiliğinden kamusal temaslar vasıtasıyla organik olarak gelişir.

Çevresi ve kullanım şekilleri değiştikçe bilgi nesnesinin de özü değişir. Yalnızca bir tasarımcı veya tasarım araçları kentin öznesi olarak düşünüldüğünde kent bir sanat eserine dönüştürülmüş olur ve bu durum kenti durağan bir nesne olarak nitelendirmek anlamına gelir. Bunun yerine kentleri anlamak için tikelden genele bakmak gerekir. Kent özne-nesne etkileşimi sonucunda ortaya çıkan kullanım karışımlarından oluşur ve kentler için özsel olan şey yalnızca süreçlerin kendisidir.

Colquhoun'un süreç kavramına vurgu yaparak Rossi ve Rowe'un biçimselciliğinin karşısında konumlandığı Alexander'ı, Karatani Platoncu "yapma" başında ele almıştır. Alexander'ın kent kuramında iki modele de yakın sayılabilecek noktalara değindiği söylenebilir. Oluş/süreç kategorilerine benzer bir biçimde Alexander'ın kuramında da mimari nesnenin bilgisi için bir özneye ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla doğal kentin yapısı kentte yaşayan öznenin tutumundan çıkar; mimari nesnelere, bütünleştikleri aşkın özneye ihtiyaç duyarlar (Karatani 2005, 81). Ancak Alexander mekansal yapıya sosyal ilişkileri/kullanıcıları da dahil etmenin öngörülebilir, hesaplanabilir biçimselci bir kent modeli aracılığıyla olabileceğini savunmaktadır. Tasarım, çözülmesi gereken bir problemdir ve rasyonel metodlar olmadan tasarımcılar bu karmaşık sistemle başa çıkamazlar. Alexander, matematiksel çözümlerle analiz edilmiş kent modeline dayanan bir yapı kurmayı amaçlamıştır. Bu yapı, bilimsel yöntemler aracılığıyla fonksiyonel artefaktlar yaratılmasını sağlamaktadır (Madrazo 1995, 345-346).

Oluş/süreç kategorisinin tariflediği sınırlar içerisinde kalan yaklaşımı en belirgin şekilde Jacobs'un kent kuramında görüyoruz. Mimarlık bilgisinin üretim sürecinde özne ve nesne sürekli etkileşim

Şekil 8. Diyagram - Biçim-Süreç

halinde ve bu kullanım karmaşası/ çeşitliliği kentlerin özlerini oluşturuyor. Kent sürekli değişim-dönüşüm halinde olan bir canlı gibi ele alınıyor ve biçimsel ön kabullere yer verilmiyor. Aldo Rossi ise, kentin biçimsel yapısını ve bu biçimsel yapının tarihsel sürekliliğini en baskın biçimde vurgulayan kuramcı olarak karşımıza çıkıyor. Kentin; kolektif bellek aracılığıyla şekillenmiş, değişmez, kalıcı ve dolayısıyla biçimsel yapının da öncülü olan tipler/arketipler aracılığıyla şekillendiğini savunuyor. Rowe, Alexander ve Lynch de Rossi'ye benzer biçimde kentleri parçalarına ayırıp incelemiş; bir araya gelme biçimleri ile ilgili içsel bir mantık, biçimsel bir ön kabul aramıştır. Rowe bu içsel mantığı "kolaj", yani kentlerin yığılması olarak tarif etmiştir. Dolayısıyla rastgeleliğe, karmaşaya, kendiliğindenliğe vurgu yapmıştır. Alexander ise rasyonel ve şematik bir tasarım sistemi önermiştir. Ancak bu sistemin nesnesi olarak ele alınan parametrelerde, kullanıcı-kent etkileşimini sonucu oluşan farklı örüntüleri de sistemine dahil etme çabasıdadır. Lynch tümevarımsal bir yöntem benimseyerek biçimsel nitelikleri belirli nesnelere olumlu bir kent imgesinin oluşturulabileceğini savunmuştur. Bununla birlikte o da gözlemci ve kent parçaları arasındaki ilişkiye vurgu yapmış, mimarlık bilgisi üretimine insan-mekan algısının etkileşimini de dahil etmiştir. Üç kuramcı da arketipik elemanlar belirleyerek biçim-kent ilişkilerini belirli bir mantığa oturtmaya çalışmıştır. Ancak Rowe'da kendiliğindenliğe, Alexander da kullanıcıların tercihlerinin de dahil edildiği örüntülere, Lynch de ise mekan algısına yönelik vurgular bulunmaktadır. Bu nokta da biçim/süreç kategorisinin sınırlarının muğlaklaştığını söyleyebiliriz. Alexander, Rowe ve Lynch'i iki yaklaşıma da paralellikler taşıyan daha ara bir kategoride değerlendirmek mümkündür. Kenti ön kabullere dayalı bütünsel bir yapı olarak görseller dahi, bu nesnenin kullanıcı öznenin her zaman bağımsız olmadığına, onla iç içe geçerek mimarlık bilgisini değiştirebileceği fikrine de yakın

durmuşlardır.

Kojin Karatani ve Alan Colquhoun'un yapma/biçim, oluş/süreç kategorilerine ayırdığı beş kent kuramının tamamı, 1960'lar itibariyle modern harekete eleştiri niteliğinde oluşan metinler olmalarıyla bir ortaklık içerisindedir. Bununla birlikte, birbirinden farklı yöntemler öneren beş yazarın aldığı eğitimlerin ve uzmanlık alanlarının farklılaştığını görüyoruz. Aldo Rossi mimarlık ve kent kuramları üzerine araştırmalar yapan ve yazılar yazan bir uygulamacı mimar iken, Christopher Alexander da benzer alanlarda yazılar yazan bir akademisyen ve uygulamacı bir mimar olmasının yanı sıra matematik ve sibernetik teorilerle ilgili araştırmalar yapan bir kuramcı. Bir akademisyen olarak Colin Rowe mimarlık tarihçisi ve kuramcısı, Kevin Lynch kent üzerine araştırmalar yapan bir akademisyen ve şehir planlamacısı, Jane Jacobs ise benzer biçimde kent üzerine araştırmalar yapan ve yazılar yazan bir gazeteci-aktivist olarak karşımıza çıkıyor. Yapma-oluş/biçim-süreç kategorileri içerisinde sınıflandırılan bu beş kuramcının metinlerini incelediğimizde; bağlı oldukları çeşitli disiplinlerin de etkisiyle, farklı seviyelerdeki vurgularla bu kategorilere atıfta bulduklarını görüyoruz. Bu farklılıklar ve gri alanlar; kent kuramlarındaki yaradılışçı/yapma/biçim ve evrimselci/oluş/süreç kategorilerini, ortaya çıkan kesişim bölgeleri aracılığıyla birbirine yakınlştırıyor ve aralarındaki keskin sınırı ve ayrışmayı muğlaklaştırıyor.

Bilgilendirme

MSGSÜ - Bina bilgisi doktora programı kapsamında hazırlanan 'Yaradılışçılık/ Evrimselcilik Ayrımından Biçim/ Süreç Ayrımına Mimarlıktaki Kent Kuramlarının Epistemik Dayanakları' isimli tezden türetilmiştir.

Kaynaklar

- Alexander, C. (1965). The City is not a Tree. *Architectural Forum*, 122(1), 58-61.
- Arslan, A. (2019). İlkçağ Felsefe Tarihi II: Sofistlerden Platon'a (8. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Arslan A. (2020). İlkçağ Felsefe Tarihi I: Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi (11. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aster, von E. (2005). İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi. (Çev: V. Okur). İstanbul: İm Yayın Tasarım. (Orijinal yayın tarihi, 1999).
- Anay, A. (2012). *Mimari Biçimcilik*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mimarlık Bölümü Yayınları.
- Atay, P. (1998). Çağdaş Mimarlıkta Anlam Sorununun Fenomenolojik Yorumu. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bingöl, Ö. (2007). *Mimarlıkta Tip Kavramı ve Tipoloji*. (Doktora tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ceylan, E. (2010). *Modern bir Mimari Temsil ve Performans Aracı ya da Mimarlıkta Diyafram*. (Doktora tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Colquhoun, A. (2005a). *Süperblok*. Mimari Eleştiri Yazıları içinde (88-95 ss.), (2.baskı), (Çev: A. Cengizkan). Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları (Orijinal yayınlanma tarihi, 1981).
- Colquhoun, A. (2005b). *Giriş: Modern Mimarlık ve Tarihsel Oluş*. Mimari Eleştiri Yazıları içinde (11-18 ss.), (2.baskı), (Çev: A. Cengizkan). Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları (Orijinal yayınlanma tarihi, 1981).
- Cornford, F.M. (1950). *The Unwritten Philosophy and Other Essays*. Londra: Cambridge University Press.
- Cornford, F.M. (2019). *Sokrates Öncesi ve Sonrası* (2.baskı), (Çev: S. Onan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1932).
- Deleuze, G. (2015). *Anlamın Mantığı*. (H. Yücefer, Çev.). İstanbul: Norgunk Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, 1969).
- Dostoğlu, S. (1984). Modern Mimarlığın Ötesi. *Mimarlık*, 204, 17-21.
- Forty, A. (2000). *Words and Buildings*. Londra: Thames and Hudson.
- Guthrie W.K.C. (1985). *A History of Greek Philosophy Volume I: The earlier Presocratics and the Pythagoreans*. Londra: Cambridge University Press.
- Güçlü A., Uzun E., ve Uzun S. (2008). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Jacobs, J. (2011). *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümlü ve Yaşamı*. (B. Doğan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1961).
- Karaca, (2011). *Oluş Sahnesi: Beckett*. (Yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Karatani, K. (2005). *Metafor olarak Mimari* (Çev: B. Yıldırım). İstanbul: Metis Yayınları (Orijinal yayınlanma tarihi, 1983).
- Kerse, M.I. (2011). *Demokrasi Kavramının Yeniden Sorgulanması*. Antik Yunan'da Felsefe ve Çağımıza Etkileri içinde, (Ed. Yavuz Kılıç). İstanbul: Doğu Batı Yayınları-69.
- Koçyiğit, G. (2007). *Mimarlıkta Yersizleşme ve Yerin Yeniden- Üretimi*. (Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Lynch, K. (1960). *The Image of the City*. Cambridge: MIT Press.
- Madrazo, L. (1995). *The Concept of Type in Architecture*. (Doktora tezi). ETH Zürih.
- Mertol, M. (2019). *Form Kararları Üzerinden Mimarlık Ürününde Anlamın İncelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Oğuz, Ş. (1999). Batı Mimarisinde Estetik'in Geçirdiği Temel Yapısal Değişimler, Pythagoras'ın ve Platon'un Rönesans Mimarlık Düşüncesine Etkileri; Mimaride İdealist Estetik. *Yapı Dergisi*, 212, 66-72.
- Özten, Ü. ve Anay, H. (2017). Bağlamsalılığın İki Yüzü: Tepeleri ve Vadileri Pahlanmış Bir Dünyada Bağlamsalılık Hususuna Yeni Bir Bakış. *Megaron*, 12(1), 57-66.
- Platon. (2000). *Şölen* (Çev: S. Eyüboğlu ve A. Erhat). İstanbul: İş Kültür Yayınları.
- Popper, K. (2008). *Açık Toplum ve Düşmanları – Cilt I – Platon* (3.baskı), (Çev: M. Tunçay). İstanbul: Liberte Yayınları (Orijinal yayınlanma tarihi, 1945).
- Rossi, A. (2006). *Şehrin Mimarisi* (Çev: N. Gürbilek). İstanbul: Kanat Kitap (Orijinal yayınlanma tarihi, 1966).
- Rossi, A. (2022). *Bilimsel Özyaşamöyküsü*. (Berk Cankurt, Çev.). İstanbul: Arketon. (Orijinal yayınlanma tarihi, 1981).
- Rowe, C. (1947). The Mathematics of the Ideal Villa. *Architectural Review*, 101-104.
- Rowe, C. ve F. Koetter (1978). *Collage City*. Cambridge: MIT Press.
- Russell, B. (1973). *Batı Felsefesi Tarihi – Modern çağ - Yeni çağ* (2.baskı), (Çev: M. Sencer). Ankara: Bilgi Yayınevi (Orijinal yayınlanma tarihi, 1945).
- Seven, P. (2015). *Mekan Bilgisinin Asimetrik Diyalogla Üretimi*. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Turan, N.K. (2002). *Tasarım Sürecinde Bilişsel Yeti Olarak İmgelem ve Kavram*, (Doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Vesely, D. (1985). Architecture and the Conflict of Representation. *AA Files*, 8, 21-28.
- Vidler, A. (1996). *The Third Typology*, Theorizing a New Agenda for Architecture: An Anthology of Architectural Theory 1965-1995 içinde, (Ed. K. Nesbitt). New York: Princeton Architectural Press.
- Williams, J. (2000). Deleuze's Ontology and Creativity: Becoming in Architecture. *Pli* 9, 200-19.
- Whitehead, A.N. (1929). *Process and Reality*. New York: The Free Press.
- Yücel, A. (1999) *Mimarlıkta Dil ve Anlam*. İstanbul: TMMOB İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları.

Abstract

Simmel identifies a conflict between life and forms, in which cultural constructions, in pursuit of permanence and stability, attempt to impose order on the ever-changing nature of life, ultimately leading to the ceaseless deformation and erosion of cultural forms. From this perspective, a transformative ability is attributed to avant-garde art, that does not only abolish established aesthetic rules but also denounces art as an institution. The oppositional stance of avant-garde artists paved the way for the disruption of architectural norms, that function as the creator and guardian of cultural forms. The investigation into the potential of Surrealism to act as a catalyst for deformation stems from this standpoint. Rejecting rationalism that they associated with the prevailing world order and the suppression of individual desires, Surrealists favoured emotions harboured within the unconscious of the individual, hence they criticized Modern Architecture for its totalitarianism and technological orientation. While denouncing abstract spaces of Modernism, Surrealists demonstrate a profound fascination with Art Nouveau buildings and naïve constructions, and propose designs for domestic interiors, which they regard as havens to protect the individual's inner life from rationalism. In addition, they find fascination in the everyday life in the passages and streets, where surreal events and internal psychological experiences unfold. Within this framework, the objective of this study is to discuss whether the architectural perspectives of the Surrealists can serve as guiding forces for the deformation of the established norms in architecture or assume a critical role within the discipline. To achieve this objective, the paper delves into three key concepts: the intellectual contributions of Surrealists on discovered architectures, house and the domestic interiors, and the everyday inner experience in urban space. These concepts provide a rich and comprehensive field for exploring the architectural imagination within Surrealism and uncovering the potential of architectural deformation it promises.

Keywords: Surrealism and Architecture, Deformation in Architectural Form, Discovered Architecture, Surreal Domestic Interior, Everyday Life.

Exploring the Architectural Perspectives of Surrealists as a Potential of Deformation in the Architectural Discipline

Mimarlık Disiplininde Bir Deformasyon Potansiyeli olarak Sürrealistlerin Mimari Görüşlerinin İncelenmesi

^{ID} Hale Gönül

Mimar Sinan Fine Arts University, Department of Architecture, Istanbul, Türkiye.

^{ID} Bülent Tanju

Kadir Has University, Architectural and Urban Studies MSc Programme (Part Time), Istanbul, Türkiye

Basvuru tarihi/Received: 18.06.2023, Revize tarihi/ Revised: 28.04.2024, Kabul tarihi/Final Acceptance: 25.11.2024

Genişletilmiş Özet

Simmel, hayat ve formlar arasında sürekli seyreden bir çatışma hali tanımlar; kültürel yapılar, hayatın değişken ve akışkan doğası üzerine düzen ve istikrar aşılama çabasıyla, hayat kültürel formları sürekli deformasyona ve erozyona uğratar. Mimarlık ise, Bataille tarafından tanımlandığı şekliyle kültürel formların inşası ve koruyucusu olarak işlev görür. Bataille ayrıca normatif sanatsal değerlerin 19. yüzyıl ortalarında modern sanat tarafından reddedilmesiyle birlikte formun hakimiyetinin de zayıfladığını savunur. Bu perspektiften bakıldığında avangart sanatın, yalnızca kalıplaşmış estetik değerleri reddetmekle kalmayıp aynı zamanda sanatı bir kurum olarak da yadsıyan dönüştürücü bir potansiyeli olduğuna inanılır. Avangart sanatçıların muhalif duruşu, kültürel formların yaratıcısı ve koruyucusu olarak işlev gören mimari normların da deformasyonuna yol açar. 20. yüzyılın başlarındaki avangart hareketlerden biri olan ve yerleşik sanatsal değerleri sarsmayı hedefleyen Sürrealizm, mekânsal deformasyon için uygun bir alan olduğu düşüncesi, tanımlanan bu bakış açısına dayanır ve mimari deformasyonu tartışmak için elverişli bir zemin sunar.

Sürrealistler, egemen dünya düzeniyle ilişkilendirdikleri rasyonel aklı reddedip, Modernizmin soyut mekânlarının bireysel arzuları baskılamasını eleştirirken, bireyin bilinçaltında saklanmakta olan arzu ve hayallere önem verir. Böylece, totaliter ve teknoloji takıntılı olarak değerlendirildikleri modernist soyut mekânları yadsıyan Sürrealistler, bireyin psikolojik dünyasını güçlendiren, irrasyonel ve rüya-benzeri bir mekânsal yapılanma önerir.

Bu perspektiften hareketle, Sürrealistlerin inşa edilmiş mimari üretimleri çok kısıtlı olsa da mimarlık üzerine entelektüel üretimleri sürreal mekân anlayışını irdelemek açısından geniş bir potansiyel sunar. Modern mimarlığı yadsıyan Sürrealistler Art Nouveau üslubundaki yapıları ve naïf mimarlıkları büyük bir hayranlıkla karşılamış ve bireyin iç yaşamını rasyonalizmden koruyan sığınaklar olarak gördükleri konutların için mekânları için tasarımlar önermiştir. Bunun yanı sıra, sürreal olayların ve içsel ruhsal deneyimlerin ortaya çıktığı pasajlar ve sokaklardaki gündelik yaşama büyük ilgi duyarlar.

Bu bağlamda, Sürrealistlerin mimari perspektiflerinin mimarlık alanındaki kalıplaşmış normların deformasyonu için bir potansiyel oluşturup oluşturmadığının ve disiplin içinde eleştirel bir rol üstlenip üstlenemeyeceğinin tartışılması amaçlanmaktadır. Bu tartışma, Sürrealizm dahilindeki mekânsal tasarımları keşfetmek ve mimari deformasyon alanında vaat ettiği potansiyeli ortaya çıkarmak için zengin ve kapsamlı bir alan sunan üç kavram -Sürrealistlerin "keşfedilmiş mimarlıklar" olarak Art Nouveau ve naïf mimarlığa olan hayranlıklarının dışavurumları, bireyin iç dünyasının bir sığınağı olarak gördükleri ev ve iç mekân tasarımları, ve kentsel alandaki gündelik içsel deneyimler üzerine üretimleri- çerçevesinde gerçekleştirilecektir.

Sürrealistler, Art Nouveau yapıları, endüstriyel malzeme ve teknikler kullanılarak inşa edilmelerine rağmen arzuları ifade edilebilir ve bilinçaltına ulaşabilme yeteneğini korudukları için büyüleyici bulur. Salvador Dalí için Art Nouveau yapılar; "yenilesi" güzelliğiyle ipe, işlevselliğiyle ve rasyonalizme meydan okuyan, nevroitik bir durum içindedir. Öte yandan, Facteur Cheval in Palais Idéal'i, sanatsal otomatizm ve tesadüfi etkileşimleri bünyesinde barındırmakla kalmayıp, işlevselliğinden yoksun olması ve mimarlık eğitimi almamış bir kişi tarafından inşa edilmesiyse mimari normları alt üst etmiştir. Böylece "keşfedilmiş mimarlıklar", Sürrealistlere, rüya-benzeri mekânları keşfetme ve Modern Mimarlık normlarını sorgulama fırsatı sunar.

Sürrealist sanatçı ve düşünürlerin odaklandığı bir diğer konu, ev ve iç mekân kavramı etrafında şekillenir. Bireyi irrasyonel etkisinden koruyarak onun iç dünyasının sığınağı haline gelen ev, ruhani ve içsel bir mekân olarak ortaya çıkar, bu haliyle bilinçaltıyla benzerlik gösterir. Özellikle Tristan Tzara, Roberto Matta ve Frederick Kiesler tarafından sunulan öneriler, evi ana rahmi gibi bir sığınak olarak görme fikrine vurgu yaparak konutun bireyin iç dünyasını koruyan ve çoğaltan bir rol üstlendiğini varsayar. Böylelikle vurgu iç mekânda, rasyonellik tarafından yönetilen dış dünyanın müdahalesinden korunan rüyaların yer aldığı alanda yoğunlaşır. İç mekân tasarımlarında, dik açının hegemonyasını reddederken, arkaik yerleşimlerle ilişkilendirdikleri irrasyonel ve eğrisel formları benimserler. Ayrıca, bilinçaltının ihtiyaçlarına duyarlı, dönüştürülebilir bir alan olarak ev, görme duyusunun egemenliğinin reddedildiği, dokunsal duyuların öne çıktığı bir alan olarak tanımlanır.

Sürrealistlerin, öncülleri Dadaistlere kıyasla daha normatif bir sanat anlayışına sahip olmaları göz önüne alındığında, arzularındaki mimarlıkların sistematize edilebilecek bir yapıya sahip olması şaşırtıcı değildir. Mevcut aşkın değerleri reddetseler de sonunda öncüller yerine koyup, aşkın kılacakları yeni değerler önerirler. Bu nedenle, Sürrealistlerin temel endişesi mimarlık kurumunun kendisinden ziyade, Modern Mimarlığın rasyonalitesini sorgulamaktır.

Öte yandan, Sürrealistlerin kentteki gündelik yaşama dair fikirleri, mekânsal dönüşüm için verimli bir alan sunar. Kentte özellikle sürreal olayların ve içsel deneyimin yuku bulunduğu pasaj ve sokaklara önem atfederler. Sürrealistler için kentsel deneyim, rasyonalizmi ortadan kaldıran, sıradan mekânlarda sürreal ve tekinsiz durumları açığa çıkarır. Sokaklarda, bilinçaltının, hayal gücünün, arzusunun, tutkunun ve deneyimin açtığı alan, baskıcı formlara meydan okuyup onları dönüştüren etkili araçlara dönüşür. Sürrealistlerin, tüketim kültürünün arzularla keşiştiği alan olan pasajlara ilgisi, materyalist burjuva kültüründe için olarak yer alan dönüştürücü potansiyele dayanır. Tasarılan mekânlardaki öngörülemez kullanıcı müdahaleleri ile ortaya çıkan çatışma, mekânsal deformasyon için, yerleşik formlara meydan okuyan özgün bir zemin sunar. Sonuç olarak, sürreal deneyimler ve gündelik mekânsal pratikler hem gelenek hem de hayatı dönüştüren güçlü deformasyon araçları haline gelir.

Böylece, tanımlanan bu üç mekânsal kavrayış alanının incelenmesiyle, Sürrealist tasarım önerilerinin, kolayca kategorize edilebilecek bir bütünlük içinde, tutarlı bir düşünce sistemi olarak ortaya çıktığı görülür. Hayal edilen mekânlar, tanımlanabilir bir çerçeveye sahip mekânsal tasarımlardır. Öte yandan, "keşfedilmiş mimarlık"ların edebi ve sanatsal yollarla yüceltilmesi, rüyaların ve hayal gücünün mevcut kentsel mekânlara nüfuz ederek şehirdeki olağanüstüyü ortaya çıkarması ve pasaj ve sokaklarda gerçekleşen gündelik içsel deneyimlere atfedilen dönüştürücü potansiyel, Sürrealist düşüncenin mimarlık alanında, avangart hareketlerin temel motivasyonuna benzer biçimde, umut veren bir deformasyon alanı sunduğunu gösterir.

Anahtar Kelimeler: Sürrealizm ve Mimarlık, Mimari Formda Deformasyon, Keşfedilmiş Mimarlıklar, Sürreal İç Mekân, Gündelik Hayat

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Cite this article as: Gönül H, Tanju B. Exploring the Architectural Perspectives of Surrealists as a Potential of Deformation in the Architectural Discipline. *Tasarım Kuram* 2024;20(43):297–297.

“The fact remains, moreover, that at the end of twenty years I find myself obliged, as I did in my youth, to take a public stand against every kind of conformism and in so doing attack as well a Surrealist conformism that is all too obvious.”

(Breton, 1942, 288)

1. Introduction

In “Der Konflikt Der Modernen Kultur”, Simmel (1918, 75) argues when life transitions from the biological to the mental level, a conflict arises in the cultural sphere. The dynamics of life produce artefacts that bestow a form upon it since life “can only manifest itself as a phenomenon when given form” (Simmel, 1918, 77). However, these forms, such as laws, institutions, works of art, science, technology, disciplines such as architecture, solidify and attempt to impose an order on the ever-changing and flexible flow of life. Consequently, a conflict ensues between life and each form it produces, as forms strive for permanence and eternal existence, opposing the dynamic and variable nature of life itself. Thus, while all constructions strive to make the environment permanent by stabilizing their form, the stabilized system always tends to deform and “the forces of life erode every cultural form which they have produced” (Simmel, 1918, 76). The history of civilization, indeed, is actually formed by the clustering of these moments of deformation where homogeneity is interrupted, and cultural constructions are ultimately transformed. Bataille (1929b) articulates a comparable standpoint when he asserts that life is inherently formless and societal constructs attempt to impose a structure or bestow a form upon it. He posits that for scholars to find contentment, the universe must acquire a definite shape, thus the ultimate goal of philosophy is simply to provide a formal agent for existence, which he terms as “a mathematical frock-coat” (Bataille, 1929b, 31). Building on this conceptualization, he introduces the notion of the “formless (*informe*)” in

contrast to the “architectural order” that imposes a framework on the cosmos.

In this interpretation, architecture, emerging as a potent means of organizing and framing life, not only mirrors societal constructs but also functions as the sustainer of all cultural institutions. In his concise text “Architecture,” Bataille (1929a) elucidates how architecture serves as a apparatus for achieving absolute social consensus by eliminating differences in the environment to regulate life. Indeed, the disorderly and formless facets of the world are eradicated through architectural practice, leading to the stabilization and organization of the environment.

From this particular viewpoint, in line with the perspectives of Simmel and Bataille, the notion of “form” in this study encompasses not only the physical entity of the architectural work, but also the idealistic and conceptual framework of the discipline, as well as the culture and society within which it is produced. Therefore, the concept of deformation in this context aims not only the physical construction, but also the very means, norms, rules and interpretations of the discipline.

The connection between deformation in architectural form and avant-garde artistic practices is notably emphasized in the writings of Bataille. While he defines architecture as a practice constructing and preserving form, Bataille (1929a, 35) states that architectural composition extends beyond the realm of buildings to encompass various fields such as physiognomy, music and painting, functioning, at the same time, as a tool to render cultural constructions absolute. Therefore, the rejection of established aesthetic values in art, in other words the deformation of artistic form, primarily serves as a tool to disrupt the order of life. Bataille refers to this state in art as the dissolution of the architectural skeleton. Thus, the hegemony of form was notably weakened in the mid-19th century through the rejection of academic painting, “hitherto characterised by a

sort of concealed architectural skeleton” by modern art, which transcended the constraints of architectural form (*Bataille, 1929a, 36; Hollier, 1992, 52*).

Given this perspective, a deformative capability is often attributed to modern art by scholars. The oppositional stance taken not only against established aesthetic rules but also against the art institution itself is a stroke to the homogenization of the individual and rendering of them as part of the system. Mumford (*1965, 291*) explains the “anti-art” concept, introduced by avant-garde artists, is “the rejection of order, continuity” and design, meaning “the dissolution of our entire civilization into randomness and entropy”.

Surrealism, as an avant-garde movement of early 20th century, emerged as a promising field for rejecting modern architectural values, which then, unlike the art of 20th century, had solidified itself in fixed forms rather than serving as an agent of deformation¹. The fundamental discourses of Surrealism, and its precursor Dada, on the other hand, were opposed to this stabilization and instead anticipated a continued state of transformation. Roberto Matta (*Echaurren*) believed that “reality can only be represented in a state of perpetual transformation” (*Dolin, 2005, 53*). Both Dadaists and Surrealists were influenced by the Ancient Greek philosopher Heraclitus, who viewed everything as constantly in a state of flux, hence his famous quote “*Panta rhei*”². He regarded change as an inherent state within nature, and stability as only an illusion, while believing harmony arises from opposites and conflict (*Kahn, 2001, 23*). As everything changes and deforms, the only stable thing is the change itself.

Dadaists and Surrealists, through their critical attitudes towards social order and rejection of established values without proposing new ones, disrupted architectural construction and provided a potential realm for spatial deformation. This article will explore the intersections between the intellectual framework of Surrealism and architecture, discussing

whether Surrealist ideas can serve as guiding forces for potential deformation of established norms or assume a critical role in architecture. Crucially, the notion of “established norms” employed here encompasses the entire spectrum of conventional architectural principles recognized by professionals. This understanding emanates from Simmel’s definition of “form” as a cultural construct.

2. Preliminary Notes on Surrealism

Prior to discussing the architectural manifestation of Surrealism, it is crucial to highlight certain inherent dynamics of the artistic movement. To accomplish this, it is imperative to emphasize some attributes of its precursor, Dada, widely acknowledged as the “father” of Surrealism, as suggested by Benjamin³.

The most crucial characteristic of the followers of Dada, which distinguishes them from other avant-garde artists who rejected the conventional aesthetic acknowledgements in art, is their lack of a new proposal to replace what they renounce, hence their admission of chaos. They did not only reject artistic conventions, but also dismissed “art as an institution” (*Bürger, 1984, 22*). While Dadaists did not adhere to any normative artistic principles, it can be argued that Surrealists advocated for a discernible system of aesthetics, particularly in comparison to Dada. Breton (*1934*) defines Surrealism as “the process of seeking after new values in order to confirm or invalidate existing ones,” implying a quest for a different kind of order distinct from reason. This is evident in Breton’s first Surrealist manifesto (*Breton, 1924*), where the desire to renounce the rational mind is palpable. Breton’s definitions of Surrealism entail a rejection of the hegemony of rationality and a motivation to emancipate oneself from the constraints of reason and rational thought (*Breton, 1924, 9-14*). The Surrealists’ genuine concern lies not in the complete rejection of reality, but rather in achieving a state of absolute harmony where dreams and reality

1. The use of the words ‘deformation’ and ‘transformation’ may cause confusion for readers, so it is important to explain the nuances of the two words and their relationship to the discussion. The term “deformation”, a word derived from “form”, implies a challenge to disciplinary norms, and architecture as an institution, akin to the challenges posed by Dada and Surrealism to artistic norms. Deformation encompasses both epistemological and practical aspects, as well as ontological dimensions, and as such, these facets cannot be easily separated. For instance, discovered architectures not only defy the physical conventions of the discipline (as will be seen in 3.1 with the example of Cheval, who was not an architect), but also introduce an ontological deformation through their very existence. Furthermore, by challenging normative thoughts on architecture, they simultaneously present an epistemological deformation. The term “transformation” has been used deliberately in certain instances to denote the meaning of “transition to another form”, in contrast to “deformation”, which does not necessarily revert to a predefined form.
2. cited from: (*Kahn, 2001, 4*); translated as: “everything flows”.
3. Benjamin (*1928, 883*) wrote: “the father of Surrealism was Dada; its mother was an arcade”.

reconcile (Vesely, 1978, 87). It is the rejection of the “rationality” of the system or order rather than the rejection of the system *per se*, that distinguishes Surrealism from other movements, especially Dada.

On the other hand, both Dadaists and Surrealists, aimed to transform life through the defiance of existing artistic values (Breton, 1934; Hopkins, 2004). Although they, like many avant-garde movements, did not succeed in changing the world, it can be argued that, ultimately, they succeeded in transforming art (Hopkins, 2004).

3. The Surrealist Imagination of Space

Although it is possible to study the architectural outlook of virtually every movement in art history, Surrealism, if not Dada, may pose unique challenges due to their limited spatial counterparts, at least in practice. Nevertheless, despite the lack of extensive architectural works, the writings and unrealized designs of Surrealists offer a deeper understanding of the movement’s relationship with space.

Their writings reveal Surrealists denounce Modern Architecture as a practice marked by totalitarianism, an excessive fascination with technology, and a disregard for desires, all of which culminate in the creation of abstract environments. The Modernist architects offered rational, sterile, technological environments while the Surrealists treasured the inner life of the psyche, therefore yearned for a space that expresses the desires and subconscious of the individual. They especially criticize the works of Le Corbusier, whom they find as guilty as those who are responsible for the war. In a letter to Kahnweiler in 1935, painter André Masson compares the architecture of Le Corbusier to a columbarium and confesses he hates the architect as much as he hates the inventor of death ray⁴ (Fijalkowski, 2005, 14). Masson’s words display the Surrealists’ fundamental issue with rationalism stems from their association of reason with the prevailing world order, technology and the destruction wrought by war. Rationalism, according to the Surrealists, is cruel and

violent, imposing an external order on the individual, repressing their inner desires and hopes, and attempting to mould the human being through spatial organization.

Despite their condemnation of Modern Architecture, Surrealists show a fascination toward Art Nouveau buildings and naïve architectural constructions. Although these structures have been venerated, they were not directly produced within the movement; therefore, they are, as Vesely (1978, 92) contends, not “a surrealist architecture in the sense that for example a Max Ernst painting is a surrealist painting,” but rather “discovered architecture,” or “*objets-trouvés*”. Surrealists also propose house and domestic interior designs, which they regard as the shelter of the individual’s inner life from rationalism. Additionally, they are attracted to the passages and streets where surreal occurrences and inner psychic experiences unfold (Foster, 1997, 157-192; Sheringham, 2006, 71-77; Hopkins, 2004, 60-61).

Given these three notions, the intellectual production of Surrealists on the discovered architectures, the house and interior, and the “lived experience” in the everyday life in passages and streets, offer an extensive and comprehensive field to study the architectural imagination within Surrealism.

3. 1. Architecture as objet-trouvé

Although Surrealists denounce Modern Architecture, they display a strong interest toward Art Nouveau and naïve structures, that represent themselves as “discovered architectures” through the ekphrastic writings of the Surrealists.

Salvador Dalí’s writings on architecture, specifically “De la Beauté Terrifiante et Comestible, de l’Architecture Modern’s style” from 1933, can be regarded as a poetic tribute to Art Nouveau. In his essay, Dalí extols the buildings of Antoni Gaudí and those constructed in the Art Nouveau style, although he refers to both as “Modern Style.”⁵ Through the text, the artist refers to Art Nouveau buildings as “*l’objet du désir* (objects

4. Masson is probably unaware of the Beistegui terrace, designed by Le Corbusier between 1929-32. This eccentric design is acknowledged as a Surrealist work due to its unusual details, such as curiously high walls obscuring views of Paris while allowing only glimpses of iconic landmarks like the Eiffel Tower, the camera-obscura room with a periscope, walls controlled via electric buttons, and the placement of interior furniture and a rococo fireplace outdoors, thereby blurring the concept of interior and exterior. For more information on the project, refer to: (Mozzato, 2019).
5. When Breton (1935, 261) cites from Dalí, he uses the term “art-nouveau” in place of “modern-style.

of desire)”, emphasizing their capacity to manifest an individual’s innermost desires in physical form (Dali, 1933, *passim*). He further describes them as “*impureté (impure)*”, as they can combine elements of various architectural styles such as Gothic, Greek, Renaissance, or Oriental, much like the coexistence of disparate elements in a dream (Dali, 1933, 71). By the same token, Dalí (1933, 74) establishes a correlation between Art Nouveau and psychological pathologies, as evidenced by his description of Casa Milà, where he notes that the façade appears “*contorsionnés (contorted)*” as if suffering from a mental illness (Fig 1 and 2). Therefore, he characterizes Art Nouveau as “*délirante (delusional)*”, likening the buildings to a state of neuroses (Dali, 1933, 70). This may be regarded as a challenge to architecture itself as neurosis erodes architectural stability, since architecture ensures integrity, unity and consistency and coherence while mental illnesses are characterized by fragmentation, incompleteness and unsteadiness (La Marche, 2005, 279).

Figure 1. Casa Milà, Barcelona (Antoni Gaudí, 1910). Perspectives from the façade and roof. (Photo by Author 1, 2018).

Figure 2. Casa Milà, Barcelona (Antoni Gaudí, 1910). Details from the court and balcony railing. (Photo by Author 1, 2018).

6. This idea may be interpreted as the main motif in Dalí’s perception of space. In a similar vein, Weir (2022, 114) examines Dalí’s architectural oeuvre in three phases, labelling the initial one as “*edible architecture*”. He asserts that this phase played a significant role in shaping Dalí’s subsequent works, wherein the interplay between the human body and architectural construction becomes apparent.

The state of hysteria and perversion Dalí attributes to Art Nouveau primarily resides in the movement’s simultaneous embracement of both the rational, that is, objective, as well as the irrational, that is, subjective. Art Nouveau architects indeed seek to internalize the technical progress while concurrently endeavouring to address the subjective and the internal (Foster, 1997, 172, 183). Utilizing industrial techniques and materials such as steel, glass and concrete, Art Nouveau artists transform them into subjective forms, compelling them to acquire irrational shapes such as vegetal motives. In the “*cultural conflict between the technical and the subjective*” (Foster, 1997, 186), Art Nouveau serves as a means of reconciling art and industry, as it emancipates art which had been “*besieged by technology*” as Benjamin (1935, 9) asserts. Therefore, stylizing the technologically constituted forms becomes an attempt to detach them from their functional frame of references (Benjamin, n.d.-a, 558). In this regard, Dalí attains a “*disruptive potential*” to Art Nouveau (Foster, 1997, 186).

The ambiguity that exists between the mental and physical, as well as between the organic and inorganic, is another notable characteristic of Art Nouveau (Vidler, 1992, 153). This is evidenced by the fusion of biological and structural aspects where both realms seamlessly penetrate into each other. It is conceivable that the rationale behind Dalí’s recurrent reference of “*eating*” in the text may be rooted in this view since defining an architectural feature as “*edible*” transforms it into a biological entity, which serves as a contrast to the solid, rigid and inhumane nature of stone⁶.

Admiration of Gaudí’s work also emerges in “*Situation Surréaliste de l’Objet*” (1935, 261) where Breton alludes to Sagrada Família, albeit without explicit mention (Fig 3). In the text, another notable figure emerges, Ferdinand Cheval, a postman who had constructed an edifice named Palais Idéal (Fig 4), using stones he collected from 1879 to 1912 in Hauterives,

France. Cheval got recognition from the Surrealists for his work towards the end of his life (Flavell, 2021, 13). One year after he visited the Palace in 1931, Breton wrote a poem titled “Facteur Cheval” while Max Ernst created a collage with the same name. References to Cheval also appear in Breton’s other writings, such as the essay “Le Message Automatique” (1933).

Due to the human and animal depictions and inscriptions in the façade, Breton describes the palace as a magnificent labyrinth with statues and grottos (Bohn, 1996, 43). In “Situation Surréaliste de l’Objet”, he elucidates the inspiration should had “derived from [Cheval’s] dreams” (Breton, 1935, 261). As the structure combines elements of the real and the imaginative, it positions in a realm between “dream and reality”, thus gaining a liminal attribute (Flavell, 2021, 11).

Cheval did not have any formal education as an architect, so his lack of training classifies his edifice as an example of “naïve architecture” or “Art Brut,” a term coined by the artist Jean Dubuffet. Therefore, describing this construction as “architecture” challenges the established norms of the discipline as well as the

Figure 3. Sagrada Família, Barcelona (Antoni Gaudí, 1882-ongoing). The Nativity façade. (Photo by Author 1, 2018).

Figure 4. Palais Idéal, Hauterives (Ferdinand Cheval, 1879 to 1912). East façade. (Photo by Prieur, 2014). (CC0 1.0). (Source: Wikimedia Commons)

Figure 5. The unusually-shaped stone Cheval initially tripped over, incorporated into the structure of Palais Idéal, Hauterives (Ferdinand Cheval, 1879 to 1912). (Photo by Waltercolor, 2022). (CC BY-SA 4.0). (Source: Wikimedia Commons).

The Palais Idéal captivated the attention of the Surrealists due to its uncanny appearance, dream-like quality, and incorporation of chance. Cheval constructed the structure subsequent to encountering a bizarre stone (Fig 5), an event that resonated with Surrealist pursuits regarding the notion of an accidental encounter with an object that “liberates” the artistic imagination (Flavell, 2021, 2). Additionally, the cross-cultural references embedded within the structure played a significant role in its appeal, since Cheval integrated miniature models of monuments from a variety of cultures, encompassing Egyptian, Hindu, European, African, and others, transforming the façade into a cumulative representation of world architecture (Fig 6).

profession of architecture. On the other hand, Cheval’s unencumbered mind, unrestricted by the traditional conventions of formal art education, allowed him to express his subconscious fully, which is evident in the dreamlike quality of his work, that he executed with automatism,

displaying a manifestation of his subconscious mind. Another remarkable aspect for the Surrealists was the lack of a function in the edifice, which is a complete defiance to the functionalist ideals of Modern Architecture, therefore, again, challenging the established norms of the discipline.

Figure 6. Palais Idéal, Hauterives (Ferdinand Cheval, 1879 to 1912). North façade. (Photo by Marine69, 2007). (CC BY-SA 3.0). (Source: Wikimedia Commons).

Consequently, these edifices as *objets-trouvés* have captivated the attention of Surrealists due to their deviation from formal aesthetic regulations of Modern Architecture, therefore have served as tools for the artists and intellectuals of the movement to challenge and deform the conventions of architectural discipline.

3.2. The house and the domestic interior

The reflections of Surrealists on domestic space diverges completely from that of Modernist dwelling, which is evaluated as an abstract space that suppresses the desires and hopes of the individual. According to the Surrealists, modern architects rationalized the house, reduced it to a schema with “*Existenzminimum*” and transformed it into an industrial product, “a machine for living” (Talu, 2012, 73, 87). Originally symbolizing the human body, the house lost its metaphorical significance and became just another commodity, objectifying its inhabitants (Talu, 2012, 74-76, 109).

The Surrealists, in contrast, sought to restore the subjective character of the house. They emphasized the dichotomy between the interior and exterior of a house, associating the exterior with rationality and logic, while the interior represented human desires and the

subconscious. The dialectic relation assumes significant relevance in the architecture of Adolf Loos, the designer of Tzara’s house, as evidenced by his famous quote, “the building should be dumb outside and only reveal wealth inside”. Frampton (1978, 97) regards Loos as the only real Dadaist architect, who “uses the interior as a field for challenging the limits of illusion and reality”. Akin to this theory, the architect locates a door and a mirror of the same height side by side in the foyer of Tzara’s house, creating an allusion to the relation of the interior and the exterior to complicate the connection between them (Risselada, 2008, 36).

Loos also advocated for the house to act as a protective shell, shielding the inner world of emotions and thoughts from the eerie and perilous outside (Fijalkowski, 2005, 23). The Surrealists advocated this perspective, viewing the interior as a realm where the subconscious could be preserved from the dominance of logic. Hence, the interior space was considered a matter of existence; as Bachelard (1958, 218) stated that the relation between inside and outside is the relation of “being and nothingness”. Thus, Breton interprets the house as a metaphorical representation of a labyrinth, replicating the structural complexity of the unconscious mind (Bush, 2010, 8). Therefore, protecting the unsteady and fragile inner world from the impositions of the outside was crucial.

The features Benjamin attributes to the 19th century interior, protection from the outside world and the personalization and conservation of desires, are akin to architectural thoughts of the Surrealists. For Benjamin (*n.d.-b*), dwelling meant finding refuge within a protective shell, away from the industrialization and adversities of public life (Fig 7). This kind of dwelling that acts like “the inside of a compass case, where the instrument with all its accessories lies embedded in deep, usually violet folds of velvet”, belongs to the 19th century, while the 20th century characterized by its permeability, transparency, and inclination towards

bright and airy spaces, marks a departure from the conventional notion of dwelling (Benjamin, n.d.-b, 220-221). The modern house erased the boundary between the outside and the inside, shattered the shell protecting the individual, welcoming the industrial life and rational production logic to the interior of the house. The Surrealists, on the contrary, yearned for a protective shell that would safeguard against the intrusion of rationalism and logic that prevail on the outside world, as evidenced by the proposals of Tzara, Matta and Kiesler.

In his 1933 text titled “D’un Certain Automatisme du Goût”, Tzara (1933, 84) condemns Modern Architecture as “the complete negation of the image of the dwelling” since it blurs the boundaries between the interior and exterior, while the individual wants to take shelter and to be protected in a shell. He associates the desire for protection with the subconscious mind, suggesting that “gout (taste)” emerges unconsciously from the desires, impulses, fears, and needs rooted in the subconsciousness of human beings, describing this process as “the subconscious motivation of taste”.

Furthermore, Tzara (1933) argues the subconscious urge for refuge stems from a longing for the comfortable and irrational prenatal life experienced in the mother’s womb, devoid of awareness or responsibility. As people’s taste is influenced by their subconscious emotions, he proposes domestic constructions that evoke the prenatal forms, reminiscent of the protection and comfort of the mother’s womb and

childhood and he terms this concept as “intrauterine architecture.” Tzara (1933, 84) further argues the basic human settlements take the form of circular, canonical, spherical, hemispherical, or irregular shapes, which have been familiar to humans since ancient times, such as in caves, cradles, and graves. The return to archaic forms represents the search for the origin of dwelling, not outside oneself but within the individual’s inner world. Indeed, Bachelard (1958, 234) associated roundness with one’s inner existence, asserting that “being is round”; when an individual turns inward, detached from external factors and establishes existence within their inner world, being does not contain a right angle.

Throughout architectural history, indeed, curvilinear structures have often been associated with primitivism and nomadism while socially and economically organized settlements have constructions with predominantly right angles, symbolizing rationality and order. Driven by the reverence for rationality, Le Corbusier’s admiration for the right angle is expressed through his “Le poème de l’angle droit” (1955). Therefore, Tzara’s advocacy for curvilinearity instead of the right angle presents a clear challenge to the established norms of Modernism. However, it is crucial to distinguish this challenge from a fundamental disruption of architecture *per se*, or a direct conflict with architecture as a cultural construct, such as one being outlined by Simmel’s proposition.

Although Tzara’s association of the house with the desire to return to the mother’s womb can be explained from a Freudian perspective⁷, he views the woman not only as a mother figure, but also as an individual whose tastes operate automatically and impulsively. Mentioning women’s fashion and particularly hats, he emphasizes that “taste” operates more instinctively and irrationally in women (Tzara, 1933, 83). Asserting that every woman possesses the “automatism of taste”, he proposes an “order based on femininity”

Figure 7. “The Bourgeois Interior” from the collection of Walter Benjamin (photo by Sasha Stone, circa 1914). (CC Public Domain). (Source: Wikimedia Commons).

7. Freud, in his article “Das Unheimliche” (1919, 245), explains this desire for the return to the mother’s womb as a kind of homesickness.

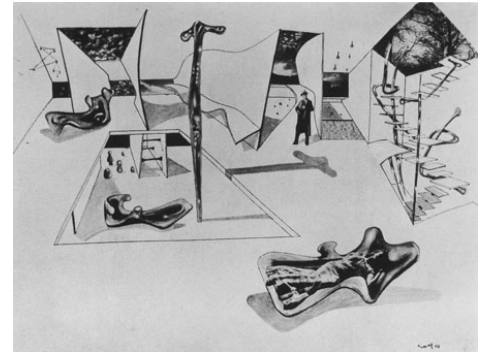
rather than one rooted in masculinity. This aligns with the traditional distinction between the inner and emotional world associated with women (*and housing*) and the more physical and external world associated with men (*and the city*). Also, for Adolf Loos, the distinction between interior and exterior is somewhat “gender-loaded” as he identifies the exterior of the house with masculinity (*Risselada, 2008, 39*). However, Tzara’s substitution of femininity for masculinity showcases that he does not intend to truly dismantle the existing gendered framework, but to simply reposition its terms.

Therefore, Tzara proposes an irrational and curvilinear introverted shell against the rational, right-angled Modernist house that erases the boundaries between the inside and outside. His imagination of the house, which is a challenge to the Modernist norms of space, aligns with Matta’s definition published five years later in the same journal.

In 1938, Roberto Matta (*Echaureen*) presented a sketch and accompanying text titled “Mathématique Sensible - Architecture du Temps” in the 11th issue of “Minotaure” (*Fig 8*). The sketch depicted the interior of a house, referred to as the “Project-model of an apartment (*Projet-maquette d’appartement*)”, which showcased “a space that evokes verticality”. The design featured “floors at various levels and a staircase without a railing to overcome the void”, and “pneumatic soft seats” (*Matta, 1938, 43*). The materials utilized, “inflated rubber, cork, various papers, concrete and plaster” are placed in a “rational architectural framework”. From this description and the sketch, it becomes evident that Matta’s work illustrated the interior organization of a modern, and possibly cubic, apartment.

From the text, it can be inferred that the interior design is intimately connected to the notion of shelter. Similar to Tzara’s perspective, Matta attributes the sense of refuge to the longing for the mother’s moist womb and the desire for prenatal life. He describes how the individual

“yearns for the obscure thrusts of his beginning, which enclosed him in humid walls”, while suggesting that architecture’s role is “to find for each person those umbilical cords that put us in communication with others” (*Matta 1938, 43*).

The convergence of the biological and architectural realms emerges as a significant point in the text, with the assertion that “a house must function like a heart, with a systole and diastole”⁸. Matta (*1938*) critiques the dominance of right angles, an established principle of Modernist design, and advocates for a departure from their rigid confines, emphasizing curvilinear forms and harmony with the human body. Phillips (*2005, 141*) identifies the proposed space by Matta as alloplastic, implying that it shapes and transforms the external world to reflect the subconscious. This aligns with Tzara’s vision of an architecture that responds to the needs of the subconscious, one that adjusts to “the infinite transformations of the body in motion”, so that “unconscious sensual desires could be forever satiated with flexible architectural skins moving in response to our every need” (*Phillips, 2005, 141*). With its moist walls responsive to bodily movements, this architecture challenges the visual-centric hegemony by accentuating the sense of touch and defining a tactile or haptic space against the optical one. A similar approach can be monitored in the Endless House of Kiesler.

Frederick Kiesler situates the Endless House within Correalism, emphasizing the interconnectedness of humans and

Figure 8. “Project-model of an apartment (*Projet-maquette d’appartement*)” sketch by Matta (*1938, 43*).

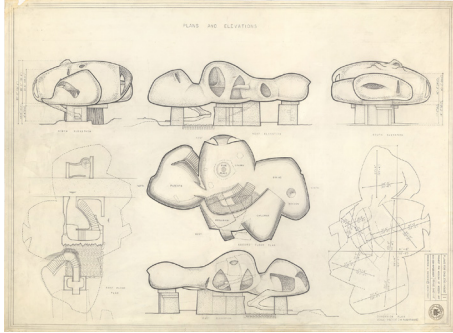
8. cited from “Bozo, D., 1985, *Matta, 267*” by (Fijalkowski, 2005, 21).

their environment, rather than Surrealism. However, the Endless House can be seen as a direct translation of Surrealist ideas, while Kiesler's spatial visions have likely been influenced by his collaboration with the Surrealists since the 1920s.

The Endless House, first modelled in 1924 and further developed until 1965, garnered attention from the Surrealists due to its evocation of protection and the womb, particularly by its egg-shaped form. Hans Arp describes the Endless House as a place where “a human being can now take shelter and live as in his mother's womb”⁹.

Resembling the infinity symbol, the house comprises biomorphic rooms that seamlessly flow into one another (Fig 9). It is a flexible design capable of adapting to the movements and needs of the human body. The Endless House not only serves as a shelter but also functions as a sanctuary where boundaries can be changed and expanded at will. In this sense, the house “provides no sense of boundary, but is still able to shelter”

(Phillips, 2005, 152).

Kiesler also designed furniture that responds to changes in bodily movements, aiming to integrate technology with human needs. However, Kiesler's approach differs from Matta's alloplastic attitude, as he sought to adapt people to technology and viewed domestic space as a control mechanism for human well-being, encompassing the “degeneration and regeneration” of physical and mental health (Kiesler, 1939, 66). The therapeutic and rejuvenating effects of the house discharge and strengthen the human body and mind, functioning as a recreational space (Phillips,

2005, 145). Although Kiesler perceives architecture as a tool to harmonize the human body with technology for the sake of human health, he avoids imposing a strict order upon the body in contrast to the Modernist design principles. Indeed, Virilio (2001, 37-38) compares Kiesler's Endless House to a dancer, in contrast to the stable figures of the Vitruvian Man or Modulor. This perspective is also evident when Kiesler describes the geometry of the Endless House as “sensuous, more like the female body in contrast to sharp-angled male architecture”¹⁰ alluding to the femininity of the space, similar to Tzara's views.

Phillips (2005, 146) aptly characterizes the Endless House as a “dream machine”, standing in stark contrast to the Modernist house, which is often considered a mere “machine for living.” In this regard, while challenging established architectural norms like the right angle and functionalism, the house ultimately retains its characterization as a “machine.” This suggests an acknowledgment of the underlying ontological principle that defines architecture, despite the subversion of specific norms. On the other hand, not only the Endless house, but also the house visions of Matta and Tzara can be identified as a criticism of the objectification of the house by modern architects driven by a desire to reclaim the archetypal image of a house that was destroyed by Modern Architecture, which, therefore can be interpreted as a form of “homesickness” (Talu, 2012, 96).

Nonetheless, the spatial theories of all three artists can easily be identified as a coherent system of architecture. Tzara, who clearly took an “anti-art” stance in the Dada Manifesto (1918, 78), stating that “all pictorial or plastic work is useless”, could perhaps had been expected to take a similar stance towards architecture. Yet, instead, he, just like his fellow artists, clearly defines the way that he believes architecture should follow. Instead of the form he denies, he proposes his own truth. While defending “anti-art”, Tzara

Figure 9. Plans for Endless House-Project for Museum of Modern Art. Pencil on transparent paper. (Frederick Kiesler, 1959, New York). © 2024 Austrian Frederick and Lillian Kiesler Private Foundation, Vienna).

9. cited from “Arp, J. H., 1947, *Kiesler's Egg and the Hall of Superstitions*” by (Vesely, 1978, 94).
10. cited from “Kiesler, F., 1996, *The Endless House*, in Gohr and Luyken (eds.), *Frederick J. Kiesler: Selected Writings*” by (Phillips, 2005).

stands quite far from “anti-architecture” while his opposition is only against a stance in architecture, not the discipline of architecture *per se*.

Matta’s primary concern, by the same token, is to oppose the functionalism and rationality prevalent in Modern Architecture. Against Le Corbusier’s “*mathématique raisonnable*”, Matta proposes “*mathématique sensible*”, presenting an “architecture of time” against the Modernist “architecture of space” (Vidler, 2003, 8). Mathematics, though imbued with sentimentality, remains as a fundamental element while the order of logic is replaced by the order of emotions.

While the architectural visions of Surrealists undoubtedly challenge the established norms of Modernism, they do not necessarily lead to a complete deformation of the architectural discipline *per se*. Instead of celebrating the unformed, they propose a singular, countervailing “form” *in lieu* of the existing architectural categories.

On the other hand, the revolutionary potential Surrealists ascribed to the city streets, passages and the experience lived within them, becomes noteworthy as a state of mental, and spatial deformation. Thus, it becomes imperative to examine the streets, passages and the ways in which everyday life is perceived in order to explore the juncture and conflict between rationality and irrationality, and the unfolding of spatial appropriation through unplanned, everyday experiences.

3.3. Passages and Streets as the Realm of Everyday Life and Lived Experience

In “Everyday Life Theories and Practices from Surrealism to the Present”, Sheringham (2006, *passim*) claims the concepts of “lived experience” and “everyday life”, widely discussed terms in cultural and urban studies in the second half of the 20th century, were built on the intellectual ground established by Surrealists. Aligned with its avant-garde stance, Surrealism represents an artistic and cultural rebellion against prevailing

cultural forms, “the routinization and bureaucratization of everyday life” and the commodification of various aspects of social life (Pinder, 2009, 87). The endeavors of Surrealists have also been utilized in connection with criticisms of the spaces of everyday life, and explorations of lived experiences that accentuate the themes of desire and unconscious (Pinder, 2009, 88). In fact, for the Surrealists, the potential of lived experience in everyday life surpasses that of art (Hopkins, 2004, 30). The Surrealist novels, “Nadja” by Breton and “Le Paysan de Paris” by Aragon demonstrate how ordinary daily experiences in the city unravel the marvelous to disrupt cultural forms. Kadiu (2014, 3) purports;

“Nadja’s identification with chance, her ability to transform the trivial into the marvelous, her limitless imagination and unconformity— all of these surrealist traits are important for Breton insofar as they stand for the possible disruption of bourgeois norms.”

In this regard, these two books, therefore, are regarded by scholars as “a way to re-enchant the everyday through subjectivity” and personal exploration (Marshall, 2023, 29).

The concept of “*la quotidienneté* (everydayness)” is one of the basic concepts of the corpus of Lefebvre, Certeau, Barthes and the Situationists. In “La Production de l’Espace (1974)”, Lefebvre establishes a vital connection between the configuration of space and everydayness which “harbours within itself the possibility of its own existential or ontological transformation” (Sheringham, 2006, 12). For Lefebvre (1961, 65), everyday life is actually twofold, it is simultaneously seeking to be made formalized by structures while remaining abundant with informal situations, complexity and unpredictability, as it is the place where “the unformed and the spontaneous live on”.

The Surrealists, likewise, perceive the spontaneity of everyday life as a precursor to deforming space. They believed in tapping into the unrealized possibilities

hidden within ordinary life rather than rejecting it for an alternative existence. Sheringham (2006, 67-68) writes;

“... surrealist practice operates in the everyday—the street, the café, the hairdresser’s; in speech, desire, and chance., the possible is contained in the actual; what might be is always already present within what is., the surrealist ‘practice of existence’ (Blanchot) addresses the concrete world of the here and now, the present. The crucial dimension of Surrealism is that of experience.”

The Surrealists’ speculative projects for the city of Paris reveal how they bring out the surreal and uncanny situations in the city with lived experiences in everyday spaces. As part of a collaborative game in 1933, Surrealist artists were prompted to generate ideas for irrationally beautifying the city, envisioning changes like preserving specific locations, altering their positioning, or modifying and transforming them. During the 1960s and 1970s, gatherings at Café la Tour St Jacques on Rue Pernelle centred around this game, where participants marked desired alterations, transformations, or reorganizations on a comprehensive map of Paris (Fenton, 2005, 210). The aim was not to produce a large-scale project, but rather to explore alternative possibilities with “a desire for a different and better future that seeks to disturb, displace assumptions” (Fenton, 2005, 210). Some of the proposed projects included nocturnal utilization of Notre Dame de Paris for communal gatherings or sleep, the demolition of all the suburbs surrounding Paris, the construction of a fortified wall with medieval towers encircling the city, the introduction of a ghost train roaming along the city wall, the transformation of large shopping centres into theatres, circuses, or communal living spaces, the construction of a bridge with baroque-style residences over the Seine, the establishment of a beach on the banks of the Seine (which was actually realized in 2001), the conversion of industrial suburbs into forests with accompanying phalansteries,

the abandonment of the Centre Pompidou to nature, the conversion of the Forum des Halles into a swampy labyrinth, the conversion of subways into roller coasters and operation of ghost trains.

The Surrealists’ proposals highlight prominent themes such as nature overtaking the city, uncanny spaces, randomness, play, and the infusion of unexpected functions into ordinary places. All the proposals, which are actually a critique of functionalism, involved a spatial and metaphorical transformation, where imagination, dream and nature deform the rigid spaces of the city within the practices of everyday life (Fenton, 2005, 218). Rather than proposing entirely new projects, the Surrealists irrationally reveal the hidden potential in existing urban spaces by actualizing the excess and extraordinary inherent in them. Thus, they endeavour to liberate reality from the bondage of rationalism and logic, which would allow its transformation (Sheringham, 2006). Lefebvre (1987, 9) asks: “Why wouldn’t the concept of everydayness reveal the extraordinary in the ordinary?”

In his theory of space, Lefebvre (1978) proposes the transformation of dominated space into appropriated space by emphasizing the dimension of “lived space” that highlights the unplanned social relationships, which involves individuals using and appropriating space. Spatial appropriation becomes a means to transform the city into a space of individual and collective desires (Sheringham, 2006, 132). For the Surrealists, everyday life, with all its abrasiveness, is depicted through the urban “experience” in the street (Sheringham, 2006, 72; Pinder, 2009, 90). The city and its streets emerge then as places where surreal events and encounters unfold, dismantling rationalism (Levy, 2005, 70). In the novels “Nadja” by Breton and “Le Paysan de Paris” by Aragon, adventures and aimless wanderings transpire in the streets, cafes, and passages of Paris. Here, the streets symbolize anonymity, idleness, and purposelessness, providing a fertile

ground for arbitrary and serendipitous occurrences (Levy, 2005, 70). That's why for Benjamin (1929, 211), the surrealist potential of the city surpasses that of artistic production.

Since Benjamin (1935, 13) perceives Surrealism as a manifestation of the remnants of the 19th century bourgeois dreams which serve as the subconscious of the 20th century, he interprets the movement as the realization of the revolutionary potential inherent in the materialist culture of the bourgeois era. Therefore, passages, where the desires of the 19th century congregate and the essence of this materialist culture is most observable, assume paramount significance (Fig 10, 11 and 12). The streets act as the dwelling places of the masses, while the passages serve as collective guest rooms (Benjamin, 1928, 879). Consequently, individual desires and dreams, confined within households, converge and become shared experiences within the streets and passages. Benjamin regards passages as sites of convergence for rationalization, new modes of production, and dreams, incorporating both rational and irrational elements. He further sees this convergence as an inherent part of the era's culture by stating that, embracing both Breton and Le Corbusier "would be to draw the spirit of contemporary France" (Benjamin, n.d.-c., 459).

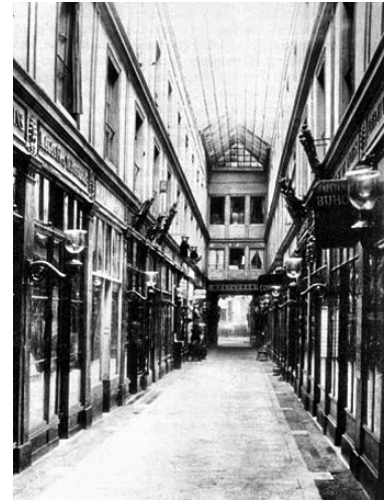
Figure 10. Galerie Vivienne (lithography by Adolphe Bouchet and Pierre Langlumé, 1825) (CCo) (source: Musée Carnavalet, Histoire de Paris)

Figure 11. Passage de l'Opéra, Paris. (photographer unknown, around 1909). (CC Public Domain). (Source: Wikimedia Commons).

From a similar perspective, Lefebvre (1961, 7-11) asserts that desire, particularly, intensifies the experiential condition of the street since in a society where everyday life becomes colonized by materialistic pursuits, the sole entity capable of escaping the organization of forms, is desire. While the subconscious remains

impervious to confinement by these forms, it is desire that erodes the established structures with its irrational and illogical nature. Within consumer society, individuals merely accept what is provided to them, devoid of genuine desire. Therefore, Lefebvre (1961, 11) contends that the act of 'desiring' becomes an act of defiance against the consumerist system. This standpoint solidifies the primary rationale for the fascination with passages, where consumer culture intertwines with desire. Therefore, sharing a similar perspective with Benjamin, Lefebvre (1961, 244-45), characterizes France as the birthplace of both the metric system and perfume, exemplifying the coexistence of rationality and irrationality.

However, these two domains, the rational and the irrational, cannot coexist harmoniously; instead, they engender conflict, echoing Simmel's proposition. Nonetheless, this conflict constitutes the fabric of everyday life itself and the primary moments of deformation, facilitated by the inner experiences lived within physical space, ultimately leading to the appropriation of space.

A pivotal aspect of surreal events in the streets is the synthesis of physical space and inner mental experiences (Sheringham, 2006, 71-78; Pinder, 2009, 90). In works such as "Le Paysan de Paris" and "Nadja," the focus lies on "active exploration, through

experimental practice, of lived experience in concrete space” (Sheringham, 2006, 74). When depicting these experiences in “Nadja,” Breton (1928) aims to showcase the futility of preconceived and designed constructs in relation to everyday life. The unpredictable and irrational surreal experiences render all plans mere “idle talk” (Breton, 1928, 60). Thus, concrete reality emerges through the reciprocal interplay between an individual’s inner world and external reality. In “Le Paysan de Paris”, Aragon (1926) does not merely describe a physical place, but rather recounts the experience of that place. The place assumes a novel form alongside the inner state of the individual experiencing it, thereby transmitting to the reader the synthesis of these two elements -the perception of concrete reality in the individual’s inner world and the revelation of the virtuality in reality through their perspective. This process finds its counterpart in architectural imagination as the absence of a completed and stable design, but rather the presence of one that involves the participation of the spectator as a transformative force (Pérez-Gómez, 2018, 26). Therefore, it deforms the very means of the production of space within the discipline. In a similar vein, Spiller (2018, 9, 11) designates the legacy of Surrealism on architecture not as a system or a style, but as a “mindset”, since what constitutes Surrealist thought is, in fact, vaguely constructed by its initiators.

Hence, the authentic fertile ground

for deformation in architectural form lies in unframed human interventions within designed spaces and the resulting conflict. This very conflict between life and forms is precisely what Simmel (1918) had posited, which had been explored in the introduction of this paper. Everyday life, in its dynamic and unpredictable nature, inevitably comes into conflict with the rigidity of designed spaces, causing them to bend and deform. This disruption challenges established forms while presenting the inherent practices of everyday life to the architectural order. This phenomenon, elucidated by Lefebvre’s concept of “*espace approprié* (appropriated space)”, signifies the simultaneous transformation of both space and norms as everyday practices infiltrate the architectural order, ultimately reshaping them both. Consequently, the practice of everyday life, as indicated by surreal experiences, emerges as the most potent form of deformation, eroding all prescribed forms and transforming space. Therefore, it becomes apparent that any deformation can take place through space, everyday spatial practice, and the architectural form that serves as their creator and protector.

4. Conclusion

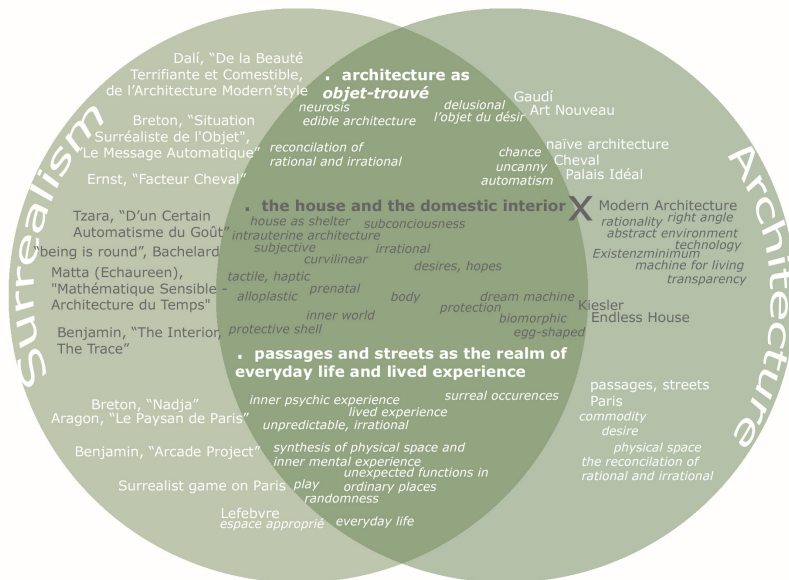
The endeavour to question whether Surrealism could act as a driving force for deformation in the spatial realm stems from the acknowledgement of the conflict between life and cultural forms, or the tension between the dynamic nature of life and the inclination of cultural constructs toward permanence and stability. The repudiation of established aesthetic values in art by avant-garde artists, particularly during the mid-19th century, disrupted architectural norms and paved the way for potential spatial transformations. Surrealists, likewise, challenged the established artistic values with the aim of changing life through artistic interventions.

The Surrealists criticized Modern Architecture for its totalitarian tendencies, preoccupation with technology, and

Figure 12. Passage des Panoramas, Paris. (photo by Власенко, 2011). (CC BY-SA 3.0). (Source: Wikimedia Commons).

disregard for desires as they juxtaposed these characteristics with their appreciation for the inner life of the psyche. Rationalism was associated with the prevailing world order and the repression of individual desires, while the Surrealists favoured an irrational and dream-like spatial configuration that enhanced the physic realm of the individual. From this perspective, the Surrealists' engagement with architecture was discussed in three fields: the fascination with Art Nouveau and naïve architecture as “objets-trouvés” or “discovered architectures”, their design proposals for houses and domestic interiors that could serve as shelters for the individual’s inner life, and their appropriation of spaces in urban passages and streets where surreal occurrences and inner psychic experiences unfolded (Fig 13).

Figure 13. Graphical summary of the framework.

to a state of neurosis. The Palais Idéal by Facteur Cheval, on the other hand, showcased artistic automatism and chance, criticizing architectural norms by lacking functionality and by being executed by a man with rudimentary education. The discovered architectures provided a platform for the Surrealists to explore the dream-like potential of space and challenge and deform the conventions of Modern Architecture.

Another significant focus of the Surrealists revolved around the concept of the house and the domestic interior. By sheltering an individual’s inner life from the influence of rationalism, the house emerged as a spiritual and intimate space in the Surrealist worldview, akin to the subconscious mind. Notably, the proposals put forth by Tzara, Matta, and Kiesler emphasized viewing the house as a shelter similar to the mother’s womb, recognizing its role as a protector and multiplier of the individual’s inner world. Thus, the emphasis is on the interior, where dreams can be protected from the intrusion of the exterior world governed by rationality. The dwelling rejected the hegemony of the right angle, embracing instead irrational and circular forms that Surrealists associated with the archaic. Furthermore, the dwelling, as a transformable area responsive to the needs of the subconscious, rejected the hegemony of vision, while other senses, particularly the tactile sense emerged as prominent.

Considering that Surrealists have a more normative understanding of art compared to Dadaists, it is no surprise that the architecture they desired can easily be systematized. While they rejected existing transcendent values, they created new ones that were ultimately rendered transcendent. Thus, the main concern of the Surrealists emerges as the condemnation of Modern Architecture, rather than architecture *per se*. It is not the architectural institution itself that is questioned, but only the rationality of domestic space. Therefore, it indicates the nascence of a new architectural

Surrealists found Art Nouveau buildings captivating due to their ability to express desires and tap into the unconscious despite being created using industrial materials and techniques. This characteristic challenged the principles of functionalism and rationalism, creating a binary opposition, that ultimately led

form rather than the deformation of the conventions of the architectural discipline. On the other hand, the Surrealists' perspective on the city and everyday life, poses a fertile ground for the deformation of the acknowledged aesthetic values. They placed special emphasis on the everyday life in passages and streets, wherein surreal occurrences and inner psychic experiences unfolded. The extensions of the subconscious, imagination, desire, passion and experience, manage to challenge suppressive forms, question their legitimacy and concurrently attempt to deform them in the streets. They believed the urban experience unveiled the extraordinary within the ordinary, envisioning surreal and uncanny situations in everyday spaces that dismantled rationalism. Surrealism was seen as the realization of the transformative potential inherent in the materialist culture of the bourgeois era, evident in the Surrealists' fascination with passages, -a space where consumer culture intersected with desire and became a locus of spatial transformation. The unframed human interventions within designed spaces and the ensuing conflict, corresponding to the conflict posited by Simmel, provided an authentic fertile ground for spatial deformation and challenged established forms. Consequently, surreal experiences and everyday spatial practices become powerful tools of deformation that transform both space and life.

By studying the three fields of spatial comprehension within Surrealism, it may be inferred that the Surrealist imaginations of dwelling emerge as a coherent system of thought, categorizable, albeit lacking a comprehensive body of theory. The proposed space, still, emerges as a discernible framed spatial vision. In this case, it may be argued that the Surrealist discourse on the house and domestic interior does not inherently give rise to a field of deformation. Despite its inherent challenge to established forms, consistent with Simmel's perspective, the

discourse instead offers new house forms as alternatives. Consequently, it does not engender deformation within the discipline *per se*, but rather within the discourse surrounding Modern Architecture. It can be concurred that they deform the principles of Modern Architecture, yet not "architecture as an institution". On the other hand, the celebration and veneration of discovered architectures through ekphrasis, as well as the penetration of dreams and imagination into the existing urban pattern to reveal the extraordinary inherent in the city, and the deformative potential Surrealists ascribe to the inner everyday experiences occurring in the passages and streets, emerge as areas where Surrealist thought presents a promising deformative domain within the field of architecture, akin to the principal motivation of avant-garde movements, which is to dissolve the "architectural skeleton", as indicated by Bataille (1929a).

Information

This article is derived from a PhD dissertation titled "A Research on the Formlessness Concept in Architecture".
Institution: Yıldız Technical University, Graduate School of Science and Engineering, History and Theory of Architecture Programme.

References

- Aragon, L. (1926). From *Paris Peasant*. In M. A. Caws (Ed.) (2001), *Surrealist Painters and Poets, An Anthology* (pp. 67-77). MIT Press.
- Bachelard, G. (1958). *La Poétique de l'Espace*. transl. M. Jolas (1994). *The Poetics of Space*, Beacon Press.
- Bataille, G. (1929a). Architecture. *Documents*, (2), 117. transl. Architecture. (1995). In G. Bataille, M. Leiris, C. Einstein, M. Griaule, R. Desnos, & et al. (Eds.), *Encyclopædia Acephalica: Critical Dictionary and Related Texts* (pp. 35-36). Atlas Press.
- Bataille, G. (1929b). Informe. *Documents*, (7), 382. transl. Formless. (2008). In A. Stoekl (Ed.), *Visions of Excess, Selected Writings, 1927-1939* (pp. 31). University of Minnesota Press.
- Benjamin, W. (1928). The Arcades of Paris. In H. Eiland and K. McLaughlin (Ed.) (1999) *Arcades Project* (pp. 873-884), The Belknap Press of Harvard University Press.
- Benjamin, W. (1929). Surrealism, The Last Snapshot of the European Intelligentsia. In: Jennings, M. W., Eiland, H. ve Smith, G., (2005). *Walter Benjamin, Selected Writings*, (Volume 2, Section 1) (pp. 207-221). Harvard University Press.
- Benjamin, W. (1935). Paris—the Capital of the Nineteenth

- Century. In H. Eiland and K. McLaughlin (Ed.) (1999) *Arcades Project* (pp. 3-13), The Belknap Press of Harvard University Press.
- Benjamin, W. (n.d.-a). Painting, Jugendstil, Novelty. In H. Eiland and K. McLaughlin (Ed.) (1999) *Arcades Project* (pp. 543-560), The Belknap Press of Harvard University Press.
- Benjamin, W. (n.d.-b). The Interior, The Trace. In H. Eiland and K. McLaughlin (Ed.) (1999) *Arcades Project* (pp. 212-226), The Belknap Press of Harvard University Press.
- Benjamin, W. (n.d.-c). On the Theory of Knowledge, Theory of Progress. In H. Eiland and K. McLaughlin (Ed.) (1999) *Arcades Project* (pp. 456-487), The Belknap Press of Harvard University Press. .
- Breton, A. (1924). Manifeste du Surréalisme. transl. R. Seaver and Helen R. (1969), *Manifesto of Surrealism* (1-47), The University of Michigan Press.
- Breton, A. (1928). *Nadja*. transl. R. Howard (1960), *Nadja*, Grove Press.
- Breton, A. (1933). Le Message Automatique. *Minotaure*, (3-4), 55-65.
- Breton, A. (1934). *What is Surrealism?* [Conference]. Found at: <https://www.generation-online.org/c/ fcsurrealism2.htm>.
- Breton, A. (1935). Situation Surréaliste de l'Objet. transl. R. Seaver and Helen R. (1969), Surrealist Situation of the Object. In *Manifestoes of Surrealism* (pp. 255-278), The University of Michigan Press.
- Breton, A. (1942). Petit Intermède Prophétique. transl. R. Seaver and Helen R. (1969), A Short Prophetic Interlude. In *Manifestoes of Surrealism* (pp. 285-287), The University of Michigan Press.
- Bohn, W. (1996). Where Dream Becomes Reality, *L'Esprit Créateur*, 36(4), 43-51.
- Bush, K. (2010). Foreword. In J. Alison (Ed.), *The Surreal House* (pp. 8-9). Yale University Press.
- Bürger, P. (1984). *Theory of the Avant-Garde*. Manchester University Press.
- Dalí, S., (1933). De le Beauté Terrifiante et Comestible, de l'Architecture Modern'style. *Minotaure* (3-4), 69-76.
- Dolin, B. (2005). Matta's Lucid Landscape. In T. Mical (Ed.), *Surrealism and Architecture*, (pp. 53-59). Routledge.
- Fenton, J. (2005). Re-enchanting the City: the Utopian Practices of the Paris Group of the Surrealist Movement. In T.Mical (Ed.), *Surrealism and Architecture*, (pp. 209-219). Routledge.
- Fijalkowski, K. (2005). 'Un Salon au Fond d'un Lac', The Domestic Spaces of Surrealism. In T.Mical (Ed.), *Surrealism and Architecture*, (pp. 11-30). Routledge.
- Flavell, E. (2021). "The Distance from Dream to Reality": Ferdinand Cheval in the Surrealist Imagination, 1924-1945. *Aspectus*, (3), 1-20. <https://doi.org/10.15124/yao-b4y5-jv63>.
- Foster, H. (1997). *Compulsive Beauty*. Massachusetts Institute of Technology.
- Frampton, K., (1978). Has the Proletariat No Use For a Glider?. *Architectural Design; Surrealism and Architecture*, (2-3), 96-100.
- Freud, S. (1919). Das Unheimliche. transl. J. Strachey and A. Freud (1955), The Uncanny. In *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol. XVII (1917-1919): An Infantile Neurosis and Other Works* (pp. 218-256). The Hogarth Press.
- Hollier, D. (1992). *Against Architecture: The Writings of Georges Bataille*. MIT Press.
- Hopkins, D. (2004). *Dada and Surrealism, A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Kadiu, S. (2014). Surrealism in André Breton's *Nadja*. *Opticon 1826*, 16(24), 1-6.
- Kahn, C. H. (2001). *The Art and Thought of Heraclitus: An Edition of the Fragments with Translation and Commentary*. Cambridge University Press.
- Kiesler, F. (1939) On Correalism and Biotechnique: A Definition and the New Approach to Building Design. *Architectural Record* (86), 60-75.
- La Marche, J. (2005). Surrealism's Unexplored Possibilities in Architecture. In T.Mical (Ed.), *Surrealism and Architecture*, (pp. 273-289). Routledge.
- Le Corbusier, J. M. (1955) *Le poème de l'angle droit*. transl. K. Hylton (1989), *The Poem of the Right Angle*.
- Lefebvre, H. (1978). Space and the State. In N. Brenner and S. Elden (2009). *State, Space, World* (pp. 223-253). University of Minnesota Press.
- Lefebvre, H. (1987). The Everyday and Everydayness. *Yale French Studies* (73), 7-11.
- Lefebvre, H. (1961). *Critique de la Vie Quotidienne II*. transl. J. Moore (2002). *The Critique of Everyday Life II*. Verso.
- Levy, S. (2005). Menace: Surrealist Interference of Space. In T. Mical (Ed.), *Surrealism and Architecture*, (pp. 60-80). Routledge.
- Marshall, A. (2023). Walking for Revolution: From Surrealism to the Situationist International. *New Readings*, (19), 19-42.
- Matta Echaurren, R. (1938). Mathématiques Sensible-Architecture du Temps. *Minotaure*, (11), 43.
- Mozzato, A. (2019). The Image of the City and the Rhetoric of the Oxymoron. Le Corbusier and the Apartment of Charles de Beistegui. *FAMagazine. Ricerche e Progetti sull'architettura e la Città*, (45/46), 139-152. <https://doi.org/10.1283/fam/issn2039-0491/n45-2018/209>.
- Mumford, L. (1965). Utopia, the City and the Machine. *Daedalus*, (94), 271- 292.
- Pérez-Gómez, A. (2018). Surrealism and Architectural Atmosphere. *Architectural Design; Celebrating the Marvellous: Surrealism in Architecture*, 88(2), 24-29. <https://doi.org/10.1002/ad.2275>.
- Phillips, S. (2005). Introjection and Projection: Frederick Kiesler and His Dream Machine. In T. Mical (Ed.), *Surrealism and Architecture*, (pp. 140-155). Routledge.
- Pinder, D. (2009). Surrealism/Surrealist Geographies. In R. Kitchin and N. Thrift (Eds.), *International Encyclopedia of Human Geography, Volume 11* (pp. 87-94). Elsevier.
- Risselada, M. (2008). *Raumplan versus Plan Libre: Adolf Loos [and] Le Corbusier*. 010 Publishers.
- Sheringham, M. (2006). *Everyday Life, Theories and Practices from Surrealism to the Present*. Oxford University Press.
- Simmel, G. (1918). Der Konflikt der Modernen Kultur. transl. "The Conflict of Modern Culture" In: D. Frisby and M. Featherstone (Eds) (1997). *Simmel on Culture: Selected Writings* (pp. 75-90). SAGE Publications.
- Spiller, N. (2018). Introduction: That was Then, This is Now and Next. *Architectural Design; Celebrating the Marvellous: Surrealism in Architecture*, 88(2), 6-15. <https://doi.org/10.1002/ad.2273>.

- Talu, N. (2012). Bir Arzu Nesnesi Olarak Ev. In: N. Altınyıldız Artun and R. Ojalvo (Eds.), *Arzu Mimarlığı, Mimarlığı Düşünmek ve Düşlemek* (73-117). İletişim Yayıncılık.
- Tzara, T. (1918). Manifeste Dada. transl. "Dada Manifesto". In R. Motherwl (Ed.) (1981), *The Dada Painters and Poets. An Anthology* (Second Edition, pp. 76-79). The Belknap Press of Harvard University Press.
- Tzara, T. (1933). D'un Certain Automatisme du Goût. *Minotaure*, (3-4), 81-84.
- Vesely, D. (1978). Surrealism, Myth & Modernity. *Architectural Design; Surrealism and Architecture*, (2-3), 77-95.
- Vidler, A. (1992). *The Architectural Uncanny, Essays in the Modern Unhomely*. MIT Press.
- Vidler, A. (2003). Fantasy, the Uncanny and Surrealist Theories of Architecture. *Papers of Surrealism*, (1), 1-12.
- Virilio, P. (2001). After Architecture: A Conversation. *Grey Room*, (3), 32-53.
- Weir, S. (2022). Surrealist Architecture: Dalí's 1958 Crisalida, San Francisco. *Journal of Surrealism and the Americas*, 13(1), 112-131.

Image References

- Bouchet, A. and Langlumé, P. (1825). *Galerie Vivienne en 1825* [Lithography]. Archive of Musée Carnavalet, Histoire de Paris. <https://www.parismuseescollections.paris.fr/fr/musee-carnavalet/oeuvres/galerie-vivienne-en-1825#infos-principales>.
- Hendriike. (2007, September 18). *Passage de l'Opéra (Galerie du Baromètre), IXe arrondissement, Paris, France, vers 1909*. Wikimedia Commons. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f2/Passage_de_l%27Op%C3%A9ra.jpg.
- Kiesler, F. (1959). *Plans for Endless House-Project for Museum of Modern Art* [Drawing]. Archive of Austrian Frederick and Lillian Kiesler Private Foundation, Vienna.
- Marine69. (2007, April 12). *Palais Idéal du Facteur Cheval* [Photograph]. Wikimedia Commons. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f/Palais_Id%C3%A9al_du_Facteur_Cheval_%287%29.jpg.
- Prieur, B. (2014, May 8). *Palais Idéal (East Façade)* [Photograph]. Wikimedia Commons. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/14/Palais_Id%C3%A9al_%28East_facade%29_May_2014.jpg.
- Stone, S. (1914, September 10). *Bourgeois interior, one of three photos given by Sasha Stone to Walter Benjamin. Approx. 1914* [Photograph]. Wikimedia Commons. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/73/Bourgeois_interior.jpg.
- Власенко. (2011, September 18). *Passage des Panoramas, Paris* [Photograph]. Wikimedia Commons. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9a/Passage_des_Panoramas_Paris.JPG.
- Waltercolor. (2022). *Stumbling block (Molasse, reverse side) of Ferdinand Cheval, discovered by him in Tersanne, Drôme, France, April 1879. Molasse*. [Photograph]. Wikimedia Commons. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/da/Pierre_dite_%C2%AB_d%280%99achopement_%C2%BB_de_Ferdinand_Cheval%2C_c%C3%B4t%C3%A9_pile.png.

Öz

Fiziksel bir mekân olarak konut, barınma ihtiyacının ötesinde psikolojik, sosyal ve kültürel anlamlar taşıyan bir olgudur. Konut güvenliğinin, konforun ve bireyselliğin bir sembolü olarak kullanıcının yaşamında önemli görevler üstlenir. Günümüzde değişen ve çeşitlenen yaşam biçimlerinin etkisiyle konutta aranan özellikler, konut kullanım normları ve konuta yüklenen anlam değişmiştir. Kullanıcılardaki konutta sahip olunmaya çalışılan ayrıcalıklı ve özel olma duygusu; konutla paylaşılan değerleri ve konuttaki yaşam biçiminin gerçek anlamını tüketir/sorgulatur hale getirmiştir. Bu doğrultuda çalışma, toplumsal yapı ve yaşam biçimindeki değişimlerin etkisiyle, bunların bir yansıması olan konutun anlamına yaptığı etkileri, kullanıcının belleğindeki izler üzerinden ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında Trabzon ilinde yaşayan 50 yaş ve üstü 20 konut kullanıcısı ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Konutun anlamını ortaya çıkarmak amacıyla yapılan görüşmelerde kullanıcıların sorulara verdikleri yanıtlardan elde edilen verilerin içerik analizleri yapılmıştır. Bu kapsamda niteliksel veri analizi yöntemi yardımıyla, elde edilen tüm veriler kodlanarak, temalar oluşturulmuştur. Ardından evin anlamı ve tariflenmesiyle ilgili sorulara verilen yanıtlardan elde edilen veriler de Maxqda programı yardımıyla analiz edilerek öne çıkan kavram ve temalar belirlenmiştir. Görüşmelerden elde edilen verilerin içerik analizi ile belirlenen temalar, Maxqda programı aracılığıyla oluşturulan kavram haritalarında öne çıkan kavramlarla karşılaştırılabilir olarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda; kişisel, sosyal ve fiziksel özelliklerle ilişkili olarak konuta yüklenen anlamda bazı değişiklikler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Konut, Konutun Anlamı, Bellek, Çocukluk, Maxqda.

Bellekteki İzler Üzerinden Konutun Değişen Anlamı

The Changing Meaning of House through Traces in Memory

^{1b} Ümran Sofuoğlu Demirbaş

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Bölümü, Trabzon, Türkiye

^{1b} Tülay Zorlu

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Trabzon, Türkiye

Basvuru tarihi/Received: 07.02.2024, Revize tarihi/ Revised: 24.10.2024 , Kabul tarihi/Final Acceptance: 25.11.2024

Extended Abstract

Housing, as a physical space, is a phenomenon that carries psychological, social and cultural meanings beyond the need for shelter. The home plays an important role in the life of the user as a symbol of security, comfort and individuality. Today, with the influence of changing and diversifying lifestyles, the features sought in housing, housing usage norms and the meaning attributed to housing have changed. The feeling of privilege and specialness that users try to have with the housing; it has made us question the values shared with the home and the true meaning of the lifestyle in the home.

In this regard, the study aims to reveal the effects of changes in social structure and lifestyles on the meaning of the home, which is a reflection of these effects, through the traces in the memory of the users. The unique aspect of the study is that the relationship between changing lifestyles and housing is examined through the traces left in the memories of the users by the meanings they attach to the home they lived in during their childhood and to today's home.

The study is based on the assumptions that housing carries different meanings beyond meeting the shelter needs of its users and that users carry traces of the homes they lived in in the past in their memories; answers were sought to the questions of which features of the homes they lived in during their childhood left a mark on their memories, which place in their childhood homes is most remembered in their memories, what meanings the childhood home has in the memory of its users, and what meanings the home they live in today means to its users.

Within the scope of the study, in-depth interviews were conducted with 20 residential users, 10 women and 10 men, aged 50 and over, living in Trabzon. While determining the sample, it was taken into account that there were users aged 50 and above in order to evaluate the difference between the past and the present and to retain the experiences in memory, and to select both male and female users in order to evaluate whether there was a gender-related difference. Content analysis of the data obtained from the answers given by the users to the questions during the interviews was conducted to reveal the meaning of the home. In this context, with the help of the qualitative data analysis method, all the data obtained were coded and themes were created. Then, the data obtained from the answers to the questions about the meaning and description of the home were analyzed with the help of the Maxqda program and the prominent concepts and themes were determined. The themes determined by the content analysis of the data obtained from the interviews were evaluated comparatively with the prominent concepts in the concept maps created through the Maxqda program.

When the results of the study were revealed, it was seen that the place that was remembered in the childhood home narratives had no effect. The meaning of childhood home carries themes such as "home", "past/memories" and components related to personal and social characteristics. However, the meaning of the currently used home carries themes such as "peace", "comfort", "meaningless" and components related to personal, social and physical characteristics. While memories, social, emotional and psychological parameters stand out in narratives about the past, it is seen that comfort-related parameters come to the fore in today's home. These results indicate a shift in the residents' expectations from the home they own. When users are asked whether they want to live again in the home they lived in during their childhood, the majority of them state that they do not want to live. This means; even though users long for the days they know they will never experience again, they do not want to give up the comfort conditions they currently have. When users describe both their childhood home and their current home, they carry the common meanings of peace, happiness and sharing. Residents tend to emphasize the semantic value of the homes by expressing certain emotional states while describing or interpreting any home. In general terms, it is concluded that the meaning of the home has undergone certain changes over time due to the influence of evolving lifestyles.

Keywords: House, Meaning of Housing, Memory, Childhood, Maxqda

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Nasıl Atf Yapılır: Sofuoğlu Demirbaş Ü, Zorlu T. Bellekteki İzler Üzerinden Konutun Değişen Anlamı. Tasarım Kuram 2024;20(43):315–333.

1. Giriş

Konutlar, sadece insanların barınma ihtiyacını karşılamaya yönelik basit birer fiziksel mekân olmanın ötesinde güvenliğin, konforun ve bireyselliğin bir sembolü olarak kullanıcının yaşamında önemli bir yer tutar. Konutlar yüklendikleri işlevlerin yanı sıra kullanıcıları için psiko-sosyal ve anlamsal boyutlar da içerir. Konutun, kullanıcısının kimliğini yansıtan özel bir parçası olduğu, mekânsal anlam ve mekân ruhu doğrudan insan yaşamını yansıttığı için duygusal ve bağlayıcı boyutunun çok güçlü olduğu vurgulanmaktadır (Altman, 1993).

Konutlar, buldukları bölgenin ve toplumun kültürü, yaşam biçimi, refah düzeyi, insan ilişkileri gibi birçok konuda önemli bilgiler aktarır (Akyol Altun, 2008; Zorlu, 2004). Yaşam biçiminin önemli göstergelerinden biri olan konut; bütün işlevleriyle sosyal bir rol de üstlenerek, toplumsal yaşamda bir kimlik ve statü aracı olarak kabul görmektedir (Ayata, 2003; Maxwell, 2004). Bu bağlamda konutlar, günümüzde piyasadaki diğer metalar arasında, bireyin kimliğini teşhir edebileceği, sosyal statüsünü sergileyebileceği, toplumsal ve ekonomik gücünü ortaya koyabileceği en önemli araçlardan biri haline gelmiştir (Bali, 2002; Öncü, 1999). Günümüzde konutun bir barınma nesnesi olmasının yanı sıra bir prestij, bir meta, bir tüketim, bir yatırım, bir kültürel aidiyet nesnesi olması sebebiyle, konut olgusunun çok boyutluluğuna dikkat çekilmektedir (Cengizkan, 2009). Konutlar, kullanıcısının yaşam biçimini yansıtan önemli bir kimlik ögesi, temsil ettikleri ve kullanıcıya sunduklarıyla bir statü göstergesi ve aynı zamanda insanın en iyi algıladığı ve anlamlar yüklediği mekânlardır (Blakely ve Snyder, 2003; Butler, 1995). İnsanlar, kendilerini sadece davranış veya sözle değil aynı zamanda sahip olduklarıyla ve fiziksel çevreleri aracılığıyla da tanımlamaktadır (Şenyapılı, 2003; Tanyeli, 2004). Bu anlamda konut ve yakın çevresi her zaman kullanıcının kendi kişisel, sosyal, kültürel özelliklerini ve

kimliğini ortaya koyabildiği bir yer olma özelliğindedir. Kullanıcı evi aracılığı ile hem kendini ifade etmekte hem de evi sayesinde toplumdaki konumunu belirleyerek bu yolla çevresiyle ilişkiler kurmaktadır (Goffman, 1959). Özellikle 1990'lı yıllardan sonra tüketim kültürünün yaygınlaşmasıyla birlikte konut, bir tüketim nesnesi haline gelmiştir (Harvey, 1973). Tüketim kültürünün topluma yansımalarına paralel olarak konutun gösterilebilirliğinin, sahibi için yeni bir statü göstergesi olduğu vurgulanmaktadır.

Kullanıcılar, süreçte gelişen teknolojiyle kitle iletişim araçları sayesinde ihtiyaçlarına göre arzuladığı konuta ulaşabilmektedir. P.F. Lazarsfeld ve H. Herzog'un öncüleri olduğu kullanımlar ve doyumlar teorisi ile açıklanan bu durumla kullanıcılar medya aracılığıyla idealize edilen konut ve yaşam biçimlerine itilmektedir. Bu doğrultuda birçok araştırmacı da küreselleşme ve tüketim olgularının aracılığıyla yeni yaşam biçimlerinin üretilmesinin, konutu kullanım normlarını ve konut tercihlerini etkilediğini vurgulamaktadır. Küreselleşme ve tüketim kültürünün etkisiyle; yaşam biçimlerinin değişmesi, beklentilerin farklılaşması, insanın gereksinme ve önceliklerinin ve fiziksel çevreden beklentilerin değişmesi konutun hem fiziksel özelliklerinde hem de anlamsal boyutunda değişikliklere neden olmuştur (Ayata, 2003; Öncü, 1999). Kısaca, tüketim kültürünün etkisi ile konutla kurulan bağ ve ona yüklenen anlamlar da değişmektedir (Bali, 2002; Maxwell, 2004).

Konut ve konutun kullanımı, sosyo-kültürel ve geçici beklentileri yansıtmaktadır. Aile kompozisyonu, bağları, değerleri ve faaliyetleri zamanla değiştikçe konutun değeri, anlamı ve kullanımı da değişir (Chokor, 1993). Konutun, zamanla yaşadığı değişimler iki farklı yolla ifade edilmektedir. Biri, kullanıcıların konutlarını kendi yaşam döngülerindeki süreç boyunca fikir ve değerlerindeki değişimler, diğeri ise, konutun kullanıcılarını ve yerleşimini etkileyen sosyal ve ailesel içerikteki

değişimlerdir (Dovey, 1985). Sonuç olarak, insanın ve çevresinin zamanla yaşadığı değişime dikkat çekilerek, kullanıcının da konutunu bu çerçevede değiştirdiği belirtilmektedir.

İnsanların konutlarında yaşamaya başladıktan sonra mekânı kendi fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarına göre şekillendirmesi, bu mekânda zaman geçirip anılar biriktirmesi ile bir sığınak olan yapı kabuğu zaman içinde bir eve hatta duygusal sığınak olarak görülebilecek olan yuvaya dönüşür. Bu bağlamda Bachelard (1969), zaman-mekân sıkışmasını tanımlarken, konutun bellek için çok önemli bir mekân olduğunu belirtmektedir. “Düş görmeyi ve hayal etmeyi o mekânda öğrenmişizdir.” diyerek konutu; kullanıcısının düşüncelerini, düşlerini ve anılarını en iyi ifade etme aracı olarak tanımlamaktadır. Konutun anlamı bireysel ya da toplumsal belleğimizde yer etmiş olan imgeler, çağrışım ve etkilenmelerle ortaya çıkmaktadır (Karakurt Tosun ve Fırat, 2012). Bu anlam ve imgelerin değişimi, yalnızca konutun temel işlevlerinin belirlediği anlam ve normların (kültürel belirleyiciler) değil, aynı zamanda yapı kültürü, toplumun ve ailenin refah düzeyi ve yaşam standartları gibi önemli etkenlerin de değiştiği anlamını taşımaktadır (Çıktış ve Ek, 2009).

Değişen yaşam dinamiklerinin etkisiyle fiziksel çevreden beklentiler ve konuta yüklenen anlamlar da değişmektedir. Bu değişimin bir sonucu olarak, günümüzde konut, sadece barınma ihtiyacını karşılayan bir mekân olmanın ötesinde kişilerin yaşam tarzlarını belirleyen, toplumsal ilişkilerini düzenleyen bir araç ya da ekonomik bir getiri aracı olma özelliklerini barındıran bir olgu haline gelmiştir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, değişen dinamikler/değişen yaşam biçimleri çerçevesinde küreselleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan tüketim olgusunun/kültürünün toplumsal yapı, yaşam biçimi ve onun bir yansıması olarak evin anlamına yaptığı etkileri, kullanıcının belleğindeki izler

üzerinden ortaya koymaktır. Bu kapsamda çalışmanın özgün yönü, değişen yaşam biçimleri ile konut ilişkisini kullanıcıların çocukluk döneminde yaşadıkları konut ile günümüz konutuna yükledikleri anlamların belleklerinde bıraktığı izler aracılığı ile irdeleniyor olmasıdır. Bu araştırma, konutun sadece fiziksel bir mekân olmanın ötesinde, duygusal, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla nasıl anlam kazandığının anlaşılmasına destek olacak niteliktedir. Ayrıca, toplumsal değişimlerin ve bireylerin yaşam tarzlarının konut algısını nasıl şekillendirdiğini ortaya koyarak, literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bellek mekân ilişkisinin incelenmesi, konut araştırmaları ve tasarımında, bireylerin yaşam deneyimlerini ve sosyal dinamiklerini yansıtan daha anlamlı mekânlar oluşturmak için önemli bir perspektif sunmaktadır. Aynı zamanda, geniş ölçekte ya da farklı yaş gruplarıyla evin anlamının değerlendirilebileceği konu ile ilgili farklı çalışmalar için bir ön çalışma olarak görülmektedir.

2. Konut Ve Ev Kavramları Üzerine

Konut sözlükte; “İnsanların içinde yaşadıkları ev, apartman vb. yer, mesken, ikametgâh.” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2023). Konutun, mimar tarafından planlanan, tasarlanan bir nesne iken özel kimliği olmadığını ancak kullanıcılar yerleşip burada yaşamaya başladıktan sonra kimlik kazanarak eve dönüştüğü belirtilmektedir. Konut; nesnel, resmi, soğuk, uzak, mantıksal ve bilimsel bir anlam taşıırken, ev ise öznel, özel, sıcak, yakın ve duygusal bir anlam taşımaktadır (Tümer, 2001). Başka bir tanımlamada konut, hane halkı için tanımlı ve sınırlı fiziksel mekân, eylemlere imkân vererek korunma ve barınak işlevi taşıyan, psikolojik, sosyo-demografik, siyasi ve ekonomik faktörler gibi birçok bileşenden oluşmaktadır (Lawrence, 1987). Ev kavramının ise yaşanılan mekânın fiziksel özelliklerinden çok yaşantısal deneyimi anlatmak için kullanılan bir kavram olduğunu, bu anlamda deneyimin fiziksel ve mekânsal yanından çok kişisel yanının

vurgulandığı ifade edilmektedir. Konut kavramı ise daha total ve genel anlamlara işaret etmekte, eve kıyasla yaşanan mekânın fiziksel ve sosyal yanları daha çok vurgulanmaktadır (Göregenli, 2003).

Ev orada yaşayan aile için koruyucu bir kabuk olurken, temelde aile kimliğinin en etkili şekilde temsil ve sembolize edildiği, korunduğu sosyo-fiziksel bir alandır. Dolayısıyla, insanın tüm mekânsal hareketleri, yolculukları, ekonomik faaliyetleri ve sosyal alışverişleri ve etkileşimleri için ev, hem bir dönüş noktası hem de aile veya hanehalkı grubu için bir sığınak veya varoluş merkezidir (Chokor, 1993). Ev, çok boyutlu doğasını yansıtan geniş bir yelpazede farklı imgeler ve kavramlar çağrıştırırken, evin anlam ve kullanımları, konut gibi, anlaşılması zor olmakla kalmaz, aynı zamanda kişiden kişiye, aynı toplumdaki sosyal gruplar arasında, kültürler arasında ve zaman içinde değişir (Lawrence, 1993).

Bir mekân olarak konut; iletişim, etkileşim, mekân, zaman ve anlamın örgütlü bir örüntüsüdür. Aynı zamanda hem ait olduğu kültür ya da etnik grubun karakteristik özelliklerini, yaşam biçimini, çevresel tercihlerini, davranış kurallarını, imgelerini, mekân ve zaman taksonomilerini yansıtırken, hem de kullanıcının özüyle ilgili imgelerinin, kendini kanıtlama ve donanımı ile kullanıcının kişiliğinin ve ayrıcalığının göstergesidir (Gür, 2000). İnsan yaşamının her anına tanıklık eden konut kavramı, kullanıcıların ait olduğu toplumla ilgili bilgileri de içinde barındırır.

İnsanın fiziksel bir strüktür, bir kabuk olarak konutla kurduğu etkileşim süreciyle konutun anlamı değişmektedir. Konut, insanla kurduğu bu anlamlı etkileşimle eve dönüşmektedir. Ev, evin kullanıcısı ve konut arasındaki dinamik etkileşimlerin bütünüdür. Kültürel bir bileşke olan ev; fiziksel süreçler, mekân, zamanın transaksiyonel olarak tamamıdır (Altman, 1993). Başka bir tanımlamada ev kavramı geçmiş deneyimlerin, anıların, düşünce ve hayallerin günümüze olan yansımaları olarak ifade edilmektedir

(Bachelard, 1969). Benzer bir bakış açısıyla, ev kavramına psikolojik olarak yaklaşılmakta ve ev kavramının düşünce yoluyla görülen, yaşanan ve yapılan bütün evlerin tümünün anlamını içerdiği savunulmaktadır (Harries, 1993). Mekânın Poetikası kitabının “Kuş Yuvası” adlı bölümünde kuşların bedenlerini kullanarak sert malzemeleri şekillendirerek yuvalarını kendilerine uygun bir biçimde biçimlendirmelerinden bahsedilmektedir (Bachelard, 1969). İnsanlar da konutlarında yaşamaya başladıktan sonra mekânı kendi fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarına göre biçimlendirmeleri, bu mekânda geçirilen zamanla anılar biriktirmeleri ile bir sığınak olan mekân zaman içinde bir eve, dahası duygusal bir sığınak diye nitelendirilebilecek olan bir yuvaya dönüşmektedir.

Mimarlık, bireyin dünyayla olan etkileşimini şekillendiren önemli bir araçtır. Mekânlar, yalnızca fiziksel alanlar değil; aynı zamanda insanların duygularını, anılarını ve deneyimlerini barındıran canlı varlıklardır. Mimarlık, insanlara anlamlı ve yaşanabilir alanlar sunarak, onların kimliklerini ve toplumsal ilişkilerini pekiştirmelerine olanak tanımaktadır (Pallasmaa, 2011). Bireyin “dünyada olmak” deneyimini gerçekleştirdiği ilk mekân evidir. Evin bir his olduğunu belirten Pallasmaa, 2018’de Peter Zumthor’la gerçekleştirdiği görüşmede çocukluk evindeki anıları üzerinden “mental home” kavramına değinerek, evin sadece fiziksel bir alan değil zihinsel bir kavram, aynı zamanda bir kimlik ve bellek kaynağı olduğunu belirtmektedir. Çocukluk evindeki erken deneyimler, bireyin duygusal ve zihinsel yapısını etkilemektedir; bu durum ileriki yaşlarda da yapılan seçimlere ve kişiliğe yansımaktadır (URL-1). Arketipsel bir ev hissi, güven, aidiyet ve kimlik gibi duygularla bağlantılıdır. Bireyin eviyle kurduğu ilişkiyle mekânsal hafıza oluşmaktadır. Bu ilişki kendi içerisinde, tek bir kavramla değil, birçok soyut kavramla ifade edilebilmektedir. Ev, bireyin yaşamında bir bağ kurma yeri olarak işlev görür; mekândaki deneyim,

bireyin geçmişi, anıları ve geleceği ile ilişkilidir. Evin sunduğu bütünlük ve düzen, bireyin kendisini ifade etmesine ve yaşadığı yeri anlamlandırmasına yardımcı olur (Özak ve Gökmen, 2019). Bu doğrultuda evin anlamı; tanımlı sınırlarıyla, bölgesel olarak bulunduğu yerle ve çevresiyle kurulan psikolojik bağ, bireysel özellikler ile etkileşimleri içeren sosyal ve kültürel birikimlerle referans noktası haline gelen bir yer olarak tanımlanmaktadır (Hayward, 1975).

Martin Heidegger (1977), “ikamet etmek” anlamını içeren inşa etmenin iki tamamlayıcı boyutunu vurgulamaktadır. Bu boyutlar yetiştirmek ve bina inşa etmektir. Mekânın hem fiziksel hem de duygusal olarak beslenmesini içermektedir. İkamet alanı olarak ev de hem mimari tasarımın bir ürünü hem de bakım ve ikamet süreçlerinin sonucudur. Ev, içinde yaşayan bireylerin hayatının ötesinde anıları somutlaştırarak, geçmiş ve gelecekle bağlantı kurmaktadır. Bellek beden aracılığıyla duyular, algı, anlam ve deneyimler üzerinden oluşturulurken, evler de benzer şekilde kaydedilmiş anıları maddi ve sanal özellikleriyle hatırlamaktadır (Davidson, 2009).

Pallasmaa (2011) “Tenin Gözleri” kitabında “Ben duygularımı ve çağrışımlarımı mekâna ödünç veririm, mekân da bana, algılarımı ve düşüncelerimi ayartan ve özgürleştiren aurasını ödünç verir.” ifadesiyle atmosfer, ambiyans ve ruh ile birlikte, birey ve mekân arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu belirtmektedir.

Bireyin yaşam biçimi, evin bulunduğu yerin fiziksel ve sosyal bileşenleri ile şekillenmektedir. Fakat modernleşmeyle birlikte geleneksel birikimlerden kopmaya başlaması evin rasyonelleşmesi ve nesnelleşmesi süreci başlamıştır. Bu durum, evin köksüzleşmesine, mekanikleştirilmesine ve kullanıcı ile yer arasındaki bağın zayıflamasına yol açmıştır. Bu gün değişen üretim biçimleri, tüketim kültürü paradigmaları ve gelişen iletişim araçları aracılığıyla arzulan “ideal ev” mitleri pazarlanmaktadır (Talu, 2012). Toplumsal yapıdaki değişimlerle

birey artık sahip olmak istediği evle, statü, konfor ve yaşam biçimi satın almaktadır. Böylelikle tüketim nesnesi haline gelen ev kavramı yuva bağlamından kopup, anlamını sorgulatır hale gelmektedir.

3. Yöntem

Günümüzde değişen ve çeşitlenen yaşam biçimlerinin etkisiyle konutta aranan özellikler, konut kullanım normları ve konuta yüklenen anlam değişmiştir. Bu bağlamda çalışma kapsamında, değişen yaşam biçimlerinin etkisi altında eve yüklenen anlamdaki değişim ele alınmakta ve kullanıcıların belleklerdeki izler üzerinden evin anlamı sorgulanmaktadır.

Bu çalışmada zamanla değişen yaşam biçimleri ve onun bir yansıması olarak evin anlamına yaptığı etkileri, kullanıcının belleğindeki izler üzerinden ortaya koymayı amaçlayan yüksek lisans tez çalışması kapsamında yapılan alan çalışmasından elde edilen verilerin bir bölümü aktarılmaktadır.

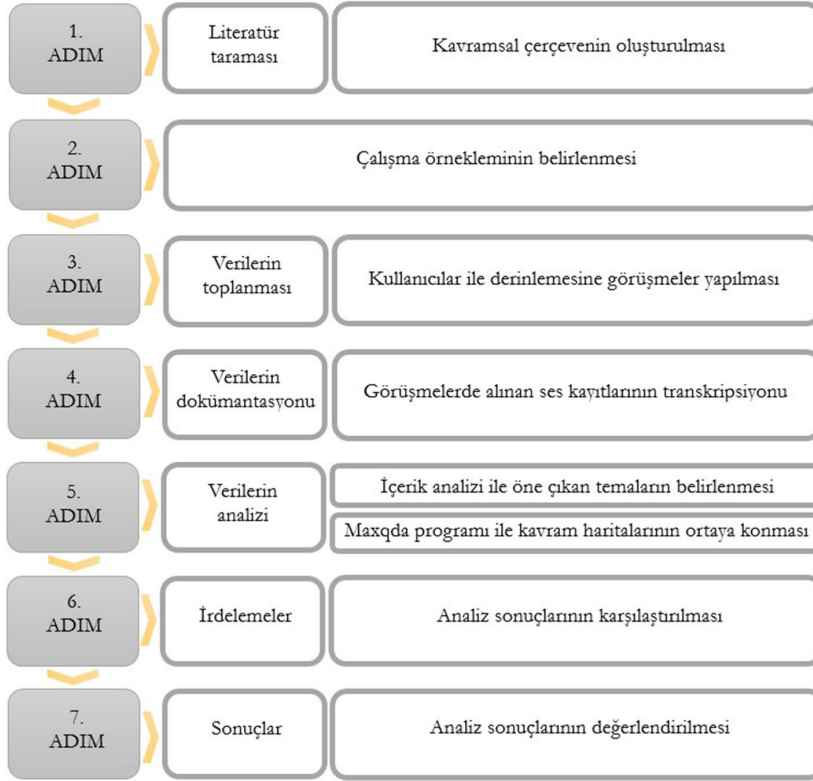
Çalışma, kullandığı yöntemler bakımından nitel bir araştırmadır. Nitel araştırma, incelenen konuya yorumlayıcı ve doğal bir bakış açısıyla yaklaşan, çoklu yöntemleri içeren bir araştırma türüdür. Bu tür araştırmalarda, olgular doğal ortamlarında incelenerek, bireylerin bu olgulara yükledikleri anlamları anlamlandırmaya ya da yorumlanmaya çalışılır. Nitel araştırmalar, çeşitli ampirik materyallerin kullanılmasıyla tümevarımsal bir süreci içermektedir (Groat ve Wang, 2002).

Çalışma konutun, kullanıcısının barınma gereksinmesini karşılamanın ötesinde farklı anlamlar taşıdığı ve kullanıcıların geçmişte yaşadıkları evlere dair izleri belleklerinde taşıdıkları varsayımları üzerine temellenmiştir. Çalışmada; kullanıcıların çocukluk döneminde yaşadıkları evlerin hangi özelliklerinin belleklerinde iz bıraktığı, çocukluk döneminde yaşadıkları evlerinde belleklerinde en çok yer eden mekânın hangisi olduğu, çocukluk evinin, kullanıcısının belleğinde hangi anlamlara

geldiği, günümüzde yaşanan evin, kullanıcı için ne gibi anlamlar ifade ettiği sorularına yanıt aranmıştır. Bu kapsamda çalışma yedi temel adımda gerçekleştirilmiştir (Şekil 1).

demografik özellikleri ile geçmişte ve günümüzde yaşadıkları evlerin onlar için taşıdığı anlamın ne olduğunu, zaman içinde kullanıcı için evinin anlamının değişip değişmediğini, değişti ise nasıl

Şekil 1. Çalışmanın strüktürü.

Çalışmanın ilk adımında kavramsal çerçevenin oluşturulmasına yönelik literatür taraması yapılmış, ardından ikinci adımda çalışmanın örneklemini belirlenmiştir. Çalışma, geçmiş ve bugün arasındaki farkın değerlendirilebilmesi ve yaşanmışlıkların hafızada yer edinebilmesi için 50 yaş ve üstü kullanıcılar ve cinsiyete bağlı bir farklılık olup olmadığını değerlendirebilmek adına hem kadın hem de erkek kullanıcılar ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın üçüncü adımında yukarıda açıklanan kriterler bağlamında rastlantısal olarak seçilen 50 yaş üstü 10 kadın 10 erkek konut kullanıcısı ile hazırlanan görüşme formu çerçevesinde derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme formunda görüşme yapılan konut kullanıcılarının

bir değişimin gerçekleştiğini belirlemeye yönelik sorulara yer verilmiştir. 30-55 dakika arasında süren görüşmeler esnasında söylenenleri eksiksiz tespit edebilmek için görüşmecilerden izin alınarak ses kaydı alınmıştır. Daha sonra alınan ses kayıtlarının transkripsiyonu yapılarak görüşme formlarına işlenmiştir. Çalışma kapsamında görüşme yapılan konut kullanıcıları metinde “görüşmeciler” ya da “kullanıcılar” olarak ifade edilmiştir.

Çalışmanın dördüncü adımında derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilerin dokümantasyonu, beşinci adımda görüşmelerde kullanıcıların sorulara verdikleri yanıtlardan elde edilen verilerin içerik analizleri yapılmıştır. Bu kapsamda niteliksel veri analizi yöntemi yardımıyla, elde edilen tüm veriler kodlanarak,

Tablo 1. Görüşmecilerin demografik özellikleri.

temalar oluşturulmuştur. Ardından evin anlamı ve tariflenmesiyle ilgili sorulara verilen yanıtlardan elde edilen veriler MAXQDA programı yardımıyla analiz edilerek öne çıkan kavram ve temalar belirlenmiştir. Sonraki adımda ise görüşmelerden elde edilen verilerin içerik analizi sonucunda belirlenen temalar ile Maxqda programı aracılığıyla oluşturulan kavram haritalarında vurgulanan kavramlar üzerindeki irdellemelere yer verilmiştir. Son adımda da görüşmelerden elde edilen verilerin analiz ve değerlendirmeleri ile literatürde yer alan bilgilere dayanarak çalışmanın genel sonuçları sunulmuştur.

4. Bulgular

Alan çalışması kapsamında kullanıcılar ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde kullanıcıların/ görüşmecilerin demografik özellikleri, çocukluk dönemlerindeki evlerinin bellekteki anlamı ile mevcut kullanımdaki evlerinin anlamına dair veriler sunulmaktadır.

Alan çalışması kapsamında 50 yaş üstü 20 konut kullanıcısının demografik özellikleri (Tablo 1); kullanıcıların on ikisi 50-59, altısı 60-69, biri 70-79 yaş aralığında iken, bir görüşmeci 80 yaş ve üstüdür. Kullanıcıların yedisi ilkokul, dördü lise, altısı lisans ve üçü lisansüstü eğitimi almıştır. Görüşme yapılan 6 kullanıcı ev hanımı, 6 kullanıcı memur, 6 kullanıcı emekli ve 2 kullanıcı ise özel sektör çalışanıdır. Mevcut evinde yalnız yaşayan 1 kullanıcı, iki kişi yaşayan 7 kullanıcı, üç kişi yaşayan 9 kullanıcı, dört kişi yaşayan 2 kullanıcı ve evinde beş kişi yaşayan 5 kullanıcı bulunmaktadır.

4.1. Çocukluk Döneminde Evin Bellekteki Anlamına Yönelik Bulgular

Bu bölümde görüşme yapılan kullanıcılara “18 yaşına kadar kaç farklı evde yaşadınız?”, “Çocukluk evinizde ne kadar zaman geçirdiniz? O evde otururken kaç yaşındaydınız?” soruları yöneltilmiş ve çocukluk döneminde yaşadıkları evi anlatmaları istenmiştir. Görüşmecilerin sekizi 1, altısı 2, üçü 3, ikisi 4 ve biri 5

Görüşmeci Profili	Kişi Sayısı	
Doğum Yeri	Trabzon	15
	Bayburt	2
	Konya	1
	Mersin	1
Yaş	Ordu	1
	50-59	12
	60-69	6
	70-79	1
Cinsiyet	80 yaş ve üstü	1
	Kadın	10
Eğitim Durumu	Erkek	10
	İlkokul	7
	Lise	4
	Lisans	6
Çalışma Durumu	Lisansüstü	3
	Ev hanımı	6
	Emekli	6
	Memur	6
Mevcut evdeki kişi sayısı	Özel sektör	2
	Evinde 1 kişi yaşayan	1
	Evinde 2 kişi yaşayan	7
	Evinde 3 kişi yaşayan	9
	Evinde 4 kişi yaşayan	2
	Evinde 5 kişi yaşayan	5

farklı evde yaşamıştır. Görüşmecilerin çocukluk evlerinde geçirdiği sürelerle bakıldığında; üçü 0-10 yıl arasında, on dördü 10-20 yıl arasında ve üçü ise 20 yılın üzerinde vakit geçirmiştir.

Çocukluk evlerine yönelik anlatılarında, 19 görüşmeci evlerinin oda sayısına, 17 görüşmeci evlerinin kat/daire sayısına, 15 görüşmeci evlerinin apartman mı, müstakil ev mi olduğu, bahçesinin olup olmadığı gibi fiziksel özelliklerine yer vermiştir.

Yanıtlarda “Evimiz tek katlı, müstakil, 1+1 ve yüksek girişliydi.”, “2 katlı 4 daireli bir binaydı.” gibi ifadelerle yer verilmiştir. 12 görüşmeci anlatılarında “Mutfak ve salon birlikte kullanılan altında ahır olan 60 m2 bir evdi.”, “Benim odam oturma odamızdı.” gibi ifadelerle evlerindeki mekân türlerini, büyüklüklerini ve işlevlerini anlatan ifadelerle yer vermiştir. 12 görüşmeci

“Kapıdan girince avlumuz vardı.”, “Evin dış kapısı meyveler ve özellikle güllerle dolu bir bahçeye açılıyordu.” gibi cümlelerle evdeki bahçe, balkon, teras, avlu gibi yarı açık mekânlara ilişkin özelliklere değinmişlerdir. 12 görüşmeci “Bahçemizde ürün yetiştirirdik.”, “Orada oynardık ve nehirde yüzerdik. Sosyal çocuklardık.” gibi ifadelerle o dönemde evlerinde gerçekleştirdikleri eylemleri belirtmiştir. 12 görüşmeci “Kışın evi ısıtmak için soba veya Osmanlı mangalı yakardık.”, “Mutfakta ateşlik vardı. Yemeği orada pişiriyorduk, hem de ısıniyorduk.” gibi ifadeler ise evlerin ısınma sistemi (*soba, ocak, tandır*) ile ilgili ayrıntılara değinmişlerdir. 11 görüşmeci “Yıgma bir evdi. Tahtalar arasına balya çekilmiş. Balyaların arasına da kâğıtlar sıkıştırılmıştı.”, “Beton bile değildi. Deniz kumundan yapılmıştı.” gibi ifadelerle çocukluk evlerinin malzemelerine ve yapım sistemlerine ilişkin özelliklere vurgu yapmışlardır. 10 görüşmeci “Ahşap kapısı vardı.”, “Korkuluksuz bir merdivenle balkona çıkılıyordu.” gibi ifadelerle kapı, pencere, merdiven gibi mimari yapı elemanlarından bahsetmiştir. 9 kullanıcı “Evin iki girişi vardı. Biri bahçeye, diğeri yola bakıyordu.”, “Eğimli bir arazideydi. Kuzey ve güneyde cephesinde iki girişi vardı.” gibi ifadelerle evin yakın çevresine ve yönleneşine değinmişlerdir. 8 görüşmeci “6 kişi kalıyorduk.” gibi ifadelerle evlerdeki kullanıcı gruplarına değinmişlerdir. 7 görüşmeci “Tereklerimiz vardı.”, “Girişte mutfak dolabı vardı.” şeklinde evdeki donatılar, mobilyalar, aksesuarlar ve eşyalarla ilgili bilgiler vermişlerdir. 6 görüşmeci ise anlatılarında “Komşularımızla bir araya gelip sobanın etrafında toplanıp muhabbet ederdik.”, “Komşularımızla girer çıkardık. Herkes birbirine güvenirdi. Gerçek sevgi ve samimiyet vardı.” cevaplarıyla evdeki aile, akraba, misafir, komşuluk ilişkilerine değinmiştir. 5 kullanıcıdan biri “Kapıdan girince kare bir hole giriyorduk. Karşıda mutfamız vardı. Mutfağın iki yanında birer oda vardı. Holün diğeri iki yanında ise diğeri iki oda vardı. Sağdaki odanın

yanındaki holde banyo ve tuvaletimiz vardı.” cümleleriyle evin plan kurgusunu anlatmıştır. 2 kullanıcı “Dededen kalmaydı.”, “Apartman bize aitti.” gibi ifadelerle evin mülkiyetiyle ilgili bilgi vermişlerdir. Son olarak 1 kullanıcı “Üstü kırman derler kat kat tahtalarla yapılmıştı.” cevabıyla evdeki yapısal mimari ve süsleme ile ilgili bilgiler vermiştir.

Görüşmecilerin çocukluk evlerine ilişkin anlatıları genel olarak değerlendirildiğinde; anlatılarda en çok evlerinin oda sayısı, kat/daire sayısı, evin tipi (*müstakil, apartman, bahçeli*), plan özellikleri, evdeki mekânlar, büyüklükleri, balkon, bahçe, teras, avlu gibi evdeki yarı açık mekânlar, donatılar/mobilyalar, mimari/süsleme detayları gibi eve ilişkin fiziksel özelliklere yer verilmiştir. İkinci sırada ise evin malzeme ve teknik özellikler ile evde yaşayanlara ilişkin aktarımlar yapılmıştır. Son olarak da evin yakın çevresine ilişkin özelliklerden bahsedilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Çocukluk evi anlatılarına dair genel özellikler.

Kullanıcıların çocukluk evi anlatıları		Kişi Sayısı
1. Eve ilişkin fiziksel özellikler	Oda sayısı	19
	Kat/daire sayısı	17
	Evin tipi (müstakil, apartman, bahçeli)	15
	Evdeki mekânlar (çeşitleri, büyüklüğü, işlevi)	12
	Evdeki yarı açık mekânlar (balkon, bahçe, teras, avlu)	12
	Donatı/mobilya/aksesuar/eşya	7
	Plan kurgusu	5
	Yapısal mimari/Süsleme detaylar	1
	2. Eve ilişkin malzeme ve teknik özellikler	Isınma sistemi (soba, ocak, tandır)
Malzeme/Yapım sistemi		11
Mimari yapı elemanları (kapı, pencere, merdiven)		10
3. Kullanıcıya ilişkin özellikler	Gerçekleşen eylemler	12
	Kullanıcı grubu	8
	Evdeki aile ilişkileri (akraba, misafir, komşuluk)	6
4. Evin yakın çevresine ilişkin özellikler	Mülkiyet	2
	Evin Yakın Çevresi/Yönleneş	9

Şekil 2. Çocukluk evini tarifleyen kelimelerin frekans analizi.

Görüşmecilere çocukluk evlerinde en çok hangi mekânda vakit geçirildiği sorulduğunda; 20 görüşmecinin 9'u "oturma odası/salon", 3'ü "yatak odası", 2'si "mutfak", 2'si "teras", 2'si "bahçe", 1'i "giriş taşılığı" ve diğer 1 kişi de "serender" cevabını vermiştir. Çocukluk evinde en fazla zaman geçirilen mekânların büyük çoğunluğu (14'ü) evin içindeki oturma odası/salon, yatak odası, mutfak gibi kapalı mekânlar, 5'i teras, bahçe, giriş taşılığı gibi yarı açık ve açık mekân, 1'i ise serenderdir (Tablo 3).

Tablo 3. Çocukluk evinde en çok vakit geçirilen mekânların dağılımı.

Tablo 4. Çocukluk evinde bellekte en çok yer edinen mekânların dağılımı.

Çocukluk evinde en çok vakit geçirilen mekânların dağılımı	Kişi Sayısı	
Ev içi kapalı mekânlar	Oturma odası/salon	9
	Yatak odası	3
	Mutfak	2
Yarı açık ve açık mekânlar	Teras	2
	Bahçe	2
	Giriş taşılığı	1
Ev dışı mekânlar	Serender	1

Görüşmecilere çocukluk evlerine ilişkin belleklerinde en çok yer edinen mekânın hangi mekân olduğu sorulduğunda; 20 görüşmecinin 8'i "oturma odası/salon", 3'ü "yatak odası", 3'ü "teras", 2'si "bahçe", 2'si "balkon", 1'i "mutfak" ve diğer 1 kişi "merdiven" cevabını vermiştir (Tablo 4).

Çocukluk evinde bellekte en çok yer edinen mekânların dağılımı	Kişi Sayısı	
Ev içi kapalı mekânlar	Oturma odası/salon	8
	Yatak odası	3
	Mutfak	1
	Merdiven	1
Yarı açık ve açık mekânlar	Teras	3
	Bahçe	2
	Balkon	2

Tablo 5. Çocukluk evinin tariflenmesiyle ilgili temaların gruplanması.

Görüşmecilerden çocukluk evlerini anlatan 3 kelimeyi/kavramı ifade etmeleri istendiğinde alınan cevaplar Maxqda programı ile oluşturulan kelime bulutuyla görselleştirilmiştir. 60 kelime arasından yapılan analiz sonucu en çok dile getirilen kelimeler/kavramlar olumlu bir psiko-sosyal olgu olan "mutluluk" kavramı ile

olumsuz bir psiko-sosyal olgunun ifadesi olan "yokluk" kavramıdır (Şekil 2).

Genel olarak tariflenen bu ifadelerle ilgili temalar; anılar/geçmiş, olumlu/olumsuz fiziksel ve psiko-sosyal özellikler ve eylemler başlıkları altında toplanmıştır. İfadelerin gruplanması, görüşmelerdeki çocukluk eviyle ilgili anlatılar dikkate alınarak değerlendirilmiştir. 15 defa ifade edilen anılar, çocukluk, gençlik, geçmiş, olgunluk ve hisler gibi kelimeler/kavramlar "anılar/geçmiş" temasıyla ilişkilendirilmiştir. 12 defa ifade edilen karamsarlık, mutsuzluk, hüznün, yokluk, sorumluluk, kısıtlama, korku ve yalnızlık gibi kavramlar "olumsuz psiko-sosyal özellikler" teması altında toplanmıştır. 12 defa ifade edilen huzur, birliktelik, aile, mutluluk, sosyallik ve özgürlük "olumlu psiko-sosyal özellikler" temasıyla ilişkilendirilmiştir. 11 defa ifade edilen konforsuzluk, sobalı, gürültülü, ilkel, eski, kullanışsız, soğuk ve karanlık ifadeleri "olumsuz fiziksel özellikler" teması altında toplanmıştır. 9 defa ifade edilen kullanışlı, şirin, manzara, sıcak, sıcak ekmek, estetik, güzel ve el işçiliği kavramları "olumlu fiziksel özellikler" teması altında birleştirilmiştir. Son olarak 3 defa ifade edilen oyun, oyuncak ve öğrenme ifadeleri ise "eylemler" temasıyla ilişkilendirilmiştir (Tablo 5).

Çocukluk evi tariflemeleriyle ilgili temalar	İfade Sayısı
Anılar/geçmiş	15
Olumsuz psiko-sosyal özellikler	12
Olumsuz fiziksel özellikler	11
Olumlu psiko-sosyal özellikler	10
Olumlu fiziksel özellikler	9
Eylemler	3

Şu an çocukluk evinin görüşmeciler için anlamına ilişkin veriler Maxqda programında analiz edildiğinde kelime bulutunda “hatıralar” kelimesinin en yoğun ifade edildiği görülmektedir. İkinci sırada “çocukluk” kelimesidir. Hatıralar ve çocukluk ifadeleri “geçmiş/hatıralar” temasında gruplanmıştır. Üçüncü sırada ise “üzülüyorum” ve “geçmiş” ifadeleri yer almaktadır. Üzülüyorum ifadesi “hüzün” temasıyla ilişkilendirilirken, geçmiş ifadesi yine “geçmiş/hatıralar” temasında gruplanmıştır. Diğer kelimelerin ifade edilme sıklığı azdır (Şekil 4). Genel bir anlatımla, kullanıcı için çocukluk evinin şu anki anlamı kişisel özelliklerle ifade edilmiştir.

Şekil 4. Şu an çocukluk evinin anlamına ilişkin kelimelerin frekans analizi.

4.2. Mevcut Kullanımdaki Evin Anlamına Yönelik Bulgular

Bu bölümde görüşmecilere mevcut kullarımdaki evleriyle ilgili sorular sorulmuştur. Bu evde ne kadar zamandır oturdukları sorulduğunda 7 görüşmeci, 0-5 yıl arasında, 8 görüşmeci, 5-10 yıl arasında ve 5 görüşmeci ise 10 yıldan fazla süredir o evde yaşadıklarını ifade etmiştir.

Kullanıcıların mevcut kullarımdaki evlerine yönelik anlatılarında, 18 kullanıcı “3+1”, “4 oda 1 salon” gibi ifadelerle oda sayısına, 15 kullanıcı “kutu gibi”, “evim büyük ve kullanışlı”, “oldukça büyük bir ev”, “Diğer odalar çocuklarım ve torunlarım geldiğinde kullanılıyor.” gibi ifadelerle evdeki mekânların çeşitleri, büyüklükleri ve işlevlerini ifade

etmişlerdir. 14 kullanıcı “denize karşı”, “her yöne bakan”, “manzaralı bir ev” gibi ifadelerle evin yakın çevresi, yönlenme ve manzarasından bahsetmişlerdir. 14 görüşmeci ise “Kızım ile birlikte yaşıyoruz.”, “3 kişi yaşıyoruz.” gibi ifadelerle evi kullanan kullanıcı grubuna değinmiştir. 13 kullanıcı “İki cephesinde birer balkon var.”, “Salona açılan büyük bir bahçe var.”, “Cephe boyunca uzun balkonum var.” şeklinde ifadelerle evdeki balkon, bahçe, teras gibi yarı açık ve açık mekânlardan bahsederken, 10 kullanıcı “site içinde bir ev”, “mahallenin ilk apartmanı” gibi ifadeleriyle evin tipi hakkında (müstakil, apartman, site, bahçeli) bilgi vermişlerdir. 8 kullanıcı “4 katlı 8 daireli”, “bir apartmanın 5. katı burası” gibi ifadelerle kat/daire sayısını belirtmişlerdir. 8 kullanıcı “TOKİ konutu olduğu için malzemeleri iyi değil, ıslak hacimlerdeki malzemeleri yenilemek isterim.”, “betonarme bir ev” gibi ifadelerle evde kullanılan malzemeler ve yapı sistemini anlatmışlardır. 8 kullanıcı “İstedğim her şey evin çevresinde var.”, “Hastane ve eğitim kurumlarına özellikle çok yakın.” gibi ifadelerle evin kamusal hizmete yakınlığına, 7 kullanıcı ise “güvenli bir site”, “güvenli bir muhit” gibi ifadelerle evin güvenli olduğuna değinmişlerdir. 5 kullanıcı, “Alt katta salon var. Salona açılan büyük bir bahçe var. Arka cephede de bahçemiz var. İkinci katta mutfak ve oturma odası. Üçüncü katta 3 yatak odası var.” şeklindeki ifadelerle plan kurgusunu, 5 kullanıcı ise “Komşuluk ilişkileri maalesef pek yok.”, “Komşularımızla ilişkilerimiz çok iyi.” gibi ifadelerle akraba, misafir, komşuluk gibi evdeki aile ilişkilerine değinmişlerdir. 4 kullanıcı “otoparkı oldukça büyük”, “bahçesinde fazlaca yeşil alanı ve oyun alanları mevcut” gibi ifadelerle sosyal alan, park alanı ve otopark kullanımı gibi evin sosyal imkânlarına değinmiştir. 3 kullanıcı “Kolay ısınıyor.”, “Yazları serin oluyor.” ifadeleriyle evin ısı konforu ile ilgili özelliklerini vurgularken, 3 kullanıcı evin güneş almasına ve 2 kullanıcı ise sessiz-sakin çevrede bulunduğuna değinmişlerdir. 2 kullanıcı

“Merkezi ısıtma ve güneş enerjisi sistemi olan bir site.”, “Asansörü olmadığı için sıkıntı yaşıyorum.” ifadeleriyle evdeki teknik sistemleri ve detayları (*asansör, güneş enerjisi sistemi*) ifade etmişlerdir. Son olarak 2 kullanıcı “Torunlarım geldiğinde rahat hareket edebiliyorlar.”, “Birlikte yaşamamız beni mutlu ediyor.” gibi ifadelerle ise evde gerçekleştirilen eylemlerden bahsetmişlerdir.

Görüşmecilerin mevcut evlerine ilişkin anlatıları genel olarak değerlendirildiğinde anlatılarında en çok evlerinin oda sayısı, kat/daire sayısı, evin tipi (*müstakil, apartman, site, bahçeli*), evdeki mekânların büyüklükleri, balkon, bahçe gibi yarı açık mekânlar ve plan özellikleri gibi eve ilişkin fiziksel özelliklere değinildiği görülmüştür. Evin yakın çevresi/yönlenişi ve manzarası, kamusal hizmete yakınlığı, güvenli bir ev olması, sosyal imkânları, evin sessiz-sakin bir çevrede olması gibi evin yakın çevresine ilişkin özellikler ise ikinci sırada belirtilmiştir. Kullanıcı grubu, akraba, misafirlik, komşuluk gibi evdeki aile ilişkileri, evde gerçekleşen eylemler gibi evin kullanıcılarına ilişkin özellikler de üçüncü sırada ifade edilmiştir. Son olarak da evde kullanılan malzemeler, evin yapım sistemi, evdeki asansör, güneş enerjisi sistemi gibi teknik sistemler ve evin ısı konforu, gün ışığı alması gibi eve ilişkin fiziksel konfor özelliklerinden bahsedilmiştir (Tablo 8). Mevcutta yaşadıkları evlerine ilişkin anlatılarda genellikle evin ve yakın çevresinin fiziksel özelliklerine değinilmiş olup ikinci sırada ise evdeki kullanıcılar ve sosyal ilişkilere yer verilmiştir.

Mevcut kullanımdaki ev anlatıları	Kişi Sayısı	
1. Eve ilişkin fiziksel özellikler	Oda Sayısı	18
	Evdeki Mekânlar (çeşitleri, büyüklüğü, işlevi)	15
	Evdeki Yarı Açık Mekânlar (balkon, bahçe)	13
	Evin Tipi (müstakil, apartman, site, bahçeli)	10
	Kat/Daire Sayısı	8
	Plan Kurgusu	5
2. Eve ilişkin malzeme ve teknik özellikler	Malzeme/Yapım sistemi	8
	Teknik Sistemler/Detaylar (asansör, güneş enerjisi sistemi)	2
3. Eve ilişkin fiziksel konfor özellikleri	Isıl Konfor	3
	Gün ışığı	3
4. Kullanıcıya ilişkin özellikler	Kullanıcı grubu	14
	Evdeki Aile İlişkileri (akraba, misafir, komşuluk)	5
	Gerçekleşen eylemler	2
5. Evin yakın çevresine ilişkin özellikler	Evin Yakın Çevresi/Yönlenme	14
	Kamusal Hizmete Yakınlık	8
	Güvenli olması	7
	Sosyal İmkânlar (sosyal alan, park alanı, otopark)	4
	Sessiz-sakin çevre	2

Görüşmecilere mevcut evlerinde en çok sevdiği mekânın hangi mekân olduğu sorulduğunda; 20 görüşmecinin 12’si “salon”, 4’ü “balkon”, 2’si “mutfak”, 1’i “yatak odası” ve 1’i “bahçe” cevabını vermiştir. (Tablo 9).

Tablo 8. Mevcut kullanımdaki ev anlatılarına dair genel özellikler.
Tablo 9. Mevcut kullanımdaki evde en çok sevilen mekânların dağılımı.

Mevcut kullanımdaki evde en çok sevilen mekânların dağılımı	Kişi Sayısı	
Ev içi kapalı mekânlar	Oturma odası/salon	12
	Mutfak	2
	Yatak odası	1
Yarı açık ve açık mekânlar	Balkon	4
	Bahçe	1

Görüşmecilerden mevcutta yaşadıkları evlerini anlatan 3 kelime/kavram söylemeleri istendiğinde alınan cevaplarda dile getirilen kelime/kavramlar Maxqda programında analiz edilmiştir. Bu bağlamda dile getirilen 60 kelime arasından en çok tekrarlanmış olan kelimeler/kavramlar; “huzur”, “ferah” ve “konforlu” dur. Huzur ifadesi olumlu psiko-sosyal tarifleme iken, “ferah” ve “konforlu” kelimeleri eve dair olumlu fiziksel özelliklerdir. İkinci sırada dile getirilen kelimeler/kavramlar ise “sıcak”

Tablo 10. Mevcut evin tarifenmesiyle ilgili temaların gruplanması.

Şekil 5. Mevcut evi tarifleyen kelimelerin frekans analizi.

ve “mutluluk” ifadeleridir. “Sıcak” kelimesi konfor koşullarına bağlı olarak olumlu bir fiziksel özelliktir. “Mutluluk” ifadesi ise evde yaşananlara bağlı olarak evin kullanıcıya hissettirdiği olumlu bir psiko-sosyal özelliktir. Üçüncü sırada da “kullanışlı”, “birlikte”, “aile”, “hayat” ve “anılar” kelimeleri/kavramları yer almaktadır. “Kullanışlı” ifadesi olumlu bir fiziksel özellik iken, diğer ifadeler olumlu psiko-sosyal özelliklerdir (Şekil 5).

Bu doğrultuda mevcut kullanımdaki evin tarifenmesiyle ilgili temalar; olumlu/olumsuz psiko-sosyal ve olumlu fiziksel özellikler temaları altında toplanmıştır. İfadelerin gruplanması, görüşmelerdeki mevcut eviyle ilgili anlatılar dikkate alınarak değerlendirilmiştir. 15 defa ifade edilen huzur, birliktelik, mutluluk, aile, gelecek, hatıralar, hayat, aidiyet, bağlılık, yuva, kale, keyif, alışkanlık, sosyalleşme ve özgürlük ifadeleri olumlu psiko-sosyal özellikler temasıyla ilişkilendirilmiştir. 11 defa dile getirilen kullanışlı, ferah, sade, sıcak, modern, güvenli, kaliteli, konforlu, güzel, manzara ve temiz ifadeleri olumlu fiziksel özellikler temasında gruplanmıştır. 1 defa dile getirilen hüzün ifadesi ise olumsuz psiko-sosyal özellik teması altında belirtilmiştir (Tablo 10).

Tablo 11. Mevcut kullanımdaki evin anlamı ile ilgili temalar.

Mevcut evin tarifenmesi ile ilgili temalar	İfade Sayısı
Olumlu psiko-sosyal özellikler	15
Olumlu fiziksel özellikler	11
Olumsuz psiko-sosyal özellikler	1

Görüşmecilere mevcut kullanımdaki evlerinin anlamı sorulduğunda alınan cevaplar huzur ve mutluluk, aidiyet, konfor, anlamsız ve paylaşım temaları altında gruplanmıştır. 7 kullanıcı tarafından ifade edilen “Evimi seviyorum. Buradan taşınırsam bu evimi ararım.”, “Benim için anlamı huzur. Ömrümün sonuna kadar burada oturabilirim.” gibi ifadeler huzur ve mutluluk temasını göstermektedir. 7 kullanıcı tarafından dile getirilen “Benim kalem. Benim özgürlük alanım.”, “Orası benim yuvam.”, “İlk defa bize ait olan evimiz burası.” gibi ifadeler aidiyet temasını belirten ifadelerdir. 5 görüşmeci “Bahçeli olan bir ev olduğu için hobilerimi gerçekleştirebildiğim bir yer.”, “Rahatlığı bu evde yaşadık.” gibi cümlelerle konfor temasını belirtmişlerdir. 5 kullanıcının anlamsız temasıyla ilişkilendirilen ifadeleri: “Benim için barınmanın ötesinde bir anlamı yok.”, “Bu evden ayrılırsam pek bir şey hissetmem.” şeklindedir. 3 kullanıcının “Arkadaşlıklarım çok güzel. O yüzden alıştım buraya.”, “güzel komşularımın olduğu.” ve “ailemle birlikte olmak” ifadeleri ise sosyalleşme ve birliktelikle ilişkili olduğundan paylaşım temasında gruplanmıştır (Tablo 11).

Mevcut kullanımdaki evin anlamı ile ilgili temalar	İfade Sayısı
Huzur/mutluluk	7
Aidiyet	7
Konfor	5
Anlamsız	5
Paylaşım	3

- Mevcut kullanımdaki evin anlamına ilişkin veriler Maxqda programında analizlendiğinde kelime bulutunda “huzur” kelimesinin en yoğun ifade edilen kavram olduğu görülmüştür. İkinci sırada “anlamsız” ve “konforlu” kelimeleri, üçüncü sırada ise “güzel” ifadesi dile getirilmiştir (Şekil 6). Genel bir anlatımla mevcut kullanımdaki evin anlamı kişisel, sosyal ve fiziksel özelliklerle ifade edilmiştir.

5. İrdemeler

Bu aşamada kullanıcıları sorulara verdikleri yanıtlardaki anlatılar Maxqda programında görselleştirilerek, kelime bulutlarıyla frekans analizi yapılarak irdelenmiştir. Aralarındaki ilişki sorgulanan soru grupları aşağıdaki şemada görülmektedir (Tablo 12).

Çocukluk evi anlatılarında en çok yer verilen mekân	↔	Çocukluk evinde belleklerde en çok yer edinen mekân
Çocukluk evi anlatıları	↔	Şu an yaşanan evin anlatıları
Çocukluk evinizde en çok vakit geçirilen mekân	↔	Çocukluk evinde belleklerde en çok yer edinen mekân
Çocukluk evinizi tarifleyen 3 kelime / kavram	↔	Şu anki evinizi tarifleyen 3 kelime / kavram
Çocukken yaşanan evin anlamı	↔	Şu an çocukluk evinin kullanıcı için anlamı
Çocukken yaşanan evin anlamı	↔	Şu an yaşanan evin anlamı

- Kullanıcıların çocukluk eviyle ilgili anlatımları ile eve dair belleklerinde en çok yer edinen mekânlar karşılaştırıldığında çocukluk evi anlatılarında sırası ile mutfak, oda ve bahçe mekânları en fazla dile getirilen mekânlar iken, bellekte en

çok yer edinmiş olan mekânlar ise oturma odası/salon, yatak odası ve balkon-teras gibi mekânlar olmuştur. Görüşme yapılan kullanıcıların çocukluk evi anlatılarında en yoğun dile getirdikleri mekânlar ile belleklerinde yer eden mekânlar arasında bir ilişki olmadığı görülmüştür.

- Görüşmecilerin çocukluk evine ilişkin anlatılarında değindikleri hususlar ile şimdi yaşadıkları eve dair anlatılarında yer verdikleri hususlar en yoğun dile getirilenden en az dile getirilene doğru sıralayarak karşılaştırıldığında; her iki evin anlatısında da en yoğun olarak ifade edilen özellik oda sayısıdır. Çocukluk evinin anlatımında ikinci olarak evin kat, daire sayısına değinilirken, günümüzde yaşanan evin anlatılarında o evdeki mekânların neler olduğu, büyüklükleri, ne amaçla kullanıldıkları gibi özellikler ön plana çıkmaktadır. Çocukluk evi anlatımlarında üçüncü sırada apartman, bahçeli ev, müstakil ev gibi yaşadıkları evin tipine ilişkin, günümüzde yaşadıkları evin anlatılarında ise evin yakın çevre özellikleri, cephe yönelimleri ve manzarası gibi özelliklere yer verilmiştir.

Anlatılarda bahsedilen hususlar da ortak özelliklerin yanında farklı özellikler de dikkat çekmektedir. Çocukluk yıllarında yaşanan evlerde o günlerin şartları gereği evler soba vb. ile ısıtıldığından sobanın bulunduğu oda evde yaşayan herkesi bir araya getiren ve böylelikle paylaşımı da arttıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüşmecilerin evdeki yaşananları anlatırken evin mimari yapı elemanlarına (*kapı, pencere, merdiven*) ve donatılarına, mobilyalarına, eşyalarına değinmelerinin nedeni bu elemanların onların belleklerindeki anıları tetikleyici elemanlar olmasıdır. Evin kime ait olduğuyula ilgili anlatılar, kullanıcının evle kurduğu bağın ve aidiyet hissini göstergesidir. Evin

Şekil 6. Mevcut kullanımdaki evin anlamına ilişkin kelimelerin frekans analizi.

Tablo 12. Evin anlamına yönelik irdelenen sorular.

yapısal mimarisi ve süslemeleriyle ilgili detayların anlatılması ise geleneksel bir evin günümüz evlerinden farklı detaylar taşıması sebebiyle kullanıcının belleğinde yer edinmesinde etkin olduğunu açıklamaktadır.

Günümüz ev anlatılarında ise değişen/hızlanan yaşam biçimlerinin etkisiyle hizmet ve ihtiyaçlara erişim özellikleri dikkat çekmektedir. Artan suçlar ve göçler nedeniyle güvenlik olgusunun ön plana çıkması anlatılara da yansımaktadır. Yaşam biçimlerinin, önceliklerin değişmesi, konfor koşullarına verilen önemin artmasıyla anlatılarda evin sunduğu sosyal imkânlar, ısı konfor koşulları, gün ışığı, sessizlik-sakinlik gibi özellikler ön plana çıkmaktadır. Ve yine teknolojik gelişmelerin hız kazanmasının bir sonucu olarak kullanıcı anlatılarında evin sahip olduğu teknik sistemlere, detaylara yer verilmiştir. Kamusal hizmete yakınlık, park alanı, otopark gibi sosyal imkânlar da dile getirilen özelliklerdir.

- Görüşmecilerin çocukluk döneminde yaşadıkları evde en çok vakit geçirdikleri mekânlar ile belleklerinde en çok yer eden mekâna dair verdikleri cevapları karşılaştırıldığında; kullanıcıların çocukluk döneminde en çok vakit geçirdikleri mekân da, belleklerinde en çok yer eden mekân da oturma odasıdır. Burada en çok zaman geçirilen mekânların, o mekânın özellikleri, mekânda neler yapıldığı, neler paylaşıldığı ile ilişkili olarak duysal ve duygusal açıdan kullanıcıların belleklerinde iz bıraktığı görülmektedir.
- Görüşmecilerin çocukluk evlerini tarifleyen kavramlar/kelimeler ile şimdi yaşadıkları evi tarifleyen kavramların/kelimelerin Maxqda programında yapılan frekans analizlerini değerlendirdiğimizde; çocukluk evleriyle ilgili öne çıkan kavramlar sırasıyla “mutluluk” ve “yokluk”, “anılar”, “çocukluk”, “geçmiş”, “gençlik” ve “soğuk” iken, günümüzde yaşanan evler ile ilgili

olarak öne çıkan kavramlar “huzur”, “ferah” ve “konforlu” olmuştur. Çocukluk evi anlatılarında geçmişe, geçen zamana vurgu hissedilirken günümüzde yaşanan evler ile ilgili olarak psiko-sosyal açıdan huzur, konfor koşulları ve olumlu fiziksel özellikler ön plana çıkmıştır.

Çocukluk döneminde yaşanan evle ilgili olarak “karamsarlık”, “mutsuzluk”, “hüzün”, “yokluk” gibi kavramlar ile olumsuz psiko-sosyal özellikler de dile getirilmiş olmasına karşın, günümüzde yaşanan eve ilişkin anlatılarda olumlu fiziksel özellikler ön plandadır. Bunların yanında, çocukluk evindeki tariflemelerde görülen yüksek yoğunlukta anılar/geçmiş ve az oranda eylemler temalarına, mevcut kullanımındaki evlerin tariflenmelerinde rastlanmamıştır. Çocukluk evi tariflemelerinde anılar ve geçmiş temasının yoğun olarak vurgulanması, geçmişe duyulan özlemle ilişkilendirilebilir. Buradan da konutun hala anlamsal değerinin fiziksel değerinin önünde olduğu görülmektedir.

- Çocukluk döneminde yaşanan evin, o yaşlardaki anlamı ile günümüzdeki anlamına ilişkin yanıtlar karşılaştırıldığında, çocukluk döneminde evin anlamında -o döneme odaklanarak- “sığındığım yer”, “aile”, “yuva”, “mutluluk” ve imkânsızlık ya da konforsuzlukla ilişkili olarak “yokluk” kavramları ön planda iken günümüzden geçmişe bakışta çocukluk evinin anlamı değişmektedir. Bugün geçmişte kalan o döneme ilişkin “hatıralar”, “çocukluk”, “geçmiş” ve bir daha yaşanamayacağını bilmekle ilişkili olarak “üzüntü” ve “özlem” duyguları ön plana çıkmaktadır.

Görüşme yapılan kullanıcıların çocukluk döneminde yaşadıkları evlerinin o yaşlardaki ve şu anki anlamıyla ilgili ortak temaya rastlanmamıştır. Çocukluk döneminde evin anlamı “sıcak bir yuva olması”, “vazgeçilmezlerim”, “sığındığım liman” gibi ifadelerle çoğunlukla “yuva” temasında toplanırken, görüşmeciler/

kullanıcılar için günümüzde çocukluk evinin anlamı “geçmiş/hatıralar” temasında bir araya gelmektedir.

- Görüşme yapılan kullanıcıların çocukluk döneminde yaşadıkları evler ile günümüzde yaşadıkları evlerin onlar için ne anlam ifade ettiğine ilişkin yanıtların Maxqda programında yapılan frekans analizleri karşılaştırıldığında; çocukluk döneminde evin anlamında -yaşanan döneme odaklanarak- “sığındığım yer”, “aile”, “yuva”, “mutluluk” ve imkânsızlık ya da konforsuzlukla ilişkili olarak “yokluk” kavramları ön planda iken, şu an kullanılan evin anlamı değişmektedir. Günümüz evinin anlamında, evin kullanıcılar üzerindeki olumlu psiko-sosyal etkisi ve birleştirici gücünün etkisiyle ilişkili olarak “huzur” kavramı ön plana çıkarken öte yandan eve yüklenen anlamın değiştiğinin bir göstergesi olarak “anlamsız” kavramı da dikkat çekmektedir. Evin anlamsal boyutunu değerlendiren ifadelerin yanı sıra evin fiziksel özelliklerine verilen önemin artmasıyla ilişkili olarak “konforlu” ve “güzel” kavramları ön plana çıkmıştır.

Kullanıcıların çocukluk döneminde yaşadıkları evlerinin o yaşlardaki anlamı ile mevcut kullanımdaki evlerinin anlamına ilişkin anlatılardaki ortak temalar “huzur/mutluluk” ve “paylaşım” temalarıdır. Çocukluk döneminde evin anlamı “sıcak bir yuva olması”, “vazgeçilmezlerim”, “sığındığım liman” gibi ifadelerle “yuva” teması, mevcut kullanımdaki evin anlamında ise, “Benim için anlamı huzur”. “Ömrümün sonuna kadar burada oturabilirim.” gibi ifadelerle “huzur/mutluluk” teması ön plana çıkmaktadır.

Çocukluk evinin o yaşlardaki diğer ortak olmayan anlam temaları ise “yokluk/mutsuzluk” ve “özgürlük” temaları iken, mevcut kullanımdaki evin anlam temaları “aidiyet”, “konfor” ve “anlamsız” temalarıdır.

Çocukluk evlerinin o yaşlardaki anlam temalarında “yuva” kavramının dile getirilmesi kullanıcının eviyle gerçek bir bağ kurduğunun ve ona anlamlar yüklediğinin ifadesidir. Günümüzden geçmişteki eve bellekteki geri dönüşte, şimdinin konfor koşullarının o günün şartlarıyla karşılaştırılması ve yaşanan imkânsızlıklarla hatırlanan anılar “yokluk” ve “mutsuzluk” temalarını ortaya çıkarmaktadır. Çocukta fazla sorumluluğun olmaması sebebiyle kullanıcıların kendini özgür hissettiği zaman dilimi “özgürlük” temasıyla tanımlanmaktadır.

Şimdiki evine anlam yükleyen ve evle bağ kurma yolculuğunu tamamlamış kullanıcılar “aidiyet” kavramını dile getirmektedir. Kullanıcının evin sahibi olması, orayı kendi alanı ya da kalesi gibi görmesi gibi nedenlerle de aidiyet kavramını dile getirmektedir. Anlam temalarında “konfor” kavramının yoğun olarak dile getirilmiş olması da kullanıcıların konuttan beklentilerinin değiştiğini kanıtlar niteliktedir. Son olarak “anlamsız” temasının dile getirilmesi de kullanıcının evini sadece fiziksel bir mekân olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

6. Sonuç

Ev hem bir sosyal sembol hem de benliğin bir uzantısı olarak kavramsallaştırılır. Bu çalışmada da konutun yaşantısal deneyimlerle değişen, zenginleşen anlamı ele alınmaktadır. Kullanıcıların çocukluk döneminde yaşadıkları evin anlamı ile günümüzde yaşadıkları evin anlamı birlikte değerlendirilmektedir.

Çocukluk döneminde birden fazla evde yaşamış kullanıcıların “çocukluk evi” olarak anlattıkları evin onların doğup büyüdükleri ev olması, yaşamışlıkların yoğun olması ve bunlarla ilişkili olarak hatırladıkları şeylerin daha fazla olması etkili olmuştur. Bu durum, yaşantısal deneyim ve anıların bellek mekân ilişkisinin kurulmasındaki etkisini ortaya koymaktadır.

Çocukluk evi anlatılarında en fazla değinilen özellikler; evdeki odaların sayısı, evin kaç katlı olduğu ve müstakil mi apartman mı olduğu ile ilgilidir. Öte yandan evde ne tür mekânlar olduğu bu mekânlara ilişkin tanımlamalar, evdeki açık ve yarı açık mekânlara ilişkin detaylar, evdeki mekânlarda neler yapıldığı, evin nasıl ısındığı değinilen diğer özelliklerdir.

Çocukluk evinde en çok zaman geçirilen mekân ve bellekte yer edinen mekân oturma odası/salon mekânı iken çocukluk evi anlatılarında en çok değinilen mekân mutfaktır. Çocukluk döneminde en çok vakit geçirilen mekân ile bellekte en çok yer eden mekân birbirinin aynısı iken, çocukluk döneminde yaşanan evlerin anlatılarında en çok değinilen mekân ile belleklerinde en çok yer eden mekân arasında bir ilişki bulunamamıştır. Buradan bir mekânda vakit geçirmenin, farklı aktiviteler gerçekleştirilmenin o mekânın bellekte yer etmesinde etkili olduğu, bir mekânda ne kadar çok vakit bellekte o kadar iz bıraktığı sonucuna varılmıştır. Bu anlamda ailece birlikte vakit geçirilen oturma odası, salon gibi yaşama mekânlarının önemli olduğu belirlenmiştir. Kullanıcının aidiyetinin yüksek olduğu özel bellek mekânı kullanıcıya dair izler taşımaktadır. En özel ve saklı anıların mekânıdır. Buradan sonuçla, ev anlatılarında bellekte iz eden mekânın bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Ev, bir çocuğun gözünden sığınılan yer, yuva, huzur ve özgürlüğün ifadesidir. Çocukluk döneminde yaşanan evi tanımlarken ise en çok dile getirilen kavramlar “mutluluk”, “yokluk”, “anılar” ve “geçmiş” kavramlarıdır. Bu aslında; geçmişe özlem duyulduğunu, geçmişteki evin hatırlandığında mutlu olunduğunu ama o dönemin koşullarında gerek evin fiziksel imkânlarının yeterli olmaması, gerek ekonomik koşulların yetersizliğinin kullanıcılar da olumsuz izler bıraktığını göstermektedir. Bu durum mekânda yaşanan olumsuz anıların, bellekten geri çağrılan bilgilerde etkili olduğunu kanıtlar

niteliktedir.

Kullanıcı için çocukluk evinin o yaşlardaki ve şu anki anlamı farklıdır. Çocukluk dönemindeki anlamı “yuva” temasıyla, şu anki anlamı ise “geçmiş/hatıralar” temalarıyla özdeşleşmektedir. 50 yaş üstü bir kullanıcı için çocukluk evi eski zamanda kalan geçmiş ve hatıralarla belleğinde özlem duyduğu bir mekândır. Çocukluk evinin anlamı hem kişisel ve hem de sosyal özelliklere dair bileşenler ile ilişkilidir. Kullanıcıların şu an yaşadıkları evlerin anlamında öne çıkan üç olgudan ilki ise olumlu bir psiko-sosyal olgu olan huzurdur. Diğer iki olgudan biri evin sahip olduğu fiziksel özelliklerin bir sonucu olan “konfor” olgusu, diğeri ise evin bir anlamının olmadığı görüşüdür. Bu kavramlar, kullanıcının sahip olduğu konuttan beklentilerinin değiştiğinin göstergesidir. Öte yandan kullanıcı eviyle bağ kurmadığı noktada, ev onun için fiziksel bir barınak olmaktan öteye geçemeyip anlamsızlaşmaktadır. Bu sebeple anlatılarda “anlamsız” teması da ön plana çıkmıştır. Genel bir ifadeyle, günümüz evinin anlamı kişisel, fiziksel ve sosyal özelliklere dair bileşenleri taşımaktadır.

Kullanıcıların mevcutta yaşadıkları eve ilişkin anlatımlarında öne çıkan özellikler; evdeki oda sayısı, evdeki mekânların özellikleri, evin konumu, manzarası, evi kullanan bireylerin kimler olduğu, evdeki balkon, bahçe gibi yarı açık/açık mekânlar ve müstakil ev, site içinde şeklinde konut tipinin ne olduğu ile ilgilidir. Şu an yaşanan evde en sevilen mekân salon mekânıdır. Bu mekânı sevme sebepleri en çok vakit geçirdikleri mekân olması ve bu mekânda gerçekleştirilen eylemlerin daha çok dinlenme, keyif, sosyalleşme ile ilişkili olmasıdır.

Kullanıcıların şu an yaşadıkları evi anlatan kelimeler/kavramlar içinde “huzur”, “konforlu” ve “ferah” en yoğun dile getirilen kavramlardır. Mevcut kullanılan konutunun kullanıcı için anlamında huzur gibi duygu durumları ile ilişkili kavramlar kadar fiziksel özellikler ile ilişkili ferahlık, konfor

gibi olgular da ön plana çıkmıştır. Günümüzde yoğun kent dokularında konutların iç içe olmasından dolayı konutların doğayla kurdukları ilişkinin zayıfladığı bilinmektedir. Bu sebeple konuttan beklenen ferahlık, manzara gibi özellikler, evi anlatan değerler arasında girmektedir.

Çocukluk evine ilişkin tariflemelerde ve mevcut eve ilişkin tariflemelerde ortaya çıkan kelimeler/kavramlar; çocukluk evi için “mutluluk” ve “yokluk” temaları, günümüz evi için ise “huzur” teması en fazla dile getirilen temalar olmuştur. Kullanıcı için hem çocukluk evi hem de günümüzdeki evi huzur, mutluluk ve paylaşım anlamlarını ortak bir şekilde taşımaktadır. Kullanıcı, hangi evi olursa olsun onu tariflerken ya da anlamlandırırken psikolojik, duygusal ve anlamsal değerini ön planda tutmaktadır.

Kullanıcıların hem çocukluk döneminde hem de şimdi yaşadıkları evlerinin anlatılarında dile getirdikleri bazı konuların/özelliklerin aynı olduğu görülmüştür. Bu özellikler; evin ve yakın çevresinin fiziksel özellikleri ile evi paylaştıkları kişilerin kimler olduğu, aile ilişkileri ve kullanıcıların evdeki mekânlarda neler yaptıkları ile ilişkili sosyal özelliklerdir. Çocukluk döneminin ve mevcut yaşların getirdiği kaygı ve sorumluluklar farklılık arz etmektedir. Değişen ihtiyaçlara bağlı olarak mekâna atfedilen özellikler de farklılaşmaktadır. Bu sebeple çocukluk döneminde yaşanan ev ile günümüzde yaşanan evin anlatılarında değinilen bazı özellikler farklılaşmaktadır. Çocukluk dönemindeki evlerde yaşayan herkesi bir araya getiren ısıtma araçları soba ve ocaklar ile bellekteki izleri tetikleyici yapısal detaylar, eşya ve aksesuarlara, aidiyetle ve kurulan bağla ilişkili olarak evin mülkiyetine, mimari özelliklerine değinilmiştir. Günümüz evinde ise kamusal hizmetlere yakınlık, güvenlik, yeşil alan, otopark gibi sosyal imkânların varlığı, fiziksel konfora ilişkin özellikler vurgulanmıştır. Geçmişle ilgili anlatılarda hatıralar, sosyal, duygusal ve psikolojik

parametreler öne çıkarken, günümüzde yaşanan ev için konforla ilgili parametreler ön plana çıkmaktadır.

Günümüzde tüketim mantığıyla ortaya konulan konut tasarımlarının tek tipleşmesi, konutun sürekli daha iyi bir alternatifle değiştirilecek ticari bir ürüne dönüşmüş olması hem konuta yüklenen anlamı etkilemekte hem de bellek mekân ilişkisini silikleştirmektedir. Bellekte yer edinen mekânlar, öznel değerlerin yanı sıra kültürel ve sosyal özellikleriyle evin ruhunu yansıtmaktadır. Son yıllarda farklı coğrafyalarda inşa edilen konutların bölgesel özelliklerden referanslar taşımaması yaşantılarla eve dönüşen konutların sosyo-kültürel bağlamı ve kimliğini zayıflatmaktadır. Metalaşan, bir tüketim nesnesine dönüşen konuta yüklenen anlamlar da değişmekte, konutla kurulan bağlar da zayıflamaktadır. Bu sebeple konutun anlamını irdeleyen, bellek mekân çalışmaları, konut tasarımlarının geliştirilmesi için önemlidir.

Bilgilendirme

*Bu çalışma, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İç Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı kapsamında Prof. Dr. Tülay ZORLU danışmanlığında 2023 yılında tamamlanan sorumlu yazarın “Yaşam Döngüsü ve Konutun Bellekteki Yeri Üzerine Bir Sorgulama” başlıklı tez çalışmasından üretilmiştir. Çalışmanın etik onayı, 16.09.2022 tarihinde E-26014373-050.01.04-286263 sayılı kararla Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Etik Kurulu tarafından verilmiştir.

Kaynaklar

- Akyol Altun, T.D. (2008). Yeni Yaşam Tarzları: Kapalı Konut Yerleşkeleri. *DEÜ Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, 10(3), 73-83.
- Altman, I. (1993). *Homes, Housing, and the 21th Century: Prospects and Challenges, The Meaning and Use of Housing, International Perspectives, Approaches and Their Applications*. Ashgate, England.
- Ayata, S. (2003). *Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı, Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat* (D. Kandiyoti ve A. Saktanber Ed.). Metis Yayınları, İstanbul.

- Bachelard, G. (1969). *Mekânın Poetikası*. İthaki Yayınları.
- Bali, N.R. (2002). *Tarzi-ı Hayattan Life Style'a: Yeni Seçkinler, Yeni Mekânlar, Yeni Yaşamlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Blakely, E. J. ve Synder, M. G. (2003). Bölündükçe Yıkılıyor: Birleşik Devletlerde Kapalı ve Duvarlı Yerleşmeler (B. Özlüül Çev.). *Arredamento Mimarlık, Kapalı Siteler*, 7, 62-67.
- Butler, T. (1995). Gentrification and the Urban Middle Classes. T. Butler ve M. Savage (Ed.), *Social Change and the Middle Classes* (ss. 188-204). London: UCL Press.
- Cengizkan, A. (2009). Kültür Nesnesi Olarak Konut ve Politik Aktörlerin Arka Bahçesi Olarak Konut Üretimi. *Mimarlık*, 345, 25-27.
- Chokor, B. A. (1993). *The meaning and use of housing: The traditional family. In The Meaning and Use of Housing* (pp. 291-302). Routledge.
- Çıkış, Ş. ve Ek, F. İ. (2009). Konutta Lüks Kavramının İngesel Dönüşümü: İzmir Kent Merkezinde Çok Katlı Lüks Konutlar. *Mimarlık Dergisi*, Temmuz – Ağustos, 348.
- Davidson, T. (2009). The role of domestic architecture in the structuring of memory. *Space and Culture*, 12(3), 332-342.
- Dovey, K. (1985). Home and Homelessness. I. Altman ve C.M. Werner (Ed.), *Home Environments, Human Behavior and Environment* (ss. 33-64). 8, Plenum Pres, New York.
- Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Doubleday, New York.
- Göregenli, M. (2003). Sürgünün Sonu Ev'e Dönüş, *TOL Mimarlık Kültürü Dergisi*, Mimarlar Odası Kayseri Şubesi, 3, 71-76.
- Groat, L. ve Wang, D. (2002). *Architectural Research Methods*. New York, NY: Wiley & Sons.
- Gür, Ş.Ö. (2000). *Doğu Karadeniz Örneğinde Konut Kültürü*. Yapı – Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Harries, P. (1993). *Thoughts on a Non-Arbitrary Architecture, Dwelling, Seeing and Designing: toward a phenomenological ecology*. New York: New York Press.
- Harvey, D. (1973). *Social Justice and the City*. Oxford: Blackwell.
- Hayward, G. (1975). Home as an Environmental and Psychological Concept, *Landscape*, 20, 2-9.
- Karakurt Tosun, E. ve Fırat, Z. (2012). Kentsel Mekândaki Değişimler ve Kişilerin Konut Tercihleri: Bursa Örneği, *Business and Economics Research Journal*, 3(1), 173-195.
- Lawrence, R. J. (1987). *Housing, Dwellings & Homes*. John Wiley & Sons, Geneva.
- Lawrence, R. J. (1993). *The Meaning and Use of Home: It's Interior*. In *The Meaning and Use of Housing*, 73-80, Routledge.
- Maxwell, D. K. (2004). Gated Communities: Selling the Good Life. Erişim Tarihi 2 Aralık 2022, <https://www.viurrspace.ca/server/api/core/bitstream-s/32f1bcc6-2405-4776-93a0-843c899129c5/content>
- Öncü, A. (1999). 'İdealinizdeki Ev' Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı, *Birikim Dergisi*, 123, 26-34.
- Özak, N. ve Gökmen, G. P. (2019, September). Spatial Memory: A Childhood House a Proposed Model of the Memory and Architecture Relationship. *In IOP Conference Series: Materials Science and Engineering* (Vol. 603, No. 2, p. 022026). IOP Publishing.
- Pallasmaa, N. (2011). *Tenin Gözleri*. Kılıç, A. U. (Çev.). İstanbul: YEM Yayınları.
- Şenyapılı, T. (2003). Kaçış Adaları, *Arredamento Mimarlık*, 7, 56-61.
- Talu, N. (2012). *Bir Arzu Nesnesi Olarak Ev*. Arzu Mimarlığı: Mimarlığı Düşünmek ve Düşlemek, (Der: Nur Altınıyıldız Artun, Roysi Ojalvo), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tanyeli, U. (2004). İstanbul: 1900-2000 Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak. Ofset Yayınevi, İstanbul.
- TDK, (2024). Türkçe Sözlük. <http://www.tdk.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 24.09.2024)
- Tümer, G. (2001). Konut ve Ev, *XXI Mimarlık Kültürü Dergisi*, Sayı 9, 12.
- Zorlu, T. (2004). *Müstakil Konut Sitelerinde Değişim/ Dönüşüm Sorunsalı Ve Kimlik Trabzon Örneği* (Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Abstract

The role of designers in developing a sustainable society is not limited to creating sustainable products but also includes envisioning products, processes, and services that promote sustainability and will be accepted by the wider society. Design for sustainable behavior, the literature that has grown in this context, aims to encourage the adoption of desirable sustainable behaviors and discourage undesirable, unsustainable behaviors. In this context, this paper aims to propose a guide for designers to use the data from this study to incorporate into their design process by assessing the behaviors and motivations of users who exhibit waste reduction behavior in designing for sustainable behavior. For this purpose, users' waste reduction behaviors were examined within the framework of the zero-waste approach using the 5Rs (*reject, reduce, reuse, recycle and rot*) proposed by Johnson.

The findings were categorized according to the drivers of changing consumer behavior described in the National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine (NAS) study to create a data set that designers can use. The study used qualitative analysis to gain insight into user behaviors and motivations related to waste reduction. The participants in the study were selected using a purposive sampling method among consumers who are aware of waste reduction. A total of 50 participants, randomly selected among the followers of 'Zero Waste' themed pages on social media, took part in the research voluntarily.

Keywords: Waste Reduction Behavior, Design for Sustainable Behavior, Zero-Waste.

Evaluation of Consumers' "Waste Reduction" Behavior in the Framework of Design for Sustainable Behavior

Tüketicilerin "Atık Azaltma" Davranışının Sürdürülebilir Davranış İçin Tasarım Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Deniz Ekmekçioğlu
Ondokuz Mayıs University/Faculty of Fine Arts, Department of Industrial Design, Samsun, Türkiye

Sevcan Ekmekçioğlu
Samsun University/Faculty of Architecture and Design, Department of Industrial Design, Samsun, Türkiye

Basvuru tarihi/Received: 21.11.2023, Revize tarihi/ Revised: 22.11.2024, Kabul tarihi/Final Acceptance: 29.11.2024

Genişletilmiş Özet

Tasarımcıların sürdürülebilir bir toplum geliştirmedeki rolü, sürdürülebilir ürünler yaratmakla sınırlı olmayıp, sürdürülebilirliği teşvik eden ve toplumun daha geniş bir kesimi tarafından kabul görecektir ürünler, süreçler ve hizmetler öngörme içerir. Bu çerçevede literatürü oluşturan sürdürülebilir davranış için tasarım, arzu edilen sürdürülebilir davranışların benimsenmesini teşvik etmeyi ve istenmeyen, sürdürülemez davranışları caydırmayı amaçlamaktadır. Sürdürülebilir tüketici davranışının teşvik edildiği tasarım stratejilerini anlamak için pazarlamacıların çok sayıda nedeni bulunmaktadır. Sürdürülebilir bir davranış olarak sıfır atık, ürün ve süreçlerin üretilen atık ve kirlilik miktarını en aza indirecek şekilde tasarlanması ve yönetilmesi uygulamasını ifade eder. Bu yaklaşım sadece kaynakları koruyarak ve sera gazı emisyonlarını azaltarak çevrenin korunmasına yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda atık yönetimi maliyetlerinin azaltılması ve geri dönüşüm ve yeniden kullanım sektöründe yeni işler yaratılması yoluyla ekonomik faydalar sağlama potansiyeline de sahiptir.

Bu bağlamda, bu makalenin amacı tasarımcılar için sürdürülebilir davranış için tasarım atık azaltma davranışı sergileyen kullanıcıların davranışlarını ve motivasyonlarını değerlendirmek tasarımcıların bu çalışmadan elde edilen verileri tasarım süreçlerine dahil etmek için kullanmaları için bir rehber önerisinde bulunmaktadır. Bu amaç ile kullanıcıların atık azaltma davranışları Johnson (2013) tarafından önerilen 5R başlıkları (reddetmek, azaltmak, yeniden kullanmak, geri dönüştürmek ve kompost yapmak) kullanılarak sıfır atık yaklaşımı çerçevesinde incelenmiştir. Bulgular, tasarımcıların kullanabileceği bir veri seti oluşturmak için Ulusal Bilim, Mühendislik ve Tıp Akademileri'nin (2020) (NAS) çalışmasında açıklanan değişen tüketici davranışlarının itici güçlerine göre kategorize edilmiştir.

Çalışmada, atık azaltma ile ilgili kullanıcı davranışları ve motivasyonları hakkında fikir edinmek için nitel analiz kullanılmıştır. Davranışlar ve motivasyonlar 5R yaklaşımı çerçevesinde analiz edilmiştir. Kullanıcıların atık azaltma konusundaki farkındalıkları sorgulanmış ve Reddetme, Azaltma, Yeniden Kullanma, Geri Dönüştürme ve Kompost Yapma kategorileri altında gerçekleştirilen davranış ve eylemleri etkileyen olumlu ve olumsuz motivasyonlar incelenmiştir. Her bir sıfır atık kategorisindeki davranışlar ve motivasyonlar NAS'ın tüketici davranışını değiştiren etmenlerine göre tartışılmıştır.

Araştırmaya örneklem olarak katılan katılımcılar, atık azaltma konusunda farkındalığı olan tüketiciler arasından amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Sosyal medyada 'Sıfır Atık' temalı sayfaların takipçileri arasında rastgele seçilen toplam 50 katılımcı gönüllülük esasına göre araştırmada yer almıştır. Pandemi sonrası gelişen araştırma metodolojileri çerçevesinde katılımcılardan yarı yapılandırılmış ve açık uçlu araştırma sorularına çevrimiçi olarak yanıt vermeleri istenmiştir. Katılımcıların motivasyonları ve davranışlarını bilinçli bir şekilde aktarmalarını sağlamak için, 5R'nin her aşamasında örnek davranış kalıpları üzerinden her aşamayı da kapsayan dört eylemi değerlendirmeleri ve ardından kendi davranışlarını ve motivasyonlarını değerlendirmeleri istenmiştir. Transkripsiyonlar, atık azaltma davranışlarını ve motivasyonlarını belirlemek için tematik kodlama kullanılarak analiz edilmiştir. Kodlama çalışması sonucunda katılımcıların 5R yaklaşımları üç başlık altında kodlanmıştır: "Davranışlar", "Pozitif Motivasyon" ve "Negatif Motivasyon". Her bir kategori belirlenen kodlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Daha sonra sonuçlar tartışılmıştır.

Sürdürülebilir davranış ve sıfır atık çerçevesinde kullanıcılar arasında atık azaltma davranışlarını ve motivasyonlarını inceledikten sonra, Johnson (2013) tarafından önerilen 5R yaklaşımı, veri toplamak için faydalı bir çerçeve sağlamıştır. Sonuç olarak, atık azaltma davranışı, sürdürülebilirlik için bütüncül bir yaklaşım gerektiren karmaşık ve çok katmanlı bir konu olarak benimsenmiştir. Sıfır atık gibi yaklaşımlar; atığın değersiz bir yan ürün olarak görüldüğü geleneksel anlayışa meydan okumakta ve atık oluşumunu en aza indirecek çözümler sunmaktadır. Ancak atık azaltma davranışı, atıkların son kullanıcılar dışındaki kuruluşlar tarafından toplanması, ayrıştırılması ve bertaraf edilmesi nedeniyle tüketiciler için büyük ölçüde görünmez kalmaktadır. Bu davranışların sürdürülebilir davranış için tasarım çerçevesinden incelenmesi, tasarımcılara tasarım süreçlerinde kullanabilecekleri değerli veriler sağlamıştır. Alışkanlıkların kullanıcıların davranış kalıpları üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri olabileceği görülmüştür. Bir yandan, bir kullanıcı olumlu ilişkilere sahip olduğu ürünleri değiştirme konusunda isteksiz hissedebilir ve bu da sürdürülebilir davranışları benimsenmesini zorlaştırabilir. Diğer taraftan ise, sürdürülebilir davranış alışkanlıklarının geliştirilmesi, kullanıcıların sürdürülebilirlik hedefleriyle çelişebilecek diğer kalıpları benimsenmelerini önlemeye yardımcı olabilir. Buna ek olarak, bir kullanıcının yaşam tarzı ve günlük rutini, alışkanlıkları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Değişen tüketici davranışlarının itici güçlerini kategorize eden bu çalışma, tasarımcılara sürdürülebilirliği teşvik eden ve toplumun daha geniş bir kesimi tarafından kabul gören ürün, süreç ve hizmetler geliştirmeleri için bir veri seti sunmaktadır. Bu faktörlerin bağımsız olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmek önemlidir. Bu kategorizasyon davranış kalıplarını detaylı olarak incelemek için kullanılabilirken, yapılan araştırmada bu aşamaların birbirini takip eden bir gelişim sisteminden ziyade iç içe geçmiş bir yapıda, bir diğere geçen yapılı bir bütünlük içerisinde gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Bu kategorizasyon, sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada bireysel davranışın rolünü vurgulayan sürdürülebilir davranış için tasarım literatürüyle de örtüşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Atık Azaltma Davranışı, Sürdürülebilir Davranış İçin Tasarım, Sıfır Atık

Cite this article as: Ekmekçioğlu D, Ekmekçioğlu S. Evaluation of Consumers' "Waste Reduction" Behavior in the Framework of Design for Sustainable Behavior. *Tasarım Kuram* 2024;20(43):334-348.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Introduction

Since the industrial revolution, humans have significantly increased industrial production and urbanization by using natural resources, leading to problems such as global warming, depletion of natural resources, and uncontrollable waste accumulation (Gardner 2013; Giljum et al. 2008; Chalmin and Gaillochet 2009; Zaman and Lehmann 2011). Waste is a major issue in this context, often being perceived as a worthless and inevitable byproduct at the end of a product's life cycle. Approaches such as zero waste, which aim to eliminate waste, challenge this assumption, and address these byproducts, defined as "waste," as a problem (Zaman and Newman 2021).

When considering waste reduction behavior within the framework of sustainable behaviors, it emerges as a multi-layered behavioral integrity. Waste products, including the resources and byproducts used to create items such as food, clothing, and other possessions, are largely hidden from consumers (Crooker 2012). The collection, separation, or disposal of waste is carried out by entities other than users, which directly affects the interaction of users with products and their consumption habits. The invisibility of waste in the consumption system results in users not paying attention to the waste generated by the objects they consume. However, from an environmental impact perspective, critical decisions directly affect the consumer through a combination of purchasing and product use choices (Princen 2010).

The role of designers in developing a sustainable society is not limited to creating sustainable products but also involves envisioning products, processes, and services that promote sustainability and will be accepted by a wider section of society (Stegall 2006; Buchanan 1989). Design for sustainable behavior (DfSB) aims to encourage the adoption of desirable sustainable behaviors and discourage undesirable, unsustainable behaviors. There are numerous reasons why

understanding facilitators of sustainable consumer behavior should be of interest to marketers (White et al. 2019). In this context, this article aims to evaluate them within the framework of DfSB for designers and to suggest a guide for designers to use the data obtained from this study to incorporate sustainable behavior into design content by evaluating the behaviors and motivations of users who exhibit waste reduction behavior (Medeiros et al. 2018). Additionally, the waste reduction behavior of users will be examined within the framework of the zero-waste approach, using the 5R titles (*refuse, reduce, reuse, recycle, rot*) suggested by Johnson (2013). The positive and negative user motivations identified as a result of this research were categorized according to the drivers of changing consumer behavior described in the National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine (2020) (NAS) study to create a data set that designers can use (Oria & Schneeman, 2020).

Conceptual Background

Zero Waste as an Issue for Designers

When a product becomes waste, it means the end of its lifecycle. It is discarded from the environment in which it was used. Zero waste is identified as "a set of principles focused on waste prevention that encourages the redesign of resource life cycles so that all products are reused" (OECD, 2022). Connett (2013) defines zero waste as reducing the amount and damage of waste and materials, protecting resources, and designing and managing products and processes as a system. The term "zero waste" was first used by Dr. Palmer in 1973 to describe the recovery of resources from chemicals (Palmer 2004). Waste is defined as the transformation of resources during the consumption phase, in the context of zero waste from past to present (Zaman 2015). In the mid-1980s, the idea of zero waste seemed impossible in many countries. However, by 1995, the idea of reducing consumption had emerged as a goal for designers and manufacturers in places such as California and Italy. Since then, zero waste has

become an environmental movement and has shown the business community a way to reduce waste in some communities, while others have adopted it as a goal (Connett 2013). The concept combines design and waste management to address the threats of consumption and unsustainable behavior. In the context of zero waste, a product does not follow the traditional consumption cycle because it may be recycled, repaired, or repurposed in its new cycle (Zaman 2013).

Environmental issues have been a concern for the profession of industrial design (Ramirez 2007). Victor Papanek (1985) challenged designers to prioritize social ethics and environmental responsibility over unwarranted resource consumption and disposable products. However, after some years, he observed that designers were still involved in creating useless and wasteful products, becoming slaves to the capricious works of marketers and advertisers and he found that the design profession was deforming and misinforming society rather than being a reformer and informer during those days (Baker 1997).

Despite that, designers have the potential to create solutions and should be viewed as a potential force for change rather than being responsible for current unsustainable conditions (Yang and Giard 2001). In the 2000s, the Industrial Design Society of America (IDSA) (2001), a large organization with many designer members, defined designers as creators of helpful solutions to reduce ecological problems and provide benefits to both the environment and human quality of life. At that time, designers explained that their profession integrates the environment and follows the principles of sustainable development by coordinating the economy, culture, technology, and environment that affect sustainability (ICSID 2001).

According to Margolin (1998), to overcome the problems humankind faces, industrial designers should review their profession individually and collectively. Within this framework, the life cycle of a

product is considered, and sustainable behavior preferences of the user start to gain importance. These preferences are analyzed by the designer and included as a situation in the design process.

In recent years, there has been a growing emphasis on sustainability and zero waste practices across various sectors. The concept of zero waste involves designing and managing products and processes to eliminate waste, conserve resources, and promote recycling and resource recovery (Pasricha & Greeninger, 2018). This approach has been recognized as a key strategy to stimulate sustainable production and consumption, optimize recycling, and enhance resource recovery (Bessette et al., 2020). Implementing zero waste strategies not only benefits the environment but also leads to economic and financial advantages for industries and stakeholders (Saplacan & Márton, 2019).

Furthermore, the utilization of waste as raw materials in processes like biorefinery is gaining interest as it aligns with the principles of a circular economy and zero waste policies (Alfio et al., 2021). This shift towards a circular economy involves incorporating waste back into production processes repeatedly, moving towards the goal of zero waste (Robayo-Salazar et al., 2020). In the construction industry, adopting the zero-waste concept has shown to optimize natural resource usage, reduce environmental impacts, and promote sustainability (Liyanage et al., 2019).

Moreover, the concept of zero waste extends beyond waste management to areas like fashion, food production, and urban planning. For instance, in the fashion industry, adopting zero waste practices can help identify inefficiencies in material usage and promote sustainable fashion (Gupta & Saini, 2020). Similarly, reducing food waste in the agri-food industry is crucial for achieving sustainable development goals such as zero hunger and sustainable consumption patterns (Sánchez-Teba et al., 2021).

Zero Waste as a Sustainable Behavior

Zero waste as a sustainable behavior

refers to the practice of designing and managing products and processes in a way that minimizes the amount of waste and pollution generated (Gibbs 2015). This approach not only helps to protect the environment by conserving resources and reducing greenhouse gas emissions, but it also has the potential to bring economic benefits through the reduction of waste management costs and the creation of new jobs in the recycling and reuse sector (Gibbs 2015, Wiedmann and Minx 2014).

The negative impacts of large amounts of waste on the environment, humanity, and all life in the universe have prompted authorities to develop more sustainable solutions (Shekdar 2009; Cheng and Hu 2010). The management of zero waste sees waste as a source and a symbol of modern society's lack of efficiency (Zaman and Lehmann 2013). On the other hand, users and consumers are becoming more aware of zero waste and are following the news and seeking out new products or actions to support zero waste management. People are shifting towards greater sustainability. In the zero-waste approach, there is no burning of waste or throwaway society, but rather a sustainable society (Connett 2013).

In design fields, the concept of waste has started to be discussed within the framework of sustainability. Green design, one of the first applications of these approaches, initially followed the reduce-reuse-recycle waste hierarchy by focusing on reducing environmental impact and designing the individual characteristics of products (Ceschin and Gaziulusoy 2016). Later, various tools and methods stemming from the concept of eco-design were introduced in the early stages of product development and design to minimize the environmental impact caused by products and resource consumption (Bhamra and Lofthous 2016). Today, this systematic approach has combined eco-design and product design in a holistic and systematic approach within the framework of sustainable design (Kretschmer et al. 2014; Ceschin and Gaziulusoy 2016).

Most studies on sustainable design have focused on the production, assembly, and end-of-life of products (Shu et al. 2017). However, more recent research has examined user behaviors, such as the increasing demand for single-use products and market-led solutions for changing user behaviors (Shin and Bull 2019, Medeiros et al. 2018). One example of sustainable behavior achievements is found in the NAS study's drivers of consumer behaviors (Oria & Schneeman, 2020). The study conducted literature research to gain insights into the drivers of changing consumer behavior, both at home and away from home, with potential relevance for wasted food and made a few general observations. In the context of zero waste, the NAS study referenced by Oria & Schneeman (2020) is likely to provide insights into waste management practices, sustainable solutions, and policy recommendations aimed at reducing waste generation and promoting recycling and reuse. By leveraging expert consensus and research frameworks, the NAS contributes to the development of strategies that can drive progress towards a more sustainable and environmentally friendly approach to waste management. According to NAS, there are 5 drivers that categories user behavior.

The first driver is "Motivation, Opportunity, and Ability to Work Together." Consumers adopt desired behaviors when they feel capable, motivated, and can participate in the targeted behavior. Motivation precedes ability in this behavior. The second driver is "Sociodemographic Variables." These factors can change consumers' motivation, opportunity, and ability to behave according to significant cultural variation at every socioeconomic level, resulting in a wide range of routines, norms, and beliefs.

The third driver is "Motivational Factors," such as altered attitudes toward outcomes, values, agency, perceived control, and social norms. These factors are more effective drivers of behavior. The fourth

driver, "Contextual Factors," indicates factors such as pricing, accessibility, and service quality that are not under the control of the user. Finally, the fifth driver is "Habits," which explains that consumers influence both the breaking of old habits and the establishment and maintenance of new ones.

In this context, research on sustainable user behaviors is just as important as research on production, materials, and life cycle planning. Design for sustainable behavior aims to identify users' motivations and how they adopt or do not adopt consumption behaviors that are compatible with sustainability (Medeiros et al. 2018). In this regard, design professionals have been pushing design beyond consumer culture and exploring new forms of practice (Chick 2011).

Five "R"

When examining waste reduction behavior within the framework of DfSB, it is important to consider user behaviors at various stages. However, it is not possible to examine a user's approach to waste reduction from a single perspective (Seng et al. 2011). In this context, the 5R stages of zero waste (*refuse, reduce, reuse, recycle, rot*) can be useful in categorizing behaviors (Johnson 2013). Instead, in this research, the interaction of products with user behaviors and waste reduction actions at these 5R stages will be examined within the context of the 5R stages of zero waste.

Refuse involves the conscious decision to reject certain items or practices that contribute to waste generation. By refusing unnecessary items, individuals and organizations can significantly reduce the amount of waste produced, leading to a more sustainable approach to consumption (Zacho & Mosgaard, 2016).

Reduction focuses on minimizing the consumption of goods and materials, thereby decreasing the overall waste generated. Studies have shown that reduction is considered one of the most effective methods for managing waste, particularly in industries like construction

and demolition (Lu & Yuan, 2011).

Reuse involves using products again. According to Korst (2012), it requires creativity because the user chooses the next journey for the product. It is up to the user to determine how the product will be used.

Recycling involves returning materials to a new form. This requires a system for collecting and transforming them. When materials are recycled in industry, reusing them can save energy costs and reduce the impact of extraction (Connett 2013).

Rot relates to composting. Organic waste can be collected and turned into fertilizer, which can be used in a garden to grow organic products (Korst 2012). It is important to compost kitchen waste and other organics because if they are mixed with other waste, they can cause a bad odor and release methane gas, which can pollute the air and soil (Connett 2013, Johnson 2013).

Methodology

In the study, qualitative analysis method was used to learn about user behaviors and motivations related to waste reduction. An online survey was used as a data collection method. Participants were asked semi-structured open-ended questions. Through these questions, it was aimed to examine behaviors and motivations of participants in detail. The questions posed in the research were organized within the framework of the perception of the 5R approach by the participants and its implementation in real life and were analyzed separately for each zero-waste stage within the framework of user behaviors and the positive and negative motivations that arise while performing these behaviors (Johnson, 2013; Dumas et al., 2014). In this framework, a total of 15 open-ended questions, consisting of 5 stages covering the zero-waste approach with three questions in each stage, were asked to the participants to define their behavior and motivations. Before each stage, 5 Likert-scale questions were asked to help participants better understand and engage with the open-ended questions

about the zero waste stages, which were not evaluated in the study. And also, for each zero-waste phase, users were given information about the phase at the beginning of that phase.

The participants of the study were selected by purposive sampling method among consumers who are aware of waste reduction. To efficiently reach the conscious user under pandemic conditions, social media accounts that share about environmental, national, international sustainability and zero waste issues were contacted on Instagram application and they sent an open call to their followers to voluntarily participate in the study. While sharing the open call, the link of the survey was shared with followers. A total of 50 participants among the followers of 'Zero Waste' themed pages on social media, answered questions. Participants were asked to answer semi-structured and open-ended research questions in writing online. (Patton, 2014).

For the analysis of the participants' responses, the answers were textualized and content analysis was used as an analyzing method. Within the framework of this analysis, thematic codes were created for each zero-waste stage by researchers. Positive and negative motivations affecting the behaviors and actions performed under the categories of Refuse, Reduce, Reuse, Recycle and Rot were examined. All codes are defined by researchers based on the answers. The positive and negative motivations defined in the framework of participants' statements in each zero-waste stage are discussed according to NAS's consumer behavior change drivers (Oria & Schneeman, 2020).

Results

In this research, the participant's evaluation of the concept of waste was analyzed before examining their waste reduction behaviors and motivations. Waste reduction behaviors and motivations were evaluated using the 5R approach. As a result of the coding study, the participants' 5R approaches were coded

under three headings: "Acted Behaviors," "Positive Motivation," and "Negative Motivation." Each category was evaluated within the framework of the determined codes.

Refuse

Behaviors

In their responses, participants identified the behavior of not using single-use products, implementing a hierarchy of needs, choosing reusable products, and reducing consumption (Table 1). "Not using single-use products" refers to the refusal of single-use plastic or paper products, such as plastic bags, single-use food packaging, and plastic utensils. "Implementing a hierarchy of needs" involves questioning whether a product is truly necessary before purchasing it. However, participants noted that this can be difficult due to changing needs and habits. "Choosing reusable products" involves selecting products that can be washed and used again, such as cloth bags or a thermos, instead of single-use plastic items. "Not consuming" encompasses behaviors such as living a minimalist lifestyle, carefully considering real needs before purchasing, and avoiding unnecessary purchases.

Table 1. Coding the participants' Refuse behaviors and motivations.

Behaviors	Positive Motivations	Negative Motivations
Not to use single-use products	Reducing waste	Habits
Implementing a hierarchy of needs	Lifestyle	Daily life requirements
Choosing reusable products	Concerning the future	Family and social effects
Not consuming	Protecting the nature	No alternatives

Positive Motivations

When the motivations for participating in refuse behavior were evaluated, four positive motivations were identified: reducing waste, lifestyle, concern for the future, and protecting nature. "Reducing waste" refers to actions taken to prevent waste formation, create less waste, and avoid using unnecessary objects.

Participants stated that the financial situation was inversely proportional to this motivation. "Lifestyle" refers to the adoption of refuse behavior as a routine and way of life, with the belief that consuming less leads to happiness and that buying unnecessary products creates extra work and clutter. "Concern for the future" refers to the motivation to leave a livable world for future generations, with a focus on a livable future, accessible nature, and happy future generations. "Protecting nature" referred to a concern for nature and animals, and the belief that refuse behavior is a basic step towards preventing consumption and protecting the earth.

Negative Motivations

When the motivations for participating in refuse behavior were evaluated, four negative motivations were identified: habits, daily life requirements, family and environment effects, and no alternative. "Habits" referred to behaviors that were difficult to change and included actions such as using paper towels, accepting promotional items, and occasionally using plastic disposable products. "Daily life requirements" include the need for certain products in daily life, such as cleaning products and personal hygiene products, as

use certain products, such as plastic plates and forks in food service, toilet paper, cleaning, and health products, or not being able to find a replacement solution when needed.

Reduce Behaviors

As a result of the responses given by participants about their behaviors related to the "reduce" action, six codes were identified: reducing shopping, reducing the use of packaged products, changing transportation habits, not preferring single-use products, simplifying, and sharing (Table 2). "Reducing shopping" refers to considering real needs when shopping, such as not buying products that won't be used later or are only wanted on a whim and reducing the purchase of personal items and clothes. "Reducing the use of packaged products" referred to the effort to use unpackaged products, such as using reusable, refillable, and cleanable products as packaging and reusing them to obtain different products. This behavior included reducing the use of plastic, clothing, and vehicles, and examples included consuming less fast-food making coffee at home, and carrying it in a thermos.

Table 2. Coding the participants' Reduced behaviors and motivations.

Behaviors	Positive Motivations	Negative Motivations
Reducing Shopping	Psychological impact	Habits
Reducing the use of packaged products	Protecting nature	Daily life requirements
Changing transportation habits	Lifestyle	Family and social impact
Not preferring single-use products		
Simplifying		
Sharing		

well as psychological factors like wanting to treat oneself. "Family and environment effect" refers to the influence of people in one's household or social circle on their ability to refuse certain products, such as using disposable products at events with family or friends or using products that a partner or family member does not refuse. "No alternative" referred to the inability to find a sustainable alternative for a product or action, leading to a feeling of having to

"Changing transportation habits" referred to a preference for more sustainable options, particularly in transportation choices, with the most common example being reducing the use of cars. Other examples included using public transportation, bikes, and walking. "Not preferring single-use products" referred to a focus on reducing packaged products, particularly single-use plastic bags, and using reusable products instead

of disposable ones for fast-moving consumer goods such as carrying coffee in a thermos. “Simplifying” referred to a minimalist lifestyle, with a reduction in unused items and a break from material culture, and examples included not buying clothes, riding a bike, and living in a small house. “Sharing” refers to sharing with those in need and sharing products that are needed by others, such as communicating with other parents with older children before buying something for their children and giving unused clothes and items to parents with younger children.

Positive Motivations

After evaluating the motivations of participants for the ‘reduce’ action, three positive motivations were identified: psychological impact, protecting nature, and lifestyle. “Psychological impact” refers to the mental, emotional, and behavioral motivations to reduce, and includes the belief that having too many items or living in a crowded environment can be tiring for the spirit and lead to unnecessary time loss in life, as well as the discomfort that can come with excessive consumption. “Protecting nature” refers to a consciousness of the impact on nature, with behaviors such as reducing gas emissions, protecting the environment, reducing the carbon footprint, and conserving natural resources. The most common motivation for this code, shared by all participants, was the desire to leave a livable world for future generations. “Lifestyle” refers to living a simple, meaningful, sustainable, and good life, saving time, and making fewer decisions. This adopted lifestyle motivated “reduce” behavior, which was described in two stages: defining excess as supporting minimalist living, a healthy and good lifestyle, and mental relaxation, and being a good example for others and children.

Negative Motivations

According to the examination of users’ motivations for “reduce” behavior, three negative motivations were identified: habits, daily life requirements, and family

and social effects. “Habits” referred to behaviors that participants found difficult to change in their daily routines, and included reasons such as time constraints, not being able to give up personal comfort, and not feeling ready. “Family and social effects” refer to the loss of motivation for “reduce” action due to the influence of others, particularly family members living together. While participants may want to exhibit this behavior, not receiving support from their family members or facing negative criticism can have a negative impact on their efforts. “Daily life requirements” referred to obligations that participants have in their daily lives, and included examples such as shopping during busy periods, not having access to alternatives, having to order online, and having to use technology due to work demands.

Reuse

Behaviors

When the behaviors that participants paid attention to were evaluated, five codes emerged: repair, sharing, reusable product usage choice, secondhand product usage, and reusing packages (Table 3). “Repair” refers to the process of repairing and renewing objects to extend their lifespan, and participants generally expressed the belief that if something breaks, they will repair it rather than throw it away. “Sharing” refers to the behavior of sharing products without charge, particularly children’s products, and includes giving unused items to those who cannot afford them. “Reusable product choice” referred to the frequent use of products that can be reused, particularly in the context of food consumption, and included examples such as thermoses, jars, flasks, lunch boxes, cloth bags, and metal straws.

Table 3. Coding the participants' Reuse behaviors and motivations.

Behaviors	Positive Motivations	Negative Motivations
Repairing	Circular economy	Obligation
Sharing	Feeling good	Preference of consumption
Reusable products	Not harming the environment	Convenience
Secondhand use		
Reusing the packages		

"Secondhand product usage" refers to actions such as exchanging, buying unused products, buying an unused item in exchange for its price, and selling unused owned products, with the most common example being clothing. "Reusing packages" referred to the preference for and purchase of products with recyclable or reusable packaging and included examples such as reusing glass jars for various purposes after consumption, cleaning and reusing plastics.

Positive Motivations

When the motivations of participants for the 'Reuse' action were evaluated, three positive motivations were identified: circular economy, feeling good, and not harming the environment. "Circular economy" refers to the reuse of everything available to participants in a way that allows for transfer from those who no longer need an item to those who do, with the belief that this contributes significantly to sustainability. "Feeling good" referred to the motivation to reuse based on positive emotions, and included actions such as transforming something, sharing with those in need, consuming less, and taking creative actions. "Not harming the environment" referred to the desire to prevent harm to nature, including the cutting of trees, the reduction of plastic production, and the prevention of waste. Participants expressed awareness of the impact of their actions on the environment.

Negative Motivations

When the motivations of participants for the 'Reuse' behavior were evaluated, three negative motivations emerged: obligation, consumption preference, and convenience. "Obligation" referred to cases where the "Reuse" behavior was

not performed due to factors such as emergencies, lack of need, lack of a place to share, obsolescence, harmfulness of the purchased product, and preference for other options. "Consumption preference" referred to the approach to "Reuse" within the context of participants' consumption habits and included reasons such as a lack of willingness to use secondhand products, a preference for new products in certain categories (such as electronics and clothing), similar cost between new and reused products, hygiene concerns with products that meet food, and sensory factors such as smell and touch. "Convenience" refers to negative motivations to avoid the "Reuse" behavior, including the perceived hassle of reusable products, eating out, difficulty with dexterity in some cases, and a preference for easier solutions.

Recycle

Behaviors

When the actions that the participants paid attention to in the "Reuse" behavior were evaluated, four codes were created: "Actively Using Recycle Points," "Separating Wastes," "Not Producing Waste," and "Seeing Unnecessary" (Table 4). The behavior of "Actively Using Recycle Points" refers to actively using recycling facilities, such as taking textile products to stores that recycle and using municipal recycling collection points. Materials that can be recycled include textile products, glass, batteries, waste oil, paper, metal, and plastic products. "Separating Wastes" refers to the participants' process of separating recyclable waste by type, with special areas designated for collection and separation at their homes. Batteries, glass bottles, and plastic products are often separated, and separated waste is stored

in bags and taken to recycling points. “Not Producing Waste” is seen by some participants because of recycling actions, and this perception often intersects with the act of reuse. Examples of this include using old items for different purposes, preferring recyclable packaging, and

using such packaging multiple times before recycling. Some participants define recycling as the recovery of material after certain processes, but they also note that recycling is not always a clear solution due to the energy required.

Behaviors	Positive Motivations	Negative Motivations
Using recycling points actively	Protecting nature	Habits
Separating waste	Concerning the future	Inadequacies
Not to create waste	Feeling good	Distrust

Table 4. Coding the participants' recycling behaviors and motivations.

Positive Motivations

Three codes were identified as positive motivations for the act of recycling: “Protecting Nature”, “Concerning the Future”, and “Feeling Good”. “Protecting Nature” refers to an awareness of the impact of consumption and waste reduction on the environment. Examples of this motivation include keeping the environment clean, minimizing harm to and pollution of nature, efficiently using resources, and recycling waste rather than allowing it to decompose in the environment over time. “Concerning for the Future” refers to a concern for the long-term future of the world and the potential for recycling to reduce the need for new raw materials and mitigate future disasters. “Feeling Good” refers to a sense of satisfaction or fulfillment experienced by the participants while performing the act of recycling. Examples of this motivation include feeling useful or virtuous, having inner peace from living without waste, feeling a sense of connection with faith through recycling, and turning recycling into a hobby.

Negative Motivations

When the motivations of the participants for the “Recycle” behavior were evaluated, three codes were identified as negative motivations: “Habits”, “Inadequacies” and “Distrust”. “Habits” refer to behaviors that the participants cannot change due to their daily routines, as mentioned in the “Reduce” action. These behaviors are often motivated by a lack of alternatives, an inability to give up packaged products due to their habits, and a lack of time for

recycling due to other commitments and feeling too tired. “Inadequacies” refers to a lack of infrastructure and resources that prevent the participants from performing the “Recycle” behavior, even if they want to. Examples of this include a lack of recycling facilities, insufficient waste separation and collection systems, and difficulties in complying with local government waste collection systems. “Distrust” refers to a lack of trust in the recycling stakeholders as a negative motivation towards this action. This includes the belief that recycling is not being done at the reflected rates, that it is not being done in a real sense, that local governments and country administrations are not doing enough recycling in society, and that the effort to collect and separate waste will not be effective.

Rot

Behaviors

When the behaviors that the participants paid attention to in the act of composting were evaluated, four codes were created: “Rot”, “Bokashi”, “Reducing Organic Waste” and “Inclusion with Limited Restrictions” (Table 5). “Bokashi” refers to the process of fermenting organic food in the home kitchen using a bokashi bucket. This action is often performed regularly and is seen as a way of participating in the daily food chain. “Reducing Organic Waste” refers to actions taken to reduce organic waste, such as mixing fruit and vegetable waste into the soil or keeping organic waste separate from other waste.

Participants also mentioned behaviors such as collecting organic waste separately and leaving it at collection points and using all vegetables as much as possible. "Inclusion with Limited Restrictions" refers to participants trying to be involved in composting with small actions, such

as making their compost container, using garbage bags, or giving organic waste to someone who composts regularly. Some participants mentioned not composting due to a lack of knowledge and seeking out information to compost.

Table 5. Coding the participants' Rot behaviors and motivations.

Behaviors	Positive Motivations	Negative Motivations
Bokashi	Benefits of organic waste	Location and equipment issue
Reducing organic waste	Not creating waste	Time needs and work
Inclusion with restricted opportunity		Family and environmental impact Ignorance

Positive Motivations

Two codes were identified as motivations for the "Rot" action: "Benefits of Organic Waste" and "Not Creating Waste". "Benefits of Organic Waste" refers to the benefits of composting organic waste rather than causing harm, such as turning organic waste into fertilizer, returning food to the soil, using the resulting fertilizer instead of chemical or synthetic fertilizers, and creating fertile soil for plants and gardens. "Not Creating Waste" is a motivation that is related to waste reduction and was mentioned independently of the act of composting. Examples of this motivation include protecting nature, reducing waste, decreasing carbon footprint, and teaching children to be conscious and respectful towards the environment. ,

Negative Motivations

Four codes were identified as negative motivations for the behavior of composting: "Location and Equipment Issue", "Need of Time and Work", "Family and Environment Effect" and "Ignorance". "Location and Equipment Issue" refers to a lack of space and equipment for composting, particularly among participants who live in apartments and are affected by city living, lack of balconies, and limited financial resources. Other factors mentioned include a lack of appropriate equipment or space for it, a lack of regular life at home, concern about bad smells, and

the high cost of equipment. "Need of Time and Work" refers to the demands of city living and a lack of time and energy for composting due to a fast pace of work limited time at home, frequent travel, and the need to exercise regularly. "Family and Environment Effect" refers to a lack of support for composting from family members or others in the living environment, including a lack of acceptance for composting at home or the use of traditional methods in family gardens, discomfort, or negative reactions from others due to the lack of equipment, and a lack of support for the action. "Ignorance" refers to a lack of knowledge about composting, including how to combine compost with soil in the living environment, and a lack of experience or confidence in composting.

Motivation Categorization According To Drivers

"A National Strategy to Reduce Food Waste at the Consumer Level" focused on food waste through zero waste (Oria & Schneeman, 2020). It has been specifically highlighted that strategies to reduce food waste at the household level are crucial to achieve sustainability goals and minimize environmental impact (Gerda, 2023). Furthermore, the development of new practices associated with reducing food waste in households has been identified as key to achieving the 2030 Sustainable Development Goals (SDGs)

(Angeles-Segoviano & Hernández-Vázquez, 2023). The use of the research to categorize user behaviors and motivations in the research facilitates the opportunity to comment on the overall perception of zero waste as this study is a comprehensive review of food waste behaviors with a focus on understanding consumers' perceptions, attitudes, and knowledge of waste (Ahmed

et al., 2021). In this framework, it was found appropriate to use this categorization in the research. The positive and negative motivations identified by the participants have been categorized in the framework to five NAS drivers according to their zero-waste behaviors (Oria & Schneeman, 2020) (Table 6) (Table 7).

Motivation, Opportunity, and Ability Work Together	Sociodemographic Variables	Motivational Factors	Contextual Factors	Habits
Concern for the futures	-	Psychological impact	Circular economy	Lifestyle
Protecting nature		Not harming the environment		
Feeling good				
Not creating waste				

Table 6. Categorization of users' positive motivations within the framework of drivers according to zero waste behaviors (Oria & Schneeman, 2020).

For positive motivations, under the category of "Motivation, Opportunity, and Ability to Work Together," participants expressed a strong motivation to engage in waste reduction behaviors, driven by a concern for the future and a desire to protect nature. The intrinsic reward of feeling good and the explicit goal of not creating waste further bolstered these motivations. This aligns with the understanding that when individuals feel capable and motivated, they are more likely to engage in the desired behaviors (Oria & Schneeman, 2020).

psychological impacts such as the desire to not harm the environment were key motivational factors. This reinforces the idea that values and attitudes towards outcomes are crucial drivers of sustainable behavior (Oria & Schneeman, 2020). Under "Contextual Factors," the concept of a circular economy was identified as a motivating factor for users to engage in waste reduction. This highlights the importance of systemic factors and broader economic structures in facilitating sustainable behavior. Lastly, "Habits" and lifestyle choices also played a significant role in shaping positive motivations. The establishment of new, sustainable habits is essential for the maintenance of long-term waste reduction behaviors.

While the study does not provide detailed data on sociodemographic variables. "Motivational Factors" emerged, where

Table 7. Categorization of users' negative motivations within the framework of drivers according to zero waste behaviors (Oria & Schneeman, 2020).

Motivation, Opportunity, and Ability Work Together	Sociodemographic Variables	Motivational Factors	Contextual Factors	Habits
Habits	-	Family and social effects	Daily life requirements	Daily life requirements
Convenience		Distrust	No alternatives	Consumption preference
Inadequacies		Ignorance	Environmental adequacy	
Time needs and work			Obligation	
			Location and equipment issue	

For negative motivations, under the category of "Motivation, Opportunity, and Ability to Work Together," barriers included habits, convenience, inadequacies, and the time and effort required to engage in waste reduction

behaviors. These barriers highlight the challenges individuals face in changing entrenched behaviors and routines. Regarding "Sociodemographic Variables," specific details are not provided.

Under “Motivational Factors,” psychological impacts such as the perceived effort and inconvenience associated with waste reduction were identified as negative motivations. This underscores the need for strategies that reduce perceived barriers and enhance the appeal of sustainable behaviors. For “Contextual Factors,” daily life requirements, lack of alternatives, environmental adequacy, obligations, and location and equipment issues were cited as significant barriers. These contextual factors, which are often beyond individual control, highlight the need for systemic changes to support sustainable practices. Lastly, under “Habits,” the preference for convenience and established consumption patterns emerged as major obstacles to adopting sustainable behaviors. This finding emphasizes the importance of targeting habit formation and disruption in sustainability initiatives.

Participants did not specify Sociodemographic Variables for both positive and negative motivations. This may indicate that cultural influences are kept more limited in the zero-waste approach. It is also observed that some motivations are included in more than one driver. Daily life requirements are included in both contextual factors and habits, especially for negative motivations. This may also be a result of the special situations experienced by the participants within the framework of behaviors.

Conclusion

This study provides a comprehensive examination of user behaviors and motivations related to waste reduction, utilizing the 5R approach (*Refuse, Reduce, Reuse, Recycle, Rot*) as a framework. The findings highlight the complex interplay of positive and negative motivations influencing sustainable behaviors.

Participants demonstrated a strong intrinsic motivation to protect the environment, driven by concerns for the future and a desire to feel good about their actions. The concept of a circular economy and the psychological impact

of not harming the environment emerged as significant motivational factors. These findings underscore the importance of systemic factors and the broader economic context in facilitating sustainable behaviors.

However, the study also identified substantial barriers to waste reduction, particularly related to convenience, time constraints, and the perceived effort required for sustainable practices. The lack of appropriate equipment, limited space, and inadequate support from family and the community were notable challenges. These findings highlight the necessity for strategies that reduce perceived barriers and enhance the appeal of sustainable behaviors. These barriers can be a guide for designers to understand unsustainable behavior.

In conclusion, the research emphasizes the need for a multifaceted approach to promote zero waste behaviors. This includes fostering positive motivations through education and awareness, addressing contextual and systemic barriers, and encouraging the formation of sustainable habits. By understanding the drivers and obstacles to waste reduction, policymakers and practitioners can develop more effective strategies to achieve sustainability goals and minimize environmental impact.

The study primarily relies on self-reported data and attitudinal levels rather than actual behavioral data. This limitation may introduce biases due to social desirability and hypothetical bias, potentially deviating from actual behaviors. Also, the study’s sample selection method, which involved reaching out to followers of ‘Zero Waste’ themed pages on social media, may introduce a selection bias towards individuals already interested in waste reduction, potentially overlooking perspectives of those less engaged in sustainable practices.

For future studies, focus on user behaviors and motivations related to waste reduction may not fully capture the broader systemic and contextual factors that influence

sustainable behaviors, such as policy interventions, infrastructure support, and cultural norms. Also, future studies can emphasize on the 5R approach and zero waste stages may overlook other important factors influencing waste reduction behaviors, such as emotional aspects, habits, and contextual influences.

Acknowledgement

The approval of the Ethics Committee of the Social Sciences of Ondokuz Mayıs University was obtained with decision number 2023-912 for the field research carried out within the framework of the research.

References

- Ahmed, S., Stewart, A. L., Smith, E. M., Warne, T., & Shanks, C. B. (2021). Consumer perceptions, behaviors, and knowledge of food waste in a rural american state. *Frontiers in Sustainable Food Systems*, 5. <https://doi.org/10.3389/fsufs.2021.734785>
- Alfio, V. G., Manzo, C., & Micillo, R. (2021). From fish waste to value: an overview of the sustainable recovery of omega-3 for food supplements. *Molecules*, 26(4), 1002. <https://doi.org/10.3390/molecules26041002>
- Angeles-Segoviano, M. and Hernández-Vázquez, B. (2023). Differentiation of food preservation methods to avoid waste. *Horticulture International Journal*, 7(1), 1-4. <https://doi.org/10.15406/hij.2023.07.00267>
- Baker, Conny. 1997. "The Green Imperative: Ecology and Ethics in Design and Architecture." *Design Studies* 18 (1). [https://doi.org/10.1016/s0142-694x\(97\)83287-5](https://doi.org/10.1016/s0142-694x(97)83287-5).
- Bessette, A. P., Stuart, B. J., Resurreccion, E. P., & Kumar, S. (2020). Algae-powered sustainable community design life cycle assessment and techno-economic analysis. *ACS Sustainable Chemistry & Engineering*, 8(4), 1916-1922. <https://doi.org/10.1021/acssuschemeng.9b06256>
- Bhamra, Tracy, and Vicky Lofthouse. 2016. *Design for Sustainability: A Practical Approach*. <https://doi.org/10.4324/9781315576664>.
- Buchanan, Richard. 1989. "No Declaration by Design: Rhetoric, Argument, and Demonstration in Design Practice." In *Design Discourse*.
- Chalmin, P. and Gaillochet, C. 2009. *From waste to resource, an abstract of world waste survey*. Cyclope, Veolia Environmental Services, Edition Economica, France.
- Ceschin, Fabrizio, and Idil Gaziulusoy. 2016. "Evolution of Design for Sustainability: From Product Design to Design for System Innovations and Transitions." *Design Studies* 47. <https://doi.org/10.1016/j.destud.2016.09.002>.
- Cheng, Hefa, and Yuanan Hu. 2010. "Municipal Solid Waste (MSW) as a Renewable Source of Energy: Current and Future Practices in China." *Bioresource Technology*. <https://doi.org/10.1016/j.biortech.2010.01.040>.
- Chick, Anne. 2012. "Design for Social Innovation: Emerging Principles and Approaches." *Iridescent* 2 (1). <https://doi.org/10.1080/19235003.2012.11428505>.
- Connett, P. 2013. *The Zero-Waste Solution: Unrashing the Planet One Community at a Time*. Chelsea Green Publishing.
- Crooker, R. 2012. *Designing for Zero Waste: Consumption, Technologies, and the Built Environment*, edited by Steffen Lehmann and Robert Crocker, 11-34. London Earthscan: Routledge.
- Gardner, Gary. 2013. "Municipal Solid Waste Growing." In *Vital Signs: The Trends That Are Shaping Our Future*. Vol. 20. <https://doi.org/10.5822/978-1-61091-457-4>.
- Gerda, N., Riani, E., & Adji, S. S. (2023). Strategies to reduce food waste at household level. *Jurnal Penelitian Pendidikan IPA*, 9(SpecialIssue), 919-923. <https://doi.org/10.29303/jppipa.v9ispecialissue.4875>
- Gibbs, L. 2015. *The zero-waste solution: Unrashing the planet one community at a time*. White River Junction, VT: Chelsea Green Publishing.
- Giljum, Stefan, Christian Lutz, Ariane Jungnitz, Martin Bruckner, and Friedrich Hinterberger. 2008. "Global Dimensions of European Natural Resource Use." *Europe*.
- Gupta, L. and Saini, H. K. (2020). Achieving sustainability through zero waste fashion-a review. *Current World Environment*, 154-162. <https://doi.org/10.12944/cwe.15.2.02>
- ICSID. 2001. ICSID Seoul 2001 Industrial Designers Declaration. Seoul: International Council of Societies of Industrial Design.
- IDSA. 2001. *IDSA Ecodesign Section*. Retrieved December, 12, 2022. www.idsa.org/whatsnew/sections/ecosection, (12.12.2022)
- Korst, A. 2012. *The Zero-Waste Lifestyle: Live Well by Throwing Away Less*. Ten Speed Press.
- Kretschmer, Andreas, Stefan Spinler, and Luk N. Van Wassenhove. 2014. "A School Feeding Supply Chain Framework: Critical Factors for Sustainable Program Design." *Production and Operations Management* 23 (6). <https://doi.org/10.1111/poms.12109>.
- Liyanage, K., Waidyasekara, K., & Mallawaarachchi, H. (2019). Adopting the zero waste concept for eliminating c&pd waste in the construction industry. *MATEC Web of Conferences*, 266, 02008. <https://doi.org/10.1051/mateconf/201926602008>
- Lu, W. and Yuan, H. (2011). A framework for understanding waste management studies in construction. *Waste Management*, 31(6), 1252-1260. <https://doi.org/10.1016/j.wasman.2011.01.018>
- Margolin, Victor. 1998. "Design for a Sustainable World." *Design Issues* 14 (2). <https://doi.org/10.2307/1511853>.
- Medeiros, Janine Fleth De, Cecilia Gravina Da Rocha, and José Luis Duarte Ribeiro. 2018. "Design for Sustainable Behavior (DFSB): Analysis of Existing Frameworks of Behavior Change Strategies, Experts' Assessment and Proposal for a Decision Support Diagram." *Journal of Cleaner Production* 188. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.03.272>.
- Johnson, B. 2013. *Zero waste home: The ultimate guide to simplifying your life by reducing your waste*.

- Simon and Schuster.
- OECD. 2022. *Plastic pollution is growing relentlessly as waste management and recycling fall short, says OECD*. Retrieved December, 9, 2023 <https://www.oecd.org/environment/plastic-pollution-is-growing-relentlessly-as-waste-management-and-recycling-fall-short.htm#:~:text=Only%209%25%20of%20plastic%20waste,is%20disposed%20of%20as%20residues>.
- Oria, M., & Schneeman, B. O. (Eds.). (2020). *A National Strategy to Reduce Food Waste At The Consumer Level*. Washington, DC: The National Academies Press.
- Palmer, P. 2004. *Getting to zero waste*. Purple Sky Press.
- Papanek, Victor. 1985. *Design for the Real World: Human Ecology and Social Change Download. Journal of Design History*. Vol. 6.
- Pasricha, A. and Greeninger, R. (2018). Exploration of 3d printing to create zero-waste sustainable fashion notions and jewelry. *Fashion and Textiles*, 5(1). <https://doi.org/10.1186/s40691-018-0152-2>
- Patton, Michael Quinn. 2014. "Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice - Michael Quinn Patton - Google Books." *Sage Publication*.
- Princen, Thomas. 2010. "Speaking of Sustainability: The Potential of Metaphor." *Sustainability: Science, Practice, and Policy* 6 (2). <https://doi.org/10.1080/15487733.2010.11908050>.
- Ramirez, Mariano Jr. 2007. "Promoting Sustainability through Industrial Design Studio Projects." *Connected 2007 International Conference on Design Education*, no. July.
- Robayo-Salazar, R., Valencia-Saavedra, W., & Gutiérrez, R. M. d. (2020). Construction and demolition waste (cdw) recycling—as both binder and aggregates—in alkali-activated materials: a novel re-use concept. *Sustainability*, 12(14), 5775. <https://doi.org/10.3390/su12145775>
- Saplacan, Z. and Márton, B. (2019). Determinants of adopting a zero waste consumer lifestyle. *Regional and Business Studies*, 11(2). <https://doi.org/10.33568/rbs.2410>
- Seng, Bunrith, Hidechiro Kaneko, Kimiaki Hirayama, and Keiko Katayama-Hirayama. 2011. "Municipal Solid Waste Management in Phnom Penh, Capital City of Cambodia." *Waste Management and Research* 29 (5). <https://doi.org/10.1177/0734242X10380994>.
- Shekdar, Ashok V. 2009. "Sustainable Solid Waste Management: An Integrated Approach for Asian Countries." *Waste Management* 29 (4). <https://doi.org/10.1016/j.wasman.2008.08.025>.
- Shin, Hyunjae Daniel, and Richard Bull. 2019. "Three Dimensions of Design for Sustainable Behaviour." *Sustainability (Switzerland)* 11 (17). <https://doi.org/10.3390/su11174610>.
- Shu, Tong, Zhizhen Peng, Shou Chen, Shouyang Wang, Kin Keung Lai, and Honglin Yang. 2017. "Government Subsidy for Remanufacturing or Carbon Tax Rebate: Which Is Better for Firms and a Low-Carbon Economy." *Sustainability (Switzerland)* 9 (1). <https://doi.org/10.3390/su9010156>.
- Stegall, Nathan. 2006. "Designing for Sustainability: A Philosophy for Ecologically Intentional Design." *Design Issues*. <https://doi.org/10.1162/desi.2006.22.2.56>.
- Wiedmann, T., & Minx, J. C. 2014. The role of resource efficiency and sustainability in the global economy. *Annual Review of Environment and Resources*, 39, 61-88.
- White, Katherine, Rishad Habib, and David J. Hardisty. 2019. "How to SHIFT Consumer Behaviors to Be More Sustainable: A Literature Review and Guiding Framework." *Journal of Marketing* 83 (3). <https://doi.org/10.1177/0022242919825649>.
- Yang, Y., & Giard, J. 2001. Industrial design education for sustainability: structural elements and pedagogical solutions. In *IDS National Design Education Conference*, Boston, MA.
- Zacho, K. O. and Mosgaard, M. (2016). Understanding the role of waste prevention in local waste management: a literature review. *Waste Management & Research: The Journal for a Sustainable Circular Economy*, 34(10), 980-994. <https://doi.org/10.1177/0734242x16652958>
- Zaman, Atiq Uz. 2015. "A Comprehensive Review of the Development of Zero Waste Management: Lessons Learned and Guidelines." *Journal of Cleaner Production*. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.12.013>.
- Zaman, Atiq Uz, and Steffen Lehmann. 2013. "The Zero Waste Index: A Performance Measurement Tool for Waste Management Systems in a 'Zero Waste City.'" *Journal of Cleaner Production* 50. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2012.11.041>.
- Zaman, Atiq Uz, and Steffen Lehmann. 2011. "Urban Growth and Waste Management Optimization towards 'Zero Waste City.'" *City, Culture and Society* 2 (4). <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2011.11.007>.
- Zaman, A., & Newman, P. 2021. Plastics: are they part of the zero-waste agenda or the toxic-waste agenda? *Sustainable Earth*, 4(1), 4. <https://doi.org/10.1186/s42055-021-00043-8>